

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BURCU ERDEM YILDIRIM YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
TARİHİ ABD
2011

KAYGUSUZ BABA (ABDAL)'NIN BUDALANÂME ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURCU ERDEM YILDIRIM

GAZİANTEP
HAZİRAN 2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**KAYGUSUZ BABA (ABDAL)’NIN BUDALANÂME
ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURCU ERDEM YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

GAZİANTEP
HAZİRAN 2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KAYGUSUZ BABA (ABDAL)'NIN BUDALANÂME ADLI ESERİNİN
İNCELENMESİ

Burcu ERDEM YILDIRIM

Tez Savunma Tarihi: 27.06.2011

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Bilgehan PAMUK

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Yrd. Doç Dr. Süleyman ÜNÜVAR

Yrd. Doç Dr. Mustafa GÜLTEKİN

ÖZET

KAYGUSUZ BABA (ABDAL)’NİN BUDALANÂME ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

ERDEM YILDIRIM, Burcu
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Haziran 2011, 243 sayfa

Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinde sosyal yapının önemli radikal bir parçası olan Alevî-Bektaşî zümre tarih boyunca yaşadıkları bölgelerde kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Bu ifadeler zaman zaman devlete karşı ortaya çıkan isyanlarla beraber, bazen de sözlü ve yazılı eserlerde kendini göstermiştir. Kaygusuz Baba (Abdal) Alevî-Bektaşî geleneğinin önemli bir şahsiyeti olmakla beraber, içerisinde bulunduğu sosyal çevrenin izahını eserlerinde yapan bir Alevî-Bektaşî şairidir. Alevî-Bektaşî inancı ve yaşantısı hakkında geniş bilgiler verilen Budalanâme’de Allah’a ulaşmak için neler yapılması gerektiği öğütlerle ifade edilmiştir. Tarikat ve tarikat ehli için geniş bilgiler sunan bu eser hadisler ve Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle desteklenmiştir. Eser aynı zamanda tarihi şahsiyetler ve peygamberlerin hayatları hakkında da geniş bilgiler vermektedir.

Anahtar kelimeler: Alevilik, Bektaşilik, Kaygusuz Abdal, Budalanâme

ABSTRACT**AN ANALYSE OF “BUDALANÂME” A STUDY BY KAYGUSUZ BABA
(ABDAL)**

ERDEM YILDIRIM, Burcu
M. A. Thesis, Department of History
Supervisor: Asst. Assoc. Dr. Yunus Emre TANSÜ
June 2010, 243 pages

The Alewi-Bektashi population, being an important and radical section of the social structure within the states of the Seldjuks, Ottomans and modern Turkey, have through their history always tried to express themselves. This expression could from time to time take the form of rebellion against the central authority, but also the form of oral and written literary and intellectual outcome. As one of the key fellows of the Alewi-Bektashi tradition, Kaygusuz Baba (Abdal) is an important poet, a poet expressing and explaining the social environment within that same tradition. In his work ‘Budalanâme’, a work rich of information about the ways and beliefs of Alewi-Bektashis, he tells us about the path to God. This is a work which gives ample information about Religious Order (Tariqa) and benefitting knowledge to its followers, a work enforced with different Hadith and Ayah from the Holy Qoran. The work gives also ample information about the lives of prophets and other historical figures.

Key words: Alawi, Bektashi, Kaygusuz Abdal, Budalanâme

ÖNSÖZ

XV. yüzyılda yazılmış olunduğu tahmin edilen, XIX. yüzyılda kopya edilmiş olan Budalanâme adlı bu çalışmanın yapılmasına karar verildiğinde ilk olarak karşımıza ne gibi sorunlar çıkacağı bilinmemekteydi. Milli Kütüphane’de bulunan Budalanâme adlı yazma eserin transkripsiyonunda, yılların esere verdiği zarardan dolayı bazı yerlerin okunması, çeviri esnasında çeşitli sıkıntılar yaşamamıza neden olmuştur. Eserde Türkçenin yoğunlukta olmasına karşın karşımıza çıkan Arapça ve Farsça kelimeler transkripsiyon esnasında hayli zor olmuştur. Transkripsiyon aşamasından sonra ortaya çıkan ham bilgilerin tasnifi çeşitli kaynaklardan yararlanılarak değerlendirmeye geçilmiştir. Tüm bilgiler incelenip değerlendirildikten sonra bu çalışma ortaya çıkmıştır. Tezin oluşma sürecinde yol gösteren sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Tansü’ye, lisans ve yüksek lisans döneminde emeği geçen sayın hocalarım Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ünüvar ve Yrd. Doç. Dr. Murat Çelikdemir’e, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme, dostlarıma ve eşim Yıldray Yıldırım’a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	Sayfa No i
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
2. ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
2.1. ALEVİLİK NEDİR	6
2.2. ALEVİLİĞİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI	10
2.3. BEKTAŞİLİK	18
2.3.1. Hacı Bektaş Veli	18
2.3.2. Bektaşilik Tarikatı	22
3. KAYGUSUZ BABA (ABDAL)	26
3.1 KAYGUSUZ BABA’NIN HAYATI	26
3.2. KAYGUSUZ BABA’NIN ESERLERİ	34
3.2.1. Manzum Eserler	34
3.2.1.1. Dîvan	34
3.2.1.2. Gülistan	34
3.2.1.3. Mesnevîler	35
3.2.1.4. Gevher-nâme	35
3.2.1.5. Minber-nâme	35
3.2.1.6. Dolab-nâme	36
3.2.2. Mensur Eserler	36
3.2.2.1. Vücûd-nâme	36
3.2.2.2. Risâle-i Kaygusuz Abdal	36
3.2.2.3. Kitâb-ı Miglâte	37
3.2.3. Manzum-Mensur Eserler	37
3.2.3.1. Saray-nâme	37
3.2.3.2. Dil-güşâ	37
4. BUDALANÂME ADLI ESERDEKİ KAVRAMLAR VE İNCELENMESİ	39

4.1 DİN.....	39
4.1.1. Din ile İlgili Kavramlar.....	39
4.1.2 Melek.....	41
4.1.2.1. Cebrail.....	41
4.1.3. Peygamberler ve Kıssalar.....	42
4.1.3.1. Hz. Âdem.....	42
4.1.3.2. Hz. Şit.....	44
4.1.3.3. Hz. Nuh.....	44
4.1.3.4. Hz. İbrahim.....	45
4.1.3.5. Hz. İshak.....	46
4.1.3.6. Hz. İsmail.....	46
4.1.3.7. Hz. Süleyman.....	47
4.1.3.8. Hz. Lokmân.....	48
4.1.3.9. Hz. Yakup.....	48
4.1.3.10. Hz. Yusuf.....	48
4.1.3.11. Hz. Mûsâ.....	49
4.1.3.12. Hz. Hızır.....	51
4.1.3.13. Hz. Eyyûb.....	51
4.1.3.14. Hz. Zekeriyâ.....	52
4.1.3.15. Hz. Yahya.....	52
4.1.3.16. Hz. İsâ.....	53
4.1.3.17. Hz. Muhammed.....	53
4.1.4. Küfür ve İman.....	56
4.1.5. Salâvatlar, Hadisler, Ayetler, Sureler, Dualar.....	56
4.1.5.1. Salâvatlar.....	56
4.1.5.2. Hadisler.....	57
4.1.5.3. Sureler ve Ayetler.....	57
4.1.6. Kitaplar.....	58
4.1.7. Ahiret ve Ahiret ile İlgili Kavramlar.....	58
4.1.7.1. Ahiret.....	58
4.1.7.2. Kıyamet (Mahşer).....	59
4.1.7.3. Ahir Zaman.....	60
4.1.7.4. Cennet-Cehennem.....	60
4.1.7.5. Deccâl.....	61
4.1.8. Diğer İtikadi Kavramlar.....	62
4.1.8.1. Ruh.....	62
4.1.8.2. Şeytan.....	62
4.2. TASAVVUF VE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	63
4.2.1. Tarikat ve Tarikat ile İlgili Kavramlar.....	64
4.2.1.1. Abdal (Derviş).....	64
4.2.1.2. Pir (Eren, Veli, Mürşid, Kâmil-i Mürşid).....	68
4.2.1.3. Velâyet.....	69
4.2.1.4. Arif (İnsan-ı Kâmil).....	69
4.2.1.5. Mürid (Talib).....	70
4.2.1.6. Dergâh (Tekke, Zaviye).....	70
4.2.2. Tecelli ve Vahdet-i Vücûd.....	71
4.2.2.1. Vücûd (Şehir, Saray).....	72
4.2.2.2. Genc (Cevher).....	75
4.2.3. Gönül (Dil, Arş).....	76
4.2.4. Şarap (Bade), Cam, Harabat (Meyhane).....	78

4.2.5. Aşk.....	79
4.2.6. Fenâ-Fi'llâh.....	80
4.2.7. Rind.....	80
4.2.8. Hakikat.....	81
4.2.9. Hikmet.....	81
4.2.10. Kuşdili (Mantıku't-Tayr).....	82
4.2.11. İlim.....	83
4.2.12. Bâtın ve Zâhir.....	84
4.2.13. Kârhane (Cihan, Dünya).....	84
4.2.14. Nefs.....	86
4.2.15. Devir.....	87
4.2.16. Sahra (Çöl).....	89
4.2.17. Bezm-i Elest.....	89
4.2.18. Zahid.....	90
4.3. ESERDE GEÇEN MUTASAVVIFLAR.....	90
4.3.1. Ferîdüddîn Attâr.....	90
4.3.2. Hallâc-ı Mansûr.....	92
4.3.3. Ebû Bekr-i Şiblî.....	94
4.3.4. Hasan-ı Basrî.....	95
4.3.5. Bâyezîd-ı Bistamî.....	95
4.4. TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETLER.....	96
4.4.1. Ali.....	96
4.4.2. Sâhib-i zaman (Mehdi).....	98
4.4.3. İskender.....	99
4.4.4. Fir'avn (Firavun).....	100
4.4.5. Nemrûd.....	101
4.4.6. Zâl.....	102
4.4.7. Rüstem.....	102
4.4.8. Cem (Cemşid).....	103
4.4.9. Nesîmî.....	104
4.5. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBA'Â).....	104
4.6. İNSAN.....	105
4.7. ÜLKE VE ŞEHİRLER.....	105
5. BUDALANÂME.....	106
5.1. BUDALANÂME'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	106
SONUÇ.....	157
KAYNAKLAR.....	159
EKLER	165
ÖZGEÇMİŞ.....	243

SEMBOLLER VE KISALTMALAR (Symbols and Abbreviations)

Türkçe	Semboller ve kısaltmaların anlamları
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
A.Ü.	Atatürk Üniversitesi
a.e.	Aynı eser/yer
a.y	Aynı yazarın sonraki bir yerde belirtilmesi
bkz.	Bakınız
t.y.	Basım tarihi yok
y.y.	Basım yeri yok
Çev.	Çeviren
vd.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
Ç.Ü.İ.F.D.	Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ed.	Editör/yayına hazırlayan
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz:a	Eserin kendi içinde aşağıya atıf
bkz.yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
İSAM	İslam Araştırma Merkezi
M.E.B	Milli Eğitim Bakanlığı
m.k.	Milli Kütüphane
s./ss.	Sayfa/sayfalar
tdv	Türk Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri ve benzerleri

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

XIII. yüzyılda meydana gelen Orta Asya'dan Türk göçleri, Anadolu'nun siyasî ve sosyal yapısını değiştirmekle beraber, büyük sufi tarikatların teşekkülüne ve yerli halk ile göçebe halk arasında iktisadi antagonizme¹ sebep olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin çözülme döneminde Baba İshak Ayaklanması bunun örneğidir (1240).² Bu olayı takip eden Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı (1243) da, bu devletin yıkım sürecini hızlandırmıştır.

Bu dönemin ardından başlayan Beylikler Dönemi yeni oluşacak Osmanlı Devleti'nin oluşum sürecinde etkili olmuşlardır. Anadolu'nun batısında kurulan Osmanlı Beyliği kısa bir sürede cihan devleti olmayı başarabilmiştir. XIV. yüzyılda tamamen Türk unsuruyla kurulmuş bu devlette şüphesiz Alp-erenler³, Ahiler⁴, Bâciyân-ı Rum⁵ ve Abdalan-ı Rum⁶'ların etkisi oldukça fazladır.

¹ Antagonizm: düşmanlık. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

² Ömer Lütfi Barkan. (t.y). *Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hamle Yayınları, İstanbul, s.12

³ Alp-eren, alp yiğit, kahraman, cesur ve bahadır anlamlarında Türklerde kullanılan bir unvandır. Türklerin İslâmiyeti kabulü ile İslâmın gaza inancı ve Türklerin Alplik ruhu cihad yolunda birleşerek kaynaşmıştır. Nitekim bundan sonra cihad eden Müslüman Türklere Alp Gazi ve Alperenler denilmeye başlanmıştır. Mücahid dervişler de denilen bu Alp-erenler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve genişlemesinde büyük rol oynamışlardır. Yusuf Karaca. (2002). *Tarih Ansiklopedisi*, c.I, Berikan Yayınları, Ankara, s.294

⁴ Ahiler, Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Orta Anadolu'da (Kayseri), XIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış bir teşkilattır. XIII. yüzyıl içerisinde bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Otuzdördüncü Abbasi Halifesi olan en-Nasır Li dinillah'ın kurduğu fütüvvet teşkilatının üyeleri olan ilk Ahiler, Anadolu'da örgütlenerek esnaf ve sanatkârları içine alan bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Mikâil Bayram. (2002). Türkiye Selçukluları döneminde bilimsel ortam ve ahiliğin doğuşuna etkisi. c.XII, *Türkler Ansiklopedisi*, Balkan Ciltevi, Ankara, s.258

⁵ Bâciyân-ı Rum, Türkmen kadınlarına mahsus bir grup olan bu teşkilat, Büyük Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanı zamanında Selçuklu Devleti'ni yeniden yapılandırma çalışmalarının bir parçası olarak devletin destek ve himayesinde kurulmuştur. Bu örgütün Ahi Teşkilatı'nın kadın kolu olduğu da bilinmektedir. Bayram, a.g.m., s.258

⁶ Horasan Erenleri de denilen Abdalan-ı Rum yani "abdal" ve "baba" ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve umumiyetle Osmanlı Padişahları ile bütün harplere iştirak etmiş bulunan dervişlerdir. Barkan, a.g.e., s.11

Abdalan-ı Rum Anadolu'nun Heterodoxe⁷ dervişleridir. Bazı tarihi kaynaklarda Horasan Erenleri diye de zikredilen bu zümrenin, bilhassa XIV. yüzyılda mühim bir dinî-içtimaî rol oynadığı, Osmanlı Devleti'nin bu dönemine ait bütün kaynaklarda Abdal⁸ veya Baba⁹ lâkabını taşıyan ve ilk Osmanlı hükümdarlarıyla beraber harplere iştirak eden tahta kılıçlı, cezbeli¹⁰ birtakım dervişlerden bahsedilmesiyle de anlaşılmaktadır.¹¹

Menkibelere nazaran tahta kılıçlarla harp eden, kaleler alan, bir avuç müridi ile binlerce düşmanı ezen, Müslümanlığı yayan Abdal lakaplı birçok derviş, mesela Abdal Musa¹², Abdal Murad¹³, Kumral Abdal¹⁴, Âşık Paşazâde'nin Rum Abdalları¹⁵ dediği zümreye mensuptur.¹⁶

Rum Abdalları arasında Hacı Bektaş-ı Veli şüphesiz önemli bir isimdir. Hacı Bektaş-ı Veli adına kurulmuş olan Bektaşî tarikatı Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra, XV. yüzyılda kurulmuş olup, Balım Sultan¹⁷ tarafından kurumsallaştırılmıştır. Osmanlı Devleti içerisinde teşekkül eden Bektaşîlik, 1826'ya kadar Osmanlı

⁷ Kabul edilmiş din kurallarına aykırı. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

⁸ Tasavvufta, ermiş, erişmiş kişidir. Evliyalığın beşinci basamağıdır. Toplumdan uzak, son derece gösterişsiz bir yaşam sürdüren, yoksul ve düşkünleri koruyan kişidir. Karaca, a.g.e., s.23

⁹ Tarikattaki tekke büyüğü. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹⁰ Bir duygu veya inanışın etkisiyle aşırı ölçüde coşup kendinden geçme durumu. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹¹ Fuad Köprülü. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Akçağ Yayınları, Ankara, s.114

¹² Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Veli geleneğini temsil ettiren önemli bir simadır. Abdal Musa, Hatun Ana'nın mürididir. Osmanlı kroniklerinde birçok fetih ve gazâ hareketlerine katıldığı kayıtlıdır. Bektaşî evliyası olarak kabul edilen Abdal Musa, Anadolu'daki Alevî zümrelerin de takdis ettiği en büyük evliyadan biri olup adına çeşitli Alevî ritüeller düzenlenmektedir. Ahmet Yaşar Ocak. (2000). *Babailer İsyanı*. Dergâh Yayınları, İstanbul, ss.210- 212

¹³ Rum Abdallarından birisi olan Abdal Murad, yanındaki "kırk abdal" ile Buhara'dan gelerek Orhan gazi'nin maiyyetinde, başta Bursa'nın fethi olmak üzere, bir takım gazâlara katıldığına dair rivayetler bahis konusudur. Bursa'nın fethinden sonra, şehrin yakınındaki bir tepede genellikle münzevi bir hayat yaşadığı, sık sık gazâlara katıldığı belirtilen Abdal Murad'ın, sırf bu iş için Osmanlı Beyliği topraklarına gelen Babaî hareketine mensup dervişlerden biri olduğu söylenmektedir. Ocak, a.g.e., s.213

¹⁴ Kumral Abdal, Şeyh Edebalı'nın müridi olmak suretiyle Baba İlyas geleneğine bağlı bir kimsedir. Âşıkpaşazâde'ye göre, Osman Gazi'nin gördüğü meşhur rüyayı tabir edip ilk müjdeyi veren kişidir. Kumral Abdal Şeyh Edebalı vasıtasıyla Babaî Hareketi'ne bağlanan savaşçı bir Türkmen şeyhidir. Ocak, a.g.e., s.212

¹⁵ Rum Abdalları meczup yaratılmış kişiler olarak bilinmektedir. İnanç bakımından Alevîlik ile karışık düşüncelere bağlıdır. Osmanlılar'ın Anadolu ve Rumeli'deki yayılışlarının öncüleri olmuşlardır. Fuat Bozkurt. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. Yön Yayıncılık, İstanbul, s.29

¹⁶ Köprülü, a.g.e., s.119

¹⁷ H. 900/M. 1494'te Yağ Bali Baba'nın vefatından sonra postnişin olmuştur. Balım Sultan Bektaşîliğe ait kuralları derleyip dergâhta bir düzen içerisinde yaşatılmasını sağlamış ve sözlü olan Bektaşî geleneğini yeniden düzenleyerek Bektaşîliğe önemli katkıda bulunmuştur. Harun Yıldız. (2010). Bektaşî erkânâmelerinde mezhebi unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, 55:472

Devleti'nin en gözde ordusu olan Yeniçeri Ocağı'nın mensup olduğu bir tarikat özelliğine sahip olmuştur.

Bektaşîliğin tarihsel sürecinde Hacı Bektaş-ı Veli ile tarikatı kurumsallaştıran Balım Sultan arasındaki dönemde en çok dikkat çeken ve bugün birçok eseri gün yüzüne çıkmış olan Kaygusuz Baba Bektaşîlik için en önemli şahsiyetlerden biridir. Kaygusuz Baba'nın manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olmak üzere birçok eseri mevcuttur. Bu eserlerden biride tezimizin konusu olan Kaygusuz Baba'nın Budalâme adlı mensur eseridir. Kaygusuz Baba'nın, Budalanâme adlı bu eserinde tasavvufî bir dil göze çarpmaktadır. Bu dil “heterodoxe” denilen Türk İslâmlığında ve öncelikli olarak Bektaşîlikte mevcuttur. Alevî-Bektaşîlik, Orta Asya Türk topluluklarının eski inançları (Gök-Tengri) ile İslâm'ın bir senkretizmidir¹⁸. Orta Asya şaman inancını kapsayan, İslâm'la mistik şekil alan bu inanış tarihleri aşarak günümüze kadar varlığını korumuştur.

Tasavvuf düşüncesinin fikrî gelişiminin tamamlanmasının ardından, halktan uzaklaşan dervişlerin halkı avam görüp zahir olarak nitelemeleri Alevî-Bektaşî inanişinde Melamilik'in¹⁹ etkileridir. Bununla beraber “Abdal” ünvanının kullanılmasıyla da Kalenderliliğin²⁰ izleri görülmektedir. Hurufiliğin²¹ sonucu olan devir inancı ve tecelliyeye de eserde rastlamak mümkündür. Bektaşîlik değerlendirilirken bu unsurların göz ardı edilmemesi ve tasavvuf cereyanının Bektaşîlikte çok etkili olduğunun bilinilmesi gereklidir.

Yukarıda bahsedilenlerden de anlaşılacağı gibi birden çok unsurun iç içe girmiş olduğu bir tarikat olan Bektaşîlik, son zamanlarda yapılan çalışmalar sayesinde her yönüyle aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bektaşîliğe heterodoxe

¹⁸ Birbirinden ayrı düşünce, inanış veya öğretileri kaynaştırmaya çalışan felsefe sistemi. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹⁹ Melamilik, IX. yüzyılda Horasan bölgesinde ortaya çıkıp daha sonra bütün İslâm dünyasında yaygınlık kazanan bir tasavvuf anlayışıdır. IX. yüzyılda Merv, Herat, Belh ve Nîşâbur şehirlerini içine alan, Horasan'da ortaya çıkıp özellikle Nîşâbur'da yaygınlık kazanan ve etkisini günümüzde de sürdüren tasavvuf anlayışıdır. Bekir Kayabaşı. (2010). Sarban Ahmed divanı. Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), 5(1):12-25

²⁰ Kaba ve kalın hatlarıyla, yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkarak dünyayı dikkate almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran tasavvuf akımına Kalenderiyye denir. Kalenderilik geniş ölçüde eski Hind ve İran, ama özellikle Hind mistisizminden ve mistik çevrelerinden etkilenmiş bir anlayıştır. Ahmet Yaşar Ocak. (1999). *Kalenderiler*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss.5-6

²¹ Fazlullah Hurufî tarafından H. 800 (1398)'de Horasan'da kurulan bir mezhep ve tarikattır. Hurufilik evreni sadece harflerden ibaret görmektir. Bu tarikata göre her şey otuz iki harfe dönüştürülebilmektedir. Hurufilik, Allah'ın ve kâinatın belli özelliklerinin tarikatın kurucusu Fazlullah'ın zatında tecelli ettiği inancına dayanır. Bu inanışa göre evrende Allah'tan başka varlık yoktur. İbrahim Arslanoğlu. (2000). Alevilik nedir?. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 13(6),153-184

etkilerin girmeye başladığı dönem olarak adlandırılan Balım Sultan'dan önce yaşamış Kaygusuz Baba'nın bu eserinin incelenmesiyle de o dönem hakkında fikir sahibi olunabilir. Birden çok nüshası olmakla birlikte bu çalışmaya temel olan kaynak, Milli Kütüphanede 06.MK. Yz. A 6369/8 yer numarası ile kayıtlı bulunan ve Erkân-nâme adıyla geçen eserin içinde yer alan Kaygusuz Baba'nın Budalanâme adlı eseridir. Kayıtlarda kitabın Derviş Mehmed Sâdıkî tarafından kopya edildiği anlaşılmakla birlikte kopya tarihi not edilmemiştir. Ancak kopya ediliş tarihi yaklaşık XIX. yüzyıl olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın bir derleme olduğu görülmektedir. Üzerindeki nottan 20 Mart 1990 tarihinde S. Bedrettin Calapverdi tarafından Milli Kütüphaneye verildiği anlaşılan kitap 273 sayfadan oluşup, Kaygusuz Baba'nın eseri 96-160. sayfalar arasında yer almaktadır.

İncelemeye çalıştığımız bu eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur. En eski nüsha Mevlânâ Müzesi Ktp., nu: 2467/IX; İstanbul Üniversitesi. Ktp., nu: 4105'dir. Diğerleri, DTCF, İsmail Sâib I, nu: 5413; Ankara Genel Ktp., nu:169/7, 647, 1397; İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 1321; Millet Ktp., Ali Emîri Böl., nu: 909, 910; Ms. Or. Oct. 2736/4, Staatsbibliothek Marburg; Ms. Or. Oct. 3054, Staatsbibliothek Marburg; Süleymaniye Ktp., Hacı Hayrullah efendi Böl., nu: 55/4, 2736/2, 2846/2, 3040, 3908; Süleymaniye Ktp., Hacı Hayrullah Efendi Böl., nu: 55/4 nüshalarıdır.

Çalışmamızın oluşma sürecinde, çalışmaya bilimsel bir anlam kazandırabilmek adına bir takım tekniklere ve metoda başvurulmuştur. Tarihte ortaya çıkan olay ve olgulardan hareketle ve aralarındaki mantıklı ilişkilerin tespitiyle, çalışmamızda bir görüş belirtilmesine gayret edilmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak, Alevî-Bektaşîlikle ilgili temel kaynakların yanı sıra farklı bilimsel eserler incelenmiştir. İzlediğimiz metotda ilk olarak kopya ediliş tarihi XIX. yüzyıl olan yazma eser çözümlenerek Latin alfabesine çevrilmiştir. Belge daha sonra incelenip analizi yapılmıştır. Ardından edebiyatçıların çalıştığı teknik dışına çıkılarak, tarihçi bakış açısıyla değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda Alevî-Bektaşî dini bilgileri öğrenme ve bu çevrenin tarihteki yerleri saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmayı yüzeysellikten korumak için Alevî-Bektaşî dini inanç ve tutumlarının yanında, tarihi veriler yanında metnin yorumlanmasına da yer verilmiştir. Alevî-Bektaşî zümrenin kendilerini algıladıkları biçimde yorumlama yapılmasına da özen gösterilmiştir.

Çalışmamıza konu olan ve her ne kadar Dil-güşâ başlığını taşısa da, aslı Budalanâme olan eser, bir takım tasavvufî konuların işlendiği sade ve akıcı bir özelliğe sahiptir. Eserin özelliği Kaygusuz Baba'nın olayları kendisi yaşamış gibi anlatmasıdır. Kaygusuz Baba kitapta insanlara, doğru yolu göstermeyi amaç edinmiştir. Kitap insana ikaz ve öğüt verme özelliğini taşımaktadır. Kitabın başlangıç kısmında kişinin kendini bilmesi öğütlenmiştir. Kişinin kendini bilip tanınmasını kişiyi Allah'a götürecek yol olarak gösterilmiştir. Burada ilimin de önemi üzerinde durulmuştur. İlime götürecek kişinin “mürşid-i kâmil”e intisap etmekten geçtiği söylenmektedir. Alevî-Bektaşîlik inanç sisteminde ilim oldukça önemli bir yere sahiptir. “Ben ilmin şehriyim, Ali’de onun kapısı” hadisi bu inanç sisteminin taraftarlarınca benimsenmiştir.

Daha sonra metnin devamını “gönül” oluşturmaktadır. Gönülü bırakıp surete bakanların gaflet ipini boyunlarına taktıklarını söyleyerek, onlar doğru yola davet edilmektedir. Hakk'ı dünyada iken bulmak ve kendini bilerek hakikati bilmek konusu işlenmiştir. Kaygusuz Baba metinde kendisinden bahsederken “düş gördüm” dediği ruhanî yolculuğundan bahsetmektedir.

Kitabın son bölümü insanın dünyaya gelmekteki maksadının Hakk'ı bilmek olduğunu anlatmaktadır. Kaygusuz Baba'nın kitabın son bölümünde düş görmesiyle başlayan kısım “Kitâb-ı Miglâte”nin de başlangıç bölümü olarak bilinmektedir.

İncelemiş olduğumuz Kaygusuz Baba'nın Budalanâme adlı eserinde, sık sık tekrarlar görülmektedir. Yazma eserin 149. ve 150. Sayfalarının yıllar içinde zarara uğramış olmasından, 121. ve 159. sayfadaki 1 kelimenin de okunaklı olmamasından dolayı bazı noktaları okunamamıştır.

Bu çalışma da sadece yazma eserin transkripsiyon ve değerlendirilmesi yapılmayıp, bunların dışındaki farklı kaynaklardan da yararlanılarak genişletilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. ALEVİLİK NEDİR

Yakın geçmişe kadar Alevîlik üzerine bilimsel tartışma yok denecek kadar azdır. Yapılan araştırmalar da geniş kitlelere ulaşamamıştır. 1990 sonrasında Alevîlik-Bektaşîlik hakkında bir yayın patlaması olmuş, Cem’ törenleri bile halka açık olarak yapılmaya başlanmış ve ritüeller çok sayıdaki yazılı kaynakta ayrıntılı olarak anlatılmıştır.²²

Alevîlik hakkında çeşitli kesimler ve araştırmacılar, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu farklı görüşler aynı zamanda birbirleriyle pek örtüşmeyen ve kafa karıştıran farklı görüşlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu görüşler içerisinde “Alevîliğin Şîilikten doğan Anadolu’ya özgü İslâmi bir mezhep olduğunu savunanlar”²³ olduğu gibi “Alevîliğin Anadolu’ya özgü bir din olduğunu, Alevîliğin Anadolu halk Müslümanlığı olduğunu”²⁴ savunanlar da vardır.

Sözlük anlamı olarak Hz. Ali’ye intisabı (mensubiyet) olan kimse²⁵ için kullanılan Alevî terimin çoğul şekli de “Alevîyye ve Alevîyyün” olarak ifade edilmektedir. Alevî terimi, İslâm Kültür Tarihinde Hz. Ali soyundan gelen ve Hz. Ali’nin oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla devam eden soy olarak kullanılırken, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamda da kullanılmıştır.²⁶

Alevî terimi, en başta Hz. Ali’ye soy olarak bağlılığı ifade ederken tarihî süreç içerisinde aşağıda bahsedilecek bazı siyasî ayrışmalar neticesinde, Hz. Ali’ye ve soyuna candan, gönülden bağlı olmak ile Hz. Ali’nin halifeliğini ve

²² Hüseyin Türk. (2005). *Anadolu’nun Gizli İnancı Nusayrilik*. Kaknüs Yayınları, İstanbul, s.15

²³ Ethem Ruhi Fırlalı. (1980). *Çağımızda İtikatî İslam Mezhepleri*. Selçuk Yayınları, Ankara, s.13

²⁴ Burhan Oğuz. (1990). *Anadolu Aleviliğinin Kökenleri*. Ant Yayınları, İstanbul, s.16

²⁵ Ferit Develioğlu. (2003). *Osmanlıca Türkçe Lügat*. Aydın Kitabevi, Ankara, s.28

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak. (1989). Alevi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, TDV Yayınları, İstanbul, ss.368-369

imamlığını tanıyan gruplar için kullanılmıştır.²⁷ Terimin Anadolu coğrafyasında ifade ettiği anlam da budur. Hz. Ali soyundan gelenler için Emevilerin son dönemlerinden itibaren “şerif”, “seyyid” ve “emir” gibi lakaplar kullanılmıştır.²⁸ Bu lakaplardan “seyyid” günümüz Anadolu’sunda en yaygın kullanılan lakaptır.

Alevîlik, Hakk-Muhammed-Ali üçlemesiyle İslâmiyet içinde kendini ifade eden bir inanç sistemi olmakla beraber, marifet ehli olup hakikatçi, aklî, ahlakî ve insanî değer ölçüleriyle kendini geliştiren; din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet ayrımı yapmadan dünya insanlarını hoşgörü temelinde kucaklayan evrensel bir felsefi görüş ve türlü kültürlerle bezenmiştir. Bir yaşam biçimi olarak, yazılı gelenekten ziyade, sözlü geleneği ağır basan halk âşıklarının sazında ve sözünde ifadesini bulan, tasavvufî bir inanç sistemi olmuştur.²⁹

Cemal Şener’e göre de Alevîlik, dinî ve ırkî değil, sosyal bir akım ve yaşam biçimidir. Buna göre Alevîliğin üç kaynağı vardır. Bunlar: 1-İslâm tarihinde halife olarak kabul edilmemesi suretiyle Hz. Ali’ye yapılan haksızlık. 2-Eski Türk inançları. 3-Eski Anadolu medeniyetleridir.³⁰ Ahmet Yaşar Ocak’a göre ise Alevîlik, Türklerin en eski devirlerine kadar uzanan, zaman ve mekân boyutunda çok çeşitli dinî, siyasî, sosyo-ekonomik ve kültürel bir takım etkenlerin oluşturduğu bir senkretizmdir.³¹

Alevî terimi tasavvufta bazı tarikatların ortak adı olarak da kullanılmıştır. Tasavvufun XI. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde teşkilâtlanmasından sonra bunlardan bazıları silsilelerini çeşitli maksatlarla Hz. Ali’ye dayandırdıkları için “Alevî tarikatlar” diye tanınmışlardır. Kadirîyye³² ve Rifâiyye³³ bunlardandır.

İslâm siyasî tarihinde Alevî kelimesi ilk defa hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Muhammed’in vefatını müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halifenin öldürülmesinden sonrada şiddetlenen hilâfet münakaşalarında Ali tarafını tutanlar “el-Alevîyye” veya “Şiatü Ali” (Ali’ye bağlı olanlar, Ali taraftarları), bunların karşısındaki gruplara da “el-Ömeriyye, el-

²⁷ Bedri Noyan. (1987). *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Doğu Matbaacılık, Ankara, s.10

²⁸ Ocak, a.g.m., s.369

²⁹ Lütfi Kaleli. (2003). *Binbir Çiçek Mozaîği Alevilik*. Can Yayınları, İstanbul, s.11

³⁰ Cemal Şener. (1997). *Şaha Doğru Giden Kervan, Alevilik Nedir?*. Ant Yayınları, İstanbul, ss.38-40

³¹ Ahmet Yaşar Ocak. (2000). *Alevî-Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, s.22

³² Abdülkâdir-i Geylânî’ye nisbet edilen İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikatı. Nihat Azamat. (2001). Kadirîyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIV, TDV İslam Ansiklopedisi, ss.131-136

³³ Seyyid Ahmed Rifâî tarafından kurulmuş bir tasavvuf okulu. Ethem Cebecioğlu. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.280

Osmâniyye denilmiştir. Bu anlamıyla Alevî terimi Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyasi topluluğu ifade etmektedir.

Alevî teriminin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkında beslenen inançlara dairdir. Genellikle Şîîler³⁴ ve Şia³⁵ oldukları kabul edilen bazı mezhepler Alevî nisbesini alırlar. Fakat çağımızda asıl Alevîler olarak tanınan iki itikadî mezhep vardır. Bunlardan biri bugün genellikle Lübnan, Suriye, Hatay bölgelerinde varlığını sürdüren Nusayrilik³⁶, diğeri ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal-dinî kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safeviler'in propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır³⁷. Osmanlı arşiv belgeleri ve vakayinamelerinde Kızılbaş veya Rafiziler³⁸ diye geçmesine rağmen bu mezhebe bağlı olanlar kendilerine Alevî nisbesini vermişlerdir.³⁹

Irene Melikoff, Alevîliğin tarih süreci içinde Alevîlik ismini nasıl aldığını şu şekilde açıklamıştır: “Alevîlerin tarihteki adı Kızılbaş'tır. XV. ve XVI. yy.larda, Kızılbaşlar, ilk Safeviler olan, Şeyh Cüneyd⁴⁰, Şeyh Haydar⁴¹ ve Şah İsmail⁴²

³⁴ Şia'ya mensup olan kimseler.

³⁵ Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Hz. Ali'nin meşru halife olarak kabul edilmesini hareket noktası addeden, birbirinden çok farklı İslâmî mezheplerin büyük bir zümresi için kullanılan müşterek isimdir. Hem dinî hem de siyasî bir müessesedir. Dar bir anlamda fırkadır. Şia'nın merkezi, Safeviler devrinde, 907 (1502) yılından itibaren İran olmuştur. R. Strothmann. (1968). *Şia. İslâm Ansiklopedisi*, c.XI, M.E.B. Yayınları, İstanbul, s.502

³⁶ Nusayrililer (Arap Alevileri) diğer etnik gruplara göre daha gizli bir örgütlenmeye sahiptir. Halk arasında “fellah” ve “Arap uşağı” olarak bilinirler. Türk, a.g.e., s.31

³⁷ Şîî mezhebinin bir koludur. Kızılbaş ismi şîîliğin bu koluna mensup olanların ilk zamanlarda kızıl taç ve hırka giymelerinden dolayı verilmiştir. Sasâniler çağında Zerdüş dinine bağlı Mazdek taraftarlarının benimsediği bu kıyafet, İslâmiyetten sonra bâtnîler tarafından benimsenmiştir. Bâtnîlere bu yüzden muhammere (kırmızı elbise giyenler) adı verilmiştir. Kızılbaşlar, Şeyh safiyeddin Haydar'ı pir tanımaktadırlar. İnanç ve törenlerinde Bektaşilikten etkiler çoğunluktadır. Kızılbaşlık Bektaşilik gibi bir tarikat olmayıp, gizli bir mezhep yapısına sahiptir. Kızılbaş. (1972). *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, c.VII, Meydan Yayınevi, İstanbul s.284

³⁸ Rafizilik ve Rafiziler, şia'nın aşırı uçlarından olup Hz. Ali'yi ilah olarak görürler. Arslanoğlu, a.g.m., s.165

³⁹ Ocak, a.g.m., s.369

⁴⁰ 1447-48 yılları arasında Safevî tarikâtının lideridir. Döneminde Anadolu'ya yönelik tarikât propagandasının yoğunlaştığı bilinmektedir. Dini otoriteye sahip olma isteğinden dolayı, Kara Koyunlu Cihan Şah'ın karşısına geçerek Akkoyunlu Uzun Hasan'ın yanında yer almıştır. Şeyh Cüneyd Şirvan Şah'ı ile girmiş olduğu savaşta öldürülmüştür. Şeyh ailesi mensupları Anadolu'ya gelerek, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Osmanlı ve Karaman topraklarında kendilerine yer edinmeye çalışmışlardır. Şeyh Cüneyd'den itibaren, tarikâtın siyasî maksatlar gütmeye başlaması, söz konusu devletleri tedirgin edeken, bölgede o dönemin siyasî ve sosyo-ekonomik şartları çerçevesinde yaşayan bazı göçebe aşiretler bakımından tarikât merkezi Erdebil'i bir ümit ve toplanma merkezi haline getirmiş görünmektedir. Mustafa Eravcı, Safevî hanedanı. *Türkler Ansiklopedisi*, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.883, Saim Savaş. (2002). Osmanlı- Safevî mücadelesinin toplumsal sonuçları. *Türkler Ansiklopedisi*, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.907

⁴¹ Şeyh Cüneyd'in oğludur. Şeyh Cüneyd'n ölümünden sonra Erdebil Sûfilileri'nin başına geçmiştir. Şeyh Haydar, on iki dilimli Kızılbaş tâci giymeye, başına sarık sarınmaya başladığı, müridlerine de derecelerine göre aynı tâci, sarıklı ya da sarıksız olarak giydirdiği ve bu yüzden bu tip tâca “haydarî tâc” denildiği belirtilmektedir. Şeyh Haydar'dan itibaren Safevîye Tarikâtı mensupları için kullanılan “Kızılbaş” tabirinin, aynı zamanda bazen safevî Devleti ve bazen bu devletin hakim olduğu coğrafya

tarafı Türkmen boylarıydılar. Kırmızı serpuş giyiyorlardı, bunun için de onlara Kızılbaş deniyordu.” Bu açıklamadan sonra şu cümleleri ekleyerek Kızılbaş isminin değişiminden bahsetmektedir. “Kızılbaş sözü, yüzyıllar içinde, küçültücü bir anlama kaymış ve “Celâli İsyanları”⁴³ ile tanınan dinî-sosyal başkaldırma hareketleri dolayısıyla da ‘dinsiz asi anlamında kullanılmaya başlanmıştır.’⁴⁴ Kızılbaş deyiminin yerini, Alevî’ye bırakmış olması bundandır.

Alevîlik olarak nitelendirilen, heterodoxe İslâm veya Müslümanlık başlı başına ayrı bir din olmadığı gibi, teolojik birtakım tartışmaların sonunda ortaya çıkan klasik İslâm mezhepleri türünden bir mezhep de değildir. Bir Halk İslâm’ıdır. Türkiye tarihi içinde iki form altında belirmiştir: Bu formlardan birini bir tarikat olan Bektaşîlik, diğerini ise, bir mezhep diyebileceğimiz Alevîlik temsil etmektedir.⁴⁵

Günümüzde en yaygın olarak kullanılan Alevîlik, Kızılbaşlık ve Bektaşîlik terimlerinden, Alevî kelimesi, Ali’ye ait, Ali’ye mensup anlamındayken, “Bektaşîlik, XIII. yüzyılda Kalenderilik içinde teşekkül etmeye başlamış ve XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş-ı Veli an’aneleri etrafında ortaya çıkan bir tarikat olmuştur. Bektaşî ise bu tarikata bağlı ya da topluluk anlamına gelmektedir.”

Bu noktada Kızılbaşlık-Alevîlik ve Bektaşîlik anlamında bir takım farklılıklar vardır. Her iki grubun temel inanç ve erkânı birbiriyle benzerlik arz etmekle beraber sosyal yapısı ayrıdır. Bu iki grubu ayırmak gerekirse, Kızılbaşlar-Alevîler yüzyıllar boyunca genellikle aşiret çevrelerinden gelen ve kırsal alanda yaşayan bir sosyal yapıya sahip kişileri ifade ederken, Bektaşîleri şehir merkezlerinde yaşayan ve daha çok eğitilmiş kimselerin oluşturduğu bir yapıya sahip olan kişiler diye ifade etmek mümkündür.⁴⁶

için kullanıldığı, ancak zamanla sadece Anadolu’daki topluluklar için kullanılan bir terim olduğu bilinmektedir. Savaş, a.g.m., s.907

⁴² Erdebil tekkesinin vârisi ve Şeyh Safiy’in torudur. Safevî Devleti’nin kurucusudur. Ziya Şakir. (t.y). *Şah İsmail ve Mezhepler Tarihi*. Maarif Kitaphanesi Matbaası, İstanbul, s.117

⁴³ Anadolu’da, siyasî, askerî, idarî ve sosyal sebeplere dayanarak İran desteğindeki şiî propagandacılar tarafından, 1512 de baş gösteren olaylar 1519 yılında mehdilik ideasıyla ortaya çıkan Bozoklu Şeyh Celâl’in çalışmalarıyla da hat safhaya ulaşmıştır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde çıkan ayaklanmalar Şeyh Celâl’e izâfeten, ondan sonraki tüm ayaklanmalara “Celâli İsyanları” adını vermiştir. Celali isyanları. (2002). *Tarih Ansiklopedisi*, c.II, Berikan Yayınları, Ankara, ss.409-411

⁴⁴ Irene Melikoff. (1994). *Uyur İdik Uyardılar*. Turan A. (Çev), Cem Yayınevi, İstanbul, s.33

⁴⁵ Ahmet Yaşar Ocak. (2004). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, s.19

⁴⁶ İlyas Üzümlü. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İSAM Yayınları, İstanbul, s.4

2.2. ALEVİLİĞİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

Alevîlerin kendisine intisabı olduğunu söyledikleri Hz. Ali'nin, Hicretten yaklaşık 22 yıl önce (M.600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib, annesi Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Muhammed, amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için Hz. Ali'yi himayesine alarak, beş yaşından itibaren Hicret'e kadar yanında büyütüştür. Hz. Muhammed'in Peygamberliğine ilk iman edenlerden biri olan, Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakla birlikte, hayatı menkıbevî ve efsanevî rivayetlerle örülü Şîî kaynaklarda doğumundan itibaren en ince teferruatına kadar ve zengin kerametlerle dolu olarak anlatılmaktadır.

Mekke'de İslâmiyet'i kabul edenlere karşı başlayan hareketler sonucunda Hz. Muhammed, Medine'ye Hicret'e karar vermiş ve bu sırada Hz. Ali, müşrikleri oyalamak ve yokluğunu gözlemek maksadıyla Mekke'de kalmıştır. Hz. Ali geceyi Hz. Muhammed'in yatağında geçirerek O'nun evde olduğu kanaatini uyandırmıştır. Daha sonra kendi de Kubâ'da Hz. Muhammed'e yetişmiştir. Hicretin ikinci yılının son ayında da Hz. Ali, Hz. Muhammed'in kızı Fâtıma ile evlenmiştir. Bu evlilikten; Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeynep ve Ümmü Gülsüm adlı kız çocukları olmuştur.

Hz. Ali; Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevî bir üslupla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Hz. Ali, Hz. Muhammed'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da Hz. Ali yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tayy kabilelerinin taptıkları putlarla, Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha görevi de Hz. Ali'ye verilmiştir. Hz. Muhammed vefat ettiğinde cenazenin yıkanması ve benzeri hizmetleri vasiyeti üzerine Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in yakın arkadaşlarından Abbas, oğulları Fazl ve Kusam ile Usâme b. Zeyd yapmışlardır.⁴⁷

Alevî kaynaklarında İslâmiyet'teki Alevî-Sünnî anlaşmazlığının çıkmasının temelinde bazı önemli olayların yattığı ileri sürülmektedir. Bunlar; Gadir Humm, halife seçimi, Hakem Olayı ve Kerbelâ Olayı'dır.⁴⁸ Bazı Alevî kaynaklarında, Hicretin onuncu yılında (18 Zilhicce) Veda Haccı dönüşünde Gadir Humm

⁴⁷ Ethem Ruhi Fırlı. (1989). Ali, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, TDV Yayınları, İstanbul, ss.371-372

⁴⁸ Türk, a.g.e., s.41

mevkiinde Hz. Muhammed, Allah'tan gelen emir ile Hz. Ali'yi vasî ve velî ilan etmiştir. Oradaki halkın Hz. Ali'ye biat etmesine rağmen, Hz. Muhammed'in vefatına kadar, durgun geçen Haşimî-Emevî çatışması Hz. Muhammed'in vefatıyla yeniden canlanmış, Emevîler bu biatın hükmünü iptal ederek Kureyş'in ileri gelenleriyle görüşüp Hz. Ebu Bekir'i halife seçmiş oldukları söylenmektedir.⁴⁹

Yine bazı kaynaklarda aktarıldığına göre; Hz. Muhammed ölmeden önce “Bana bir kalem ve kâğıt getirin size bir vasiyet yazdırayım ki, benden sonra ihtilâfa düşmeyezsiniz” demiş ancak bu isteği yerine getirilmemiş ve Hz. Muhammed vasiyetini yazmadan vefat etmiştir. Daha sonra Hz. Ali ve diğer aile üyeleri Hz. Muhammed'in defin işleriyle uğraşırken, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu ensar ve muhacirin ileri gelenleri iktidar kavgasına başlamışlardı. Bu iktidar mücadelesi Hz. Ebu Bekir'in halife olması ile sonuçlanmış, daha sonra sırasıyla Hz. Ömer ve Hz. Osman halife olmuşlardır. Hz. Ali ve Hz. Fatıma bu halifelikleri onaylamamakla birlikte, iktidar uğruna gerginlik yaratmaktan da kaçınmışlardır.⁵⁰

Bu konuda kaleme alınan Sünnî kaynaklarda da Hz. Peygamber'in vefat ettiği sırada (632) Benî Sâide avlusunda toplanan ensar ve muhacirin Hz. Ebû Bekir'i halifeliğe seçince, Hz. Ali, O'na Hz. Fâtıma'nın altı ay sonra vuku bulan vefatına kadar biat etmediği yazılmaktadır. Ancak Hz. Ali'nin hilafet makamında gözünün olup olmadığı konusu yahut Hz. Ebû Bekir'in hilafete seçilmesini bir oldubitti şeklinde değerlendirmesi, Ehl-i Sünnet ile Şiîler arasında oldukça tartışmalı bir konu olmakla birlikte, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in halifeliğe seçilmesinden sonra hilafet konusunda hiçbir şekilde hak iddiasında bulunmadığı bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir'e biat eden Ashâb-ı Kirâm da halife seçiminde, iddia edildiği gibi nasla tayin veya verâset faktörünü göz önünde bulundurmamışlar. Hz. Ebû Bekir'i geliştirmekte olan İslâm Devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek, birliği ve düzeni koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureyş'e mensubiyeti, yaşı ve tecrübesi sebebiyle etrafında saygı uyandırışı, İslâmiyet'i kabuldeki önceliği ve Hz. Muhammed'in en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıflarına dayanarak halife seçmişlerdir.

Hz. Ali, ilk üç halife döneminde ne bir idari görevde bulunmuş ne de yapılan savaşlara katılmıştır. Medine'de ikamet edip dinî ilimlerle uğraşmayı diğer

⁴⁹ Muhammed Emin Galip Et-Tavil. (2004). *Arap Alevilerinin Tarihi Nusayriler*. İsmail Ö. (Çev) Chiviyazıları, İstanbul, ss.61-65

⁵⁰ İsmail Kaygusuz. (2005). *İslam İmparatorlukları Tarihinde İktidar Mücadeleleri ve Aleviliğin Doğuşu*. Su Yayınları, İstanbul, ss.34-36

görevlere tercih etmiştir. Kur'ân ve Hadis konusundaki derin ilminden dolayı hem Hz. Ebû Bekir'in hem de Hz. Ömer'in fikhî meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahabe olmuştur.⁵¹

Hz. Ebu Bekir'in halifelik döneminden (632-634) sonra halifelik makamına getirilen Halife Hz. Ömer'in (634-644), 4 Kasım 644 tarihinde İranlı bir köle tarafından şehit edilmesi üzerine Hz. Osman halife seçilmiştir (634-656). Hz. Osman'ın halife olması İslamiyet'in menfaatlerini kabul etmiş olan Mekke'nin eski oligarşik sınıfının bir başarısı olarak görülmektedir. Hz. Osman kısa süre içerisinde devletin yüksek mevkilerini elde etmeye çalışan ailesinin (Hz. Osman, Muaviye gibi Emevî ailesine mensuptur) ileri gelenlerinin etkisi altına girmeye başlamıştır. Bu dönemde devletin yüksek memuriyetleri bu aile mensuplarına verilmiştir. Bu olaylar halifeye karşı bir muhalefet doğurmuştur. Muhalefet içerisinde Mekkeli Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Mısır valiliğinden alınan Amr ve Hz. Muhammed'in dul eşi Hz. Ayşe de bulunmuştur.⁵²

Hz. Osman'ın halifelik döneminde daha önce tohumları ekilmiş bulunan bölünmelerin (ilk halifenin seçimi), problemlerin su yüzüne çıktığı bir dönem olmuştur. Halife Hz. Osman'ın yönetiminde akrabalarına, yani Emevî ailesine gösterdiği aşırı yakınlık ve valiliklere onları tayin etmesi sonucu ortaya çıkan hoşnutsuzluk; Mısır, Basra ve Kûfe'den yola çıkan grupların Halife Hz. Osman'ın evini kuşatarak onu şehid etmeleriyle sonuçlanmıştır(656).⁵³ Bu olay İslâm tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁵⁴

Bu olayın meydana geldiği sırada isyancılar henüz Hz. Osman'ı şehid etmeden önce Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr gibi önde gelen sahabiler ile görüşüp halifenin hal'inden sonra hilâfet makamına geçme teklifini yapma cüretinde bulunmuşlardır. Ancak üç sahabî kendilerine yapılan bu teklifi şiddetle reddetmiş, özellikle Hz. Ali, isyancıları bu girişimlerinden vazgeçirmek için ciddi ikâz ve nasihâtlerde bulunmuştur. Ancak isyancıların halifenin evini kuşatmalarına engel olunamamıştır. Olayların gelişmesi üzerine Hz. Ali oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i halifenin korunması için evinin önünde nöbetçi olarak bırakmıştır. Bütün tedbirlere rağmen halife, isyancılar tarafından şehit edilmiştir. Hz. Osman'ın şehid

⁵¹ Fığlalı, a.g.m., s.372

⁵² Bernard Lewis. (2006). *Uygarlık Tarihinde Araplar*. Hakkı Dursun Y. (Çev), Pegasus Yayınları, İstanbul, ss.86-88

⁵³ Türk, a.g.e, s.42

⁵⁴ Lewis, a.g.e., s.88

edilmesi üzerine ashâb, halife seçimine gitmiş ve Hz. Ali halifelik için kendisine yapılan teklifi orada bulunan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'e yöneltmiş, fakat ısrar üzerine bîatı kabul etmiştir.⁵⁵

Hz. Ali iç karışıklıkların çok yoğun olduğu bir dönemde ve bu karışıklıkları sonlandırmak amacıyla halifelik görevini kabul etmiştir. Daha önce Hz. Osman'ın aleyhinde bulunmuş olan Hz. Ayşe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr, Hz. Ali'nin halife olması sonrasında onu Hz. Osman'ın ölümünden sorumlu tutarak Cemel Savaşı'na yol açmışlardır. Cemel Savaşı Hz. Ali'nin galibiyetiyle sonuçlanmış Hz. Talha ve Hz. Zübeyr bu savaşta şehid edilmiştir.⁵⁶ Bu olay iki bakımdan önemlidir. Birincisi İslâm Devleti'nin merkezi olarak Medine'nin sonunu getirmiş, ikincisi ilk kez bir halife Müslüman bir orduyu yine Müslüman olan bir orduya karşı sevk etmiştir.⁵⁷

Hz. Ali, Hz. Ayşe ile olan mücadeleden sonra daha önce bîata davet ettiği Muâviye'yi tekrar bîata çağırdı ise de sonuç alamamıştır. Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehid edilmesinde herhangi bir rolü yokken, hatta diğer halifeleri olduğu gibi Hz. Osman'ı da korumak için oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i görevlendirmesine rağmen, Muaviye tarafından sürekli suçlanmıştır.⁵⁸ Bunun üzerine Sıffîn'de Haziran 657 yılında başlayan savaşta hilafet ordusuyla Muaviye ordusu karşı karşıya gelmiş ve hilafet ordusu, Muâviye'nin ordusuna son ve öldürücü darbeyi vurmak üzere iken, Muâviye'nin adamlarından Amr b. As, iki taraf arasındaki ihtilafın halledilmesi için Allah'ın kitabının hakemliğine başvurulması tavsiyesinde bulunmuştur. Bunun üzerine Muâviye, büyük Şam Mushafı'nı beş mızrağın ucuna, askerler de yanlarındaki Mushafları mızraklarının ucuna bağlayarak, "Ey Iraklılar! Savaşı bırakalım: Allah'ın kitabı aramızda hakem olsun!" diye bağırılmışlardır. Hz. Ali bunun bir hile olduğu ikazlarına rağmen ordusuna söz dinletememiş ve hakem kararına başvurulması teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır.⁵⁹

İki ordu arasında yapılan antlaşmaya göre iki hakem belirlenmiştir. Hakem seçilen Abdullah b. Kays (Ebû Mûsa el-Eş'ari) ve Amr b. el-As, ümmet arasında hükmetmeye, ümmeti yeni bir ayrılığa düşürmemeye ve dağılan bu ümmeti bir araya getirmeye, Allah adına yemin etmişlerdir. Karar günü, Ramazan ayına ertelenmiş,

⁵⁵ Fığlalı, a.g.m., s.372

⁵⁶ Et-Tavil, a.g.e, s.68

⁵⁷ Lewis, a.g.e., ss.89-90

⁵⁸ Kaleli, a.g.e., ss.103-104

⁵⁹ Fığlalı, a.g.m., s.373

karar yeri Kûfe ile Şam arasında uygun bir yer seçilmiştir. Bu antlaşma 90 bin Müslüman'ın kanının aktığı Sıffın Savaşı'nı sona erdirmiştir.

Bu sırada antlaşma metnini Eş'as b. Kays, orduya okurken, Ebû Bilâl'in kardeşi Urve b. Ediyne ve yanındakiler sert bir tepki göstererek "Allah'ın emri hususunda insanları mı hakem tayin ediyorsunuz?" demişlerdir.⁶⁰ Temimliler'den bazıları da "La hükme illâ lillâh" (Allahtan başkasının hükmetme hakkı yoktur) sloganıyla hakem olayına karşı çıkmışlardır. Hz. Ali'nin hakem tayin etmek suretiyle işlemiş olduğu hatadan tövbe etmesini ve Kur'an-ı Kerim'in buyruğuna uyarak savaşmasını istemişlerdir. Ancak Hz. Ali, Allah'ın bu emrini işin başında kendilerine hatırlattığını; ancak kendisini dinlemediklerini şimdi ise karşı tarafla bir anlaşma yapıldığını ve Kur'an-ı Kerim'e göre bu anlaşmayı bozamayacağını bildirmiştir.⁶¹ Bu kişilere tarihte Hariciler⁶² denilmektedir.⁶³ Böylece Müslümanlar Hz. Ali yandaşları, Muaviye yandaşları ve Hariciler olmak üzere üçe bölünmüşlerdir.

İki hakem, karar günü geldiğinde bir araya gelerek niçin toplandıklarını ve halkın arasını düzeltmek için bir araya geldiklerini söylemişlerdir. Karşılıklı münakaşadan sonra, ikisi de çekişenleri halife yapmamak konusunda anlaştıklarını, ancak Hz. Ali ve Muaviye'nin yerine kimin halife olacağına bir anlaşmaya varamadıklarını söylediler. Bu yüzden halifenin halk tarafından seçilmesinde ittifak ettiler. Şimdi iş verdikleri kararı halka bildirmeye kalmıştır. İki hakem, birlikte çadırdan çıkmışlar ve Amr b. el- As, öncelikle Ebû Mûsa'nın konuşmasını istemişlerdir. Ebû Mûsa, Hz. Ali ve Muaviye'yi hilafetten aldığını söyleyip, kendinize istediğiniz kişiyi halife seçin dedikten sonra kürsüden inmiştir. Ardından kürsüye çıkan Amr b. el-As, "Ebû Mûsa'nın söylediğini işittiniz. O arkadaşımı azletmiştir. Ben de onun yaptığı gibi arkadaşımı azlediyor ve arkadaşım Muaviye'yi onun yerine getiriyorum" demiştir.⁶⁴ Böylelikle Müslümanlar arasında yaşanan mücadele ve ayrışma daha da derinleşmiştir.

Bunun üzerine Hariciler, Hz. Ali'nin bu karara direnmediği ve hakem tayinine katıldığı için Hz. Ali'yi öldürmeye karar vermişlerdir. Sadece Hz. Ali'yi

⁶⁰ Hakkı Dursun Yıldız. (1994). Tahkim (hakem) olayı. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. c.II, Kombassan Yayınları, Konya, ss.245-246

⁶¹ Fığlalı, a.g.m., s.373

⁶² Dinî ve siyasî konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan fırkadır. Haricilerin doğuşu her ne kadar Sıffın Savaşı'nda hakem (tahkim) meselesine bağlansa da, ondan daha evvel Hz. Osman'ın şehit edilmesinden önceki dönemlere götürülmesi doğru olmaktadır. Ethem Ruhi Fığlalı. (1997). Hariciler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, TDV Yayınları, İstanbul, s.169

⁶³ Et-Tavil, a.g.e, s.101

⁶⁴ Yıldız, a.g.m., s.252

değil onun yanında Muaviye ve hakem Amr İbn-i As'ı da öldürmek istemişlerdir. Hz. Ali'yi öldürmekle Mülcem-ül Muradi oğlu Abdurrahman görevlendirilmiştir. Mülcem'in Hz. Ali'yi öldürmesine rağmen, diğer kişileri öldürmekle görevli olan kişiler görevlerini başaramamışlardır.⁶⁵ Bu olay ile Müslümanlar arasındaki derinleşen ayrışmaya kesin noktayı ise Kerbelâ Olayı koymuştur.

Hz. Ali'nin vefatı sonrası Şam ve Mısır dışında bütün eyaletler Hz. Hasan'a biat etmişlerdir.⁶⁶ Bunun üzerine Muaviye, Hz. Hasan'ın üzerine bir ordu yollamıştır. Ancak Hz. Hasan birlik istediği için Muaviye ile anlaşmak istemiştir. Bu anlaşmaya göre Hz. Hasan halifelikten çekilecek ancak Muaviye buna karşılık kendinden sonra halifeliği Hz. Hüseyin'e devredecekti. Bunun yanında Hz. Hasan'ın ikinci isteği ise minberlerden Hz. Ali'ye sövgü eyleminden vazgeçilmesiydi. Muaviye ikisini de kabul etti. Ancak "Hz. Hasan'dan sonra Emeviler Hz. Ali'ye sövmeyi bir vecibe haline getirdiler. Bu hal hicretin 99. yılına kadar devam etmiştir"⁶⁷ Bu sövgüye "ıslahatçı halife Ömer b. Abdülaziz'den sonra son verilmiştir."⁶⁸ Aynı şekilde "Alevîler de, Hz. Muhammed'in Ehl-i Beytine muhalefet edenlere sövmeyi kıyamete kadar sürecek bir farz edinmişlerdir."⁶⁹ Hz. Ali'nin camide şehid edilmesi ve ardından yaşanan bu olaylar aynı zamanda bir kısım Alevî halkının camide ibadet yapmamasına neden olmuştur.

Muaviye'nin ölümünün ardından halifeliğin Hz. Hüseyin'e geçmesi gerekirken, Muaviye, halifeliği ölmeden önce oğlu Yezid'e devretmiştir. 680 yılında ciddi bir güçlkle karşılaşmayan Yezid'in en büyük sorunlarından biri, Irak'taki olayların gelişmesidir. Burada Ziyâd ve özellikle oğlu Ubeydullah'ın takip ettikleri sert politika, Suriye yönetimine karşı kızgınlığı arttırmıştır.⁷⁰ Müslümanların çoğu Hz. Hüseyin'e mektuplar yollayarak biat etmişlerdir. Hz. Hüseyin, Kûfe halkının isteğine razı olarak Kûfe'ye gitmek için yola çıkmıştır. Orada ona 30.000 kişi biat etmiştir. Bu haberi alan Yezid, oraya İbn-i Ziyad'ı yollayarak halkı verdikleri biattan caydırmıştır. Haberi yolda alan Hz. Hüseyin yanındakilere, isterlerse ayrılacaklarını söylemiştir ve ardından birçoğu kfileden ayrılmıştır. Yanında sadece 70 kişi kalmıştır.⁷¹ Hz. Hüseyin ve beraberindekiler Kerbelâ'ya geldiklerinde,

⁶⁵ Kaleli, a.g.e., s.105

⁶⁶ Cemal Şener. (t.y.). *Alevilik Olayı*. Yön Yayıncılık, İstanbul, s.40

⁶⁷ Et-Tavil, a.g.e., ss.109-111

⁶⁸ Ömer Uluçay. (2003). *Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasuh*. Karahan Kitabevi, Adana, s.5

⁶⁹ Et-Tavil, a.g.e., s.111

⁷⁰ Lewis, a.g.e., s.98

⁷¹ Et-Tavil, a.g.e., s.113

Yezid'in binlerce kişilik ordusu tarafından sarılmış durumdaydılar. Yezid'in Kûfe valisi Ubeydullah, Hz. Hüseyin'in geri dönmek, Yezid'le görüşmek veya İslâm sınırlarından birine gitmek isteklerinden hiçbirini kabul etmemiştir.⁷² Burada Hz. Hüseyin ve yanındakiler Emevî birlikleri tarafından katledilmişlerdir. Kerbela faciasının o dönemde ani bir siyasi etkisi olmamıştır. Fakat ileriki tarihlerde bu olayın sonuçları çok etkili bir boyut kazanmıştır. Bu olay Emevî idaresine karşı muhalefetin hızla güçlenmesine ve muhalefetin Hz. Ali evladının hakları üzerinde merkezileşmesine yol açmıştır.⁷³ Ayrıca bu olay, Müslümanlar üzerinde büyük bir etki bırakarak Alevî-Sünnî ayrışmasını kesin çizgileriyle çizmiştir. Kerbelâ olayı, daha önce siyasi bir parti olan Şia'nın hızlı bir şekilde dini bir mezhebe dönüşmesine sebep olmuştur.⁷⁴

Kökeninde iktidar mücadelesi yaşanmış yukarıda bahsedilen bu olaylar, halk tarafından çok sorgulanmadan benimsenmiş ve bu olayın yarattığı Alevî-Sünnî ayrışması, zamanını aşip günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde de halk arasında ciddi ayrışmalara neden olmuştur.

Hz. Ali taraftarları, yaşanan bu olaylardan sonra Emevî ve Abbasî halifelerine biat etmeyerek, Ehl-i Beyt soyundan olan oniki imama biat etmişlerdir. Alevîler arasındaki ilk ayrışma ise altıncı İmam Cafer-üs Sadık'ın⁷⁵ (699-766) ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Alevîlerin bir kısmı, İmamlığın, Cafer-üs Sadık'ın büyük oğlu İsmail'in⁷⁶, bir kısmı ise Mûsâ el-Kazım'ın⁷⁷ olduğunu ileri sürdürmüşlerdir. İsmail'in imamlığını kabul edenler İsmailiyye⁷⁸ olarak

⁷² İsmail Metin. (1999). *Aleviliğin Anayasası*. Akyüz Yayıncılık, İstanbul, s.180

⁷³ Lewis, a.g.e., s.98

⁷⁴ Bernard Lewis. (2006). *Ortadoğu*. Arkadaş Yayınevi, Ankara, s.87

⁷⁵ İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamıdır. Caferî fıkının kurucusudur. 80 (699) veya 83 (702) yılında Medine'de doğmuş, soyu babası tarafından Hz. Ali'ye, annesi tarafından Hz. Ebû Bekir'e dayanmaktadır. Şîî âlimler, Hz. Ali'nin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kendisinden sonra imam tayin ettiği gibi Muhammed el-Bâkır'ın da oğlu Cafer'i imam olarak belirlediği görüşündedirler. Mustafa Öz. (1993). Ca'fer es-sâdık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.VII, TDV Yayınları, İstanbul, s.1

⁷⁶ İsmâiliyye mezhebinin nisbet edildiği imam. Bazı çağdaş müellifler onun 101 (719) veya 110 (728) de doğduğunu ifade ederler. Soyu anne ve baba tarafından Hz. Ali'ye ulaşmaktadır. Radikal Şia arasında itibarlı bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Hasan Onat. (2001). İsmâil b. Ca'fer es-sâdık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 91-92

⁷⁷ İsnâaşeriyyenin yedinci imamıdır. Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra, hakem heyetinin desteğini alarak imametini ilan etmiştir. Barışçı bir politika izleyip, ibadet ve takvâya yönelmiştir. Öz, a.g.m., s.1

⁷⁸ İsmâil b. Ca'fer es Sâdık'a nisbet edilerek varlığını günümüze kadar sürdüren aşırı şîî mezhebidir. Setr devresinde dâiler tarafından kurulup yönetilen gizli ihtilâl teşkilatı mezhebin yayılmasında büyük rol oynamıştır. Horasan'da Nişâbur ve daha sonra Merverrûz, İsmaili faaliyetinin aktif şekilde sürdürüldüğü merkezler olmuştur. Bugün yaklaşık yirmi iki ülkede oldukça dağınık halde bulunan İsmâilî toplumunun takip edeceği düzenli bir hareket tarzı bulunmamakta, daha çok imamların tavsiye

adlandırılırken, diğerleri oniki İmamcılar olarak adlandırılmışlardır. İsmailiye mezhebine bağlı olan Şiiler, Musa Kazım'ın ağabeyi İsmail'i imam olarak kabul etmişlerdir. İmamiyye'nin bir kolu olan bu ekol, Ca'fer es-Sadık'a kadar oniki imamcılar ile müşterektiler. İmam İsmail, babasının yani Ca'fer es-Sadık'ın sağlığında ölmüştür. Oniki imamcılara göre imamet, Ca'fer'in oğlu Musa Kazım'a geçtiği halde; İsmaililer, imametini İsmail'in oğlu Muhammed Mektum ve evlatları yoluyla devam ettiğini ileri sürmüşlerdir. Batıniyye fırkası diye de anılan İsmaililer, kendilerine göre bir de fıkıh ekolu geliştirmişlerdir. Bu fıkıh ekolünün kaynak eserlerini yazan, önceleri Hanefi veya Maliki olduğu ve sonraları Batını-İsmaili mezhebini benimsediği söylenen ve bir ara Fatımi Halifesi Muiz Lidinillah (341/953 -365/975)'ın başkadısı olan ünlü Kadı Ebu Hanife en-Numan (ö.363/974)'dır.⁷⁹

Oniki imamcılar, onikinci imam Muhammed el-Mehdi'nin 11 yaşındayken kaybolmasıyla, onun diri kaldığına, onun ölmediğine zamanı gelince onun kurtarıcı olarak geri döneceğine inanmaktadırlar.⁸⁰ Onikinci imam Mehdi'nin gaybıyla 12 İmamlar sona ermiştir.

Oniki imamların sonlanmasının ardından, Hz. Muhammed'in "Ben ilim şehriyim, Ali'de kapısı; İlim isteyen kapıya gelsin" hadisinden dolayı her imamın bir "bâb"⁸¹ mevcut olmuştur. Onikinci imamın kaybolmasıyla, Hz. Muhammed'in bu sözüne dayanarak dinin bu bâblar tarafından yürütülmesi inancı oluşmuştur.⁸²

Alevilikte yaşanan ayrımlardan biri de bu bab düşüncesinden kaynaklanmıştır. Onikinci imamın babı olmadan gıyabı sonucu bugün Anadolu (Hatay, İskenderun, Adana ve Tarsus), Suriye ve Lübnan hattında yaşayan ve Nusayriler olarak adlandırılan grup, onbirinci imamın babı Nusayr etrafında toplanmışlardır. Muhammed b. Nusayr'den sonra bab ardılları, yani dini önderler bu görevi üstlenmişlerdir."⁸³ Bu kişilerden en önemlisi Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi'dir (ölümü 950). Hasibi Nusayrilerde hâkimiyet ve bağımsızlık fikrini yayarak,

ettiği davranışları benimsedikleri görülmektedir. Mustafa Öz. (2001). Mustafa Muhammed Eş-Şek'a. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.131-132

⁷⁹ Abdulkadir Şener. (2011). İslamda mezhepler ve hukuk ekolleri. Ankara, s.371-406, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/731/9309.pdf>. (07.05.2011)

⁸⁰ Türk, a.g.e, ss.41-42

⁸¹ Şia fırkalarının kendi mezhep büyükleri için kullandıkları dinî unvan. Metin Yurdağür. (1991). Bâb. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, TDV Yayınları, İstanbul, s.359

⁸² Uluçay, a.g.e., s.6

⁸³ Türk, a.g.e, s.43

Nusayriliği ilk kez sistemli halde geniş alanlara ulaştırarak Nusayriliğin asıl kurucusu sayılmıştır.⁸⁴

Oniki İmamcılardan biri de İmamiyye de denilen Caferiliktir. İmamiyye, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Hz. Ali'yi, onun çocuklarını ve torunlarını hem Allah'ın emri hem de peygamberin tayini ve vasiyeti ile meşru imam olarak kabul ederek on iki imama inanmayı iman esaslarından sayanların mezhebidir. Bu mezhebin fikhını ve akaidini hazırlayan kişi Cafer-i Sadık olduğu için Caferiyye de denilmektedir.⁸⁵ Bugün daha çok İran sahasında yaşayan Caferilere Kızılbaş'ta denilmiştir. Kızılbaşlık ve Türkmenlik olgusu daha çok Osmanlı-Safevî çekişmesinde ön plâna çıkmıştır. Firuz şah soyundan geldiği söylenen şeyh Safî'nin kurduğu Erdebil Ocağı sayesinde Safevî liderleri, 12 dilimli kızıl taç giymeye, kızıl sarık sarınmaya başlamış, müritlerine de derecelerine göre aynı tacı, sarıklı veya sarıksız olarak giydirmişlerdir. Kızıl taç kabul edildikten sonra, İran'daki Safevî şahlarına bağlı olan kitlelere Kızılbaş denilmiştir. Aleyhlerine birçok kötü söylenti ve iftiralar uydurulmuş; ayrıca bu ad, muhalifleri tarafından onları küçük düşürmek için kullanılmıştır. Buna karşılık Kızılbaşlar tarafından da kızıl elbisenin ve bilhassa kızıl tacın kutsiyetine ait birçok hikâye icat edilmiştir.⁸⁶

Oniki imamcıların bir diğer kolu ise Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkmen Alevileridir. Bu kol Bektaşilik adıyla aşağıda açıklanacaktır.

2.3. BEKTAŞİLİK

Bektaşilik, Anadolu coğrafyasında XV. yüzyılda ortaya çıkan ve Hacı Bektaş-ı Veli adına kurulmuş olan bir tarikattır. Bu tarikata mensup kişilere de Bektaşî denilmektedir. Bektaşî tarikâtını Hacı Bektaş-ı Veli kurmamıştır. Daha sonra ona nispetle bu tarikat Balım Sultan tarafından son şekli verilerek kurumsallaştırılmıştır.

2.3.1. Hacı Bektaş-ı Veli

Halk sûfliğinin simgesi, cemaat-dışı ve halka yönelik bir tarikat olan Bektaşilik, Hacı Bektaş'ın kişiliğine bağlanmaktadır. Hacı Bektaş, sadece

⁸⁴ İnan Keser. (2006). *Nusayriler Arap Alevileri*. Karahan Kitabevi, Adana, s.10

⁸⁵ Ali Albayrak. (2006) Keçiören Caferilerinde ölüm adetleri ve uygulamaları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 11(2):85-93

⁸⁶ Vatan Özgül. (2011). Kızılbaşlık ve Türkmenler. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/32-255-274.pdf>, (07.05.2011)

Anadolu'da değil bir taraftan batıda Arnavutluk, Bosna, Kosova, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan ve Macaristan taraflarında, diğer taraftan doğuda İran'ı aşarak Azerbaycan bölgesine kadar olan sahada taraftar bulmuştur.⁸⁷ Hacı Bektaş'ın hayatı bazı kaynaklarda tarihî hayatı ve menkibevî hayatı olmak üzere iki kısımda anlatılmıştır.

Asıl adı Muhammed Bektaş olan Hacı Bektaş-ı Veli, XIII. yüzyılda Horasan diyarından Anadolu'ya gelmiş Türk sûfiliğinin en önemli kişilerinden birisidir.⁸⁸ Horasan'ın Nişabur şehrinde doğan Hacı Bektaş'ın babası İbrahim-i Sâni diye lakaplandırılan Seyyid Muhammed b. Musa Sâni, annesi Ahmet kızı Hatem (veya Hateme) Hatun'dur.⁸⁹

Vilâyetnâme ve diğer kaynaklara göre Hacı Bektaş seyyid soyundan gelmektedir. Bu kaynaklara göre Hacı Bektaş'ın soy kütüğü, Hz. Muhammed'den Hz. Ali ve Fatıma yoluyla Hz. Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer Sadık, Musa Kazım, bu yedinci imamdan sonra İbrahim Mükerrerem el-Mücab, Musa-i Sani, İbrahim-i Sani (Seyyid Muhammed) ve Hacı Bektaş-ı Veli olarak geçmektedir.⁹⁰

Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı dönem iyi bilinmekle birlikte, kaynaklarda doğumu hakkında farklı bilgilere rastlanmaktadır.⁹¹ Bu konuda Bedri Noyan, Hacı Bektaş'ın doğumunun "mürüvvet" sözünün ebced karşılığı (646/1248), Anadolu'ya gelişi "reft" karşılığı (680/1281), yaşama süresinin "Muhammed" karşılığı (92) ve Hakk'a yürüyüşünün Bektaş karşılığı (723/ 1325) veya Bektaşîyye karşılığı (738/ 1337) olarak verildiğini nakletmektedir.⁹² Kaygusuz Baba ve Abdal Musa'nın risalelerinde ise Hacı Bektaş'ın doğumu 1209-10, ölümü ise 1270-71 olarak kaydedilmiştir.⁹³ Kaynaklarda verilen bu bilgilere göre Hacı Bektaş-ı Veli'nin doğumunun 1209-1248 arası, vefatının da 1270-1337 arası olduğu görülmektedir. Bu durum Hacı Bektaş-ı Veli'nin XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olduğunu kesinleştirmektedir.⁹⁴

⁸⁷ Irene Melikoff. (2006). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. Turan A. (Çev), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, s.88

⁸⁸ Hüseyin Özcan. (2009). *Hacı Bektaş Veli*. Eksen Yayınları, İstanbul, s.1

⁸⁹ Bayram Ali Çetinkaya. Bir Anadolu ereni Hacı Bektaş-ı Veli: hayatı, eserleri ve insan anlayış. *C.Ü.İ.F.D.*, 3:345

⁹⁰ Melikoff, Bektaş, s.108, Özcan, a.g.e., s.2

⁹¹ Abdurrahman Güzel. (1994). Hacı Bektaş Veli'nin hayatı ve eserleri. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, 1:15

⁹² Noyan, a.g.e., s.19

⁹³ Hüseyin Özcan. (2009). *Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Şiirinde Hz. Muhammed*. Eksen Yayınları, İstanbul, ss.8-9

⁹⁴ Güzel, a.g.m., s.16

Bektaş’a hünkâr lakabının verilmesi anlatılanlara göre bir keramet sonucu meydana gelmiştir. Bektaş’ın hocası Lokman Parende, bir gün Bektaş’tan abdest almak için kendisine su getirmesini istemiş, Bektaş secdeye varıp yakarıшта bulunmuş ve o anda medreseden su fışkırmıştır. Bunun üzerine hocası “Ya Hünkâr” diye bağırmış ve o günden sonra Bektaş’a Hünkâr Bektaş denilmiştir.⁹⁵

Bektaş’a “hacı” lakabının verilmesi de yine bir keramet sonucu gerçekleştiği anlatılmaktadır. Velâyetnâme’ye göre: Hacı Bektaş Veli’nin hocası Lokman Parende, Horasan’dan hacca gittiğinde, Arafat’ta vakfeye durulduğu zaman oradakilere “Bu gün arefe, bizim evde şimdi bişi pişirirler” demesi üzerine bu durum Hacı Bektaş’a malum olmuş ve hocasının evinde pişirilen pişilerden bir tepsi hazırlayarak Arafat’a ulaştırmıştır. Hacdan döndüğünde Nişâbur halkı Lokman Parende’nin haccını tebrik ederken o da “asıl hacı olan Bektaş’tır, hepimiz onu tebrik edelim” demiştir. O günden sonra Hünkâr Bektaş’a, Hünkâr Hacı Bektaş denilmiştir.

Hacı Bektaş, ilk tahsilini Nişabur’da yapmış, Arapça ve Farsça’yı iyi derecede öğrenmiştir. Hacı Bektaş’a hocası Ahmet Yesevi halifelerinden Lokman Parende tarafından birçok maddi ve manevi ilimler öğretilmiştir.⁹⁶ Parende’nin dergâhında üç yıl kaldıktan sonra emanetleri ve icâzeti aldıktan sonra Anadolu’ya gelmek için yola çıkmıştır. Hacı Bektaş, önce Amasya, Kayseri ve Sivas’a gittikten sonra Sulucakarahöyük’e (bugünkü Hacıbektaş İlçesi) gelmiştir.⁹⁷ Hacı Bektaş bu yolculuğu esnasında kardeşi Mintaş ile birlikte 1240 tarihinde Anadolu’da çıkan Babai ayaklanmasının öncülerinden Baba İlyas-ı Horasani’nin yanında yer almışlar; ancak daha sonra Mintaş ayaklanmacılar ile kalarak Sivas’a geçip orada yaşamını yitirirken, Hacı Bektaş bu ayaklanmaya katılmayarak Sulucakarahöyük’e gitmiştir.⁹⁸

Hacı Bektaş, Sulucakarahöyük’e geldiğinde İdris Hoca ile karısı Kutlu Melek (Kadıncık Ana)’ın misafiri olmuştur. Ayrıca bu kişiler Hacı Bektaş’ın ilk müritleridir.⁹⁹ Birlik ve beraberliğe verdiği önemle dikkat çekmiş ve Anadolu’daki farklı inanç ve görüşleri hoşgörüsüyle etrafına bağlamış bir Hak aşığı olan Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu’da yaşamını yitirmiş ve bugünkü Nevşehir ilçesinin Hacı Bektaş ilçesinde kendi adıyla anılan türbesine gömülmüştür.

⁹⁵ Melikoff, Bektaş, s.109

⁹⁶ Özcan, a.g.e., ss.4-6

⁹⁷ Güzel, a.g.m., ss.17-18

⁹⁸ Melikoff, Bektaş, ss.93-94

⁹⁹ Güzel, a.g.m., s.18

Velâyetnâme’de Hacı Bektaş’ın Anadolu’ya geldiğinde Osman Gazi ile görüştüğü ve yeniçerilere Hacı Bektaş tarafından börk giydirildiği geçmektedir. Ancak tarihi kayıtlara göre Hacı Bektaş’ın yaşadığı dönem ile bu anlatılanların yaşandığı dönem aynı zamana denk düşmemektedir. Aşıkpaşazâde tarihinde bunların aslının olmadığını açık şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca Bektaşîliğin kuruluş ve yayılmasının da Hacı Bektaş döneminde olmayıp, daha sonra Kadıncık Ana tarafından yayıldığı ve Kadıncık Ana vasıtasıyla Abdal Musa’ya İntikal ettiği anlaşılmaktadır. Abdal Musa, yaşadığı dönemde yeniçeriler ile seferlere katılmış ve ilk kez kendisi yeniçeriler tarafından börk giymiştir. Daha sonra Bektaşî geleneğine göre Kaygusuz Baba adını alacak olan Alâiye Beyi’nin oğlu Gaybi’nin mürşitliğini yapmıştır.¹⁰⁰

Kaynaklarda Hacı Bektaş’a ait olduğu söylenen bazı eserler yer almaktadır. Bunlardan en tanınmış Arapça yazıldığı söylenen “Makaalât¹⁰¹”tır. Bir diğeri iki sayfadan oluşan “Şathiyye¹⁰²”dir. “Fevaid”¹⁰³ adlı eser ise Hacı Bektaş ile Ahmed Yesevi konuşmaları ile kendi tasavvuf sözlerinden medyana gelmektedir. Bu eserler dışında yine Hacı Bektaş’a ait olduğu söylenen “Makaalât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye”¹⁰⁴, “Fâtiha Tefsiri”¹⁰⁵, “Besmele Tefsiri”¹⁰⁶ ve “Üss-ül-Hakika”¹⁰⁷ adlı eserler de mevcuttur.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Mehmet Eröz. (1977). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Otağ Matbaacılık, İstanbul, ss.58-59

¹⁰¹ Eser üzerinde ilk ciddi çalışma Esat Coşan tarafından yapılarak 1986 yılında neşredilmiştir. Eser insanları dört bölükte inceler: Âbidler, zâhidler, mârifet sahibi olanlar, muhibler. Eser, dört kapı kırk makam hakkında bilgi verir. İnsanın kâinattaki yerini ve değerini anlatır. Özcan, a.g.e., s.36

¹⁰² Şathiyye: ahret ahvalini alaylı bir dille anlatan daha çok manzum sözlerdir. Develioğlu, a.g.e., s.980. Eser, iki sayfa kadardır. Öz Türkçe oluşu çağının dil özelliklerini göstermesi bakımından değerlidir. Özcan, Alevi-Bektaşî, s.60

¹⁰³ Eser Hacı Bektaş’ın diğer eserlerinde bulunan bahislerle benzerlikler göstermektedir. Eser, basısı bir satırdan bazısı bir sayfadan fazla olan ve her faslın başında “Faida” başlığı taşıyan 132 bölümden oluşmaktadır. Makalat’la çok büyük benzerlikler gösteren eser, Mehmet Yaman tarafından 1994 yılında yayınlanmıştır. Özcan, a.g.e., s.67

¹⁰⁴ Farsça olan eser Alemdar Yalçın’ın koordinatörlüğünde Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi tarafından basılmıştır. Eserin tamamı açık ve yalın görünmekle birlikte, eser yoğun tasavvuf istilahları ve mecazlarla yüklüdür. Kitabın en dikkat çekici yönlerinden biri de yaradan ve yaradılmışla ilgili olarak verdiği hükümlerin tümünü Kur’an’dan bunu açıklayan bir ayetle desteklemiş olmasıdır ki bu ayetlerin çağında yazılmış benzer kitaplarda hiç kullanılmadığı veya çok az atıf yapıldığı söylenebilir. Özcan, a.g.e., s.62

¹⁰⁵ Eser isminden de anlaşılacağı gibi Kur’an-ı Kerim’in ilk suresi olan Fatiha’nın kelime kelime tefsiridir. Müellih sûfi gelenek içinde yaygın olarak tercih edilen metnin bâtını manalarını tefsir ederek eserini oluşturmuştur. Eserde Fâtiha Sûresi’ndeki sayıları ve bu sûrede kullanılmayan harflerle ilgili tasavvufi yorumlar yapılması eserin dikkat çekici bir özelliğidir. Özcan, Alevi-Bektaşî, s.46

¹⁰⁶ Eser ilk olarak Rüşdü Şardağ tarafından bulunarak günümüz harflerine aktarılmış, ilmi neşri Hamiye Duran tarafından yapılmıştır. Besmele okumanın faziletlerinin anlatıldığı Besmele Tefsiri’nde Hz. Peygamberin Mi’raç’ta yaşadığı ruhani hayattan bölümler vardır. İşlediği konular gereği konuşmalar, Hz. Muhammed ile Tanrı arasında geçmektedir. Allah’ın lütfu, ihsanı, bağışlayıcılığı, cömertliği gibi konuların işlendiği bu eser, insanlar arasındaki ilişkileri de aynı temalar üzerine oturtmaktadır. Özcan, a.g.e., s.32

2.3.2. Bektaşîlik Tarikatı

Bektaşîlik, XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde oluşmaya başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Veli an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikattir.¹⁰⁹ Hacı Bektâş'a nisbet edilen Bektaşîlik, onun vefatından bir asır sonra Osmanlı Devleti içerisinde kuvvetlenmiş ve Anadolu'yu aşarak Rumeli ve Arnavutluk'ta yayılmıştır. XIV. yüzyıldan başlayarak özellikle XV. yüzyılda dinî ve siyasî olarak büyük bir nüfuz sahibi haline gelmiştir. Anadolu'ya önce Batınî¹¹⁰ şeyhleri tarafından getirilen Babaîliğin halefi olmuş ancak sonradan Hurufîlikle de karışarak yeni bir şekil almıştır.¹¹¹

XIII. yüzyıl sonlarında, Moğollar bütün İslâm âleminde olduğu gibi Selçuklu Devleti üzerinde de ciddi bir tehlike unsuruydu. Moğolların 1243'te Köseadağ Savaşı'ndaki başarılarının ardından, Türkiye Selçuklu hükümdarlığı giderek Moğolların nüfuzu altına girmiştir. Bu yüzden de uçlardan başlayarak bağımsız hareket etmeye meyilli beyliklerin ortaya çıktığını görülmektedir. Moğolların batıya doğru yaptıkları bu seferler sırasında önlerinden kaçan, konar-göçer zümrelerle birlikte Anadolu'ya akan Horasan erenleri veya yeni adlarıyla Rum Abdalları XIII. ve XIV. yüzyıllar Anadolu'sunun siyasî ve kültürel hayatına damgasını vurmuşlardır. Moğolların Anadolu'ya gelmelerinden hemen önce Baba İlyas-ı Horasan-i ve adamı Baba İshak önderliğinde çıkarılan büyük isyan, yerleşik-kentli-Sünnî anlayışa sahip Selçukluların içlerinden çıktıkları konar-göçer Türkmenlere yabancılaştırma süreçlerinin zirveye varışını simgeler. Baba İlyas'ın soyundan gelenler (Âşık Paşa¹¹², Muhlis Paşa¹¹³ vs.) ve halifeleri (Hacı Bektâş-ı Veli gibi) Osmanlıların yer aldığı uç bölgesinin kültür hayatında çok mühim roller oynadıkları görülmektedir.¹¹⁴

¹⁰⁷ Bu eserden Ali Naci Baykal Dede Baba bahsetmiştir. Eserde Mevlana ile ilgili bir kısım bulunmaktadır. Özcan, Alevi-Bektaşî, s.60

¹⁰⁸ Noyan, a.g.e., ss.28-31

¹⁰⁹ Ahmet Yaşar Ocak. (1992). Bektaşîlik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.V, TDV Yayınları, İstanbul, s.373

¹¹⁰ Bâtın dış anlamına gelen zahir kelimesinin zıddıdır. Âlemin tümü Hak'tır. Zuhuru da âlemden ibarettir. Allah, bu âleme göre zâtı itibarıyla el-Bâtın'dır. Sadece bâtını kabul edip, zahiri te'vil edenlere bâtını denir. Cebecioğlu, a.g.e., s.45

¹¹¹ Hilmi Ziya Ülken. (1999). *Türk Tefekkür Tarihi*. YKY, İstanbul, s.310

¹¹² Asıl adı Ali'dir. Yaşamı üzerine kesin bilgiler yoktur. Horasanlı Baba İlyas'ın soyundan geldiği Baba Muhlis'in oğlu olduğu bilinmektedir. Aşık Paşa. (1990). *Büyük Ansiklopedi*, c.II, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.449

¹¹³ Baba İlyas'ın oğlu, Âşık Paşa'nın da babasıdır. Muhlis Paşa Mısır'a gitmiş ve Melik zahir'in teveccühünü kazanmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanı olan ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bu devirde Muhlis Paşa iftiraya uğramıştır. IV. Kılıçarslan'ın 1266 yılında sultan hanında öldürülmesine de şahit olmuştur. Bu olayın ardından Kırşehir'e gelen Muhlis Paşa babasının öğrencilerinden Şeyh Osman'ı zaviyesinde ziyaret edip, oğlu Âşık Paşa'yı yetiştirip, Şeyh Osman'ın kızıyla evlenmesini vasiyet ettikten iki yıl sonra 1274 yılında vefat etmiştir. Kemal Yavuz. (1999). Osmanlı Devleti'nin

Osmanlı Devleti'nin temeli atılırken geniş ölçüde Ahilik ve Ahi reislerinin nüfuzlarından istifade edilmiştir.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda “Ahiliğin yanı sıra Ahmed-i Yesevi sûfliğinin birer temsilcileri olan Alperenler denilen ve sonradan adı Bektaşîliğe çevrilen Babaî tarikatının da rolü olmuştur.”¹¹⁵

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra özellikle Safevî Devleti ile yaşanan mücadele sonucunda Alevî-Sünnî çatışması yaşanmış ve birçok isyan çıkmış olmakla beraber, Osmanlı Devleti yaşanan tüm sorunlara rağmen Bektaşîliğe saygı göstermiş, pek çok Alevî ve Bektaşî şeyhine toprak tahsis ederek buralarda dergâh ve zaviyelerin oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı'nın gittiği her yere İslâm'ın Sünnî yorumuyla birlikte Alevî ve Bektaşî yorumları da gitmiş aynı bayrak altında yürümüşlerdir.¹¹⁶

Tarikatın bu durumu Sultan II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı ile birlikte 1826 tarihinde ilga olunmasına kadar sürmüştür. Daha sonra Sultan Abdülaziz zamanında (1830-1876) tekrar meydana çıkan tarikat¹¹⁷ Cumhuriyet döneminde 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren “Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” ile yeniden yasaklanmış,¹¹⁸ ancak kendini koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Bektaşîlik, gerek oynadığı siyasî roller ve içerdiği farklı dinî inanç ve düşünceleri birleştirici (senkretik) yapısı ve gerekse devletin XVI. yüzyıldan itibaren resmen tanıdığı tek gayri Sünnî (heterodoxe) tarikat olması sebebiyle en çok ilgi çeken ve en çok araştırılan tarikat olmuştur.

Bektaşîliğin mahiyetini, yapısını ve tarihi gelişimini iyi anlayabilmek için Bektaşîliği iki dönemde incelemek mümkündür. Bu dönemlerden birincisini XIII. yüzyıldan başlayıp XIV. yüzyılda gelişerek süren ve XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eden oluşum devresi, ikincisini XVI. yüzyılın başında Balım Sultan'dan bugüne kadar devam eden ve bilinen günümüz Bektaşîliği temsil eden devre

kuruluş devrinde Aşık Paşa'nın dil üzerine düşünceleri ve Garibnâme'sinde o devir ile ilgili bazı dikkatler. *Türk Dil Kurumu-Fransız Araştırmaları Enstitüsü Uluslararası Osmanlı Türkçesi Öncesi Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı*, İstanbul, ss.29-30

¹¹⁴ Mehmet Öz. (2004). Osmanlı siyasi tarihi (1300-1600). *Tarih El Kitabı*, Ahmet Nezihi T. (Ed.). Grafik Yayınları, Ankara, s.100

¹¹⁵ Yusuf Halaçoğlu. (2003). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, s.144

¹¹⁶ Taha Akyol. (1999). *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*. Doğan Kitap, İstanbul, s.17

¹¹⁷ Fuad Köprülü. (1961). Bektaş. *İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, M.E.Basımevi, İstanbul, s.461

¹¹⁸ Oğuz Aytepe, vd. (2003). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara, s.331

oluşturmaktadır.¹¹⁹

Yukarıda da bahsedildiği üzere Bektaşîliğin oluşum süreci Hacı Bektaş'tan sonra Kadıncık Ana tarafından başlayan ve onun vasıtasıyla Abdal Musa'ya intikal eden ve ondan da Kaygusuz Baba'ya aktarılan dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönem henüz Bektaşîlikte cemaat dışı inanışın (heterodoxe) hiçbir belirtisinin olmadığı dönemdir. Özellikle Eflâkî¹²⁰, Menâkıbu'l-Ârifîn'de¹²¹ Hacı Bektaş'ın Mevlana Celâleddin Rûmî ile iyi ilişkiler içinde olduğunu, beş vakit namaz kılmasa ve Hz. Muhammed'in sünnetine harfi harfiyen uymasa da iyi bir Müslüman olduğu anlatılmaktadır.¹²² Bektaşî tarikatının ikinci kurucusu olarak 1516 yılında ölen Balım Sultan gösterilmektedir. Balım Sultan'ın soyu Hacı Bektaş'tan sonra posta geçen İdris Hoca'nın oğlu Hızır Bali ve ondan sonra sırasıyla Resul Bali, oğlu Yusuf Bali ve Balım Sultan olarak görülmektedir.¹²³ Balım Sultan tarafından yeniden teşkilatlandırılan Bektaşîlik içinde ayin ve erkân konusunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde tekkelerin iç teşkilatı daha sıkı ve muntazam hale getirilmiş, tekke mertebesi tesis edilmiş ve teşkilatın bel kemiğini oluşturan bir evlenmemiş dervişler teşkilatı oluşturulmuştur.¹²⁴ İlk bakışta Hristiyanlardaki keşişlik tarikatı ile ilgili gibi görünen bu evlenmemiş dervişler teşkilatının daha önceleri Bektaşîlik ile sıkı bağları olan Kalenderîlik'te de mevcut olduğu gibi İslâmiyet'in ilk dönemlerinde Zahidlerde de görülmektedir.¹²⁵ Köy ve kasaba tekkelerine yayılmış olan tarikat, Balım Sultan tarafından bir merkeze bağlanarak, belirli dinî işlevler ve törensellik ile sürekli bir kurumlaşma görünümünü almıştır. Balım Sultan'ın kurumlaştırdığı tarikata giriş töreni günümüzde de sürdürülmektedir.¹²⁶

Ayrıca Balım Sultanın döneminde özellikle XV. yüzyılın son çeyreğinde, daha önce Sultan II. Murad (1421-1451) ve Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)

¹¹⁹ Ocak, Bektaşîlik, s.373

¹²⁰ Ahmet Eflâkî hakkında, Sakıb Dede'nin Sefine-î Mevleviyan adlı eserinde verdiği bilgilerden faydalanılmaktadır. Ahmet Eflâkî Ahi Natur'un oğlu ve Bedreddin-î Tebrizi'nin öğrencisidir. Ahmet Eflâkî zamanın birçok ilimlerini öğrenmiş ve özellikle yıldızlar ilminde (Felekiyat) büyük bir şöhret sağladığı için halk arasında "Eflâkî" olarak tanınmıştır. Ahmet Eflâkî. (2001). *Ariflerin Menakibeleri*. c.II, M.E.B. Yayınları, İstanbul, ss.11-12

¹²¹ Doğu'nun şair ve mutasavvıfı Mevlâna Celâleddin Rumî ve etrafındakiler, Mevlevî Tarikatı ve o devrin tarihi hakkındaki iki ciltten oluşan Ahmet Eflâkî'nin eseridir. Ahmet Eflâkî. (2001). *Ariflerin Menakibeleri*. c.I, M.E.B. Yayınları, İstanbul s.11

¹²² Melikoff, a.g.e., s.56

¹²³ Noyan, a.g.e., s.38

¹²⁴ Eröz, a.g.e., ss.61-62

¹²⁵ Köprülü, a.g.m., s.462

¹²⁶ Melikoff, Bektaş, ss.205-208

devrinin ilk zamanlarında saraya kadar nüfuz eden Hurifilik¹²⁷ ile yine bu dönemlerde çeşitli kanallarla Anadolu'ya sızmaya başlayan Şîî etkiler Bektaşîlik içinde görülmeye başlanmıştır. Balım Sultan bu ortamda “Hak-Muhammed-Ali” şeklinde ifade edilen ulûhiyet mefhumunu ve on iki imam kültünü Bektaşîliğin esasları arasına en başa yerleştirmiştir. Ayrıca Bektaşîlerin, törenlerde Oniki Mum kullanma ve Dede Baba tarafından taşınan Teslim Taşı (Tanrıya kendini bırakış taşı) ile birlikte başta “tevella (ehl-i beyti, Hz. Ali'yi sevmek, onlardan medet ve şefâat isteme, kendilerine olan yakınlık, bağlılık) ve teberra (ehl-i beyti sevmeyenleri sevmemek) düsturu” olmak üzere diğer Şîî unsurlar da yine bu dönemde sistemleştirilmiştir. Ancak sözü edilen Şîî unsurlar Şîîlikte olduğu şekliyle Bektaşîliğe geçmeyip, daha başından İslâm öncesi inançlarla onların yapısına uygun bir mahiyet kazanmışlardır. Bu yüzden Bektaşîliği Şîî bir tarikat kabul etmek yerine Bektaşîlik'te Şîî tesirlerden söz etmek daha doğrudur.¹²⁸ Yukarıda bahsedilen, Bektaşîliğe giren bu etkilerle birlikte Bektaşîlik bugünkü çehresini oluşturmuştur.

¹²⁷ Köprülü, a.g.m., s.461

¹²⁸ Ocak, Bektaşîlik, s.375

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KAYGUSUZ BABA (ABDAL)

3.1. KAYGUSUZ BABA’NIN HAYATI

Bektaşilikte önemli bir yere sahip olan Kaygusuz Baba’nın hayatı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Ancak elde olan bilgilere göre Kaygusuz Baba veya Kaygusuz Abdal, Bektaşî Tarikatı’nın en muhterem simâlarından biri ve bu tarikat edebiyatının ilk ve en büyük temsilcisidir.¹²⁹

XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşayan, Teke ili Alâiye Sancağı Beyi’nin oğlu olduğu söylenen Kaygusuz Baba, çok iyi tahsil görmüş olup, maddi ve manevi ilimleri öğrenmiştir.¹³⁰ Aynı zamanda ata binmede, ok atmada, kılıç kuşanmada başarılarını sergilemiş,¹³¹ dinî-tasavvufî Türk edebiyatının, tasavvuf şairi ve nasiridir.¹³²

Doğum tarihi H.742 / M. 1341- 42’den eskiye gidemez. Eldeki bilgiler ışığında babasının Alâiye Bey’i Hüsameddin Mahmud, dedesinin de Alâeddin bin Yusuf olduğu söylenmektedir. Alâiye Beyleri ailesi Karamanoğlu ailesinden gelmektedir.¹³³ Nedim Gürsel de bu konuyla ilgili, Kaygusuz Baba’nın atalarının Babai Ayaklanması’nı desteklediğini ve Karamanoğulları’ndan Nûre-Sûfî’ye¹³⁴ dek çıktığını söylemektedir.¹³⁵

¹²⁹ Ocak, Bakışlar, s.38

¹³⁰ Abdurrahman Güzel. (1999). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*. TTK, Ankara, s.6

¹³¹ Nihat Azamat. (2002). Kaygusuz abdal. *TDV İslam Ansiklopedisi*, cXXV, TDV Yayınları, İstanbul, s.74

¹³² Abdurrahman Güzel. (2009). *Dil-güşâ*. TDV Yayınları, Ankara, s.19

¹³³ Abdurrahman Güzel. (1983). *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.37

¹³⁴ Nûre Sûfî (Türe), Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd tarafından, 1228 yılında Ermenek çevresine yerleştirilen, Avşar Boyu’ndan Karaman Oymağı’nın başında bulunan kişidir. Nûre Sûfî, Anadolu’da 1240 yılında “sosyo-politik” bir ayaklanmanın önderi olan Türkmen şeyhleri Baba İlyas Horasanî ve Baba İshak’ın fikir ve felsefesini benimsemiş bir Babaî’dir. Salim Koca. (2002). Anadolu Türk beylikleri. *Türkler Ansiklopedisi*, c.XI, Ankara, s.704

¹³⁵ Nedim Gürsel. (2007). *Yedi Dervişler*. Doğan Kitap, İstanbul, s.58

Kaygusuz Baba'nın yaşamış olduğu yer olan Alâiye Beyliği, XIII. yüzyıl sonlarından 1471 yılına kadar Alâiye (Alanya) yöresinde hüküm sürmüş Türk Beyliği'dir. 1221 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından zaptedilmiş olan Alâiye, Türkiye Selçukluları'nın son zamanlarında Karamanoğlu Mecdüddin Mahmud'un eline geçmiştir. (1293) Bu tarihten sonra bu bölgeye Karamanoğulları'na bağlı beyler hüküm sürmüştür. Şehrin, XIV. yüzyıl ikinci yarısında Karamanoğulları idaresinde olduğu bilinmektedir. Seyyah İbn Batûta, tahminen 1333'te, bu şehirde Yûsuf b. Karaman'ın hüküm sürdüğünü ve burada Türkmenlerin yerleşmiş olduğunu söylemektedir. 1361 yılında Alâiye, Kıbrıs Kralı'na bağlanmış, Karamanoğulları'nın yardımıyla 1366'da Kıbrıs Kralı buradan geri çekilmiştir. Alâiye, Karaman b. Savcı zamanında 1427 yılında, Memlük Sultanı Barsbay'a satılmıştır. Memlük Devleti hâkimiyeti altında, Karamanoğlu Mahmud torunlarından bazı beylerin idaresine geçmiştir.¹³⁶

Kaygusuz Baba'nın asıl adının "Gaybi" olduğu söylenmektedir. Menâkıbnâme "Ehl-i târik içinde ma'rûf u meşhûr 'Dil-güşâ' sahibi Kaygusuz Baba Sultân 'Kaddesa'llahü sırrehü'l alâ'¹³⁷ Alâiye sancağı beği'nün oğlu idi. Adına Gaybî dirlerdi" ifadesinden anlaşıldığına göre Kaygusuz Baba'nın Alâiye sancağının beyinin oğlu ve adının da Gaybi olduğudur. Yine Kaygusuz'un Minbernâmesi'nde bir beyit konuya açıklık getirmektedir.

"Âşık olsam adum tenbel Alâyî
Eğer sâfî isem dirler mürâyî"

Burada birinci mısrada Kaygusuz Baba, adının "Alâiye"(Alâi) olduğu açıkça ifade edilmektedir.¹³⁸ Bu bilgilere dayanarak Kaygusuz Baba'nın gerçek adının Alâeddin Gaybî olduğu anlaşılmaktadır. Adının Alâi Gaybi olduğuna yine Kaside-i Dolab kasidesinde de rastlanmaktadır.¹³⁹

¹³⁶ Erdoğan Merçil. (1989). Alaiye beyliği. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, TDV Yayınları, İstanbul, ss.332-333

¹³⁷ Allah onun sırrını yüceltsin.

¹³⁸ Güzel, a.g.e., s.3

¹³⁹

Alâi Gaybî bunda tekye kılan
Hak'un fazlı durur ancak tayagı

Sabır seccâdesin altına salmış
Tevekkülde kuşanmışdur kuşagı

Sözini Kaygusuz ârife söyle
Ne bilsün şekeri tana buzagı. Güzel, Dil-güşâ, s.25

Bektaşî an'anesine ve eserlerine bakıldığında Kaygusuz'dan çoğunlukla Kaygusuz Baba, Baba Kaygusuz, Kaygusuz Sultan ve Kaygusuz Sultan Abdal diye söz edildiği görülmektedir.

Kaygusuz Baba, Abdal Mûsâ mürididir.¹⁴⁰ Abdal Mûsâ'nın Orhan Gâzi zamanında bir gazaya iştirak ettiği, gaza sırasında bir yeniçerinin üsküfünü¹⁴¹ başına giydiği ve elif-i tacın¹⁴² esasının bu olduğu Aşıkpaşazâde'de kayıtlıdır. Buna göre Abdal Mûsâ XIV. yüzyılda yaşamış bir şahsiyettir. Bu durumda Kaygusuz Baba'nın ona XIV. yüzyılda intisap etmiş olması gerekmektedir.¹⁴³

Menâkıbnâmeden edindiğimiz bilgilere göre Kaygusuz Baba, bir av sırasında, kendisine geyik suretinde görünen Abdal Mûsâ'nın peşine takılmış ve sonunda Abdal Mûsâ dergâhına ulaşarak ona mürit olmuştur. Böylece Menkıbevi hayatı başlamıştır.

“Gaybî Bey, on sekiz yaşında iken, tevâbilerinden¹⁴⁴ bir kısım kişilerle ava çıkar. Gaybî Bey bir tepe üzerinde avlanırken, bir âhû¹⁴⁵ görür. O esnada âhû onun önüne çıkagelir. Gaybî Bey onu görünce hemen tirkeşinden¹⁴⁶ bir ok çıkarıp, kirişe kor, nişan alır ve oku atar. Kirişten çıkan ok, âhûnun sol koltuğunun altına saplanır, fakat âhû yıkılmaz, âhû sıçrayıp kaçır. Gaybî Bey ardına düşer. Âhûdan durmadan kan akar, Gaybî Bey'de onun kaçışına bakar. Ciddi bir şekilde onun üzerine at sürer. Dağlar, vadiler geçip nihayet bir sahraya inerler.

Yaralı âhû büyük bir âsitâne¹⁴⁷ kapısından içeri girer. Gaybî Bey de arkasından dergâha girerek dervişlere geyiği sorar. Meğer o sahradaki bu dergâh, velâyet erenlerinden Seyyid Abdal Mûsâ Sultan'a aitmiş”.¹⁴⁸

“Dervişler, Gaybî Bey'i görüp karşıladılar ve atının dizginini tutup:

-Buyurun ziyarete geldünüz ise aşağı inün dediler. Gaybî Beg:

-Buraya oklanmış bir âhû geldi, o benim şikârımdır¹⁴⁹, nice oldu, bana virün dedi. Dervişler de:

¹⁴⁰ Güzel, Mensur, ss. 8,33

¹⁴¹ Yüksek aşamadaki Yeniçeri subaylarının giydikleri, yarısı arkaya sarkan uzun bir sarık. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹⁴² Tarikat mensuplarının giydikleri başlık Elif-i tac. (1973). *Meydan Larousse*, c.XI, Meydan Yayınevi, İstanbul s.823

¹⁴³ Aşıkpaşazade. (1332). *Aşıkpaşazade Tarihi*. y.y., s.205

¹⁴⁴ Tabi olanlar, maiyet. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹⁴⁵ Ceylan. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹⁴⁶ Okların taşındığı çanta. Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

¹⁴⁷ Büyük tekkeler hakkında kullanılan bir tabirdir. “Asitân” kelimesinin lügat manası eşik, dergâhtır. Asitane. (2002). *Tarih Ansiklopedisi*, c.II, Berikan Yayıncılık, Ankara, s.39

¹⁴⁸ Güzel, Mensur, s.8

-Buraya böyle bir âhû gelmedi ve biz görmedük dediler. Gaybi Beg:

-Hiç, dervişler yalan söyler mi, niçün inkâr idersiniz? Ben âhûyu kendi gözümle gördüm, buraya gelüb içerü girdi dedi. Dervişler bu sözler karşısında hayret ettiler:

- Bizüm heberimiz yok, bilmiyoruz dediler. Begzâde bu durum karşısında hayli melûl ve perişân oldu. Bir müddet öyle kaldı.

-Acep bu âhû nice oldu, nereye gitdi? Bunlardan gayri kimünle söyleşsek diye düşünürken, dervişler dergâha doğru dönüp:

-Sultânım! Alâiye sancağı Begi oğlu Gaybi Beg, buraya gelüb bizden şikârını taleb diler. Bu esnâda, zaten durumu içeriden dinleyen Abdal Mûsâ:

-Onu benüm katuma götürün, gelsün ben ona cevab vireyim dedi. Dervişler Gaybî Bey'e:

-Sizü, erenler gelsün diye buyurdular. Hem ziyâret kılasun, hem de kifâyetlü cevâb alasun dediler. Gaybi Beg de Abdâl Mûsâ'nın bu hitabını işitti ve atından hemen aşağı inerek:

-N'ola varalum, o mübârek cemalüni görelüm, ellerini bûs idüb¹⁵⁰, hâk-i pâyüne yüzümüzi sürelüm didi. İçeri meydana girdi, sultânı gördü. Hemen eğilerek selâm verdi, ileriye yürüyüp elini öptü, alnını yere koyup, hâk-i pâyine yüzünü sürdü. Daha sonra geri çekilip, karşısında el kavuşturarak ayakta durdu. Seyyid Abdal Mûsâ Sultan Hazretleri, onun selâmını izzetle aldı:

-Hoş geldünüz oğlum, sefâ geldünüz, kadem getürdünüz. Gönlün, dilegün nedür, dile bizden, şöyle işidelüm bilelüm dedi. Gaybi Beg, keyfiyet-i hâli beyân etti. Vâkıyı olduğu gibi anlattı. Sultân:

- O âhû, neden senün şikârın oldu? Diye sordu. Gaybi Beg:

- Sultânım! Ben onu ok ili vurdum, üzerine at sürüp hayli koşdum. Çok menzil aldı, yorıldı, güç ile buraya geldi cevabını verdi. Sultân:

- O okı görünce bilür misin? diye sordu. Gaybi Beg:

- Bilürem Sultânım!..dedi. Abdal Mûsâ:

- Bak imdi, gör okunu" dedi. Kendi mübarek kolunu yukarı kaldırdı.

Koltuğunun altında saplı olan oku gösterdi. Gaybi Beg, bakıp gördü ki, attığı ok, Abdal Mûsâ'nın koltuğuna saplanmış duruyor. Meğer bu geyik suretinde görünen, bu âsitânenin şeyhi Abdal Mûsâ Sultân imiş. Begzâde bu durumu görünce

¹⁴⁹ Av, avlama, avlanan hayvan, ganimet, ender bulunan şey. Develioğlu, a.g.e., s.998

¹⁵⁰ Öpme, öpücük. Develioğlu, a.g.e., s.114

pek pişman oldu, utandı; bir vakit korku ve heyecanından kendine gelemeydi. Kendine gelince hemen Sultân'ın elini öpüp, ayağına baş koydu, özür diledi, tazarru ve niyâz eyledi.”¹⁵¹ “Abdal Mûsâ'da koltuğunun altındaki oku çıkarıp, Gaybi Beg'in önüne koydu ve şöyle dedi:

-Dergâhumuzda, itizar ehline lutf u ihsân kapısı her zaman açıktır. Biz geçtük suçundan, bir daha böyle etmeyesün, her gördüğün cânâ ok atmayasun.

Begzâde pişmanlık duydu. Aklı başına gelince Abdal Mûsâ'nın hizmetine alınması için tazarru ve niyâzda bulundu:

-Sultânım! Bendenüzi hizmetünüze lâıyk görüb, oğulluğa kabul eyleyün. Allah'ın kudretiyle hizmetünüzi idelüm.

Sultan şöyle karşılık verdi:

-Oğlum! Bu erenler yoluna gitmeklige mutlak mücerredlik¹⁵² gerektür.

Sonunu düşünmeyüb sonra peşimân olmakdan tek durmak yegdür. Zirâ kim, bu yol, ince sarp bir yoldur ve bu yolun derd ü belâsı, mihnet ü cefâsı boldur ve bu tarıka giren kişi kâdir oldığı denlü elden gelen işi men itmeye. Halktan kendüsine her ne cefâ gelürse sabreyleye ve cânib-i Hakk'dan ne belâ nâzil olursa kendüsine ganîmet bile, feryâd kılmaya, incünüb melûl ve mâhzûn olmaya. Hakk Ta'âlâ Hazretleri'nün, her işte bir hikmetü vardır. Mesela dünyâ ve âhiret, Cehennem ve Cennet, gice ve gündüz, kış ve yaz, gam ü şâdî, ağlamak ve gülmek, tag ve sahra, yokuş ve iniş hep birbirünün mukabilidür. Senin pederün bir sancak begidür. O sana riyâzâtı çekmege rızâ virmez. Var imdi pederünden icâzet al, ondan sonra bizüm katumuza gel. Gönlüne de danış ki, sonra peşimân olmayasun.

Begzâde:

-Sultânım! Benüm pederüm sizsünüz. Burada kalduğuma râzı olmazsanuz, ben gayri yire gitmem ve bu âsitâneyi terk itmem. Gelmek var, gitmek ve dönmek yok. dedi. Bu müşâvereden sonra Abdal Mûsâ, bir halifesine buyurdu:

-Gaybi Beg'in başını tıraş idün.

Bu emir üzerine, onu tarikat usûlünce tıraş ettiler, taç ve hırka giydirdiler, beline kemer bağladılar. Daha sonra âsitâne-i saâdetde yer gösterip, bir posta oturttular. Gaybi Beg'de bu post üzerine çıkıp iki diz üzerine, erkân üzerine oturdu.

¹⁵¹ Güzel, a.g.e., ss.7-8

¹⁵² Tek, yalnız, evlenmemiş, bekar. Develioğlu, a.g.e., s.704

Fahr libasını kabul edüb, dünyadan el etek çekti, her şeyden uzak kalıp Hakk’a tevekkül kıldı”.¹⁵³

Durumu öğrenen babası, Teke beyinin de yardımıyla Abdal Mûsâ’nın üzerine yürümüştür. Abdal Mûsâ müritleriyle ona karşı çıkmış ve gösterdiği kerametler sayesinde Teke beyi ölmüştür. Bundan sonra babasının da rızasını alarak Abdal Mûsâ’ya intisap eden Gaybi’ye şeyhi Kaygusuz mahlasını vermiş¹⁵⁴ ve şöyle demiştir: “ Gaybi, kaygudan reha buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun”.¹⁵⁵

Irene Melikoff’a göre Kaygusuz, “tasasız, gamsız” anlamını içermekte ve Bektaşîlerde bu lakap uyuşturucu kullananlara verilmektedir.¹⁵⁶

XIII. yüzyıl da Anadolu’da Kalenderîlerde haşhaş yeme ve esrar içme âdeti yaygındı.¹⁵⁷ XIV. yüzyıl Anadolu’sunda esrar içmenin abdallar arasında yaygın bir durum olduğu, bu tutkunun nerden kaynaklandığı bilinmemekle beraber tasavvuf yolunu seçenlerin çoğunun esrara düşkünlüğü bilinmektedir. İ. Zeki Eyüboğlu, Kaygusuz Baba’nın yazmış olduğu dörtlüklerden yola çıkarak, onun esrar içtiğini görmenin mümkün olduğunu söylemiştir.

“Bin batmandan olsa kazan
Ustager değil mi düzen
Hayranlık esince cana
Bengilik de gerek olur.”¹⁵⁸

Ahmet Yaşar Ocak, konuyla ilgili olarak, XV. yüzyıl başlarında Kaygusuz Baba, Rum Abdalları arasında esrarın sıkça kullanıldığını gösteren manzumelerin yazıldığını ifade etmiştir. Ethem Cebecioğlu da Kaygusuz Baba’nın esrar kullandığını ve şiirlerinde esrarı övdüğünü ve bundan dolayı “Kaygusuz” adını kullandığını söylemektedir. Ancak Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Baba’nın esrar ve benzerlerinin mecazi anlamlarda kullandığını, esrar ve şarap içmenin Hakkın didârını görmek manasına geldiğini, mey, şarap, beng, esrar gibi kelimelerin İlâhi Aşk’ı ifade etmek için kullanıldığını, dolayısıyla Kaygusuz Baba’nın kesinlikle esrar içmediğini diğer türlü düşünmenin hata olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵³ Güzel, Dil-güşâ, ss.22-23

¹⁵⁴ Azamat, Kaygusuz, s.74

¹⁵⁵ Güzel, Dil-güşâ, ss.24

¹⁵⁶ Melikoff, Bektaş, s.286

¹⁵⁷ Abdulkadir Erkal. (2007). Divan şiirinde afyon ve esrar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33:33

¹⁵⁸ İsmet Zeki Eyüboğlu. (1992). *Kaygusuz Abdal*. Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, s.51

¹⁵⁹ Erkal, a.g.m., s.33

Afyon ve esrar tasavvufi mecazlar içerisinde de kullanılmaktadır. Afyon ve esrar Allah'ta bâki olma (bekâ billah) makamına erişip hak ile hak olan vuslat ehlinin bu makamda tadarak öğrendiği hakikatin hallerini anlatır. Örneğin; Avnî, (Fatih Sultan Mehmet)

“Ta'n idüp hâlete bize eger inkâr ide
Bâde vü beng şühûdiyle isbât idelüm”

Beyitiyle sofuyu tenkit etmiş, hak yolunda oluşan delillerini surette değil, gönlün derinliğinde tecelli eden ilâhî aşkıta aramak gerektiğini ifade etmiştir. Esrar ve şarabın da bunun bir ispatı olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰

Kaygusuz Baba tarikate girip, “kaygusuz” lakabını aldıktan sonra, rivayete göre, Abdal Mûsâ âsitânesinde kırk yıl kaldıktan sonra, İcazetnâme alarak Hacc'a gitmiştir.¹⁶¹ Hacc'a gidiş esnasında H. 800 / M. 1397- 98 yıllarında Mısır'a uğramış ve burada tekke açmıştır. Tarikatını yerleştirdikten sonra yoluna devam etmiştir.¹⁶² Hacc ziyareti esnasında Gevher- nâme¹⁶³ adlı risâlesini yazmıştır.¹⁶⁴

Irene Melikoff'ta H. 800 / M. 1397- 98 yıllarında Kaygusuz Baba'nın Kahire'ye gitmiş olduğunu söylemektedir.¹⁶⁵ İ. Z. Eyüboğlu'da bu bağlamda Güzel ve Melikoff'la aynı düşüncüyü paylaşmış, Kaygusuz Baba'nın XIV. yüzyıl sonlarında Mısır'a gittiği, oradan da Hac ziyareti için Mekke'ye geçmiş olduğu söylenilmiştir.¹⁶⁶

Hac ziyareti sonrasında Kaygusuz Baba ve dervişleri, Şam'a geçmişlerdir. Kaygusuz Baba burada Asi suyu üzerinde bulunan Su dolabına bir kaside yazmış ve bu kasideye bundan dolayı Kaside-i Dolab denilmiştir.

Ardından Kaygusuz Baba ve dervişleri, Abdal Mûsâ âsitânesine gelmişler ve Kaygusuz Baba Abdal Mûsâ'yı gördükten sonra heyecanını dile getiren bir manzume okumuştur.¹⁶⁷

Kaygusuz Baba'nın, 1424-1430 yılları arasında Rumeli'ye geçtiği; Edirne, Yanbolu, Filibe ve Manastır'da bulunduğu söylenmektedir.¹⁶⁸ Kaygusuz Baba'nın bu

¹⁶⁰ Erkal, a.g.m., s.45

¹⁶¹ Güzel, Dil-güşâ, s.24

¹⁶² Güzel, Mensur, s.37

¹⁶³ bkn:a dipnot 143

¹⁶⁴ Güzel, Dil-güşâ, s.25

¹⁶⁵ Melikoff, Bektaş, s.285

¹⁶⁶ Eyüboğlu, a.g.e., ss.49-50

¹⁶⁷ Güzel, Dil-güşâ, ss.25,27

¹⁶⁸ Güzel, Mensur, s.37

tarikhlerde orada bulunduğunun kanıtı, Edirne, Yanbolu, Filibe, Manastır isimlerinin Kaygusuz Baba'nın şiirlerinde geçmesinden anlaşılmaktadır.¹⁶⁹

Kaygusuz Baba'nın ölüm tarihi hakkında tarihi bir belge mevcut olmamakla birlikte, Mısır'daki son Bektaşî şeyhlerinden Ahmet Sırrı Baba, hiçbir kaynak belirtmeden Kaygusuz Baba'nın 1444'te vefat ettiğini söylemektedir. Ahmet Sırrı Baba'nın verdiği bu ölüm tarihini Rıza Nur, Annemarie Schimmel, Walter Björkmann ve Rudolf Tschudi de kabullenmektedirler.¹⁷⁰

Abdurrahman Güzel'e göre, Kaygusuz Baba'nın ölümü XV. yüzyılın ilk yarısıdır. Abdurrahman Güzel de Ahmet Sırrı Baba'nın vermiş olduğu 1444 tarihini kabul etmektedir. Ona göre 1424 tarihinden evvel ölmediği kesindir. Kaygusuz Baba'nın Edirne ile ilgili şiirinde “fetva bulam mı ki acep varsam İbn-i Fenâri'ye” mısrası, Kaygusuz Baba'nın İbn-i Fenâri'nin şeyhülislamılığı devrinde (1425-1431) hayatta olduğunu göstermektedir.

Kaygusuz Baba'nın ölümü ile ilgili olarak da görüşler farklılık göstermektedir. Mezarının nerede olduğu hakkında iki görüş vardır. Bu görüşlerden birincisine göre: Kaygusuz Baba'nın Mısır'da öldüğü ve mezarının Mukattam Dağı'nda bir mağarada olduğudur. Hasluck'un kaydettiğine göre XVII. yüzyılın ilk yarısında Mukattam Dağı dikkatle tetkik edilmiş, Pococke ve Peryy'nin yaptıkları çalışmalarda burada tekkelerin değil, mağaraların olduğu söylenmiştir. Evliya Çelebi ise aynı yüzyılın ikinci yarısında burada Şeyh Cuşi¹⁷¹ tekkesinden bahsetmektedir. Ahmet Sırrı Baba'ya göre buraya daha evvel de Celaliler tekkesi adı verilmiştir. Fuat Köprülü'de, Mukattam Dağı'ndaki tekkenin XVII. yüzyılın ikinci kısmı başlarında yapılmış ve sonradan Bektaşîler'in eline geçmiş olması gerektiği kanaatindedir. Vanany'nin 1833'te yayımlanmış olan Le Caire et ses environs adlı eserine göre, Mukattam Dağı'nın taşlarına oyulmuş mağaranın dibinde Kaygusuz yatmaktadır ve Araplar ona “Şeyhü'l-Magarevi” demektedirler. 1891 yılında Londra'da basılmış Egypt adlı eserde Mukattam Dağı'nda orijinal adı Kaygusuz olan Abdullah el-Magarevi'nin mezarı vardır denilmektedir. Rıza Nur, burada Kaygusuz'un mezarını birkaç kez ziyaret ettiğini ifade etmekte ve Kâhire'de halkın Kaygusuz Baba'ya “Abdullah el-Magarevi” dediğini zikretmektedir. Ona göre Araplar “Abdal” kelimesini “Abdallah” yapmışlardır. “Magarevi” kelimesi de “mağaraya mahsus”

¹⁶⁹ Melikoff, Bektaş, s.285

¹⁷⁰ Güzel, a.g.e., s.14

¹⁷¹ Hakkında yeterli bilgi bulunamadı.

anlamını içermektedir.¹⁷² İsmet Zeki Eyüboğlu da Kaygusuz Baba'nın Mısır'da mağarada gömülü olduğunu söylemektedir. Kaygusuz Baba'ya Abdullah Magaravi “mağarada gömülü Tanrı kulu” dendiğini ifade etmiştir.¹⁷³

İkinci görüşe göre: Kaygusuz Baba, Elmalı'ya bağlı olan Tekke Köyü'nde bulunan Abdal Mûsâ türbesinde gömülüdür. İlhan Akçay, Kaygusuz Baba'nın burada yattığını zikretmektedir. Şehabettin Tekindağ, Abdal Mûsâ'nın türbesinin giriş kapısının üzerinde bulunan bir kitabede Tekke içinde yatanların isimlerinin olduğunu ve bu isimler arasında Kaygusuz Baba'nın adının da yer aldığını söylemektedir. Yalnız bu kitabenin buraya daha sonradan konulduğunu da ifade edilmiştir.¹⁷⁴ Irene Melikoff da Kaygusuz Baba'nın, Abdal Mûsâ'nın Tekke Köyü'ndeki türbesinde gömülü olduğunu söylemektedir.¹⁷⁵

3.2. KAYGUSUZ BABA'NIN ESERLERİ

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Kaygusuz Baba'ya ait on iki adet eser olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu eserlerden bir kısmı manzum, bir kısmı mensur ve bir kısmı da manzum ve mensur (karışık) olmak üzere yazılmış üç tür bulunmaktadır.

3.2.1. Manzum Eserler

Kaygusuz Baba'ya ait altı adet manzum eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Dîvan, Gülistan, Mesnevî-i Baba Kaygusuz I, II ve III, Gevher-nâme, Minber-nâme ve Salât-nâme eserleridir.

3.2.1.1. Dîvan

Kaygusuz Baba'nın müretteb bir divanı olmamakla birlikte, Marburg nüshasının 288a-340b varakları arasında bulunan 130 muhtelif şiir divan olarak değerlendirilir.

3.2.1.2. Gülistan

Bu eser, “Lâmekân”¹⁷⁶1 ezeldeki vahdet-i vücûdu anlatmakla başlayıp, kâinatın ve Hz. Adem'in yaradılışını uzun uzun anlatır. Eserde Kıssa-yı Enbiya özet

¹⁷² Güzel, a.g.e., ss.14-15

¹⁷³ Eyüboğlu, a.g.e., s.49

¹⁷⁴ Güzel, a.g.e., ss.15-16

¹⁷⁵ Melikoff, Bektaş, s.285

¹⁷⁶ Mekansız, yersiz, yere ihtiyacı olmayan; Allah. Develioğlu a.g.e., s.542

halinde anlatılıp, belirli bir konu üzerinde durulmaz. Tasavvufun çeşitli konuları yer yer heyecanlı bir üslupla dile getirilmiştir.¹⁷⁷

3.2.1.3. Mesnevîler

Yazmalarda Kaygusuz Baba'nın "Mesnevi" adı altında üç mesnevîsi bulunmaktadır. Birinci mesnevi, münâcât ile başlayıp, bu kısımda vahdet-i vücûd görüşüne göre Allah'ın peygamberlerde tecelli etmesi şeklinde ifade edilerek, bu yolla peygamberlerin adları sayılır. Ardından Attâr'ın "Mantıku't-tayr eseri ele alınır.

İkinci mesnevide Kaygusuz Baba, insanoğlunun nüsha-i âlem olduğunu söyleyerek, insanın kıymetini anlatır. Eserde insanın gözünü açmasını, ne olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini düşünmesinin öğüdü verilmektedir.

Üçüncü mesnevide ise Kaygusuz Baba, esere vahdet-i anlatmakla başlamıştır. Sonra her sırrın âdemde mevcut olduğunu anlatmıştır. Bu kısım anlatıldıktan sonra yeniden vahdet ve tekrar âdemin değeri anlatılmıştır.¹⁷⁸

3.2.1.4. Gevher-nâme

Kaygusuz Baba'nın bu eseri 72 beyitlik kısa bir mesnevidir. Vahdet-i vücûd ile başlayan eser Hz. Muhammed'i methetmek için kaleme alınmıştır. Kaygusuz Baba, tevhid bölümünden sonra kendi halini hikaye ettiğini söyleyerek konuya başlamıştır. Eserin sonunda Hz. Muhammed'in nazar-ı lütfüyle bu eseri nazmettiği söylenip, tevâzu tavsiye edilerek eser bitirilmiştir.¹⁷⁹

3.2.1.5. Minber-nâme

Kaygusuz Baba'nın bu eseri, 63 beyitten oluşup, nefsi bilmenin esas olduğu üzerine oluşturulmuştur. Eser, minberi tepenler ve halkı irşâd etmeye kalkanlara seslenmektedir. Eser, dünyada şeytanın fitnesiyle kavganın çoğaldığından, âlim, sofî, dervîş herkesin şöhret olduğundan şikayet edilerek bir beyitle tamamlanmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Güzel, Dil-güşâ, s.42

¹⁷⁸ Güzel, Dil-güşâ, ss.42-45

¹⁷⁹ Güzel, Dil-güşâ, ss.45-46

¹⁸⁰ Güzel, Dil-güşâ, s.46

3.2.1.6. Dolab-nâme

Kaygusuz Baba'nın bu eseri kafiyeleri ayrı sorulu-cevaplı iki kasideden oluşmaktadır. Birinci kaside Kaygusuz Baba'nın Dolab'a hitabı, ikinci kaside ise Dolab'ın cevabı şeklindedir. Eserde tasavvuf konularından bahsedilir ve eser, insanın ancak Allah'ın fazlına dayanması gerektiği söylenerek sona ermiştir.¹⁸¹

3.2.2. Mensur Eserler

Kaygusuz Baba'ya ait olduğu söylenen dört adet mensur eser bulunmaktadır. Bunlar; Budala-nâme, Kitâb-ı Miglâte, Vücûd-nâme ve Risâle-i Kaygusuz Abdal'dır. Budala-nâme ve Kitâb-ı Miglâte bu çalışmada detaylı olarak inceleneceğinden burada sadece kısaca Vücûd-nâme ve Risâle-i Kaygusuz Abdal eserlerine değinilecektir.

3.2.2.1. Vücûd-nâme

Kaygusuz Baba'nın bu eserinde insan vücudunun çeşitli uzuvlarıyla, bazı tasavvufî ve kozmik kavramlar arasında benzetmeler yapılarak, aralarında ilişkiler kurulmaktadır. Eserde bazı âyetler ve hadisler de tasavvufî yönden ele alınarak açıklanmıştır.¹⁸² Eser, el-Mü'minûn Sûresi'nin insanın ana rahmine düşmesinden bahseden 12-14. Âyetler ile başlamıştır. İnsan uzuvlarıyla ilgili yaptığı benzetmelerin ardından, tâlibe yol göstermesi açısından mürşidin lüzumundan bahsetmektedir. Eserde bu kısımdan sonra gizli kârhânedan ve bunun da ardından insan-ı kâmilinden bahsedilmektedir. Kaygusuz, eserinin sonlarına doğru padişahlar âlemini zahîrî ve bâtinî olarak ikiye ayırdıktan sonra eserini “Ey Dâvûd, seni şüphesiz yeryüzüne hükümran kıldık” âyetinin açıklanmasıyla sona ermiştir.¹⁸³

3.2.2.2. Risâle-i Kaygusuz Abdal

Bu eserde Kaygusuz Baba, Allah'a varma yollarını, tasavvufî vecdî, nefsin terbiyesini ve olgunlaşmasını ve sabrı anlatmaktadır.¹⁸⁴ Tercüme bir eser olduğu anlaşılan bu eser, muhteva ve içerik bakımından Kaygusuz'un diğer eserlerine benzemekle birlikte, Budala-nâme, Kitâb-ı Miglâte, Saray-nâme, Gülistan,

¹⁸¹ Güzel, Dil-güşâ, ss.46-47

¹⁸² Güzel, Dil-güşâ, ss.48-49

¹⁸³ Güzel, Mensur, ss.131-134

¹⁸⁴ Güzel, Dil-güşâ, s.49

Mesneviler ve Dil-güşâ adlı çalışmalarındaki bazı kısımlar bu eserde de yer almaktadır.¹⁸⁵

3.2.2.3. Kitâb-ı Miglâte

Eserin adı, mevcut yazmaların en eskisi olan 907/1501 tarihli Marburg Kitâb-ı Miglâte şeklinde geçmektedir. 25 varak olan bu eser Budalanâme adlı eserde yeni bir esere başlandığı belirtilmeden Kitâb-ı Miglâte'deki hikâyelere geçilmiştir. Böylece Kitâb-ı Miglâte'nin baş tarafı Budalanâme adlı eserin son bölümünde yer almıştır.¹⁸⁶ Dolayısıyla incelemiş olduğumuz eserde Kitâb-ı Miglâte'nin baş kısmı da incelenmiş olacaktır.

Kitâb-ı Miglâte adlı eser, kompozisyon bakımından oldukça zengin olup, bir derviş sürekli uykusunda gördüğü rüyasında bazen geçmişe bazen de geleceğe yolculuk yapmaktadır. Derviş her rüyasında bir peygamberin yanında şeytanla mücadele edip onu yenmektedir. Derviş eserde zaman zaman coşkun şiirler de söylemektedir.¹⁸⁷

3.2.3. Manzum-Mensur Eserler

Kaygusuz Baba'nın Manzum-Mensur anlatım tarzının birlikte bulunduğu iki adet çalışması vardır. Bu eserler, Saray-nâme ve Dil-güşâ adlı eserlerdir.

3.2.3.1. Saray-nâme

Saray-nâme adlı eserde Kaygusuz Baba, cihanın bir saray olduğunu, bu sarayın da mutlaka bir padişahının olacağını, insanın dünyaya gelmedeki maksadının dünyayı ve ahreti unutmadan çalışması gerektiğini ifade ederek, ibadet etmenin ve Allah'ı tanımanın faziletleri anlatılmaktadır. Eserde kısaca Allah'a yalvarıldıktan sonra fasıl başlığı altında cihan anlatılmakta ve eser bir beyitle son bulmaktadır.¹⁸⁸

3.2.3.2. Dil-güşâ

Kaygusuz'un bu eseri vahdet-i vücûdun anlatıldığı, mesnevi şeklinde kafiyeleşmiş bir şiirle başlamaktadır. Ardından Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin "bu kârhaneyi istemek babında temyiz" kıldıklarını, ancak Hz. Muhammed'in bu halin aslını ve fer'ini beyan ettiği ifade edilmektedir. Bu kısımdan sonra nefis üzerinde durulur ve sonra insanların çeşitli sıfatları sayılmaktadır. Dünya

¹⁸⁵ Güzel, Mensur, ss.153-154

¹⁸⁶ Güzel, Mensur, s. 75

¹⁸⁷ Güzel, Dil-güşâ, s.48

¹⁸⁸ Güzel, Dil-güşâ, ss.49-50

ve ahretin bir mertebe olduğu anlatıldıktan sonra hayır ve şerre geçilir. Kısa bir şiirden sonra yeniden vahdet-i vücûda geçilmekte ve ardından Allahın her yerde mevcut olduğu anlatılarak, tekrar vahdet-i vücûdu anlatan uzun bir şiir yer almaktadır. Eserin son kısımlarında ise bazı öğütler verildikten sonra eser sona ermektedir.

Kaygusuz Baba eserlerine bir bütün olarak bakıldığında yukarıda da söylendiği gibi henüz cemaat dışı inanışın hiçbir belirtisinin olmadığını ve onun asıl ilhamının Kur'an'ı Kerim ve Hadisler olduğu görülmektedir. Bu açıdan Kaygusuz Baba, Kur'an'ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e derin bir muhabbet ve ihlâslı bir iman ile bağlıdır denilebilir. Eserlerinde Allah'a varma yollarını anlatırken, birçok yerde Kur'an'ı Kerim'den âyetler koyarak ve Hz. Muhammed'den hadisler hatırlatarak bunları açıklaması bunu göstermektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Güzel, Dil-güşâ, ss.64-68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BUDALANÂME ADLI ESERDEKİ KAVRAMLAR VE İNCELENMESİ

4.1. DİN

4.1.1. Din ile İlgili Kavramlar

Kaygusuz Baba, metinlerinde ve şiirlerinde Allah'ı tasavvufî olarak değerlendirmiştir. Allah'ın zâtî ve subutî sıfatları (vücûd, varlık), kıdem (ezeliyet), beka (ebediyet, ahiri olmama), vahdaniyet (bir olma), hayat, ilim, irade, kudret sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Kaygusuz Baba'nın anlayışına göre Allah mutlak yaratıcıdır. Varlık O'nun tecellisi neticesinde yaratılmıştır. Kâinatta var olan her şey, O'nun birliğinin kanıtıdır. Kâinattaki bütün isimler O'nun sıfatlarının tezahürleridir. Zerreden güneşe her şeyde O'nun varlığını görmek mümkündür. Bu durumu kâmiller görür, ancak körlerin ve topalların (inkârcı ve cahiller kastedilmektedir) bu durumdan haberleri yoktur.

Metnin bütünü Allah ve O'na ulaşmakla ilgilidir. Burada verilen örnekler en açık ifade ile ilgili bölümlerdir.

1- “azizimen sözün aslı budur ki sen seni bil dimektir, kendini bilmek Allah'ı bilmekle olur”¹⁹⁰

2- “her kim gönülden bana yol buldu ol ma'na ana feth oldu hakikat âdemlerinden oldu bu kez anın hükmü kafdan kafa geçer her kında olsa Hakk anınla olur”¹⁹¹

3- “imdi bundan garaz budur heman hakkı bunda iken bul ve hakikat sende iken sen seni bil dimektir”¹⁹²

4- “Hakkın likasın görürsün ben ne deyim ne mest-ânelikler kılarısn”¹⁹³

¹⁹⁰ Kaygusuz Baba. (t.y). *Budalanâme*. (06. MK. Yz. A 6369/8, Milli Kütüphane), y.y., s.100

¹⁹¹ Kaygusuz, a.g.e, s.100

¹⁹² Kaygusuz, a.g.e, s.106

¹⁹³ Kaygusuz, a.g.e, s.107

5- “ol vakit Hakk te’âlâ dahi bilâ vâsita aşkâre ola ve ol vakit kim encâm-u eflâk ve anasır-ı ve tabâyi’ bir nesne vücûda gelmemiş idi biz dahi âdem hû kisvetün görmeyüb ve geymeyüb sultan vücûdında bir cân idük”¹⁹⁴

6- “takdir bi-tagyir iş bile işler ol kadîm-ü lâ-yezâl dilediği genc-i mahfisin âşikâre idüb, kendi kendüsün temâş ide bilünsin diye zâtına tecelli eyledi ve lakatibe şa’r çün ezel zât muhabbetden tecellâ eyledin lâ-yezâl vech ki mahbub zibâ eyledin suretin insan-ı kâmilde hevâcir eyledin kimse bedi’ katrenin ses anda aşnâ eyledin kendi hüsnün hûblar şeklinde peyda eyledin çeşm-i âşıktan dönüb, anı temâşâ eyledin nesr zatına tecelli eyledi pes imdi, bulunun bu esma’ sıfatı kendisü kendisüne nâz eyledi kâf u nûna urub bir sâz eyledi bu kez kâf u nûn arasında bu kârhaneyi bünyad eyledi cümle yaradılmış bir eksiksiz yerlû yerinde karar tutdu padişah-ı âlem hemân bu kârhanın içinde sırr oldı dahi kimse nişân virebilmedi biz dahi pâdişâh-ı âlem’den dilek eyledük bu karhâneyi seyriderüz pâdişâh-ı âlem dileğimizi kabul idüb bize Âdem tonun hil’at virdi”¹⁹⁵

7- “gâfil me-bâş bu sarayun ismi vardır içinde oturan sultandır”¹⁹⁶

8- “cümle yaradılmış anun fermân-ber kulıdur her nice iderse hiç mani’i yokdur, didi midâni pes imdi bu sözlerden garaz budur ki, âdem dünyaya gelmekden murad kendüni bilüb Hakk’ı anlamakdur tâ ki Hakk’ı bâtıldan fark idüb ömrünü telef itmemiş ola”¹⁹⁷

9- “elestü birabbiküm deminden berû tâ Hazret-i Muhammed Mustafa devri gelince yüz yigirmi dört bin artık eksik enbiyâ geldi ve gitdi ve men arefe nefsehu fakad arafe rabbe hakkında didiler nefisini bilen Rabbini bilür”¹⁹⁸

10- “bu vücûd dahi ol zâtla vücuddur anda dahi Hakk nûrından bir şemme vardır yaradılmışda şey yokdur ki Hakk nûrından anda olmaya va’llahü bi-küllü şey’in mühit ayet-i kerîme değil midür anûn çün komşu hakkı Tanrı hakkı demişler. Pes imdi tahkîk bil kim Hakk Ta’âlânun evvelü ve âhiri ve üsti ve altı ve önü ve ardı ve sağı ve solı yokdur ibtidâ ve intihâsı yokdur”¹⁹⁹

11- “bir ve bahr bi-kerândur ki cümle âlemi kaplayûbdur ya’ni cümle mevcudâtun vücûdında Hakk mevcûddur pes imdi anı ikrâh görüb hor bakanlar merdûddur Hakk kabûl

¹⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.112

¹⁹⁵ Kaygusuz, a.g.e, ss.112-113

¹⁹⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.117

¹⁹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.119

¹⁹⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.120

¹⁹⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.122

idenündür ikrâh idenün değıldür zira bir çeragun nûrudur nihayet sırçası ayrudur bir güneşin şû'lesidür amma pencereleri ayrudur ve cümle mahlûkun ma'bûdı birdür"²⁰⁰

12- "cümle yaradılmışda Hakk mevcûd imiş eger Hakkı eşyâ içinde ararsan delîli Âdemdür"²⁰¹

13- "her kimden suâl eylese Hakk yirde hâzırdur dirler"²⁰²

14- "Hazret-i Resûl-ı Hüdâ eydürdi ki Hakk'ı bulmak istersen kendüni bil Ârifler sohbetine gir sâdık olub sözi tasdîk eyle bir dilden iki söz söyleme mekr-ü hile eyleme kendüni ne sanursan halka dahı anı san bir kimseyi rencide idüb hor-u hakîr bakma elün ile komadıgun şeyi götürme dâima özün özüne devşir heman kendüni bildün Hakk'ı buldun ve pes imdi bilün ki Allah yolu gayet müşkildür amma gayet yakındır"²⁰³

15- "Hakk tâleb iderem dirsene mûtû kable en temûtû mazmûnuna mâ-sadak olub ölmezden öndin"²⁰⁴

16- "âleme külli vücûd bir can men oldum

cihâna can cana canân men oldum

suretim gören dir ki beşerdür

suretle sıfata rahmân men oldum"²⁰⁵

16- "Muhit-i vezûrân menem Hakk bendedir.

Hakk menem tamû ve uçmak menem cümle mekân bendedir"²⁰⁶

4.1.2 Melek

4.1.2.1. Cebrail

İlahî emirleri meleklerle ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleğidir. Cebrail Kur'an'ı-Kerim'de Cibril, Rûhü'l-Kuds, Ruhulemin, Ruh ve Resul şeklinde beş değişik isimle ifade edilmektedir. İlgili âyetlerde belirtildiğine göre Cebrail karşı konulamayan müthiş bir güce, üstün bir akla ve kesin bilgilere sahiptir. Arşın sahibi nezdinde çok itibarlıdır ve meleklerin kendisine mutlaka itaat ettiği şerefli bir elçidir. İlgili hadislerle göre Cebrail

²⁰⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.123

²⁰¹ Kaygusuz, a.g.e, s.124

²⁰² Kaygusuz, a.g.e, s.126

²⁰³ Kaygusuz, a.g.e, s.131

²⁰⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.135

²⁰⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.136

²⁰⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.158

dünyada ve ahirette Allah ile kulları arasında elçidir. Hem meleklerle hem de peygamberlere ilâhî emirleri tebliğ etmektedir.²⁰⁷ Metinde geçen Cebrail örnekleri:

1- “zira anların refikî hazret-i celil ola Cebrail’in güft-ü gûsunu neylerler”²⁰⁸

2- “evliyâ vezir enbiyâ elçi akıl Cebrail”²⁰⁹

3- “imdi rûhü’l-kudsün ma’nâsına iren dahi nahv ve sarf nakşını neyler”²¹⁰

4- “andan sonra dünyaya geldikde Cebrail öküz getürüb böyle çift sürüb ekin ekdüğün ve Havva Ana yigirmi nevbet hâmile olduğunu hâmilden bir oğlân ve bir kız togûb bir hâmilden togân kızı bir hamilden togân oğlâna bir düğün Kabil ve Habil Âdemin evvel togân oğlanları idi”²¹¹

5- “dersâ’adet Cebrail gelûb nefh eydirdi”²¹²

6- “bir gün Cebrail Eyyûb’i imtihân itmek içün Eyyûb’in çobanı şeklinde gelûb eyitdi ya Eyûb azîm Tufân olûb kar ve yagmur yagûb on iki bin koyun soukdan helâk oldu didi Eyyûb hiç iltifât itmedi bir sâ’atden sonra yine sârbân şeklinde gelûb ya Eyyûb azîm Tufân olûb bu kadar bin deve helâk oldu didi yine Eyyûb iltifat itmedi bu kerre çiftçi şeklinde gelûb çift Tufân olûb helâk oldu didi yine iltifat itmedi bu defa bagban şeklinde gelûb ya Eyyûb Tufân mahsulâtı yandırdı didi Eyyûb yine iltifat itmedi bu kerre câriye şeklinde gelûb haber virdiler zelzele olûb kasr-ı eyvânun yıkıldı cümle evlâd....?.... altında kaldı ve-l-hâsıl Cebrail aleyhisselama bu kadar sabr eyledi Eyyûbün gönlüne zerre kadar keduret gelmeyûb Hakk te’âlâ tefekküründen şaşmadı deyû haber virdi”²¹³

4.1.3. Peygamberler ve Kıssalar

4.1.3.1. Hz. Âdem

Semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamberdir. İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle ebû'l-beşer, Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olduğundan safiyyullah ünvanlarıyla da anılmaktadır. Hz. Âdem’in yaratılışı Tevrat ve Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılmaktadır. Tevrat’a göre Allah, yerin toprağından ilk insanı yarattıktan sonra, şarka doğru Aden’de (Eden) bir bahçe hazırlar ve yaptığı adamı oraya koyar. Bu bir dünyevî cennettir. Bu cennete verilen isim, İbrânîce’de “eden”dir. Âsur ve Bâbil

²⁰⁷ Yusuf Şevki Yavuz, Zeki Ünal.(1993). Cebrail, TDV İslam Ansiklopedisi, c.VII, TDV Yayınları, İstanbul, s.202

²⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.97

²⁰⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.133

²¹⁰ Kaygusuz, a.g.e, ss.105-106

²¹¹ Kaygusuz, a.g.e, s.147

²¹² Kaygusuz, a.g.e, s.147

²¹³ Kaygusuz, a.g.e, ss.148-149

dilinde edinü, Sümer dilinde edin olan bu kelime “Ova, bozkır” mânasındadır. Allah, içinden bir ırmağın çıkıp dört kola ayrıldığı bu bahçede, görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını bitirmiştir. Allah, korunması için adamı Aden bahçesine koymuştur. Bahçenin her ağacından yiyebileceğini, ancak iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yememesi gerektiğini, aksi takdirde öleceğini bildirmiştir. Daha sonra da Âdem'in yalnızlığını gidermek için, ona uygun bir yardımcı olmak üzere, yerin hayvanlarını, göğün kuşlarını yaratmıştır. Fakat bunların hiçbirisi uygun olmayınca Âdem'in kaburga kemiğinden kadın yaratılmıştır. Âdem ile Havva'nın yerleştikleri bu bahçe (cennet) Tevrat'a göre yeryüzündedir ve tartışmalı olmakla birlikte, çoğunlukla Dicle ile Fırat arasındaki bölgeyi ifade ettiği kabul edilmiştir. Hz. Âdem ve Havva şeytana inanarak bu ağacın meyvesinden yemişler ve cennetten kovularak ölümlü olmuşlardır.²¹⁴

Eserde Hz. Âdem yaratılış ve cennetten kovuluşuyla konu edinmiştir. Kaygusuz Baba, metnin belirli bölümlerinde Âdem ile gezmekte, karşılıklı sohbette bulunmaktadır.

1- “bu canımıza emr ittiki Âdemden âleme geldük”²¹⁵

2- “Nuh beni Âdem Sallallahu Aleyhi ve Sellem sadrd oturmuş suâl itdiler ki ya Resûlullah devenin büyüğü hod devedir köşeğine köşek der ol deve değil mi”²¹⁶

3- “ne Âdemim ne Şit oldum ne yunusum ne hût oldum”²¹⁷

4- “Âdem dervişden sordı ki sen ne kişisin derviş eyitdi men ânem ki men dânem didi Âdem ta'accüb idüb hele söyle sen ne kişisin derviş eyitdi bende giryân sarâya nice bin kerre gelûb gâh misâfir gâh mücâvir oldum benim sergüzeştim tûl-ı derâzdır amma ben senin filân oglun değil miyim didi Âdem eyitdi pes ben seni bilmezem derviş sen cennetde iken ben seninle böyle idim Âdem yine bu söze ta'accüb eyledi bu kerre derviş Âdemin cennetde başına gelen hikâyetleri tâvus ve yılan hile Havvaya buğday yedirüb ve cennetden niçe çıkdıktan yâya gelûrken yine ben seninle bile idim ki sen beni gâh getûrüb gâh toprakda yetûrdun ve gâh kendine getûrdün amma aceb degil karındaşların çoklugundan sen beni unutmuşsin didi”²¹⁸

5- “Kabil ve Habil Âdemin evvel togân oğlanları idi. Kabil hamilinden togân kızı ben alûrum deyû hü karındaşı Habil'e bugz itdi âhir fırsat bulûb Habil'i katl itdi Âdem Kabil'e beddu'â idüb evlâd ensâbıyla azâba giriftâr olduğımı haber virdi halâ Hakkı taacüd

²¹⁴ Süleyman Hayri Bolay. (1998). Âdem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.I, TDV Yayınları, İstanbul, ss.358-163

²¹⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.113

²¹⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.139

²¹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.140

²¹⁸ Kaygusuz, a.g.e, ss.146-147

iden Âdem katl iden evlad zâlimler anun neslindendir ve-l-hâsıl dervîş Âdemden sonra gelen nebilere ne vechle eyzân itdikleri haber virdi”²¹⁹

6- “dervîş Âdeme haber virdi andan sonra Ya’kub’un oğlu Yusuf ve Musa ve İsa Peygamber’in sergüzeştlerini birbir haber virdi Âdem dervîşe tahsîn eyledi”²²⁰

4.1.3.2. Hz. Şit

Hz. Şit, Hz. Âdem’in oğlu olup, ondan sonraki peygamberdir. Metinde, Kaygusuz Baba’nın Allah’ın varlığını gösterdiği beyitinde geçmektedir.

1- “ne Âdemim ne Şit oldum ne yunusum ne hût oldum”²²¹

4.1.3.3. Hz. Nuh

İlahî Dinler’de (Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâm) kendisinden söz edilen Tufan Peygamberidir. Tevrat’ta Nuh’un 950 yıl yaşadığı söylenmiştir. Kur’an’da da, elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadığı geçmektedir. İslâm geleneğinde Hz. Nuh ile Hz. İbrahim arasında bu kadar zaman olduğuna inanılmaktadır. Üç tane oğlu olduğu bütün Semavî kutsal kitaplarında yazılmakta ve Tekvin’e göre ise Hz. Nuh’un bu üç oğlundan üç temel ırk meydana gelmiştir. Sam, Sami ırkının atası. Oğulları: Elam, Asşur, Arfakşad, Lud ve Aram; Ham, Hami ırkının atası. Oğulları: Cush, Mizraim, Fut ve Kenan; Yafes, Yafesi ırkının atası. Oğulları: Gomer, Mecüc, Maday, Yavan, Tubal, Meşec ve Tiras.²²²

Budalanâme’de Hz. Nuh, Nuh tufanı ile anlatılmaktadır.

1- “ne Nuh ne Tufân oldum ne mûhrüm ne Süleymân”²²³

2- “evvel Nuh Peygamber’in sergüzeştini söylediği niçe yüz yıl kavmini Hakka da’vet eyledi kabûl itmedi ana dürlü cefa itdüklerinden ma’ada niçe kerre a’zâların mecrûh eylediler dersâ’adet Cebrail gelûb nefh eydirdi yine sıhhat bulûrdı âhir bir nâdâna haramzâde karşûdan taş ile urunca yüzünden kân revân oldu hemân sâ’at beddu’a eyledi Rabb-ı innî mağlûbün fantasır hü didi dersâ’at du’âsı kabûl oldu ve Tufân niçe peydâ olduğunu haber virdi Nuh Tufândan mukaddim bir gemi yaptırmış idi ol gemide bile tüccarlık ittüğünü ve Nuh’un evlâd hü ensabıyla gemiye bindigin haber virdi ya’ni her kim Nuha tabi’ olûb gemisine girdi Tufândan necât buldı.”²²⁴

²¹⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.147

²²⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.151

²²¹ Kaygusuz, a.g.e, s.140

²²² Nuh. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.IV, Tan Matbaası, (y.y.), s.2028

²²³ Kaygusuz, a.g.e, s.141

²²⁴ Kaygusuz, a.g.e, ss.147-148

4.1.3.4. Hz. İbrahim

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamberdir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm tarafından en büyük ata ve temel referans noktası kabul edilen Hz. İbrahim'le ilgili Tevrat'ta ve genel olarak Yahudi dinî literatüründe ayrıca Hristiyan kültürü ile Kur'ân-ı Kerîm ve sonraki İslâmî literatürde diğer birçok peygambere nisbetle daha geniş malûmat bulunmaktadır. Yahudilik Hz. İbrahim, Kitâb-ı Mukaddes'te Terah'ın oğlu, İbrânîler'in atası, inananların babası ve Allah'ın dostu olarak takdim edilmektedir. Tevrat'ta şeceresi Nûh, Sâm, Arfakşad. Şeiah, Eber. Peleg. Reu, Seruc, Nahor, Terah, Abram şeklinde gösterilir. İbrahim'in çağdaşı olarak takdim edilen Sennear (Şinar) veya Babilonya Kralı Amrafel'in, Bâbil Kralı Hammurabi ile aynı kişi olduğu yönündeki yaygın görüş kabul edilirse Hz. İbrahim'in milâttan önce XXII-XX. yüzyıllarda yaşadığı söylenebilmektedir. Hz. İbrahim'in dünyaya gelişi, çocukluğu ve gençliğiyle ilgili olarak sadece Kitâb-ı Mukaddes dışı Yahudi dinî literatüründe bilgi bulunmakta olup bu bilgiler İslâmî kaynaklarla büyük oranda benzerlik taşımaktadır.

Tevrat'a göre Hz. İbrahim'e ilk vahiy Ur şehrinde gelmiştir. Burada tanrıların en büyüğü sayılan Sin adına yapılmış pek çok tapınağın olduğu bilinmektedir. Sin kültü Babilonya'da da yaygındır. Hz. İbrahim'in babasının putperest olduğuda gerçekler arasındadır. Böyle bir ortamda Allah Hz. İbrahim'i peygamber olarak seçmiş, ona büyük millet olacağı, mübarek kılınacağı, adının büyük olacağı, yeryüzünün bütün milletlerinin onda mübarek kılınacağı müjdesi verilmiştir. Yine Tevrat'a göre kendisine ve zürriyetine miras olarak verilen diyara gitmesi emredilmiştir. Terah, oğlu Haran'ın ölümünden sonra diğer oğlu Abram'ı, Haran'ın oğlu ve kendi torunu Lût'u, Abram'ın eşi Sâre'yi alarak Ken'ân diyarına gitmek üzere Keldânîler'in Ur şehrinde ayrılıp Harran'a varmıştır. Hz. İbrahim ve beraberindekiler Terah'ın ölümüne kadar uzun bir süre Harran'da kalmışlardır. Bölgede kıtlık baş gösterince güneye doğru yoluna devam ederek Mısır'a ulaşmışlardır. Hz. İbrahim, vaad edilen Kenân diyarının kendisine verileceğine inanmakla beraber bu hususta Allah'tan gözle görülür bir işaret istemiş ve bu işaret kendisine gösterilmiştir.

Hz. İbrahim'in putları kırması ve bu yüzden putperestlerce ateşe atılmasına rağmen ateşin kendisini yakmaması, Kur'an'da ve bazı ayrıntılarla birlikte diğer kaynaklarda yer almaktadır. Buna göre Hz. İbrahim, taptıkları putların ne kadar âciz ve işe yaramaz olduğunu kavmine göstermek üzere fırsat kollamıştır. Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca put evine girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırmıştır. Kavmi döndüğünde durum görülüp Hz. İbrahim sorguya çekilmiştir. Hz. İbrahim, "belki de şu

büyükleri yapmıştır, ona sorun" demiştir. Bunun üzerine putperest yönetim Hz. İbrahim'i ateşe atmak suretiyle cezalandırmaya kalkışmıştır. Ancak Allah'ın, "ey ateş, İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol" emri üzerine ateş Hz. İbrahim'i yakmamıştır.²²⁵

Budalanâme'de Hz. İbrahim, ateşe atılma kıssasıyla yer almıştır.

1- "heman bir gün teferrücüm içinde bir sohbe ugradum gördüm bu oturanlar kimi Muhammed Resullullah kimi İsa Ruhullah kimi Mûsâ Kelîmul'lah kimi İbrahim Halîlu'llah kimi Âdem Safiyu'llah"²²⁶

2- "ne suhf-ı İbrâhîm oldum ne İncîlim ne Furkân"²²⁷

3- "derviş eyitdi Nemrûd merdûd İbrâhîm Peygamber'i ateşe atmak ister hele sen dahi gel böyle gidelim didi birâz gıtdiler nâgâh gördiler ve ahir halk cem' olmuş şeytân Nemrûdun küll-vârî olmuş duruma odun yığdırır hemân iblîs bunları gördü Nemrûda eyitdi şunları gördüm ki benim büyük adularımdır evvel bunları siyâset eyle didi Nemrûd emr itdiği Âdemi ve dervişi getürdiler ki bir azîm ateş yanmış mancılık kurulmuş İbrâhîm Peygamber'i getürdiler şeytân İbrâhîm'e eydir ki Nemrûddan gayrı bir Tanrı var der imişsin gel imdi bu sözün terk eyle seni azâd ideyim didi derviş hemân sabr idemeyûb ilerû geldi eyitdi ne söylersin şeytân İbrâhîm Nemrûd kabûl itmeyûb Tanrılığın inkâr idüb bir gayrı Tanrı vardır deyü derviş eyitdi İbrâhîm togrı söyler"²²⁸

4.1.3.5. Hz. İshak

Hız. İbrahim'in oğludur. Hız. İbrahim'in Sâre adlı eşinden oğlu olan İshâk, Tevrat ve Kur'an'da adı geçen bir peygamberdir. Yahudilerin Hız. İbrahim'den sonra ikinci atasıdır ve yaklaşık olarak milâttan önce XIX-XVIII. yüzyıllarda yaşamıştır.²²⁹

Budalanâme'de Hız. İshak tek bir yerde geçmektedir.

1- "ne İshak İsmâ'îl oldum ne Yusuf ben ne Ken'anum"²³⁰

4.1.3.6. Hız. İsmail

Hız. İbrahim'in oğludur. Kur'an'da adı geçen bir peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de on iki yerde adı geçen Hız. İsmail çeşitli nitelikleriyle zikredilmektedir. Hız. İsmail, babası Hız. İbrahim'in yaşlılık döneminde ve bir duası neticesinde dünyaya gelmiş çok küçükken babası

²²⁵ Ömer Faruk Harman. (2000). İbrahim. TDV İslam Ansiklopedisi, c.XXI, TDV Yayınları, İstanbul, s.266

²²⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.132

²²⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.140

²²⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.151

²²⁹ Ömer Faruk Harman. (2000). İshak. TDV İslam Ansiklopedisi, c.XXII, TDV Yayınları, İstanbul, s.519

²³⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.140

tarafından Beytülharâm'ın bulunduğu yere bırakılmıştır. Adı açıkça zikredilmemekle birlikte belli bir yaşa gelince kurban edilmek istenenin Hz. İsmail olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra babası ile beraber hem beytin temellerini yükseltmiş hem de bu kutsal mekânı temiz tutmakla görevlendirilmiştir. Peygamber olarak seçilmiş, diğer peygamberler gibi ona da vahiy gelmiştir.²³¹

Metinde, Kaygusuz Baba'nın hiçliği belirtip, Allah'tan başkasının olmadığını ifade ettiği beyitte karşımıza çıkmaktadır.

1- “ne İshak İsmâ’îl oldum ne yusuf ben ne Ken’anım”²³²

4.1.3.7. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Davut'un oğlu ve İsrail Krallığı'nın üçüncü kralıdır. Kudüs kentindeki büyük tapınağı inşa etmiştir. Kuran'da nebi (peygamber) olarak zikredilmektedir. Hristiyan inancında yasa koyucu ve kral olarak saygı görmektedir. Tevrat'a göre Süleyman Kudüs yakınlarındaki Gazze şehrinde doğmuştur. Davud'un on dokuz kadar oğlunun olduğu, ancak Tanrı'nın Davud'un oğulları arasından Hz. Süleyman'ı kendisine varis kıldığı belirtilmiştir. Ayrıca dünyaya gelmiş en zengin insan ve peygamber olarak geçmektedir. İslâm kaynaklarına göre Süleyman'ın kuş dilini bildiği, rüzgâra ve hayvanlara ve cinlere hâkim olduğu açıklanmaktadır.²³³

Hz. Süleyman, metinde kuşdilini bilmesi ve Allah tarafından mühür sahibi olması ile ele alınmıştır. Aynı zamanda dünyadaki zenginlikleri konu edinilerek, emrindeki veziri Asaf ve Saba melikesi Belkıs'dan da bahsedilmiştir.

1- “mantıku't-tayrı bilmege her bar ya Süleyman gerek yâhûd Attar”²³⁴

2- “sana müsellemler olur ki Süleyman gibi hatemi nefsin deyü elinden kurtarub eminullah olasin”²³⁵

3- “ma’rifetin hatemin şâh olubun takunur
Asaf ve Belkîs anun kendü Süleymân olur
beher zâtın devlerin gönlü içeri derc ider
katre iken sonsuzun lice umman olur”²³⁶

²³¹ Ömer Faruk Harman. (2001). İsmail. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.76-80

²³² Kaygusuz, a.g.e, s. 140

²³³ Süleyman. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.V, Tan matbaası, (y.y.), s.2603

²³⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.97

²³⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.104

²³⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.121

4- “Hakkla birleşmiş ola ki Süleyman gibi hatem sahibi olûb heft iklimün kabz-u bastı ve azl-ü nasbı kabza-i tasarrufundan ola”²³⁷

5- “niçe bin Süleyman ve Rüstem Zâllar gibi pehlivânlar geldi”²³⁸

4.1.3.8. Hz. Lokmân

Kur'an-ı Kerim'de adına sure olan (31. Sure) Hz. Lokmân, hikmet ve hekimliğin piri sayılmaktadır. Peygamberliği tartışmalıdır. İslâmiyet'teki peygamber kıssaları mukaddem devirlerin dindar şahsiyetleri ile hakîmlerine kudsiyet vermekten hoşlanmaktadır. Allah Lokman'a bir hakîm hayatı ile bir peygamber hayatı arasında seçme imkânı vermiş olduğu anlatılmaktadır.²³⁹ Metinde ismi bir yerde geçmektedir. İsminin geçtiği beyit, hiçlik ve Allah'ın varlığını işlerken, Lokmân'nın hikmeti belirtilmiştir.

1- “ne elifim ne cim oldum ne Lokmân Hekîm oldum”²⁴⁰

4.1.3.9. Hz. Yakup

Hz. Yakup İbrani din büyüğü ve atasıdır. İslâmiyet'e göre peygamberdir. Babası Hz. İshak, amcası Hz. İsmail, büyükbabası Hz. İbrahim'dir. Hz. Yusuf'un babasıdır. Hz. Yakup'a Allah tarafından İsrail lâkabı verilmiştir. Kur'an'da da İsrail lâkabı Yakub yerine kullanılmıştır. Bu nedenle Yakup'un on iki oğlunun soyundan gelenlere "Beni İsrail" denilmiştir.²⁴¹

İncelemiş olduğumuz eserde Hz. Yakup'un sergüzeşti anlatılmayıp, sadece Hz. Yusuf'un babası olduğu vurgulanmıştır.

1- “Ya'kub'un oğlu Yusuf ve Musa ve İsa Peygamberin sergüzeştlerini birbir haber virdi”²⁴²

4.1.3.10. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf ya da Zafenadpena, İbrani din büyüğü ve atasıdır. İslâmiyet'e göre peygamberdir. Hz. Yakup'un (İsrail) on iki oğlundan en küçüğünün bir büyüğüdür. İsrailoğulları'nı meydana getiren on iki boydan birinin başıdır. Büyükbabası Hz. İshak, büyük-büyükbabası Hz. İbrahim'dir. Hayat hikâyesi Yusuf Suresi'nde kısaca anlatılmaktadır.

²³⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.127

²³⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.155

²³⁹ Hz. Lokman. (1969). *İslam Ansiklopedisi*, c.VII, cüz.69, M.E.B. Basımevi, İstanbul, s.65

²⁴⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.140

²⁴¹ Yakup. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.V, Tan Matbaası, (y.y.), s.2981

²⁴² Kaygusuz, a.g.e, s.151

Kur'an'daki hikâyesi Tevrat'takiyle paraleldir. Kur'an'da bahsedilmeyen ayrıntılar İslâm âlimleri tarafından açıklanmıştır.²⁴³

Metinde, Hz. Yusuf'un kuyuya atılması ve oradan çıkıp Mısır'a sultan olması kıssası anlatılmıştır.

1- “Yusuf Peygamber'den aleyhi ve sellem sordum ki seni ihvânun çâha salmışlar gerçek midir didi Yusuf Peygamber'den aleyhi ve sellem didi ki kuyu didikleri bu cesedir kuyudan ki çıktım Mısıra sultân oldum didi”²⁴⁴

4.1.3.11. Hz. Mûsâ

İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre peygamberdir. İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Esaret altındaki halkı kâhinler melekûtu ve mukaddes millet haline getiren kişidir. Çeşitli dîn ve kültürlerde kudret ve otorite ile dinî-sihrî gücün sembolü sayılan asâsı ile ün salmıştır. Hz. Mûsâ'ya, Allah tarafından peygamber olarak görevlendirildiğine dair bir alâmet olmak üzere asâ mucizesinin verildiği belirtilmektedir.²⁴⁵

Metinde Kaygusuz Baba, gezintisi sırasında Hz. Mûsâ'yı görmüştür. Aralarında geçen tasavvufî anlamlar içeren konuşmayı aktarmıştır. Hz. Mûsâ'nın kendisini Tanrı gören Fir'avn ile mücadelesi anlatılan kıssaya yer verilmiştir.

1- “bir gün teferrücüm içinde bir sohbeta ugradum gördüm bu oturanlar kimi Muhammed Resullullah kimi İsa Ruhullah kimi Mûsâ Kelîmul'lah kimi İbrahim Halîlu'llah kimi Âdem Safiyu'llah”²⁴⁶

2- “ne asâ ne ejderhâ oldum ne ben Musa ne ümrân”²⁴⁷

3- “Hazret-i Mûsâ göründi derviş eyitdi bu ne hûb kişidir deyûb anlarû varub selâm virdi Mûsâ aleyke aldı”²⁴⁸

4- “ Mûsâ eyitdi sen ne kişisin ve nireden gelûrsün didi derviş eyitdi âdemden gelûrüm Mûsâ eyitdi âdem nerededir derviş eyitdi katî ırakdır zirâ niçe bin yıllardır ki âdemden âleme gelmişim hiç hatîrûmda kalmayûbdur didi Mûsâ eyitdi sen kaç yaşındasın didi derviş on üç yaşındayım didi Mûsâ eyitdi sen pir olmuşsun niçe on üç yaşındasın didi

²⁴³ Yusuf. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.V, Tan Matbaası, (y.y.), s.3057

²⁴⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.144

²⁴⁵ Ömer Faruk Harman. (2006). Mûsâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXXI, TDV Yayınları, İstanbul, s.207

²⁴⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.132

²⁴⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.140

²⁴⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.153

derviş ol gün ki Âdemden çıkdım nâgâh gönlümü yitürdüm şayet yine bulam deyû nice bin yıllar gezdim ve nice bin adlar üründüm gâh yel oldum esdim gâh su olûb akdım gâh kuş olûb uçdum ve-l-hâsıl dübedüz gezûb bin dürlü belâ ile işde on üç yıldır ki gönlümü buldum ve kendimi bildim didi Hazret-i Mûsâya dervişin sözleri aceb geldi eyitdi senin adın nedir derviş eyitdi hangi adımı sorarsın Mûsâ eyitdi her şeyin bir adı olûr meger senin kaç adın vardır derviş eyitdi atam kodugu adım Âdemdir anam koduğu adım kati çokdur didi zirâ Âdemden âleme gelende gönlümü ki yitürmişdim gâh surete gelûrdüm gâh sıfâta gelûrdüm her birinde bana birâz kodular ki ne hesâba gelûr ve ne deftere sığar”²⁴⁹

6- “Mûsâ eyitdi adım Mûsâdır derviş eyitdi Allahu te’âlâ hod peygamberlere esmâ-i külli bildirdi didi sen neden benim adım bilmedin didi Mûsâ eyitdi esmâ-i küllide adın nedir didi derviş eyitdi benden sorunca gönlünü ere aşdım benim adım anda gizlûdür didi Mûsâ gördi ki derviş kuş dili söyler bir sâ’at tefekkür idüb eyitdi pes bunda neylersin didi derviş bu ne yirdir Mûsâ eyitdi buna kârbânserâyı dirler niçe bin Süleyman ve Rüstem Zâllar gibi pehlivânlar geldi ve nice kafiye dahi geliyûb didi”²⁵⁰

7- “Fir’avn hışm ile geliyor ve nefsi-i askerinin yığûb şeytânı pir idinmiş geldi çadırların kurub azîm divân düzdi şeytân bakûb Mûsâ ile dervîşi gördi Fir’avn eyitdi ol iki Âdemi gördim ki benim büyük adularım anlardan adam gönderib getûrdün didi adam gönderdiler gelûrken Mûsâ dervîşe eyitdi sen tonma ben söyleşim didi bunları gördiler iblis Fir’avna eydir ki bu kişiler der ki gayrı Tanrı dahi var dirler didi Fir’avn eyitdi öylemi dersin Mûsâ eyitdi öyle deriz ve öyledir didi Fir’avn eyitdi gözünüzle gördünüz mü yohsa kıyâs ile mi söylersin didi Mûsâ eyitdi hiç kimse anı göz ile görmez amma ol cümle yaradılmışı bakmadan görür didi”²⁵¹

8- “derviş şeytânı yakasından tutub yire çaldı asâsın ve torbasın elinden aldı Fir’avn gayretlenûb nefsi-i askerine komân didi dervîşin üzerine hücum eylediler hemân derviş sapân taşıyla -----?-----bu askeri tagıtdı Fir’avn dahi bir yana kaçdı derviş irişûb Fir’avnun başından börkin kapdı ve şeytânın torbasın ve Fir’avnun börkin Hazret-i Mûsânun önüne koydu Mûsâ eyitdi cânım sana kurbân olsun aferîn sana tahsîn didi”²⁵²

9- “Fir’avn leşkerin yığûb Mûsâya elçi gönderdi şeytân torbasın ve kendisün börkün dilek eyledi Mûsâ eyitdi anları vir dahi kurtulalım gidelim didi derviş eyitdi hele sabr eyle meger şeytânı ayağından asmış idi şeytân Mûsâya zârlık iderdi ki beni bu kişinin elinden

²⁴⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.154

²⁵⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.155

²⁵¹ Kaygusuz, a.g.e, ss.155-156

²⁵² Kaygusuz, a.g.e, s.156

kurtar deyû tazarru' eyledi Mûsâ dahi dervîşden dilek eyledi dervîş eyitdi senin senin önünde tevbe eylesûn ki dahi benimle şeytânlık itmeye didi şeytânı gördiler tevbe eyledi torbasın ve asâsın ve Fir'avnun bôrkün virdi"²⁵³

4.1.3.12. Hz. Hızır

Hz. Hızır, ab-ı hayat (ölmezlik suyu) içmesi ile tanınmaktadır. Hızır, Âb-ı Hayât'ı içip ölmezliğe kavuşan kişidir. Halk inanışında büyük bir yer edinmiş olup Kur'ân-ı Kerîm'de Mûsâ Peygamber ile olan macerası anlatılmaktadır. Onun darda kalanlara yetişmesi inancı, hayli yaygın olup "Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek" vs. kalıplaşmış sözlerle hâlâ yaşamaktadır.²⁵⁴ Hz. Hızır Peygamber oluşuyla "Nebi", Allah'ın bütün sırlarına vakıf olmasıyla ve ölümsüzlüğü ile "Veli" olan kişidir. Hızır gittiği her yere sağlık, mutluluk ve bolluk götürmektedir.²⁵⁵ Hızır halk inanışında zorda olana yetişmesi ile bilinmektedir. Metinde de Hakk yolunda olana yetişmesi anlatılmıştır. Aynı zamanda bazı kimselerin kendini Hızır gibi görmeleri eleştirilmiştir.

1- "kuruda ve yaşda Hızır gibi Hakkun hazırdir"²⁵⁶

2- "cihânda şeyh-i vaktüz diyü özlerin Hızır'a teşbih iderler ve ayagu Hızır izine basdı sanurlar haberi yok ki basdığı Hızır izidür"²⁵⁷

4.1.3.13. Hz. Eyyûb

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de Eyyûb'e vahiy gönderildiği, onun hidayete erdirildiği bildirilmektedir. Rivayete göre Eyyûb baba tarafından Hz. İshak'ın, anne tarafından Hz. Lut'un soyundandır.²⁵⁸

Hz. Eyyûb, sabır timsalidir. Allah tarafından Cebrail aracılığı ile sınanmış fakat hepsine sabretmiştir. Metinde Eyyûb'un nimet veren ve iyilik eden kimse olduğu dile getirilmiştir. Cebrail tarafından imtihanı kıssası anlatılmıştır.

1- "Eyyûb gayet mün'im idi on iki oğlu var idi hem âlim hem mün'im idi hasıla mihrâbda oturub ibâdete meşgûl idi bir gün Cebrail Eyyûbi imtihân etmek içün Eyyûbin çobanı şeklinde gelüb eyitdi Ya Eyyûb azîm Tufân olub kar ve yagmur yagub on iki bin koyun soukdan helâk oldu didi Eyyûb hiç iltifât itmedi bir sâ'atden sonra yine sârbân şeklinde

²⁵³ Kaygusuz, a.g.e, s.157

²⁵⁴ İskender Pala. (1995). *Divan Şiiri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara, s.248

²⁵⁵ Seyit Derviş Tur. (2002). *Erkânname*. Can Yayınları, İstanbul, s.550

²⁵⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.110

²⁵⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.128

²⁵⁸ Ömer Faruk Harman. (1995). Eyyûb. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XII, TDV Yayınları, İstanbul, s.16

gelüb Ya Eyyûb azîm Tufân olüb bu kadar şeklinde gelüb Ya Eyyûb azîm Tufân olüb bu kadar bin deve helâk oldu didi yine Eyyûb iltifat itmedi bu kerre çiftçi şeklinde gelüb çift Tufân olüb helâk oldu didi yine iltifat itmedi bu defa bağban şeklinde gelüb Ya Eyyûb Tufân mahsulâtı yandırdı didi Eyyûb yine iltifat itmedi bu kerre câriye şeklinde gelüb haber virdiler zelzele olüb kasr-ı eyvânun yıkıldı cümle evlâd....?....altında kaldı ve-l-hâsıl Cebrail aleyhisselamın bu kadar sabr eyledi Eyyûbün gönlüne zerre kadar keduret gelmeyüb Hakk te'âla tefekküründen şaşmadı deyû haber virdi”²⁵⁹

4.1.3.14. Hz. Zekerıyyâ

Hız. Zekerıyya İslâm dininin kutsal kitabında adı geçen bir peygamberdir. Kur'an' da hakkında fazla bilgi verilmeyen Hız. Zekerıyya'nın Hıristıyan inancına göre kendisi peygamber sayılmamaktadır fakat Hız. Yahya'nın babası olduğu kabul edilmektedir.²⁶⁰

Hız. Zekerıyyâ'nın anlatıldığı bölümde kitaptaki yazıların bazı kısımlarının okunaklı olmamasından dolayı okunamamış olup, kıssa bilinen yönüyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Metinde Hız. Zekerıyyâ'nun oğlu Hız. Yahya'yı Melik'in zulmünden kurtarmak için takibi esnasında öldürüldüğu kıssasından bahsedilmektedir.

1- “Melik eyitdi evvel pederini katl idek didi ve Resul Zekerıyyâ tanışarak bir Ağacın oldu fil-hâl şeytân hâzır olüb haber virdi itdi anı asanlagla öldürmek istersin şeytân ideyim didi hemân dersâ't ilı eyledi Hazreti Zekerıyâ Peygamber ağaç içinde”²⁶¹

4.1.3.15. Hız. Yahya

Hız. Zekerıya'nın oğludur. Hıristıyanlar, Müslümanlar, Sâbiîler (Mandenistler) ve Bahailer tarafından peygamber kabul edilmektedir.²⁶² Metinde Hız. Yahya'nın kızını Melik'e vermemesi ve Melik tarafından şehit edilmesi kıssası anlatılmaktadır. Kitabın bu bölümünde yazıların okunaklı olmamasından kaynaklı, bölüm bilinen hikâye ile anlaşılmaya çalışılmıştır.

1- “Yahya Peygamber gayetde sâlih ve pir-kâr idi ömründe le'b ve lehve mail olmadı ol zemânda bir hûzîz Melik var idi Melik ol kızı almaga Yahya ile meşveret eyledi Yahya Peygamber rızâ virmedi bir gün Melik mest iken kızı görüb bin dil ve cân ile muhabbet eyledi Melik yine Yahyadan izin diledi Yahya izin virmedi Melik gayret idüb Yahya Peygamberi

²⁵⁹ Kaygusuz, a.g.e, ss. 148-149

²⁶⁰ Yusuf, a.g.m., s. 3085

²⁶¹ Kaygusuz, a.g.e, s.150

²⁶² Yusuf, a.g.m., s.2979

katl idek didi bir akl veziri Yahyanun pederi mucibü'l-da'vatdır saltanata zevâl----- Melik eyitdi evvel pederini katl idek didi----- ve Resul Zekeriyâ tanışarak bir Ağacın----
 -----oldı fil-hâl şeytân hâzır olûb ----- haber virdi itdi anı asanlagla öldürmek istersin-----
 şeytân ideyim didi hemân dersâ'at ili----- eyledi Hazreti Zekeriyâ Peygamber ağaç
 içinde ----- andan sonra Yahya Peygamberi getûrdiler vezir eyitdi----- dahi böyle
 öldüren ki bir katre kânı yire düşmesin ----- hisse ayırak yir yüzinde nebâtât bitmez eğer
 insan eger hayvan cümle helâk olur didi yine şeytân hâzır olûb ----- lakin getûrdü Hazret-i
 Yahyanun mübârek başın ol lakin içinde kestirdi ve ol kânı bir kuyunun içine dökdiler ol
 kuyunun dibini bir kimse görmemişti ol kân yılda bir kerre hurûş idüb kuyunun ağzına
 çıkardı ta ki Buhtü'n-Nasır zuhûr eyledi ol Meligi evlâd ve ensâbıyla kırdı ve ol vilâyetden
 yetmiş bin Âdem katl olundu andan sonra kân sâkin oldı”²⁶³

4.1.3.16. Hz. İsâ

Kur'an'da adı ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamberdir. Hz. İsâ Kur'ân-ı Kerîm'de İsâ, İbn Meryem ve Mesîh şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Hristiyanlık'ta ise İsâ Mesîh Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla Tanrı kabul edilmektedir. İsâ, gerek Hristiyanlık'ta gerek İslâm'da hem İsâ hem de Mesîh olarak adlandırılmaktadır. İnciller'de yer aldığı şekliyle İsâ ismi ona, meleğin Yûsufa ve Meryem'e talimatı doğrultusunda verilmiştir.²⁶⁴

Metinde Hz. İsâ'dan tek bir yerde bahsedilmiştir. Kaygusuz Baba'nın ruhanî gezintisi sırasında rastladığı mecliste adı geçmektedir.

1- “bir gün teferrücüm içinde bir sohbe ugradum gördüm bu oturanlar kimi Muhammed Resullullah kimi İsa Ruhullah kimi Mûsâ Kelîmul'lah kimi İbrahim Halîlu'llah kimi Âdem Safiyu'llah”²⁶⁵

4.1.3.17. Hz. Muhammed

Son peygamberdir.(Hatemü'l- Enbisa) Hz. Muhammed, farklı rivayetler arasında genel kabul gören kanaate göre Câhiliye dönemi Araplarında carî olan nefis uygulamasını göz önüne alarak yaptığı hesaplamada doğum tarihini hicretten önce 53. yılın 12 Rebiülevvel'i (571) şeklinde belirlemiştir.

²⁶³ Kaygusuz, a.g.e, s. s.149,150

²⁶⁴ Ömer Faruk Harman. (2000). İsa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXII, TDV Yayınları, İstanbul, s.465

²⁶⁵ Kaygusuz, a.g.e, s. 132

Hiz. Muhammed'in Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının son on günü içinde bir gece, bazı rivayetlere göre pazartesi günü sabaha karşı Cebrail aslî suretiyle gelmiş, okumasını istemiş, onun Allah'ın elçisi²⁶⁶, kendisinin de Cebrail olduğunu söylemiştir. Ardından, "Yaratan rabbinin adıyla oku!" mânasındaki cümle ile başlayan Alak Sûresi'nin İlk beş âyetini ona tebliğ etmiştir. Hiz. Muhammed heyecanlanıp evine gitmiştir. Resûlullah bir gün Hira mağarasından dönerken Cebrail'i tekrar görmüş, yine korkmuş ve heyecanla evine gidip yatağına girmiştir. Cebrail evinde karşısına çıkarak Müddessir Sûresinin ilk âyetlerini okumuştur. Bu âyetlerde artık ilâhî tebliğleri insanlara ulaştırma zamanının geldiği belirtilmekte, bu görevi ifa ederken yüce Rabbine güvenmesi istenmekte, ayrıca maddî ve manevî kirlilerden uzak durması talimatı verilmektedir. Hiz. Muhammed o andan itibaren çevresindeki insanları İslâm'a davet etmeye başlamıştır. Ardından İslâmiyet için yıllarca süren savaşlar başlamıştır. Hiz. Muhammed 632 yılında vefat etmiştir. Hiz. Muhammed'in soyunu kızı Hiz. Fâtıma ile damadı Hiz. Ali'den olan torunları Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'le devam ettiği bilinmektedir.²⁶⁷

Alevî- Bektaşî anlayışında Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, bu anlayışın temelini teşkil etmektedir. Kaygusuz Baba'nın bu eserinde de buna rastlanmış ve Hiz. Muhammed'in yol gösterici (rehber) olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kaygusuz Baba ruhanî yolculuğunda Hiz. Muhammed başkanlığındaki meclisi de konu etmiştir.

1- "amma devr-i âhirde bir sâhib-i zaman zuhûr ide yine Resulullahın şerîatı üzre ola"²⁶⁸

2- "dünyalık içün halka kendülerün sevdireb yalan söyleyüb mühmel remizler ile avâm câhilleri inandırurlar Hazret-i Resûl ya usûl-i aliye es-salavatü es-selamü buyurduğı din yolunun ve halkun çirkin kokuları bunların hakkınadır"²⁶⁹

3- "Hazret-i Resûl nebiyi âlem sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki âhir zamanda körler çobân ola anlara uyanlar sergerdân ola"²⁷⁰

4- "ârifler ve ehl-i diller meclisine kendini lâayık eyle mürşid-i kâmile iriş tâ ki dünyâ ve âhiret maralarından emîn olasın bu kerre tâlib pir-i kâmile buldukdan sonra 'ışkı delîl ide özin bilüb ârif olub Hakk'ı vücûdunda hulki Hazret-i Mustafaya ve huyı Hazret-i Murtazaya benziye"²⁷¹

²⁶⁶ Peygamber

²⁶⁷ Mustafa Fayda. (2005). Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, İstanbul, ss.408-423

²⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.111

²⁶⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.128

²⁷⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.129

²⁷¹ Kaygusuz, a.g.e, ss.130-131

5- “Hazret-i Mustafa ileyhi esselamü Hazret-i Murtaza halvet buldukça eydürdiki yâ-Resûllullah ne amel idemki ömr-ü zâyî’ itmemiş olam Hazret-i Resûl-ı Hüdâ eydürdiki Hakk’ı bulmak istersen kendüni bil ârifler sohbetine gir sâdık olub sözi tasdîk eyle bir dilden iki söz söyleme mekr-ü hile eyleme kendüni ne sanursan halka dahı anı san bir kimseyi rencide idüb hor-u hakîr bakma elün ile komadıgun şeyi götürme dâima özün özüne devşir heman kendüni bildün Hakk’ı buldun bu kerre seyrün arşa ve ferşe irer ömr ki zâyî’ itmemiş oldun”²⁷²

6- “bir gün teferrücüm içinde bir sohbe ugradum gördüm bu oturanlar kimi Muhammed Resullullah kimi İsa Ruhullah kimi Mûsâ Kelîmul’lah kimi İbrahim Halîlu’llah kimi Âdem Safiyu’llah”²⁷³

7- “sahrânun ortasında bir azîm ağaç bitmiş hemân beş budağı var amma gölgesi âlemi kaplayûpdur dervîş dahi rahat olam deyû bu ağacın dibinde yatdı düşünde gördi ki bu ağacın dibinde azîm var enbiyâ evliyâ anda gelûb her biri bir köşede muntazır oturdılar Resûlu Ekrem Keriminde”²⁷⁴

8- “Nuh beni Âdem Sallallahu Aleyhi ve Sellem sadrda oturmuş suâl itdiler ki Ya Resûllullah devenin büyüğü hod devedir köşegine köşek der ol deve değil mi Hazret-i Resûl ya usûl eyitdi deve devedir gerek büyük gerek küçük hakîkatda bir zât ve bir sıfâtdır midâni dervîş eyitdi Ya Habibullah bir müşkilde kalmışım bu sahrâ ne sahrâdır ve bu makâm ne makâmdır Hazret-i Resûl eyitdi bu sahrâ Kâbe Kavseyndir bu şeceretü’l- esselâmdır ol beş budâk beş erkândır didi dervîş eydür gördüm ki ol ağacın iki budâğına güneş tokunur üçüne tokunmaz dervîş birâz fikr eyledi gördi ki tek tenhâ hin özidir”²⁷⁵

9- “dervîş cümle âlemi öz vücudunda ki gördi bu kerre akl şehrine girdi Hazret-i Sultân Muhammedü’l-Mustafa Sallallahu aleyhi ve selamlı gördi ışk şehrine girdi”²⁷⁶

10- “sonra bir gün gördü ki sultan nebinin azîm divânı kurulmuş İns ve Cin ve vuhûş ve tuyur ve mâr ve mûr anda cem’ olmuş”²⁷⁷

11- “gördüm ki Hazret-i Kevneyn ve bu nice enbiyâ olana düşûb Hakk dergâhına giderler ben dahi fırsat deyû aralarına karışdım Dergâh-ı Hakka vardıkda Hazret-i Kevneyn ilerü varub eyitdi Ya Rabbbu günahkâr kulların eyesi sensin senden gayrı varacak yirleri yokdur bunları sen yâdlığa didi Hazretiden hitâb geldi Ya Muhammed sen sana gereken

²⁷² Kaygusuz, a.g.e, s.131

²⁷³ Kaygusuz, a.g.e, s.132

²⁷⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.138

²⁷⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.139

²⁷⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.142

²⁷⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.143

ile her nebinin ve her velinin benimle başka mu'âmeleleri vardır anların hâlini benden gayrı kimse bilmez Hazrete bak didi Resûlullah gördi ki cümle yaradılmışın dilencisi yanında durmuştur”²⁷⁸

4.1.4. Küfür ve İman

Küfür dine inanmayıp Allah’a ortak koşmadır. Genellikle küfür iman ile birlikte anılmaktadır. İmanın ortaya çıkabilmesi için zıddı olan küfür bilinmektedir. Küfrü bilerek iman etme, en üst derecede imandır.

1- “bu sırrı yok kim nûrî göre böyle haberler hûd işitdûğü yok sahrâ-yı hayride sergerdân kalur ‘ârif bir üstâdı yokkim anlada bu kez gönlü bugz ve melâl ile tolar nâ-çâr kalub ider kim bu halkın söyledüğü söz küfürdür”²⁷⁹

2- “küfr-ü imândan geçdi varlık ve yokluk lezzetinden fârig oldı”²⁸⁰

3- “nice bin kerre küfr ü imâna karışdum”²⁸¹

4- “ne ben cân ile cânânım ne küfrüm ben ne imânım”²⁸²

5- “küfr ile hem imân bendedir”²⁸³

4.1.5. Salâvatlar, Hadisler, Ayetler, Sûreler

Eserde hadisler ve ayetler kısmi iktibas yoluyla ele alınır.

4.1.5.1. Salâvatlar

1- “Bismi’l-lahi’r-rahmânir-rahîm el-Hamdü li’llâhi rabbi’l-âlemin ve’s-salâtu ve’s-selâmu ‘alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ecma’in”²⁸⁴

2- “Hazret-i Resûl ya “usûl-i Aliye es-salavatü es-selâmü”²⁸⁵

3- “Hazret-i Resûl nebiyi âlem sallallahu aleyhi ve sellem”²⁸⁶

²⁷⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.144

²⁷⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.98

²⁸⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.110

²⁸¹ Kaygusuz, a.g.e, s.115

²⁸² Kaygusuz, a.g.e, s.139

²⁸³ Kaygusuz, a.g.e, s.158

²⁸⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.96, Peygamber efendimize, ehlibeytine ve yakınlarının tümüne salât ve selamlar olsun.

²⁸⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.128, Hz. Muhammed ve Hz. Ali yoluna salad ve selam olsun.

²⁸⁶ Kaygusuz, a.g.e, ss.129-142, Âlemlerin peygamberi Hz. Muhammed’e salad ve selam olsun.

4.1.5.2. Hadisler

- 1- “men arefe nefsehu fakad arafe rabbe”²⁸⁷
- 2- “Enne allahü Ta’âlâ halaka’llahû sûretihi”²⁸⁸ (“İnn-Allahe Taâlâ halaka âdeme sûreti'r-Rahman/Allah)
- 3- Sayfa 135, “mûtû kable en temûtû”²⁸⁹

4.1.5.3. Sureler ve Ayetler

- 1- “kavlühü te’âla ve takaddüs ve inne yevmen inde rabbike keelfi senetin mimme te'addüne”²⁹⁰
- 2- “el-yevme nahtimu ‘alâ efvâhihim ve tekellimuna eydihim ve teşhedü erculihum bima kânû yeksibûn”²⁹¹
- 3- “sekahum rebbuhum”²⁹²
- 4- “Elestü birabbiküm”²⁹³
- 5- “va’llahü bi-küllü şey’in mühit”²⁹⁴
- 6- “nurîhim ayâtinâ fil-âfâkı ve fî enfûsihüm hatta yetebeyyine lehüm ennehü’l Hakk”²⁹⁵
- 7- “ve men dahale kâne âminen”²⁹⁶
- 8- “kavle te’âla fil hu allahu ahadün Allahussamedü lem yelid velem yuled velem yekün lehü küfüven ahad”²⁹⁷
- 9- “ya eyyetühen Nefsül Mütnainneh”²⁹⁸
- 10- “İrciî ilâ rabbiki râdiyeten mardıyyeten”²⁹⁹
- 11- “Fedhulî fî ibâdî”³⁰⁰

²⁸⁷ Kaygusuz, a.g.e, s. 120

²⁸⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.125, Eşği insan suretinde yarattım.

²⁸⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.135, Ölmeden önce ölünüz

²⁹⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.98, Kur’an, Hacc Sûresi, Ayet 47, Rabbin katında bir gün, saydıklarımızdan bin yıl gibidir.

²⁹¹ Kaygusuz, a.g.e, s.106, Kur’an, Yasin Sûresi, Ayet 65, O gün ağızları mühürleriz ve ne kazandırsa elleri söyler bize ve tanıklık eder ayakları.

²⁹² Kaygusuz, a.g.e, s.107, Kur’an, İnsan Sûresi, Ayet 21, Rabbları onlara temiz içecekler sunar.

²⁹³ Kaygusuz, a.g.e, s.120, Kur’an, Araf Sûresi, Ayet 172, Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

²⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.122, Kur’an, Nisa Sûresi, Ayet 126, Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah’ındır. Allah her şeyi kuşatır.

²⁹⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.125, Kur’an, Fussilet Sûresi, Ayet 53, varlığımızın delillerini (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?

²⁹⁶ Kaygusuz, a.g.e, ss.103-125, Kur’an, Âli İmran Sûresi, Ayet 97, Kim oraya girerse güvenlik içinde olur.

²⁹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.152, Kur’an, İhlas Sûresi, Ayet 1-4, Allah tektir. O doğurmadı ve doğurtmadı ve doğmadı. Hiçbir şey O’na denk değildir.

²⁹⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.157, Kur’an, Fecr Sûresi, Ayet 27, Mutmain olan nefis

²⁹⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.157, Kur’an, Fecr Sûresi, Ayet 28, Rabbine dön (Allah’tan) razı olarak ve Allah’ın rızasını kazanmış olarak

12- “Vedhulî”³⁰¹

4.1.6. Kitaplar

Budalaname adlı bu eserde mukaddes kitaplardan sadece Kur’an-ı Kerim’den bahsedilmiştir. Kur’an-ı Kerim Müslümanlığın dinî kitabıdır.

1- “eger ana Kur’an-ı Azîm başdan başa okuyub ma’nâsın vîrsen yine kara rengden gayrı renge inanmaz”³⁰²

2- “ârifin güftârı çûn ayet Kur’an olur”³⁰³

4.1.7. Ahiret ve Ahiret ile İlgili Kavramlar

Kaygusuz Baba’ya göre Hakk aşığının istediği, Hakk’ın cemalini görmektir. Bu aşığın ahiret ve din korkusu olamaz. Ancak nâ-dânlar ve dünyaya aldananlar bundan korku duymaktadırlar. Alevî- Bektaşî inanışında devriye inancı olmasına rağmen, Budalanâme’de yer alan ahiret ve kıyamet, hesap günü, hem devriye hem de ahiretle kendi içinde çelişmektedir.

4.1.7.1. Ahiret

Ahiret, “son, öteki dünya, ölümden sonra gidilecek, ebedi hayat” manalarına gelmektedir. İslâmiyet içerisinde yer alan esaslar arasındadır. Kur’an da gerek dünya gerekse ahiret Allah’ındır. Kişi, ahiretteki mutluluğa ancak dünyada Allah’ın emirlerine mutlak itaat etmekle erişecektir denilmektedir.³⁰⁴

1- “ve hayâl-i nâ-dân dahi dirler zîrâ ‘akla sığmaz haberdîr ve ‘akl-ı ma’âş merkebi bu yolda hû lengdir ve bu ‘akl-ı ma’âş anadan gözsüz doğubdur. Dünyada âhiretde a’ mâdır”³⁰⁵

2- “bir mürşid-i kamile iriş arif ol dana ve ehl-i dil hüccetine gir ta ki gönlünde hikmet ve ma’rifet çeşmeleri zahir ola ahiret marazlarından emîn olasın”³⁰⁶

³⁰⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.158, Kur’an, Fecr Sûresi, Ayet 29, Ey fizik vücûd

³⁰¹ Kaygusuz, a.g.e, s.158, Kur’an, Fecr Sûresi, Ayet 30, Ve cennetime gir

³⁰² Kaygusuz, a.g.e, s.96

³⁰³ Kaygusuz, a.g.e, s.121

³⁰⁴ Ahiret. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul s.38

³⁰⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.96

³⁰⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.101

3- “eğer said isen fenâ tonun hû çıkarub sana beka kisve ten giydirirler ve eğer şakî isen nur tonun çıkarıb nar tonun giydirirler dünyada ömrün niye sarf ve kâr-u kesbün niye harc eyledin dirler cevab viremedinse hû gel gör i‘kabı”³⁰⁷

4- “fursatun elde iken âhiret marazlarına ilâc idesin ta kim ol menzilde emîn olasın” ve “ârifler ve ehl-i diller meclisine kendini lâıyk eyle mürşid-i kâmile iriş tâ ki dünyâ ve âhiret marazlarından emîn olasın”³⁰⁸

4.1.7.2. Kıyamet (Mahşer)

Kıyamet, “ayağa kalkmak, dikilmek, kalkınmak, ayaklanmak” gibi anlamlar taşımaktadır. İslâm literatüründe kelime, esas itibariyle dünyanın herhangi bir şekilde harap olup, son bulması şeklinde geçmektedir. Kıyametin, kâinatın harabından sonra tekrar kurulup dirilmesi ve hayata doğmasına inanılmaktadır.³⁰⁹ İmam Gazâlî, Kur’an-ı Kerim’in haber veren olup, ahiret inancını tasdik ettiğini söylemektedir. Ona göre dünya hayatının bittiği noktadan üç aşamada ahiret inancı başlamaktadır. (Kabr hayatı, kıyamet hayatı, cennet ve cehennem hayatı).³¹⁰

1- “kıyametde kabrinden türeyecek yüzü ak gam-u gussası yok”³¹¹

2- “ve rüzigârın bu haliyle geçdi subh-i kıyametde kim seni uykudan uyarurlar bundaki canı ve vechi bulamazsın olvakit çok pişman olursun. Vücudun mülkü elinden çıkar felegün çarhı ol hisarı yıkar”³¹²

3- “zirâ kamu fi’lin ve hâl-i makâlin mahşerde ayân olacaktır her bir amelin bunda katre iken anda ummân olur olacaktır olvakit kimine nurdan suret olur kimine nârdan kisvet olur cümle yaradılmış dile gelür nitekim buyurur “el-yevme nahtimu ‘alâ efvâhihim ve tekellimuna eydihim ve teşhedü erculihum bima kânû yeksibûn” emr-i hafille söyleşür anları sen rûşen görürsün olvakit Hazret-i Hakkı tolu ay gibi ruşen görürsün anda kim Hakkın likasın görürsün ben ne deyim ne mest-ânelikler kılarısin kime dil ile vasf olunmaz anda temâşâ bâkî dîdâr bâkî şarâb ayş bâkî rabb sâkî “sekahum rebbuhum” bâkî ol şarabı Hakk ta’ali ögmüştür anı içen gani-yi mutlak olur dahi ne cennet içün şâd olur ve ne cehennem içün

³⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.105

³⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.130

³⁰⁹ Kıyamet. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.347

³¹⁰ İmam-ı Gazâlî, *Kıyamet ve Ahiret*, Hakikat Yayınları, İstanbul 1996, s. 6

³¹¹ Kaygusuz, a.g.e, s. 102

³¹² Kaygusuz, a.g.e, s.s. 104,105

havf çeker dahi anda ne ‘akl ve ne idrâk kalûr mest olu bi-pâk kalûr işte budur lezzet budur şarab budur zevk dahi hûr gılmân bu hüccete sığmaz”³¹³

4- “va’de irişdikde nâ-gâh sihr çubuğu ile çalar defî kimin eşek ve kimin sığır ve kimin hıncır ve kimin maymun ider her birin bir surete tebdil ider subh-ı kıyamette kabrinden türeyecek göre kim sureti tebdil olmuş”³¹⁴

5- “meger kim öldükden sonra kurtula amma dünyada itdüğü hîle ve tezvirliğüne bu kerre kendü giriftâr olub kalur dahi heyhat ki ol tuzaklardan halâsı ola zira insanun ünsî ve mûnisi dünyada ne ise âhiretde dahi anlardur”³¹⁵

4.1.7.3. Ahir Zaman

Ahir, “son, sonda, sonraki” anlamlarını taşımaktadır. Aynı zamanda Allah’ın isimlerinden biridir. Hz. Muhammed’den kıyametin kopacağı zamana kadar geçen müddettir. Son peygamber olarak Hz. Muhammed’e ahir zaman peygamberi, kıyametin yaklaştığı zamana da “ahir zaman” denilmektedir.³¹⁶

1- “Hazret-i Resûl nebiyi âlem sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki âhir zamanda körler çobân ola anlara uyanlar sergerdân ola”³¹⁷

2- “ol ahîr menem”³¹⁸

4.1.7.4. Cennet-Cehennem

Cennet, “bağ, bahçe, meyvelik” gibi anlamlara gelen, İslâm inançlarına göre müminlerin ahirette ikâmet edecekleri ve dünyada iken yaptıkları hayırların, iyi işlerin, salih amellerin mükâfatını görecekleri ebedi yurdun özel ismi olarak kullanılmaktadır.³¹⁹

Cehennem, Kur’an-ı Kerim’de ve Hadis-i Şerîflerde, ahirette günahların cezalandırılacağı yer olarak kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de cehennemin yedi kapısının bulunduğu ve ahirette herkese görüneceği ifade edilmektedir.³²⁰

Tasavvufta cennet, “uçmak”; cehennem, “tamû” olarak geçmektedir. Kaygusuz Baba eserin bazı bölümlerinde cennet ve cehennemi bu terimlerle kullanmıştır.

³¹³ Kaygusuz, a.g.e, s.s. 106, 107

³¹⁴ Kaygusuz, a.g.e, s. 101

³¹⁵ Kaygusuz, a.g.e, s. 130

³¹⁶ Ahir Zaman. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.38

³¹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.129

³¹⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.158

³¹⁹ Cennet. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.151

³²⁰ Cehennem. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.146

1- “zirâ gönlü Hakk kendü içün yaratdı her kim beni isterse hak gönüllerde bulsun didi her kim gönüle girmede istediğini görmedi yarın ol uçmaga girmede”³²¹

2- “bâkî ol şarabı Hakk ta’ali ögmüştür anı içen gani-yi mutlak olur dahi ne cennet içün şâd olur ve ne cehennem içün havf çeker”³²²

3- “devr-i âhirde bir sâhib-i zaman zuhûr ide yine Resulullahın şerîatı üzre ola amma surete gizli olup hakikat âşikâre ola İslâm ve imân-ı hakikat ve savm-u hakikat salavatü hakikat ve sırât-ı hakikat ve mizânî hakikat ve cennet ve cehennem aşkâre ola”³²³

4- “kâmil vücûd oldu her ne taleb iderse kendüden taleb itsün eğer cennet eğer cehennem eğer melek eğer şeytan eğer zulmet eğer nûrdır cümle âdemin vücûdunda mevcûddur”³²⁴

5- “hulk cennet kahr cehennem”³²⁵

6- “Hakk menem tamû ve uçmak menem cümle mekân bendedir”³²⁶

4.1.7.5. Deccal

Deccâl, İlâhî dinlerde kıyamet alâmetlerinden sayılan ve insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacağı kabul edilen olağanüstü güçlere sahip kişidir. Sözlükte "bir şeyi örtmek, yaldızlamak veya boyamak" anlamında ki decc kökünden türeyen bir sıfat olup klasik kaynaklarda, âhir zamanda ortaya çıkıp göstereceği harikulade olaylar sayesinde bazı insanları dalâlete sürükleyeceğine inanılan kişi diye tarif edilmektedir. Kıyametten önce Hz. İsa tarafından öldüreleceğine inanılmaktadır.³²⁷

Kaygusuz Baba’da eserinde bu bağlamda bahsetmektedir.

1- “deccâl-ı lâinden ayrılmaz olvakit çok pişman ola fa’ide olmaya”³²⁸

2- “zirâ serverlik iddi’asında cühhâle düşmüştür deccâl-i lâ’in zuhûr itmeden şerr-i şerûdları zâhir olmuşdur husûsan Hakk isteyenleri azdururlar”³²⁹

³²¹ Kaygusuz, a.g.e, s.102

³²² Kaygusuz, a.g.e, s.107

³²³ Kaygusuz, a.g.e, s.111

³²⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.126

³²⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.133

³²⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.158

³²⁷ Emin Aşıkutlu. (1994). Deccal. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, TDV Yayınları, İstanbul, s.72

³²⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.105

³²⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.127

4.1.8. Diğer İtikadi Kavramlar

4.1.8.1. Ruh

Vücûdda bulunduğuna inanılan maddesiz hayat ilkesidir. İslâm dinine göre “ruh”un niteliği, özü ve nasıl yaratıldığı insanlar tarafından bilinemez. Allah insanlara bu bilgiyi vermemiştir. Ruhlar bedenden bağımsız olarak vardır. Ruh, bedene göre öncedir. Beden “ruh”a göre sonradan yaratılmıştır.³³⁰

Kaygusuz Baba, “ruh”un insan bedeninde Tanrısal bir cevher olduğunu, bu “ruh”un sonunda geldiği yere gideceğine ve aslına kavuşacağına inanmaktadır.

1- “nâ-gâh bir gün rûh aşınlarına düş oldum”³³¹

2- “beş pâs-bân vardır ki zâhirde hayr ve şerden ne zuhûr olursa vücuda ve rûha haber virirler”³³²

4.1.8.2. Şeytan

Kur’an-ı Kerim, İncil ve Tevrat’ta isyancı meleklerin, kötü ruhların başı olarak nitelendirilen varlıktır.³³³ Kaygusuz Baba, şeytanın isyankâr ve sözünde durmayan tavırlarını sergilerken, aynı zamanda şeytanın insanın içinde olduğuna da vurgu yapmıştır.

1- “Süleyman gibi hatemi nefsin elinden kurtarub eminullah olasin yoksa hatemi deyû eline verdin Hudâ-perest iken deyû-perest oldun”³³⁴

2- “kâmil vücûd oldu her ne taleb iderse kendüden taleb itsûn eğer cennet eger cehennem eger melek eger şeytan eger zulmet eger nûrdır cümle âdemin vücûdunda mevcûddur”³³⁵

3- “derviş eyitdi pes sen kişisin pir gördi ki kurtulmaga çare yokdur eyitdi dergâh-ı Hakkda bir makbûl kimse idim niçe bin yıl i’bâdet itmişdim ki dil ile vasf olunmaz nâgâh benden gurûr sâdır oldu hemân bir lakabdır ki bana yapûşdu didi derviş bildi ki şeytân didikleridir”³³⁶

4- “şeytân Nemrûdun küll-vârî olmuş duruma odun yığıdırır hemân iblîs bunları gördi Nemrûda eyitdi şunları gördüm ki benim büyük adularımdır evvel bunları siyâset eyle didi”³³⁷

³³⁰ Ruh. (1972). *Meydan Larousse*, c.X, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.737

³³¹ Kaygusuz, a.g.e, s.116

³³² Kaygusuz, a.g.e, s.112

³³³ Şeytan. (1972). *Meydan Larousse*, c.X, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.774

³³⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.104

³³⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.126

³³⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.138

³³⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.151

5- “İbrâhim Peygamberi getürdiler şeytân İbrâhime eydir ki Nemrûddan gayrı bir Tanrı var der imişsin gel imdi bu sözün terk eyle seni azâd ideyim”³³⁸

6- “derviş hemân sabr idemeyûb ilerû geldi eyitdi ne söylersin şeytân İbrâhim Nemrûdı kabûl itmeyûb Tanrılığın inkâr idüb bir gayrı Tanrı vardır deyû derviş eyitdi İbrâhim togrı söyler”³³⁹

7- “İblis hü kakûb Nemrûda eyitdi ne bakarsın bunlara bir siyâset eyle ki nice zemân destân ola didi”³⁴⁰

8- “şeytân gördi ki bir kula yüz Âdemdir”³⁴¹

9- “şeytâna eyitdi imdi benimle ahd eyle ki bir daha şeytânlık itmeyesin didi şeytân eyitdi bu nice enbiyâ şâhid olsunlar ki bir daha seninle şeytânlık itmeyim didi”³⁴²

10- “Fir’avn hışm ile geliyor ve nefsi-i askerın yığûb şeytânı pir idinmiş geldi çadırların kurub azîm divân düzdi şeytân bakûb Mûsâ ile dervişi gördi”³⁴³

11- “şeytân ilerû gelûb Fir’avna eyitdi bu kişidir ki âlemi câzuluk ile azdırmışdır hemân bunu cezâsına yatûr niçûn bu kadar söyledürsün didi derviş sabr idemeyûb eyitdi ey pir derviş henûz fodulluğu elden komadım ki didi şeytân gördi ki ol ahd eylediği dervişdir hemân kaçmak istedi derviş şeytânı yakasından tutub yire çaldı şeytânın torbasın ve Fir’avnun börkin Hazret-i Mûsânun önüne koydu”³⁴⁴

12- “Fir’avn leşkerin yığûb Mûsâya elçi gönderdi şeytân torbasın ve kendisün börkün dilek eyledi şeytânı ayagından asmış idi şeytân Mûsâya zârlık iderdi ki beni bu kişinin elinden kurtar deyû tazarru’ eyledi Mûsâ dahi dervişden dilek eyledi derviş eyitdi senin senin önünde tevbe eylesün ki dahi benimle şeytânlık itmeye didi şeytânı gördiler tevbe eyledi torbasın ve asâsın ve Fir’avnun börkün virdi uyandı gördi ki bu şeytân ve Fir’avn ve Nemrûd öz vücudunda hevâ ve heves ve buhl ve hased imiş”³⁴⁵

4.2. TASAVVUF VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Kaygusuz Baba, eserinden anlaşıldığı üzere mutasavvıftır. Eserleri tasavvuf içeriklidir. Tasavvuf onda bir amaçtır. Allah’ın varlığı ve birliği, kâinattaki tezahürleri, insanın yaratılma sebebi onu düşündürmektedir. Budalanâme adlı bu eserde ikaz ve

³³⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.151

³³⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.151

³⁴⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.152

³⁴¹ Kaygusuz, a.g.e, s.152

³⁴² Kaygusuz, a.g.e, s.153

³⁴³ Kaygusuz, a.g.e, s.155

³⁴⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.156

³⁴⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.157

nasihatlarda bulunmaktadır. Bundan dolayı bu eseri “nasihat” anlamına gelen “Pendname” olarak değerlendirenler de vardır. Kaygusuz Baba’ya göre insan var oluşunun nedeni düşünmeli ve kâmil insan olmanın yollarını aramalıdır. Bu da insanın benliğinden geçmesi ile mümkün olacaktır.

4.2.1. Tarikat ve Tarikat ile İlgili Kavramlar

“Yol” anlamına gelen tarikat, bir metottur. Şeyh (pir, mürşid, mürşid-i kâmil) denilen bir öğretmen nezaretinde, istekli (mürid veya tâlib) nin, Allah’a ulaşma, yani sürekli Allah tefekkür ve bilincini kazanma konusunda takip ettiği usule veya metoda, tarikat adı verilmektedir.³⁴⁶ Eserde tasavvuf eğitimi ve Allah’a ulaşma yolculuğu anlatılmaktadır. Eserimizde tarikatla ilgili birçok kavram bulunmaktadır. Kaygusuz Baba, tarikat yoldaşlarına seslenerek kitaba başlamaktadır. Bu kitabın tarikat ehli için bilgi verici olduğu da söylenebilmektedir. Kaygusuz Baba, kitabının birçok bölümünde kişinin tarikate girmesini ve bir mürşid-i kâmile bağlanmasını öğüt vermektedir.

Eserdeki tarikat ile ilgili bölümler;

1- “ammâ ba’de ey hakikat hâldâşları ve tarîkat yoldâşları bilûn ve âgâh olun ki bu kitâba delil-i budalâ ve defter-i ‘âşık-ı şeydâ ve siyer-i sâdık-ı safâdırlar”³⁴⁷

2- “sözün giçmedüğü yire söz dimezem her kim benim gördüğümü görübdür ve nişan virdüğüm eribdür işte tanığım ol kişidir ve benim dahi istediğim oldur bu yolda bana yoldaş ola ben söyledüğümü ol anlaya”³⁴⁸

3- “bu meydandır ki hor gılman şetârettedir yaradılmışun birisi içdi âkl oldı birisi içdi âşk oldı birisi içdi sâdık oldı birisi içdi dahi himmet denizine agzın açûb yeri göğü berrü ve bahrü meyhâneyi ve cümle varlığı bir lokma gibi yutdu sanki bogazından nesne geçmedi bu kez sûret kapûsun kapadı rindü lâübâli olûb ya’ni Âdem takayyüd idüb mürîd ve teslim ve şeyhlikden geçûb ol tuzakları üzûp uçdı”³⁴⁹

4.2.1.2. Abdal (Derviş)

Dünyadan habersiz kalacak kadar kendini ahirete, gönlünü Hakk’a veren saf derin insanlardır.³⁵⁰ Kaygusuz Baba eserinde kendini “abdal” olarak göstermiştir. XIII. yüzyıl

³⁴⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s.329

³⁴⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.96

³⁴⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.99

³⁴⁹ Kaygusuz, a.g.e, ss.109-110

³⁵⁰ Süleyman Uludağ. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabcacı Yayınevi, İstanbul, s.19

ozanlarından Yunus Emre'nin kendisini "Derviş Yunus" olarak tanıtmaması gibi, Kaygusuz Baba'da (XV. yüzyıl) Kendisini zaman zaman "Derviş" olarak göstermiştir. Eserin belirli bölümlerinde karşımıza "abdal" ve "derviş" olarak çıkmaktadır.

1- "dervişlik şemle ve şal ile olmaz"³⁵¹

2- "Kaygusuz Abdal eyitdi efendi sana bir rûşen haber söylerem"³⁵²

3- "didiler derviş egri otur toğrı söyle az söyle öz söyle çok söz baş agrıdır"³⁵³

4- "derviş âferîn şîrîn hikâyet eyledün amma bu sözler düş midür bi hayâlün midür bi sayıklar mısın didiler"³⁵⁴

5- "hemân karşumda bir oglân zâhir oldı bakdum ki yüzünün âlemi rûşen eylemiş bana eyitti Abdal ışk olsun gel ey Kaygusuz Abdal seni ol-şehre iletem didi"³⁵⁵

6- "derviş eyitdi Allah hakkı çün karındaşınuz oğlanun sözleri hakdur"³⁵⁶

7- "derviş dervişâne karpuz gibi yumrı yoğun söyleyüb sözden top düzdüm erenler meydânuna kodum gördüğüm ki menzillerden nişân virdüm anlayana bir kitâb sözdür anlamayana bin söz disen fâidesi yokdur"³⁵⁷

8- "derviş bir zamân sükût eyledi bu kerre bir gayri söze dahı başladı eyitdi bir derviş düşünde kendüsünü bir sahrada görmüş ki ol sahranın hadd-ü nihayeti yokdur"³⁵⁸

9- "derviş ol yolu tutub bir zaman gitti gördü ki bu yolun nihayeti yokdur"³⁵⁹

10- "derviş bu sözde iken gördi ki karşûdan bir pir çıka geldi sakalı ak boynunda ridâ bir elinde penc sad tespih bir elinde asâ tudakları debrenur derviş eyitdi bu sahrânun haberin bundan deyû karşû varub selâm virdi pir dervişin selâmın iltifât itmeyûb dudakları debrenür derviş eyitdi selâm hod tanrı selâmıdır niçn almadın didi pir eyitdi selâmın benim tesbihimden artık degil deyûb asâ ile dervişin üzerine yürüdü derviş dahi kepenek sâlûb çomağla karşû vardı pir dervişin dutumun ki gördi hemân kaçdı derviş eyitdi kaçmagla kurtulur musun"³⁶⁰

11- "derviş eyitdi sen ne kişisin söyle derviş eyitdi bu ne sahrâdır pir eyitdi buna Heyhât Sahrâsı dirler derviş eyitdi pes sen kişisin pir gördi ki kurtulmaga çare yokdur

³⁵¹ Kaygusuz, a.g.e, s.108

³⁵² Kaygusuz, a.g.e, s.112

³⁵³ Kaygusuz, a.g.e, s.116

³⁵⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.117

³⁵⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.124

³⁵⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.133

³⁵⁷ Kaygusuz, a.g.e, ss.133-134

³⁵⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.135

³⁵⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.136

³⁶⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.137

sahrânun ortasında bir azîm ağaç bitmiş hemân beş budagı var amma gölgesi âlemi kaplayûpdur dervîş dahi rahat olam deyû bu ağacın dibinde yatdı”³⁶¹

12- “dervîş birâz fikr eyledi gördi ki tek tenhâ hin özidir”³⁶²

13- “ne Kaygusuz Abdal oldum ne altûnım ne kâl oldum”³⁶³

14- “dervîş birâz fikr eyitdi aceb bu benim düşüm mü ya hayâlim mi”³⁶⁴

16- “dervîş cümle âlemi öz vücudunda ki gördi dervîş ilerû varub Hazret-i Ali’nin elin öpûb eyitdi sultânım ben sana mürid olurum zirâ erkân-ı nûra öğrenmek içûn didi”³⁶⁵

17- “Hazret-i Ali dervîşin gönlünde gizlendi dervîş dört yana bakdı hiç nesne görmedi dervîş birâz ilerû varub gördü ki Hazret-i Aliyyü’l-Murtaza Süleymân’ın gözi kirpigi altından bakâr dervîş bin cân ve dil ile şâd olûb gönül hânesinden çok tazarru’ ve zârlık eyledi”³⁶⁶

19- “dervîş sükût idüb fırsat gözledi bir dem Ali Hazretini halvet bulûb eyitdi”³⁶⁷

20- “dervîş bu hâle mütehayyir oldı bir zemân fikre vardı”³⁶⁸

21- “dervîş bu fikirde iken nâgâh bir alem dahi göründü gördi ki bu cümle mahlûk bir araya cem’ olûb bu sahrâda gezerler ve dervîş dahi anlara irişdi bu kerre dervîşden sordular ki bu bisât ve bu bâr-gâh kimindir ki hiç sâhibi görünmez didi dervîş didi ki arif-i rabbihum olan bilûr amma bu bisâta ben dahi niçe bin kerre gelûb gitmişim ben bunu böyle görmemişim didi dervîş karşûdan Hazret-i Âdemi gördi Âdem budur didi bunlar karşû varub Âdemin elin öpdüler”³⁶⁹

22- “hemân dervîş çûşa gelûb eyitdi ve “Âdem dervîşden sordı ki sen ne kişisin dervîş eyitdi men ânem ki men dânem didi Âdem ta’accüb idüb hele söyle sen ne kişisin dervîş eyitdi bende giryân sarâya nice bin kerre gelûb gâh misâfir gâh mücâvir oldum benim sergüzeştım tûl-ı derâzdır”³⁷⁰

23- “bu dervîş Âdeme haber virdi andan sonra Ya’kub’un oğlu Yusuf ve Musa ve İsa Peygamberin sergüzeştlerini birbir haber virdi Âdem dervîşe tahsîn eyledi Nemrûd emr itdigi Âdemi ve dervîşi getûrdiler ki bir azîm ateş yanmış mancılık kurulmuş”³⁷¹

³⁶¹ Kaygusuz, a.g.e, s.138

³⁶² Kaygusuz, a.g.e, s.139

³⁶³ Kaygusuz, a.g.e, s.140

³⁶⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.141

³⁶⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.142

³⁶⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.143

³⁶⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.144

³⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.145

³⁶⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.145

³⁷⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.146

³⁷¹ Kaygusuz, a.g.e, s.151

24- “derviş hemân sabr idemeyûb ilerû geldi eyitdi ne söylersin şeytân İbrâhim Nemrûdı kabûl itmeyûb Tanrılığın inkâr idüb bir gayrı Tanrı vardır deyû derviş eyitdi İbrâhim togrı söyler”³⁷²

25- “Âdem dervişe tudak kısıûb dahi söyleme diyince hemân derviş kepeneğin sâlûb dahi çomağın eline alûb yürütüdi şeytân gördi ki bir kula yüz Âdemdir derviş irişûb bir eliyle şeytânı ve bir eliyle Nemrûdı tutdı leşker cümle kaçûb ırakdana bakûb tururlar getürüb ikisin dahi ayaklarından asa”³⁷³

26- “derviş gönlü mutmain olmayûb yine tahayyürde iken nâgâh karşûdan Hazret-i Mûsâ göründi derviş eyitdi bu ne hûb kişidir”³⁷⁴

27- “derviş eyitdi âdemden gelûrüm Mûsâ eyitdi sen kaç yaşındasın didi derviş on üç yaşındayım didi Mûsâ eyitdi sen pir olmuşsun niçe on üç yaşındasın didi derviş ol gün ki Âdemden çıkdım nâgâh gönlümü yitürdüm şayet yine bulam deyû nice bin yıllar gezdim ve nice bin adlar üründüm derviş eyitdi atam kodugu adım Âdemdir anam kodugu adım kati çokdur didi zirâ Âdemden âleme gelende gönlümü ki yitürmişdim”³⁷⁵

28- “derviş eyitdi Allahu te’âlâ hod peygamberlere esmâ-i külli bildirdi didi sen neden benim adım bilmedin didi Mûsâ eyitdi esmâ-i küllide adın nedir didi derviş eyitdi benden sorunca gönlünü ere aşdım benim adım anda gizlûdür didi Mûsâ gördi ki derviş kuşdili söyler”³⁷⁶

29- “derviş sabr idemeyûb eyitdi ey pir derviş henûz fodullugu elden komadım ki didi şeytân gördi ki ol ahd eylediği dervişdir hemân kaçmak istedi derviş şeytânı yakasından tutub yire çaldı asâsın ve torbasın elinden aldı”³⁷⁷

30- “Mûsâ dahi dervişden dilek eyledi derviş eyitdi senin senin önünde tevbe eylesün ki dahi benimle şeytânlık itmeye didi”³⁷⁸

31- “derviş gördi ki tek tenhâ özûdür”³⁷⁹

³⁷² Kaygusuz, a.g.e, s.151

³⁷³ Kaygusuz, a.g.e, s.152

³⁷⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.152

³⁷⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.154

³⁷⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.155

³⁷⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.156

³⁷⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.157

³⁷⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.157

4.2.1.3. Pir (Eren, Veli, Mürşid, Kâmil-i Mürşid,)

Tarikat liderlerine “pir” denir. Eskiden tarikat kurucularına da bu ismin verildiği söylenmektedir.³⁸⁰ Yol gösteren rehber anlamına gelen mürşid, şeyh, veli, eren, pir³⁸¹ tarikat için önemli kişiliklerdir. (Pir Sultan Abdal, Pirim Saltuk, Pirim Taptuk gibi)

1- “amma sen seni bildiğini kov bir mürşid-i kamile iriş”³⁸²

2- “Hakk te’âla anı cümle yaradılmışa her cihetden vesile itmişdür ve cümle mahlûka rızık anun kudret elinden taksim olûb erişür dünya yüzünde ne kadar kim veliler vardır eli altundadır”³⁸³

3- “pes imdi emîn ol yohsa sen seni bilmezsen ehl-i diller muhabbetine gir bir mürşid-i kâmile iriş ki sen seni bilesün”³⁸⁴

4- “Zinhâr öğüt bildigini düşme inâda
bir pire iriş ki iresin sırr-ı ma’âde”³⁸⁵

5- “pes imdi müşkili güşâde kılmaz illâ bir pîr-i kâmil ola zirâ mürşidler hekim-i hâzıkdur hastanın merhemini bilûrlar ol maraza ne lâzım ise iderler mürşid-i gamm-hâr çöllerde rehber gibidür mürşid renginde olanun cümle mürşid dimezler her nesnesi mürşid gerek ta kim mükemmel ola pes imdi mürşid-i kâmil oldur ki özin bilmiş ola ve Hakk’ı öz şehrinde bulmuş ola ve her şeyi sıfatından kurtulup Hakk sıfatına girmiş ola ya’ni Hakkla birleşmiş ola ki Süleyman gibi hatem sahibi olûb heft iklimün kabz-u bastı ve azl-ü nasbı kabza-i tasarrufundan ola zirâ ol âlemde mürşid bir olur mürîd dahı bir olur yohsa insan sıfatlı mürşidler çokdur anların şerrinden Allah’a sığınun didi midâni pes imdi öyle mürşidler Kibriyânun müşrikleridür”³⁸⁶

Kaygusuz Baba mürşid görünümlü olan kimseleri eleştirmiştir.

6- “amma böyle mürşidler şeyh iden göz gözsüzleri gör”³⁸⁷

7- “pes imdi öyle mürşidlerün mezhebi avâm mezhebidür”³⁸⁸

8- “pes imdi fırsatın elde iken nâ-dânlığı kov dâna ol ârifler ve ehl-i diller meclisine kendinü lâıyk eyle mürşid-i kâmile iriş tâ ki dünyâ ve âhiret marazlarından emîn olasın bu kerre tâlib pir-i kâmil buldukdan sonra ‘ışkı delîl ide özin bilûb ârif olub Hakk’ı vücûdunda

³⁸⁰ Cebecioğlu, a.g.e., s.271

³⁸¹ Uludağ, a.g.e., s.263

³⁸² Kaygusuz, a.g.e., s.121

³⁸³ Kaygusuz, a.g.e., ss.110-111

³⁸⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.118

³⁸⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.118

³⁸⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.127

³⁸⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.128

³⁸⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.129

hulki Hazret-i Mustafaya ve huyı Hazret-i Murtazaya benziye deniz gibi derin ola yir gibi sâkin ola ateş gibi çiyi pişüre su gibi dâim bir yola aka yil gibi her yiri seyr ide tedbîri elden sâlûb takdiri ile ta kim dünyada ömr-ü zâyi' itmemiş ola"³⁸⁹

9- "zâlimler nâr pîrler berekât"³⁹⁰

4.2.1.4. Velâyet

Velilik, ermişlik, veli olma halidir. Tasavvufa göre velâyet makamı peygamberlik içinde vardır. Peygamber Allah'tan emir alıp ümmetine bildirmektedir. Bu, Hakk ile halk arasında bir muameledir. Bu bakımdan peygamberin velayeti, nübüvvetinden üstündür.

1- "gice velâyet gündüz nübüvvet"³⁹¹

4.2.1.5. Arif (İnsan-ı Kâmil)

Arif kendi varlığından fani, Allah ile bakidir. Arif, Allah'ın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimsedir. Müşahede ve temaşadan hâsıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olan şahsa da arif denir. Arif sûfilikte kâmil insandır.³⁹² Arif, irfan sahibi, Allah'ı tanıyan kişidir. "Nefsini bilen, Allah'ı bilir" mealindeki hâdis-i şerife dayanarak sûfiler irfanın Allah vergisi olduğunu ve bu yüzden ilimden üstün olduğunu iddia ederler.³⁹³

1- "meğer kenduyi kâmiller ve ehl-i diller muhabbetine lâayık ide ta kim bu 'ilm-i mantıku't-tayrdan haberdâr ola"³⁹⁴

2- "ya'ni bildigümi pes imdi bir sâ'at dâna ve 'ârif sohbetine girüp mest olmak bin gözü başına ibâdet ve riyâzet kılmaktan yegdir 'ârif bir üstâdı yokkim anlada bu kez gönlü bugz ve melâl ile tolar"³⁹⁵

3- "arif ol dana ve ehl-i dil hüccetine gir ta ki gönlünde hikmet ve ma'rifet çeşmeleri zahir ola"³⁹⁶

4- "anlar ki arefeye irdi arif oldu anların şebi kadr ve ruzu îyd olmuşdur anlara iren mukallid iken arif olur arif iken aşık olur aşık iken ma'sûk olur bundan ilerû dahi makam yokdur bu makama Makam-ı Mahdûd derler bunu arifler bilür"³⁹⁷

³⁸⁹ Kaygusuz, a.g.e, ss.130-131

³⁹⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.133

³⁹¹ Kaygusuz, a.g.e, s.132

³⁹² Uludağ, a.g.e., s.44

³⁹³ Pala, a.g.e., s.40

³⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e, ss. 97-98

³⁹⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.98

³⁹⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.101

5- “suretin insan-ı kamilde hevâcir eyledin”³⁹⁸

6- “Hakkı her yirde hâzır bil yâre yoldaşa emîn ol câhile hilm ile söyle ârifler katında sâkin ol”³⁹⁹

7- “nefsini bilen kişi kâmil insân olur rabbini bi-şekk bilûr âlem-i irfân olur”⁴⁰⁰

8- “uyanıklık âriflik münkirler zulmet ârifler vahdet”⁴⁰¹

9- “gel imdi yiter nâdânlık eyleme ârif ol gözün (**ekmek**) teknesinden ayırma ârif isen insana karış yohsa nâdân gibi hayvanlara karışma”⁴⁰²

4.2.1.6. Mürid (Talib)

İrade ve talep eden, isteyen, iradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan, tarikate giren ve şeyhe bağlanandır. Mürid kendi şahsi iradesini şeyhinin iradesinde yok etmiştir. Hakk’ın irade ettiğinden başka bir şey irade etmeyendir.⁴⁰³

1- “olur her kişinin ve kabûlü Hakk söyliyeni sanma felekten zarar eyler ya can-ı gönülden tâlib degil”⁴⁰⁴

4.2.1.7. Dergâh (Tekke, Zaviye)

Terim olarak tarikat mensuplarının ibadet ve törenlerinin topluca yaptıkları yere denir. Dergâh her fakir ve yolcunun barındığı bir yer olarak görülmüştür. Mutasavvıflar tarafından dergâh, çoğu zaman “eşik, kapı” anlamında kullanılmaktadır.⁴⁰⁵ Budalaname’de Hakk dergâhından bahsedilmiştir. Mürşid görünümlü riyakârların Hakk Dergâhındaki utançlarından bahsedilirken aynı zamanda şeytanın da bir zamanlar Hakk Dergâhında olduğunu söylenmiştir. Bunun yanında Kaygusuz Baba ruhanî yolculuğunda zaman zaman Hakk dergâhına uğradığını söylemiştir.

1- “amma riyyâ kaftanı anları kat kat kaplayubdur hîle ve tezvirlik dâmına giriftâr olub dergâh-ı Hakk’da şerm-sâr ve rûy-i siyah olmuşdur”⁴⁰⁶

³⁹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.106

³⁹⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.112

³⁹⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.118

⁴⁰⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.120

⁴⁰¹ Kaygusuz, a.g.e, s.133

⁴⁰² Kaygusuz, a.g.e, s.134

⁴⁰³ Uludağ, a.g.e., s.263

⁴⁰⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.98

⁴⁰⁵ Pala, a.g.e., ss.137-138

⁴⁰⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.130

2- “pir gördi ki kurtulmaga çare yokdur eyitdi Dergâh-ı Hakda bir makbûl kimse idim niçe bin yıl i’bâdet itmişdim ki dil ile vasf olunmaz nâgâh benden gurûr sâdır oldu hemân bir lakabdır ki bana yapûşdu didi derviş bildi ki şeytân didikleridir”⁴⁰⁷

3- “gördüm ki Hazret-i Kevneyn ve bu nice enbiyâ olana düşûb Hakk dergâhına giderler ben dahi fırsat deyû aralarına karışdım Dergâh-ı Hakka vardıkda Hazret-i Kevneyn ilerû varub eyitdi”⁴⁰⁸

4.2.2. Tecelli ve Vahdet-i Vücûd

Tecelli, bir şeyin açıkça belirmesidir.⁴⁰⁹ Allah’ın doğadaki tüm sıfatlarda belirmesidir. Tasavvufun temel konularından olan tecelliye Kaygusuz Baba da yer yer değinmiştir.

1- “anun içi ve tışi nûr-ı yezdan ile münevver olmışdur egerçi sûretde ve sıfatda insan gibidür”⁴¹⁰

2- “olvakit kim encâm u eflâk ve anasır-ı ve tabâyi’ bir nesne vücûda gelmemiş idi biz dahı âdem hû kisvetün görmeyüb ve geymeyüb sultan vücûdında bir cân idük takdir bi-tagyir iş bile işler ol kadîm-ü lâ-yezâl dilediği genc-i mahfisin âşikâre idüb kendi kendüsin temâşâ ide bilünsin diye zâtına tecelli eyledi ve lakatibe şa’r çün ezel zât muhabbetden tecellâ eyledin lâ-yezâl vech ki mahbub zibâ eyledin suretin insan-ı kâmilde hevâcir eyledin kimse bedi’ katrenin ses anda aşnâ eyledin kendi hüsnün hûblar şeklinde peyda eyledin çeşm-i âşıkdan dönüb anı temâşâ eyledin nesr zatına tecelli eyledi pes bulunun bu esma’ sıfatı kendisü kendisüne nâz eyledi”⁴¹¹

3- “cümle yaradılmış bir eksiksiz yerlû yerinde karar tutdu padişah-ı âlem hemân bu kârhanun içinde sırrı oldu dahi kimse nişân virebilmedi pâdişâh-ı âlem’den dilek eyledük bu karhâneysi seyriderüz pâdişâh-ı âlem dilegimizi kabul idüb bize âdem tonun hil’at virdi âdem tonun giyûb bu mülkü seyrana geldim bir nesneden haberim”⁴¹²

4- “nefsini bilen kişi kâmil insân olur
Rabbini bi-şekk bilûr âlem-i irfân olur
âriyet mensubunu terk iden bil ayda da

⁴⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.138

⁴⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.144

⁴⁰⁹ Pala, a.g.e., s.258

⁴¹⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.111

⁴¹¹ Kaygusuz, a.g.e, ss.112-113

⁴¹² Kaygusuz, a.g.e, s.113

vahdet mülkünde ol âkîbet sultan olur”⁴¹³

5- “bu vücûd dahi ol zâtla vücuddur anda dahi Hakk nûrından bir şemme vardır yaradılmışda şey yokdur ki Hakk nûrından anda olmaya”⁴¹⁴

6- “cümle âlemi kaplayûbdur ya’ni cümle mevcudâtun vücûdında Hakk mevcûddur”⁴¹⁵

7- “pes imdi mürşid-i kâmil oldur ki özin bilmiş ola ve Hakk’ı öz şehrinde bulmuş ola ve her şeyi sıfatından kurtulup Hakk sıfatına girmiş ola ya’ni Hakkla birleşmiş ola”⁴¹⁶

8- “bir vücuddur ki kâimdür bu dikenli kâinatda men Hâlikam beglik ve hâkimlik ve kulluk benüm karyenümdür”⁴¹⁷

9- “âleme külli vücûd bir can men oldum

cihâna can cana canân men oldum

suretim gören dir ki beşerdür

suretle sıfata rahmân men oldum”⁴¹⁸

10- “Bu cümle âleme sultân ben oldum

sa’âdet gevherine kân ben oldum

ben ol bahr-ı muhitim her gönülde hü

veli suret buldum insân ben oldum”⁴¹⁹

11- “maksâd-ı insan menem girdiş-i devrân menem

mekteb-i furkân menem işte nişân bendedir”⁴²⁰

12- “muhit-i vezûrân menem Hakk bendedir Hakk menem”⁴²¹

4.2.2.1. Vücûd (Şehir, Saray)

Varlık anlamına gelen vücûd, en mükemmel anlamdaki vecd hali, Hakk’ı bulma, erme anlamındadır. Sâlik, beşeriyetinden tam olarak fani olunca Hakk’ı bulmaktadır. Zira hakikat sultanı tecelli edince, benlikten eser kalmamaktadır. Vücûd, büyüklenmek, kibirlenmek anlamına da gelmektedir. Kendinde varlık görme yüzünden mutasavvıflar “vücûduke zenbun” yani varlık için başka bir günahla kıyaslanamayacak kadar büyük bir

⁴¹³ Kaygusuz, a.g.e, s.120

⁴¹⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.122

⁴¹⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.123

⁴¹⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.127

⁴¹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.133

⁴¹⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.136

⁴¹⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.145

⁴²⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.157

⁴²¹ Kaygusuz, a.g.e, s.158

günahtır, demektedirler. Kul için asıl olan şey vücûd değil, fena ve hiçliktir.⁴²² Budalanâme de vücûd, bazı bölümlerde “şehir ve saray” olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kaygusuz Baba’nın şehir dediği kendi vücûdudur. Düşüde kendindedir. Vücûdunu tanıması, gönülü tanıması ve gönüle girmesidir. Gördüğü düşü özünde hissetmesi vücûdunu tanımaya başlamasıdır.

1- “bir yer ve bir gök dahi var kim anda gün-a-gün sun’-i settâr hû var ve ol göğün arasında iki direklü bir şehir-i azîm var kim ol şehre girmeyen sırrullahdan bir nesne duymaz”⁴²³

2- “vücûdun karanulugundan aydınlıklar saçıla gönlün sarayı ruşen olub o garblar andan kesile mülkler ile tola zirâ bu vücudun bir dükkândır sana kiraya virilmiştir içinde oturub rehberlik idesin”⁴²⁴

3- “imdi vücûdun mülkü olvakit sana müsellemler olur ki Süleyman gibi hatemi nefsin deyû elinden kurtarub eminullah olasın”⁴²⁵

4- “olvakit çok pişman olursun vücûdun mülkü elinden çıkar felegün çarhı ol hisarı yıkar surete ma’na ya’ni iki cihan elinde iken niçûn can mülkünden haber almayasın amma neyleyim halinden haberdar değilsin vücudun sedd-i İskender olmuş pend ve nasihat kâr itmez”⁴²⁶

5- “ol vakit kim encâm u eflâk ve anasır-ı ve tabâyi’ bir nesne vücûda gelmemiş idi biz dahi âdem hû kisvetün görmeyüb ve geymeyüb sultan vücûdında bir cân idük”⁴²⁷

6- “pâdişâh-ı âlem dileğimizi kabul idüb bize âdem tonun hil’at virdi

anâsırdan giyüb hil’at kemâlât-ı kerimiziz

ma-hiz geldik amma cümle eşyadan kadimiziz

bu canımıza emr ittiki Âdemden aleme geldük”⁴²⁸

7- “nice bin dürlü hil’atlar giydim şehir be şehir karye e karye gezdürdigi”⁴²⁹

8- “gâfil me-bâş bu sarayun ismi vardır içinde oturan sultandır”⁴³⁰

9- “zira bu sarayun sâhibi var bu sarayda hüdânun hikmeti çokdur bu saray ve bu bâr-gâh anundur eger sultansan mülk senündür”⁴³¹

⁴²² Uludağ, a.g.e., s.383

⁴²³ Kaygusuz, a.g.e., s.97

⁴²⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁴²⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.104

⁴²⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.105

⁴²⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.112

⁴²⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.113

⁴²⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.115

⁴³⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.117

10- “pes imdi bil gel ki saray içinde oturan sultandır cümle yaradılmış anun fermân-ber kuludur”⁴³²

11- “âdem’in vücudu bir şehirdir dört dürlü cevâhirden bünyad olmuştur **od, su, toprak, yel** ve tokuz dürlü hü cevâhirden yapılmıştır **et, kan, ilik, yağ, kıl** bunlar anâ cânibidir ve bu şehrin on iki kapûsu vardır kapû var ki gâh açılûr gâh örtülür ve bu şehrin içinde üçyüz ırmak vardır ki tamarlardır ve yedi yüz yetmiş yedi bendi vardır ki sinirlerdir ve dört yüz kırk pare direği kemûklerdir ve ortasında bir pınârı vardır ki şehrin cümle yerine su andan bahş olur ki ciğerdir ve dahi beş pâs-bân vardır ki zâhirde hayr ve şerden ne zuhûr olursa vücuda ve rûha haber virirler **görmek, işitmek, tutmak, kokmak** ve bu şehrin yarûsundan yukarû yedi kat gökdür ve arşdır ve yarûsundan aşağı yedi kat yirdir ve öküzdür ve denizdür ve balıkdur”⁴³³

12- “nefs ki derler bu şehir midür yohsa ol bir başka nesne midür ki anı bilen Hakkı bilmiş ola vücûd dahi ol zâtla vücuddur anda dahi Hakk nûrından bir şemme vardır”⁴³⁴

13- “cümle mevcudâtun vücûdında Hakk mevcûddur ol-şehirden yana gitmege ne kadar cehd eyledüm”⁴³⁵

14- “hemân karşımda bir oglân zâhir oldu bakdum ki yüzünün âlemi rûşen eylemiş bana eyitti Abdâl ışk olsun ben dahi didüm ki meşk olsun bana didi ki bu sahrâda ne gezersin ben didim bu şehirden yana gitmek isterem hemân boynuma hü bir resen ip takub çekdi gel ey Kaygusuz Abdal seni ol-şehre iletem didi ve’l-hasıl bu şehirin içine girüb heman ol oğlan gâib oldu ben dahi tek-ü tenhâ kaldum bu kerre şehri köşe köşe ser-be-ser temâşa eyledüm”⁴³⁶

15- “her ne nesne vücûda gelmişdür evvel ve âhir âdemün sûreti ayetinin defteridür pes imdi âdemün vücûdı câmi’ oldu âdem var ki özin bildi Hakk’ı öz şehrinde buldı ya’ni ve men dahale kâne âminen menziline irdi”⁴³⁷

16- “bir kimse kendüyi bildi cümle eşyânun aslını ve fer’ini bildi bu kerre kâmil vücûd oldu”⁴³⁸

17- “yidi kat yirler vücûdumdur”⁴³⁹

18- “vücuddur ki kâimdür”⁴⁴⁰

⁴³¹ Kaygusuz, a.g.e, s.118

⁴³² Kaygusuz, a.g.e, ss.118-119

⁴³³ Kaygusuz, a.g.e, ss.121-122

⁴³⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.122

⁴³⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.123

⁴³⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.124

⁴³⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.125

⁴³⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.126

⁴³⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.132

19- “nâgâh bir gün vücûdun şehrinde kâfile göçer dahı her biri yine geldiği menzile gider bu kerre sen senünle tenhâ kalursun” ve “eger metâun dürr-ü cevherdir şâd-u hurrem olub gamm-u gussan yok kangı şehre varsan müşteri tâcirler matâ’ından almak için kapuna mülâzemet çekerler yohsa metâ’un hazef ise kangı şehre varsan metâ’un kedad bulur günden güne müflis bî-nevâ olursın”⁴⁴¹

20- “derviş cümle âlemi öz vücudunda ki gördi bu kerre akl şehrine girdi Hazret-i Sultân Muhammedü’l-Mustafa Sallallahu aleyhi ve selamlı gördi ışk şehrine girdi Hazret-i Aliyyü’l-Murtazayı gördi ilerû varub selâm virdi” ve “hiçbir nesne yokdur bu varlık cümle anun varlığıdır”⁴⁴²

21- “bu cesed(vücût) yogken birazınla yâr idik takdir işin böyle işler idik nâgâh bir gün özümü yerin ve gögün içinde gördüm”⁴⁴³

22- “ya Rabb bu sırr ki gönlümde ayândır
kamû vücudlarda hükmü revândır”⁴⁴⁴

23- “derviş eyitdi bende giryân sarâya nice bin kerre gelüb gâh misâfir gâh mücâvir oldum benim sergüzeştım tûl-ı derâzdır”⁴⁴⁵

4.2.2.2. Genc (Cevher)

“Genc” hazine, defîne anlamına gelmektedir.⁴⁴⁶ Tasavvufta Allah’a kulluk makamıdır.⁴⁴⁷

1- “dükkanun köşesinde genc var dükkân elinde iken kazıyûb genci bul yoksa va’de irişdikde seni dükkandan çıkarub genci bulurlar ardınca baka kalûrsun”⁴⁴⁸

2- “cihânun genci ana cıfedür ve hiç nesneye anun ihtiyacı yokdur”⁴⁴⁹

3- “biz dahı âdem hû kisvetün görmeyüb ve geymeyüb sultan vücûdında bir cân idük takdir bi-tagyir iş bile işler ol kadîm-ü lâ-yezâl dilediği genc-i mahfisin âşikâre idüb kendi kendüsin temâşâ ide”⁴⁵⁰

⁴⁴⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.133

⁴⁴¹ Kaygusuz, a.g.e, s.134

⁴⁴² Kaygusuz, a.g.e, s.142

⁴⁴³ Kaygusuz, a.g.e, ss.142-143

⁴⁴⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.146

⁴⁴⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.146

⁴⁴⁶ Pala, a.g.e., s.202

⁴⁴⁷ Uludağ, a.g.e., s.146

⁴⁴⁸ Kaygusuz, a.g.e, ss.103-104

⁴⁴⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.111

⁴⁵⁰ Kaygusuz, a.g.e, s. 112

4- “bu kerre kendü kendüme didim şehir senün helvâ senin turma hemân yi helvâyı bu kerre şehri köşe köşe ser-be-ser temâşa eyledüm dürlü dürlü cevâhir ve metâ’ibin nihâyeti yok”⁴⁵¹

5- “olanun cümlesine âdem dirler amma âdem var ki hazînedârdur gence batubdur âdem var ki öz gencünden haberi yokdur”⁴⁵²

6- “sen senünle tenhâ kalursun eger metâun dürr-ü cevherdir şâd-u hurrem olub gamm-u gussan yok”⁴⁵³

7- “heyhât ki kâfile başı sana rahm idüb yüzine baka ve yine sen dürr-ü cevâhir kafilisine kavuşdura”⁴⁵⁴

8- “sa’âdet gevherine kân ben oldum”⁴⁵⁵

4.2.3. Gönül (Dil, Arş)

Gönül, Allah’ın mecazi anlamında baktığı yerdir. İlahî kemâlin (olgunluğun) ve cemalin (güzelliğin) en güzel tecelli ettiği yerdir.⁴⁵⁶ Gönül dil ve arş olarak da nitelendirilmektedir. Levh-i Mahfûz’un⁴⁵⁷ arşta bulunduğu inanılması dolayısıyla mecazen Allah’ın takdirinin geldiği yer olarak bilinmektedir.⁴⁵⁸ Bundan dolayı arş, kâmil insanın kalbidir.⁴⁵⁹ Hakk’ın gönülde tecelli etmesi, gönülün tasavvufun temel konularından biri olmasını sağlamıştır. Gönül yoluyla insan Hakk (sevdiği) ile beraberdir. Gönülündeki sırla sevgi duyduğuna yakınlaşmaktadır. Kaygusuz Baba da Dinî- Tasavvufi halk edebiyatçısı olarak, Budalaname adlı eserinde gönüle sıkça değinmiştir.

1- “olur her kişinin ve kabûlü Hakk söyliyeni sanma felekten zarar eyler ya can-ı gönülünden tâlib degil”⁴⁶⁰

⁴⁵¹ Kaygusuz, a.g.e, s. 124

⁴⁵² Kaygusuz, a.g.e, s. 125

⁴⁵³ Kaygusuz, a.g.e, s. 134

⁴⁵⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.s,134,135

⁴⁵⁵ Kaygusuz, a.g.e, s. 145

⁴⁵⁶ Ethem Cebecioğlu, sözlük, arş (dil)

⁴⁵⁷ Korunmuş satıh, üstü düz nesne, üzerinde yazı olan satıh. Allah kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levha. Bir ayette Kur’an-ı Kerim’in Levh-i mahfuz’da tespit edilmiş olduğu bildirilir. (Bürûc/22). Allah ilk önce levh-ü kalem (satıh ve aklem)i yaratmıştır. Kalem bu levhaya kainatta vuku bulacak olan herşeyi yazmıştır. Tasavvufa göre levh Tanrı bilgisi, kalem ise Tanrı iradesidir. İnsanların kaderi Levh-i mahfuz’da yazılıdır. Levh-i mahfuz’dan İsrâfil sorumludur. Yazılı olan şeyler ne eksik ne fazla olmayıp, zamanı gelince ortaya çıkarlar. Bu levha yedinci kat gökte bulunur ve duğu ile batı uzunluğu kadar en ve boyu sahiptir. Bu boyutları İlahi takdirin ifadesi olarak değerlendirmek gerekir. Pala, a.g.e., s.346

⁴⁵⁸ İskender Pala, sözlük, 41

⁴⁵⁹ Süleyman Uludağ, sözlük, 44

⁴⁶⁰ Kaygusuz, a.g.e, s. 98

- 2- “‘ârif bir üstâdı yokkim anlada bu kez gönlü bugz ve melâl ile tolar”⁴⁶¹
- 3- “midani pes imdi Allah hakkıçün da‘vam ol yerdendirki göz ile görüb gönlüm ile inandım”⁴⁶²
- 4- “bir mürşid-i kamile iriş arif ol dana ve ehl-i dil hüccetine gir ta ki gönlünde hikmet ve ma‘rifet çeşmeleri zahir ola”⁴⁶³
- 5- “bu haberden anlıyasın zirâ bu arada bir gizli ma‘na var amma ol gönülde yazılıdır dile gelmez her kim gönülde bana yol buldu ol ma‘na ana feth oldu”⁴⁶⁴
- 6- “sözün aslı gönüldür her kim gönül bahrine yol buldu bu kez ne dürrü isterse talûb çıkardı”⁴⁶⁵
- 7- “zirâ gönlü Hakk kendi içün yarattı her kim beni isterse hak gönüllerde bulsun didi her kim gönüle girmede istedigini görmedi”⁴⁶⁶
- 8- “gafil mübaşir gönüle yol bulan kişiye kul olan magbun degildir eger ol seni kulluga kabul iderse zahi devletdir pes imdi anun ki gönülde haberi olmaya kamışın şekerden ayırmış ola”⁴⁶⁷
- 9- “her kim hû gönüle girer ne kadar nesne var ise sürüb çıkarır mihnetleri eridir”⁴⁶⁸
- 10- “gel imdi sen dahi gönül al ola ki ‘ilm-i rabbaniyi kitabından oku gönül güğüne dogan devlet ayını ve sa‘adet güneşini gör”⁴⁶⁹
- 11- “gönül dünyaya tabi ise anda Hakk tasarrufu olmaz eger gönül Hakka tabi ise anda nefis tasarrufu olmaz”⁴⁷⁰
- 12- “gönlü sana çevir gel gönül gözü ile bak ve gönül kulagıyla dinle”⁴⁷¹
- 13- “gönlünü cem’ eyle akl-ı ma‘âda mukârin ol”⁴⁷²
- 14- “sen seni bilmezsen ehl-i diller muhabbetine gir bir mürşid-i kâmile iriş ki sen seni bilesün”⁴⁷³
- 15- “ne cân-ü akl-ı dil oldum meger ben sırr-ı pünhânım”⁴⁷⁴

⁴⁶¹ Kaygusuz, a.g.e, s.98

⁴⁶² Kaygusuz, a.g.e, s.99

⁴⁶³ Kaygusuz, a.g.e, s.101

⁴⁶⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.102

⁴⁶⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.102

⁴⁶⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.102

⁴⁶⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.102

⁴⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.103

⁴⁶⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.103

⁴⁷⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.104

⁴⁷¹ Kaygusuz, a.g.e, s.104

⁴⁷² Kaygusuz, a.g.e, s.105

⁴⁷³ Kaygusuz, a.g.e, s.118

⁴⁷⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.140

16- “hemân Hazret-i Ali dervîşin gönlünde gizlendi”⁴⁷⁵

17- “ben ol bahr-ı muhitim her gönülde hü”⁴⁷⁶

18- “Ya Rabb bu sır ki gönlümde ayândır”⁴⁷⁷

4.2.4. Şarap (Bade), Cam, Harabat (Meyhane)

Şarap, divan ve tasavvuf halk edebiyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Bade (şarap) tasavvufta aşkın galebe çalması, heyecanı ve coşkudur. Bu halde kemâl ehli amellerini aksatmaz.⁴⁷⁸ Şarap lezzetli ve sarhoş edici özelliği ile teşbihlere konu olmaktadır. Aşkî Allah’a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, badeyi de ruh coşkunuğu içinde bir araç olarak görmektedirler. Şairlerin badeyi bu anlamıyla mı yoksa gerçek anlamıyla mı kullandıkları çok zaman belli değildir. Mest olan kişi mîstabada oturmaya, humhanede yatmaya, oranın kapısını beklemeye ve o kapıya kul olmaya hazırdır.⁴⁷⁹

Harabat ise mecazi anlamda meyhanedir. Tasavvufta tekke, gönül, beşeri vücûdu tahrip etme, maddi mevcudiyetten fani olma anlamını taşımaktadır. Nefsanî arzuları tahrip etme, süfli duyguları imha, hayvanî eğilimleri harap etmek, kötü huyları yıkmaktır. Allah’ın kahrîyet tecellisi karşısında mahv ve fani olmaktır.⁴⁸⁰

Kaygusuz Baba Budalanâme’de Allah’ın yüzünü gören kişinin kendinden geçmesini sarhoşluk olarak değerlendirmiştir. İlahî aşk bade (şarap) olarak ele alınmış, Allah da içki sunan sâkiye benzetilmiştir. Yani ilahî aşkı veren Allah’tır. Bunu görmeyen zahidlere de gönderme yapmaktadır. Tasavvuftaki bu inançlar, formel İslâm’la bağdaşmamaktadır.

1- “sen câm-ı cem padişahı iken niçûn dilenci olasun”⁴⁸¹

2- “Hakkın likasın görürsün ben ne deyim ne mest-ânelikler kılarırsın kime dil ile vasf olunmaz anda temâşâ bâkî dîdâr bâkî şarâb ayş bâkî rabb sâkî “sekahum rebbuhum” bâkî ol şarabı Hakk ta’ali öğmüştür anı içen gani-yi mutlak olur”⁴⁸²

3- “ne ‘akl ve ne idrâk kalûr mest olu bi-pâk kalûr işte budur lezzet budur şarab budur zevk dahi hûr gilmân bu hüccete sığmaz”⁴⁸³

⁴⁷⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.143

⁴⁷⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.145

⁴⁷⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.146

⁴⁷⁸ Uludağ, a.g.e., s.248

⁴⁷⁹ Pala, a.g.e., s.68

⁴⁸⁰ Uludağ, a.g.e., s.158

⁴⁸¹ Kaygusuz, a.g.e, s.105

⁴⁸² Kaygusuz, a.g.e, s.107

⁴⁸³ Kaygusuz, a.g.e, s.107

4- “pes imdi sendahi bâde nûş yüzini gör visâl bâdesin iç dahi her ne olursa fâtrime yarın bir kıl sana bir tag gibi görünmeye bu zârı gönlün sandugunda nihân eyle tûl-ı derâz fikirleri kov makâm ehli ve hâ'l ehli ol”⁴⁸⁴

5- “pes imdi zâhidler hakikatda ışk meyhânesinin şemi' ve şarâbı sırrından ve harâbatı elfâzınun ibaretinden bi haberlerdir haberleri dahi olmasûn zirâ şeri'at ehline gavga düşürürler ve ogl bâlına arû düşürürler”⁴⁸⁵

6- “pes imdi harabât ehli anlardır ki ölmeden öndîn olanlardır bi hodluk şarâbın içûb ölmeden öndîn sordığı hesâbın virenlerdir”⁴⁸⁶

7- “ol içmekde ne leb var ve ne hod-ı câm ne namûs var ve ne hod-ı nâm bu meydandır ki felekler denen hayrandır bu meydandır ki zemin esmân cesed-i cüdadır bu meydandır ki hor gılman şetârettedir yaradılmışun birisi içdi âkl oldu birisi içdi âşk oldu birisi içdi sâdik oldu birisi içdi dahi himmet denizine agzın açûb yeri göğü berrü ve bahrü meyhâneyi ve cümle varlığı bir lokma gibi yutdu sanki bogazından nesne geçmedi”⁴⁸⁷

4.2.5. Aşk

Tasavvuf inancını benimseyenler, aşka büyük önem vermişlerdir. Onlarca varlık birliğine ulaşmak ve vehimden doğan bencilliği, benliği, yalancı varlığı yok etmek için aşk, en kestirme yoldur. ⁴⁸⁸ Aşk sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir. Süfîler sevginin en tepesine aşkı koyarlar, aşkı sevginin en mükemmeli saymaktadırlar. ⁴⁸⁹ Aşk, Alevî-Bektaşî inanç öğretisinde varılmak istenen son durak olan fenâ-fi'llâh, yani varlıkta yok olma, yani kesretten vahdete ulaşmadır.

1- “pes imdi zâhidler hakikatda ışk meyhânesinin şemi' ve şarâbı sırrından ve harâbatı elfâzınun ibaretinden bi haberlerdir”⁴⁹⁰

2- “harabât ehli anlardır ki ölmeden öndîn olanlardır bi hodluk şarâbın içûb ölmeden öndîn sordığı hesâbın virenlerdir anlar havf-ı recâdan kurtulûb hayrû şerden geçûpdirlir”⁴⁹¹
“bu meydandır ki hor gılman şetârettedir yaradılmışun birisi içdi âkl oldu birisi içdi âşk oldu

⁴⁸⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.107

⁴⁸⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.109

⁴⁸⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.109

⁴⁸⁷ Kaygusuz, a.g.e, ss.109-110

⁴⁸⁸ Abdülbaki Gölpinarlı. (1992). *Alevî-Bektaşî Nefesleri*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s.181

⁴⁸⁹ Uludağ, a.g.e., s.48

⁴⁹⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.109

⁴⁹¹ Kaygusuz, a.g.e, s.109

birisi içdi sâdık oldı birisi içdi dahi himmet denizine agzın açûb yeri göğü berrü ve bahrü meyhâneyi ve cümle varlığı bir lokma gibi yutdu”⁴⁹²

3- “ne ben dâr-ül-karâr oldum ne bu ışk ile yâr oldum
ne ıška şikâr oldum ne derdim var ne dermânım”⁴⁹³

4- “ışk şehrine girdi Hazret-i Aliyyü’l-Murtazayı gördi”⁴⁹⁴

4.2.6. Fenâ-Fi’llâh

Allah’ın varlığı içinde yok olma anlamındadır. Tasavvufun temel düşüncelerinden biridir. Sûfi, bütün varlığını yok ederek, her şeyi unutup, her türlü dünya alakasından vazgeçerek Allah ile bir olmayı amaçlamaktadır. Fenâ-fi’llâh kesiksiz bir vecd ve coşkunluk halidir. Ancak o zaman sûfi, gerçek olmayan varlığından geçmiş, Allah’ın varlığı ile var olarak O’nu gönlünde duymuştur.⁴⁹⁵ Kaygusuz Baba ilahî aşkın şarabını içeni ölmeden önce ölen olarak görmektedir. Eserinde de buna değinmiştir.

1- “harabât ehli anlardır ki ölmeden öndîn olanlardır bi hodluk şarâbın içûb ölmeden öndîn sordığı hesâbın virenlerdir”⁴⁹⁶

2- “Hakk tâleb iderem dersen “mûtû kable en temûtû” mazmûnu mâ-sadak olub ölmezden öndin öle ki dirilesün dünyada harab ola ki ma’mûr olasun”⁴⁹⁷

4.2.7. Rind

“Kayıtsız, laubali, akıllı, münkir” gibi özellikleri olan kişi anlamına gelmektedir. Dışı melam, içi selim olan kişiye rind denmektedir. Rindler iç estetiğe önem vermektedirler. Kalpleri her türlü pislikten temizlemeyi hedef edinmişlerdir. Rindler, şekilden kurtulmuş, öze ermiş kişilerdir.⁴⁹⁸ Kaygusuz Baba da Budalanâme’de rindi bu şekilde açıklamıştır.

1- “rindü lâübâli olûb ya’ni Âdem takayyüd idûb mürîd ve teslim ve şeyhlikden geçûb ol tuzakları üzûp uçdı ikrâr ve inkârdan ve küfr-ü imândan geçdi varlık ve yokluk lezzetinden fârig oldı ne da’vâ yüz ne kerâmet kaldı ve dahi ne tesbîh ve ne seccâde ve ne ibrîk kaldı cümle varluktan geçûb kamûsun ol hamra rehin virdi ve bu hükme yedildi söz bildiginden dilin dutdı daim tenhâ olûb bu halka bir sâ’at karışmaz oldı anlara zâhidler gibi

⁴⁹² Kaygusuz, a.g.e, s.109

⁴⁹³ Kaygusuz, a.g.e, s.140

⁴⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.142

⁴⁹⁵ Pala, a.g.e., s.183

⁴⁹⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.109

⁴⁹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.135

⁴⁹⁸ Cebecioğlu, a.g.e., s.280

bir libâsı mahsûs degüldür anlar nefslerden müslümân idüb dirler felekler elinün içinde ve melekleri sol eli tudubdur yerde ve gökde imâmet anundur kuruda ve yaşda Hızır gibi Hakkun hazırdır hakk emriyle kaygû ve şâdlık anun hükmündedir Hakk te'âla anı cümle yaradılmışa her cihetden vesile itmişdür ve cümle mahlûka rızk anun kudret elinden taksim olûb erişür"⁴⁹⁹

4.2.8. Hakikat

Var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, gerçek anlamındadır. Tasavvufta Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasındır. Zira kul ile kuldan faaliyette bulunan O'dur. Ondandır başka hakikât yoktur. Hakikâtsiz şeriat makbul değildir. Şeriatlı hakikât ise bâtıldır. Şeriat, tarikat, hakikat, marifet dört kapıdır.⁵⁰⁰ Kaygusuz Baba eserinde hakikâtin Allah olduğunu, onun da insanın gönlünde olacağını vurgulamıştır. Aynı zamanda hakikati gönüllerinde bulamayanlara da eleştiride bulunmuştur.

1- "hakîkat sende iken sen seni bil"⁵⁰¹

2- "kendi işine kail düşüb Hak Taâlâ'nun sırlarına ve hakîkatına ırmeyüb öz bildükleri kendilerine hicâb olmuşdur"⁵⁰²

4.2.9. Hikmet

Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmektir.⁵⁰³ Hikmet sözü eskiden felsefe anlamında kullanılmıştır. Hikmetin dinî-tasavvufî halk edebiyatındaki anlamı da bununla ilgilidir; ahlâk ve nasihatle ilgili yazı demektir. Olaylara, evrene ibret gözüyle bakan şairler dıştan gördükleri şeylerin arkasında gözle görünmeyenleri keşfetmektedirler.⁵⁰⁴ Kaygusuz Baba Budalanâme adlı bu eserinde hikmete yer vermiş, hikmetli sözlerle insanların aksaklıklarını göstererek onlara yol göstermiştir. Eserde Kaygusuz Baba'nın söylediği her söz hikmet niteliğindedir.

1- "muhabbeti aramak iyû hâlidir bunların zıddı harablıktır andan sonra nâ-hakk işlerden sakın ibret ile bak hikmetle söyle her yirde edeb birle, debren aşağı yukarı gözleyüb hodbinlik eyleme Hakkı her yirde hâzır bil yâre yoldaşa emîn ol câhile hilm ile söyle ârifler katında sâkin ol bir söz ki senden sorulmaya söyleme ve eger sorsalar bilürsende muhtasar söyle ve eger bilmezsen özünden söz düzüb söyleme ve kimseye imtihan ile söz sorma eger

⁴⁹⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.110

⁵⁰⁰ Uludağ, a.g.e., s.153

⁵⁰¹ Kaygusuz, a.g.e, s. 106

⁵⁰² Kaygusuz, a.g.e, s. 119

⁵⁰³ Pala, a.g.e., s.252

⁵⁰⁴ Erman Artun. (2006). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*., Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.137

sorarsan kabul it inad ve mücâdele itme zira bu sarayun sâhibi var bu sarayda hüdânun hikmeti çokdur bu saray ve bu bâr-gâh anundur eger kul isen edeb bekle kulluk hâlünce depren ve eger sultansan mülk senündür pes imdi emîn ol yohsa sen seni bilmezsen ehl-i diller muhabbetine gir bir mürşid-i kâmile iriş ki sen seni bilesün”⁵⁰⁵

4.2.10. Kuşdili (Mantıku't-Tayr)

Tasavvuf edebiyatının başlıca eserlerinden olan Ferîdüddîn-i Attâr Mantık-ut Tayr'da kuşlar ile ilgili bir hikâye kullanılarak, çeşitli semboller aracılığıyla tasavvufun temelleri, önemli prensipleri ve tasavvufî yaşam ile inancı anlatılmaktadır. 4724 beyitten oluşan mesnevi tarzında yazılmış bir eserdir. Mantık-ut Tayr Allah'ın birliği, İslam dininin son peygamberi Hz. Muhammed'in methi gibi konulara sahip olan uzunca bir girizgâhın ardından kuşların kendilerine bir padişah seçmek istemelerinden bahseden bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Kuşlar biraraya gelip her ülkenin padişahı olduğu kendi ülkelerinin de bir padişahı olması gerektiğini tartışır. Daha sonra içlerinde en bilge görülen Hüdüh onlara padişahlarının ancak ve ancak Simurg kuşu olduğunu aktarır. Bu nokta ile birlikte Hüdüh hikâye içerisinde önemli bir semboldür ve giriş kısmında kuş topluluğundaki Hüdüh şu şekilde betimlenmiştir: "Sırtında tarikat elbisesi, başında ise hakikat tacı vardı." Eserde Tanrı'yı sembolize eden Simurg kuşuna yapılan betimlemelerden biri ise şudur: "Kuşkusuz bizim de bir padişahımız vardır. O da Kaf Dağı'nın ardındadır." "Adı Simurg'dur, kuşların padişahıdır. O bize yakındır lakin biz ona oldukça uzağız." Buradan sonra yol hazırlığı içerisindeki kuşlar tek tek tanıtılır fakat öncelikle Simurg'u daha detaylıca tarif eden bir bölüm yer almaktadır. Sonrasında farklı kuşların hikâyeleri anlatılmış ve her bir kuşla bir zaaf veya özellik ilişkilendirilmiştir. Böylece o zaafın veya özelliğin tasavvuf bağlamındaki yerine değinilmiştir. Örneğin papağanın hikâyesinde papağan kendisinin Simurg'un dergâhına varacak takati olmadığını belirtip ve tek arzusunun içmekte olduğu ab-ı hayat olduğunu dile getirmiştir. Hüdüh ise canını önemsemenin yanlışlığı ile ilgili bir cevap verip ve canın canana feda etmek için olduğundan bahsetmektedir. Kitabın tek tek kuşlardan bahseden bu bölümünden itibaren anlatımda aralara bahsi geçen özellik, kavram veya genel olarak konu hakkında çeşitli hikâyeler, kıssalar anlatılmıştır. Bu kıssaların bir kısmı tarihte yaşamış önemli kimselere atfedilmiş veya içlerinde karakter olarak bu kişileri barındırmıştır. Kuşların tek tek gelip kendilerine dair konuşmalarından ve bunlardan çeşitli özelliklerin tasavvufi tahlilinin yapılmasından sonra kuşlar Hüdüh'e başka sorular yöneltilmişlerdir. Cevaplardan

⁵⁰⁵ Kaygusuz, a.g.e, s. 118

sonra kuşlar yola düşmek istemişler öncelikle Hüdhdüd onlara açıklayıcı bir konuşma yapmıştır. Fakat bu konuşmanın ardından bahane getirmeye başlamışlardır. Hüdhdüd tek tek bahaneleri cevaplamıştır. Bahanelerin sonunda bir kuşun yolu anlatmasını istemesi üzerine Hüdhdüd Simurg'a ulaşmak için gidilecek yolu anlatmıştır. Aşılması gereken yedi vadi vardır, hepsi de çetindir. Vadilerin adları sırasıyla: Talep, Aşk, Marifet, İstiğna (ihtiyaçsızlık), Tevhid, Hayret, son olarak da Fakr ve Fena'dır. Hüdhdüd bu vadilerin her birini anlatıp, daha sonra etkilenen kuşlar yola koyulmuşlardır. Binlerce kuş olarak çıktıkları yoldan sadece otuzu Simurg'un dergâhına varabilmiştir. Sonunda Simurg'u gördüklerinde ise Simurg'un kendileri olduğunu fark edip; dergâhın aslında bir aynadan ibaret olduğunu anlamışlardır. Bu eserde şöyle açıklanmıştır: "O dergâhtan hal diliyle bir nida geldi: 'Güneşe benzeyen bu dergâh bir aynadır'." Kuşlar böylece fani olduktan uzunca bir süre sonra onların tekrar kendilerine (varlık alemine) gelmelerine izin verilmiştir. Bu noktada kuşların geldikleri makamın beka olduğunu ifade eden ve beka makamından söz eden beyitler bulunmaktadır. Kitap Attar'ın kendisi hakkındaki bir kısımla biter; bu kısımda kitabına dair de yorumları bulunur.⁵⁰⁶

Kaygusuz Baba Budalanâme'de tasavvufta önemli bir yer edinmiş olan "mantıku't-tayr"ı hakikâti arayanlar için sembolik olarak kullanmıştır.

1- "bu 'ilm-i 'akl-ı ma'âd bilür ki buna mantıku't-tayr derler"⁵⁰⁷

2- "midâni ne-midâni bilmez kuşdilimi söylersin Türkçe söyle kim anlansûn didiler"⁵⁰⁸

3- "oturanlar kimi Muhammed Resullullah kimi İsa Ruhullah kimi Mûsâ Kelîmul'lah kimi İbrahim Halîlu'llah kimi Âdem Safîyu'llah kimi bana yir gösterdiler oturdum eyitdiler dervîş kuşdili bilürsen söyle yâhud git didiler"⁵⁰⁹

4- "dervîş eyitdi benden sorunca gönlünü ere aşdım benim adım anda gizlûdür didi Mûsâ gördi ki dervîş kuşdili söyler"⁵¹⁰

4.2.11. İlim

İlim "marifet, irfan"dır. Sâlikin kendini bilmesidir.⁵¹¹ İlmin aslını "nefsini bilen Rabbini bilir" hadisi oluşturmaktadır. Bu ilmin de dereceleri vardır. İlme'l-yakîn; bir şeyin

⁵⁰⁶ H.Dilek Batıslam. (2002). Divan şiirinin mitolojik kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1:185-208

⁵⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.97

⁵⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.112

⁵⁰⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.132

⁵¹⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.155

⁵¹¹ Uludağ, a.g.e., s.184

doğruluğuna bilgi yoluyla inanmaktır. Ayne’l-yakîn; bilgiyi görgü haline getirmek, yani gözle görüp bilmektir. Hakka’l-yakîn ise bilgiyle birleşmek tahakkuk etmektir.⁵¹² Kaygusuz Baba, ilim bilmenin kişiye erdem kazandıracağını ifade etmiştir. Ona göre ilmi bilen kişi de ariflik mertebesine yükselecektir.

- 1- “bu ‘ilmi dâna’lar bilür ve nâ-dânlar bilmez ve nûrî bînâlar görür”⁵¹³
- 2- “sen seninle eyle ta ki sen seni bilesin”⁵¹⁴
- 3- “nefsini bilen Rabbini bilür dahi kemanun kalemiyye özüne secde eylemesin”⁵¹⁵
- 4- “ne zenburum ne bal oldum ne dâna’yım ne dâna’yım hü
ne ilmim ne husûl oldum ne dâna’yım ne dâna’yım”⁵¹⁶

4.2.12. Bâtın ve Zâhir

Bâtın, iç, gizli, görünmeyen şeydir. Her şeyin içinde başka şeyler gizlidir.⁵¹⁷ Zâhir ise bunun tam tersidir. Dış, bir şeyin görünen tarafıdır.⁵¹⁸ Bu açıklamalara dayanarak dinin bir iç tarafı bir de dış tarafı vardır. Bu eser örnek alınarak, vücûdu zâhir gönülü ise bâtın olarak değerlendirilebilir.

- 1- “‘akl-ı mâ’âş ancak zâhir mi’ mârlığın bilür bâtın ‘ilminden haberi yoktur”⁵¹⁹
- 2- “ol ahîr menem bâtın zâhir menem”⁵²⁰

4.2.13. Kârhane (Cihan, Dünya)

Tasavvufta dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. İnsanı Allah’tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, ahiretin tarlası, geçici, fani yer olarak nitelendirilmiştir.⁵²¹ Kaygusuz Baba da dünyayı insanı aldatan, yanıltan bir yer olarak görmüş ve insanoğlunu bunun karşısında uyarmıştır.

- 1- “‘akl-ı mâ’âş merkebi bu yolda hû lengdir ve bu ‘akl-ı mâ’âş anadan gözsüz dogubdur dünyada âhiretde a’ mâdır”⁵²²

⁵¹² Pala, a.g.e., s.279

⁵¹³ Kaygusuz, a.g.e., s.98

⁵¹⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.100

⁵¹⁵ Kaygusuz, a.g.e., ss.120-122

⁵¹⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.141

⁵¹⁷ Pala, a.g.e., s.75

⁵¹⁸ Uludağ, a.g.e., s.389

⁵¹⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.97

⁵²⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.158

⁵²¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.89

⁵²² Kaygusuz, a.g.e., s.96

2- “habercilerin sözüne amel itmeyüb yüzün çevürdün cihanun nakşı seni aldayub gaflet ağacına muhkem bağladı cümle işin tamam sandın dahi magbun oldun”⁵²³

3- “gönül dünyaya tabi ise anda Hakk tasarrufu olmaz”⁵²⁴

4- “eger şakî isen nur tonun çıkarıb nar tonun giydirirler dünyada ömrün niye sarf ve kâr-u kesbün niye harc eyledin dirler”⁵²⁵

5- “pes imdi hakîkatda anlar dünya cifesünün kuzgunlarıdır ve cümle ibadet ki idersen nefis dileklerin dutûb Hakk dilegün ayaklara da salarlar”⁵²⁶

6- “kâf u nûna urub bir sâz eyledi bu kez kâf u nûn arasında bu kârhaneyi bünyad eyledi”⁵²⁷

7- “bu sözlerden garaz budur ki sen dahi gönlünü cem’ eyle akl-ı ma’âda mukârin ol dünyaya alışma sonun fıkır eyle ve edeb bekle zirâ bekleyen enbiyâ ve evliyâ oldılar edeb beklemeyen dünyaya alışûb kaldı henüz dahi kalmışdır”⁵²⁸

8- “pes imdi anlar ki Hakk’ı batıldan fark itmeyüb dünyayı düşdi henüz dahi düşüb kalmışlardır anûn çün her kişe kendi işine kail düşüb Hak Taâlâ’nun sırlaruna ve hakîkatına ırmeyüb öz bildükleri kendilerine hicâb olmuşdur bu sebebdendür ki halk birbirüne sorarlar ki bu kârhaneyi bünyâd iden üstâd nerede ola heyi sergerdân kalmışlardır”⁵²⁹

9- “Hazret-i Hocâ-yı kâinât ve mefehir-i mevcudat Aliye es-salavatü ve es-selâm dünyaya ki geldi bu kârhaneyi bünyâd iden üstâdı yine yine bu kârhane içinde bildirdi”⁵³⁰

10- “gerek dünyevî gerek uhrevî zirâ hiç kimse öz işini bilmez cümle işin temâm sanûb magbûn olur”⁵³¹

11- “canları ölü ve nefisleri diridür sırr-ı ilâhîde câhillerdir dünyalık için halka kendülerün sevdürüb yalan söyleyüb mühmel remizler ile avâm câhilleri inandırurlar”⁵³²

12- “dünyada itdügi hîle ve tezvirliğüne bu kerre kendü giriftâr olub kalur dahi heyhat ki ol tuzaklardan halâsı ola zira insanun ünsî ve mûnisi dünyada ne ise âhiretde dahi anlardur”⁵³³

⁵²³ Kaygusuz, a.g.e, s.101

⁵²⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.104

⁵²⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.105

⁵²⁶ Kaygusuz, a.g.e, ss.108-119

⁵²⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.113

⁵²⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.117

⁵²⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.119

⁵³⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.120

⁵³¹ Kaygusuz, a.g.e, s.127

⁵³² Kaygusuz, a.g.e, s.128

⁵³³ Kaygusuz, a.g.e, s.130

13- “Hakk’ı vücûdunda hulkı Hazret-i Mustafaya ve huyı Hazret-i Murtazaya benziye deniz gibi derin ola yir gibi sâkin ola ateş gibi çiyi pişüre su gibi dâim bir yola aka yil gibi her yiri seyr ide tedbîri elden sâlûb takdiri ile ta kim dünyada ömr-ü zâyî’ itmemiş ola”⁵³⁴

14- “dünyaya geldikde Cebrail öküz getürüb böyle çift sürüb”⁵³⁵

4.2.14. Nefs

Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murad anlamına gelmektedir. Tasavvufî olarak Kâşânî’nin ifade ettiği gibi, kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevherdir. Kötülüğü emreden manasında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenene ve ruh-i Rahmânî, ilâhî ben manasında da kullanılmıştır.⁵³⁶

1- “Süleyman gibi hatemi nefsin deyû elinden kurtarub eminullah olasın”⁵³⁷

2- “cümle ibadet ki idersen nefis dileklerin dutüb Hakk dilegün ayaklara da salarlar hakîkatte anlar Hakktan ve Resûlden bi haberlerdir ve ma’nâda uşâklardır diri değil ölilerdir insân degil hayvânlardır uslu degil delilerdir anların gönülleri iki yüzlüdür”⁵³⁸

3- “zâhidler gibi bir libâsı mahsûs degüldür anlar nefslerden müslümân idüb dirler”⁵³⁹

4- “bu nefsler askerine ki dûş oldun nâlân giryân olup her-gâh tazarru’ ve zarılık iderdüm”⁵⁴⁰

5- “nefsini bilen Rabbini bilür”⁵⁴¹

6- “nefsini bilen kişi kâmil insân olur
rabbini bi-şekk bilür âlem-i irfân olur”⁵⁴²

7- “Kaygusuz eydür bu nefis didikleri âdemün nesidir ve neresinde olur ki anı bilen rabbisin bilmiş ola”⁵⁴³

8- “bu nefis ki derler bu şehir midür yohsa ol bir başka nesne midür ki anı bilen Hakkı bilmiş ola”⁵⁴⁴

⁵³⁴ Kaygusuz, a.g.e, ss.130-131

⁵³⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.147

⁵³⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s.255

⁵³⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.104

⁵³⁸ Kaygusuz, a.g.e, ss.108-109

⁵³⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.110

⁵⁴⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.116

⁵⁴¹ Kaygusuz, a.g.e, s.120

⁵⁴² Kaygusuz, a.g.e, ss.120-121

⁵⁴³ Kaygusuz, a.g.e, s.121

⁵⁴⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.122

9- “vücûdun cem’isine nefis dirler bir dahı Hakk’dır gayri vücuda olan endişelere vesair nefis dirler”⁵⁴⁵

10- “ömrin bakâsı yokdur nefsin vefâsı yokdur”⁵⁴⁶

4.2.15. Devir

Sûfilere göre bütün varlıklar, birer birer Tanrı’nın bir sıfatına mazhardır. Fakat insan, Tanrı’nın, mutlak varlığın, bütün sıfatlarına, yani zâtına mazhardır. Buna göre mutlak varlığın en olgun ve son zuhuru insandır. Fakat mutlak varlık, insan suretinde tecelli edinceye kadar bütün varlıklardan geçmiş, kâinattan süzölmüştür. Bu kâinattan süzölüp geliş nazariyesine “devir nazariyesi” denmektedir. İnsan evvelinde, kâinatta dağınık haldedir. Her zerresi bir varlıktadır. İnsan, insan olmadan önce cansızlar, bitkiler ve canlılar âleminde. Göklerden önceyse Tanrı’nın bilgisindedir.⁵⁴⁷ Mutlak varlık olan Allah bilgisiyle zuhur etmektedir. Böylece varlıkların hakikatleri bilgi görünüşleri olarak ortaya çıkmıştır. Görünüşlerin gerçekleşmesi gerçekler âlemidir ki görünen âlemdir. Bu madde âlemi dört öğeden (toprak, su, hava, ateş) oluşmuştur. Göklerle öğelerin birleşmesinde üç çocuk doğmuştur (hayvan, bitki, maden). Hayvan derecesinin en olgunu insandır.⁵⁴⁸

Bu inanişâ göre Allah’a doğru olan yolculuk, Allah’la “yokluk” ta başlar. İnsanlar “ol” fermanını işitip Elest Ahdi’nde Allah’ı tasdik edince, anne karnına düşünceye kadar basamak basamak yükselirler. Anne karnı yaratılışın en uzak noktasıdır. Sonra Allah’a yükselmeye başlarlar. Çünkü her şey, nasıl O’ndan geldiyse, yine O’na dönecektir.⁵⁴⁹

Bektaşîliğin inanişları arasında olan Allah’tan çıkıp yine Allah’a ulaşma inancı, Budalanâme’de Kaygusuz Baba’nın uzun anlatımlarıyla gösterilmiştir.

1- “âdem tonun giyûb bu mülkü seyrana geldim bir nesneden haberim yok idi çün nefis çerisine dûş oldum ayık iken sarhoş oldum hoş hâl iken kem ma’âş oldum togrı iken kallaş oldum nihân iken fâş oldum el-kıssa hâlik’un emri beni kûzeger balçığı gibi devrânun çarhı üzerine koyub dolab gibi döndürdü gâh beni kûze düzdi gâh bozdı gâh kâse düzdi gâh saraylarda kerpic eyledi gâh ayaklar altında hiç eyledi gâh gül eyledi başıma çıkdım gâh kül eyledi hâkî düşdüm gâh halk içinde aziz eyledi gâh zelil eyledi gâh insan gâh hayvan eyledi gâh gezindim yatdım gâh hüzüne batdım gâh kul olub satıldım gâh dellâl olub sattım gâh

⁵⁴⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.122

⁵⁴⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.125

⁵⁴⁷ Gölpınarlı, a.g.e., s.71

⁵⁴⁸ Erman Artun. (2010). *Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.216

⁵⁴⁹ William Chittick. (2006). *Tasavvuf*. İz yayıncılık, İstanbul, s.187

oynayûb üttüm gâh bilmeyûb ütöldüm gâh beni hakîm eyledi gâh hakem eyledi gâh kazzâz gâh bezzaz gâh attâr gâh penbe atar hallâc eyledi gâh berber gâh zer-ger eyledi gâh aşcı gâh başcı eyledi gâh gözcü gâh tamürcü gâh kömürcü eyledi gâh beni şarka gâh garba iletđi gâh deryada mâhî eyledi gâh tağlarda âhû eyledi gâh avcı eyledi avladum gâh beni av eyleyûb avlatdı gâh okudum âlim oldum gâh beni ümmî eyledi el-kıssa dünyada bir sıfat kalmadı bana ettirdi gâh şakird itdü öğrendim gâh üstâd oldum öğretdim gâh beni ataya oğul eyledi gâh atayı bana oğul eyledi gâh anayı bana kız eyledi gâh beni anaya ana eyledi gâh beni tıfıl eyleyûb analara besletđi ve-l-hâsıl başınûzu ne agrıdayım nice bin kerre ata belünden ana rahmüne ana rahmünden cihâna geldüm nice bin kerre bulut gibi hevâya agdum nice bin kerre yagmur gibi yire yagdum nice bin kerre gâh çerende gâh perende oldum nice bin kerre küfr ü imâna karışdum nice bin kerre zulûmâte gâh aydınlığa düşdüm nice bin kerre dürlü dürlü cinslere karışdım nice bin dürlü hil’atlar giydim nice bin dürlü ayaklarda baş gösterdüm nice yüz bin yıllar âşinâlar gözetdüm nice bin isimler ve lakâblar urundum nice bin sûretlerden göründüm ve-l-hâsıl-ı kelâm bu nefis askeri beni gücden güce saldı ve kapdan kaba boşatdı şehir be şehir karye e karye gezdürdi”⁵⁵⁰

2- “nice zamanlar geçerdi nice devrânlar dönerdi ne ideceğim bilmez idim hayrân olup kalmış idüm yine bir gün atâmı at ve anâmı deve itmiş idim hemân kulaguma bir sadâ geldi ki yiter gel imdi kon sanki yok idüm var oldum el-kıssa anadan dogub şîr-hâr oldum tıfıl oldum bâlig oldum yigit oldum pir oldum”⁵⁵¹

3- “devrân beni sûretten sıfâta, sıfâtdan sûrete derbeder gezdürdi”⁵⁵²

4- “giryân sarâya nice bin kerre gelûb gâh misâfir gâh mücâvir oldum benim sergüzeştım tûl-ı derâzdır”⁵⁵³

5- “niçe bin yıllardır ki Âdemden âleme gelmişim hiç hatırûmda kalmayûbdur”⁵⁵⁴

6- “ol gün ki Âdemden çıkdım nâgâh gönlümü yitûrdüm şayet yine bulam deyû nice bin yıllar gezdim ve nice bin adlar üründüm gâh yel oldum esdim gâh su olûb akdım gâh kuş olûb uçdum”⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ Kaygusuz, a.g.e, ss.113-115

⁵⁵¹ Kaygusuz, a.g.e, s.116

⁵⁵² Kaygusuz, a.g.e, s.132

⁵⁵³ Kaygusuz, a.g.e, s.146

⁵⁵⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.154

⁵⁵⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.154

4.2.16. Sahra (Çöl)

Sahra (çöl) olarak adlandırılan ruhanî âlemdir.⁵⁵⁶ Kaygusuz Baba eserde bir düş gördüğünü ve düşünde bir sahranın ortasında kaldığını söylemektedir. Burada anlattığı ruhani âlemde kendi iç dünyasına yaptığı yolculuğudur.

1- “bu kez yolum bir çöl-ü beyâbâna irişdü bakdım ki bu yitmiş iki milletün halkı gürûh gürûh olmuş bu sahrâda sergerdân gezerler ben dahı bu gürûhun birine karışdum gâh yavuz olub bu halkla savaşıdum gâh nerm olub yine barışdum bu çöl-ü beyâbânda ben dahı bu halkla mütehayyir kalmışdum”⁵⁵⁷

2- “derviş düşünde kendüsünü bir sahrada görmüş ki ol sahranın hadd-ü nihayeti yokdur ve ol sahranın ortasında bir azîm yol vardır”⁵⁵⁸

3- “gördi ki ne sahra ne yol var özinden gayrî deyyâr yok”⁵⁵⁹

4- “derviş eyitdi bu sahrânun haberin bundan deyû karşû varub selâm virdi”⁵⁶⁰

5- “derviş eyitdi bu ne sahrâdır pir eyitdi buna Heyhât Sahrâsı dirler nice Süleymânlar bu sahrâda batûbdur ki dahi nâm nişânı bulunmayûbdur”⁵⁶¹

6- “derviş eyitdi Ya Habibullah bir müşkilde kalmışım bu sahrâ ne sahrâdır ve bu makâm ne makâmdır Hazret-i Resûl eyitdi bu sahrâ Kâbe Kavseyndir”⁵⁶²

7- “nâgâh bir alem dahi göründü gördi ki bu cümle mahlûk bir araya cem’ olub bu sahrâda gezerler birbirinden sorarlar”⁵⁶³

4.2.17. Bezm-i Elest

Bezm-i Elest Allah’ın ruhlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye hitap ettiği ve ruhların da “evet” dedikleri gündür. Kâlû Belâ denilen olaydır. “Evet dediler” anlamına gelen bu kelimeler, elest bezminde ruhların Allah’a kulluk için söz vermelerini anlatmaktadır.⁵⁶⁴

1- “Elestü birabbiküm (ben sizin Rabbiniz değil miyim) deminden birû tâ Hazret-i Muhammed Mustafa devri gelince yüz yigirmi dört bin artık eksik enbiyâ geldi ve gitdi”⁵⁶⁵

⁵⁵⁶ Uludağ, a.g.e., s.305

⁵⁵⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.123

⁵⁵⁸ Kaygusuz, a.g.e., ss.135-136

⁵⁵⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.136

⁵⁶⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.137

⁵⁶¹ Kaygusuz, a.g.e., s.138

⁵⁶² Kaygusuz, a.g.e., s.139

⁵⁶³ Kaygusuz, a.g.e., s.145

⁵⁶⁴ Pala, a.g.e., s.309

⁵⁶⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.120

4.2.18. Zahid

Zühd ve salâh ile muttasıf olan sofu yerinde kullanılan bir tabirdir.⁵⁶⁶ Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kimsedir. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınmaktadır. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur.⁵⁶⁷ Kaygusuz Baba da Budalaname'de zahidler eleştirmiştir. Onları dini anlamayan, dinin dış görünüşüyle algılayan ve halkı kandıranlar olarak nitelendirmiştir.

1- “sen hemân öz elünle özin topraga göm zirâ ki mukallidlik hevâsı seni götürmüşdür dahi muvahhidlikden haberin yok hevâ ve hevesini avurduna toldurmuşsan boş tolumdan her ne agzına gelürse fıfır söylersin çünkü varlık hevâsı seni kaplayûbdur dahi bilûrüm dime ki Hakkın güm-râhi olmayasın zirâ muvahhidlik kâl ile olmaz ve bal demekle agzı bal olmaz ve dervişlik şemle ve şal ile olmaz ehl-i gülhân tac örtmez her ahûnun göbeğinde misk olmaz her sedefin arasında dürr olmaz her kamışın içinde şeker olmaz her kuyunun suyu zemzem olmaz sen zâhidlik idüb kuru yire başın salub dudagun debredürsin içinde ve tışında ki riyâ amelini hod Hakk bilür”⁵⁶⁸

2- “pes imdi zâhidler hakikatda ışk meyhânesinin şemi' ve şarâbı sırrından ve harâbatı elfâzının ibaretinden bi haberlerdir”⁵⁶⁹

3- “zâhidler gibi bir libâsı mahsûs degüldür anlar nefslerden müslümân idüb dirler”⁵⁷⁰

4.3. ESERDE GEÇEN MUTASAVVIFLAR

4.3.1. Ferîdüddîn Attâr

Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî (ö. 618/1221). İranlı meşhur şair ve mutasavvıftır. Horasan Selçuklularının son zamanlarında, büyük bir ihtimalle 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya gelmiştir. Attâr küçük yaştan itibaren ve özellikle kendisini tasavvufa verdikten sonra birçok seyahatlerde

⁵⁶⁶ Mehmet Zeki Pakalın. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C.III, M.E.B Yayınları, İstanbul, s.646

⁵⁶⁷ Pala, a.g.e., s.578

⁵⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.108

⁵⁶⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.109

⁵⁷⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.110

bulunmuştur. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a yaptığı bu seyahatlerden sonra Nîşâbur'a dönmüş ve orada inzivaya çekilmiştir.

Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakabını almış ve bu lakapla meşhur olmuştur. Kendisi, peygamberler ve veliler hakkında birçok kitap okuduğunu ve otuz dokuz yıl müddetle tasavvufla ilgili şiir ve hikâyeleri toplamaya devam ettiğini söylemiştir. Attâr'ın tasavvuf terbiyesini kimden aldığı, irade hırkasını giyip giymediği kesin olarak bilinmemektedir. Babasının da şeyhi olduğu rivayet edilen Kutbüd-din Haydar ile Rükneddîn-i Ekâf (Ekkâf) ve Mecdüddin el-Bağdâdî'nin müridi olduğu şüphelidir.

Uzun yıllar devam eden bu inziva hayatı sonunda oldukça ileri bir yaşta iken Moğollar tarafından Nîşâbur'da şehid edilmiştir.

Attâr'a göre görünen bu "çokluk" (kesret), ezeli âlemde Hakk'ın zâtı ile "bir"dir, ayrılık ve çokluk yoktur. Çokluk bu âlemedir ve tamamen zahirîdir. Varlıktan bir zerreye sahip olan herkes, bütün zerrelere bir varlıktan geldiğini anlamaktadır.

Attâr'ın tasavvuf hakkındaki görüşleri: Tasavvufun esası kabul edilen tarikat, marifet ve hakikat merhalelerini talep, aşk, marifet, istiğna, tevhid, hayret ve fenadan ibaret yedi merhaleye çıkmaktadır. Hakk'a vâsıl olmak ve O'nun varlığında yok olup bekaya ermek için bu merhalelerin bir mürşid-i kâmilin terbiyesinde aşılmasını şart koşmaktadır. Attâr, sonuncu makam olan ve ona göre gerçek tevhidden ibaret bulunan fenaya çok önem vermektedir. Ona göre insanın vücûdu, Hakk'ın aynasıdır. "Yol"da tamamen yok olmaksızın kendi ruhanî sülûkünün sonunda Hakk'a vâsıl olmakta ve O'nun kendinde bulunduğunun idrakine ermektedir. Kâmil insan olmak için gerekli olan bu yolculuğun sayısız zahmetleri ve sıkıntıları vardır. Bu yolculuğun ilk şartı talep ve araştırmadır. Yükselme azminde olan kimse derhal visal yoluna koyulmalı ve bu yol için gerekli olan aşk ateşinde yanıp yok olmaktan korkmamalıdır. Ona göre âşık canını pervane gibi ateşte feda eden kimsedir. Aşk ve ateşi olmayan kimse ölse daha iyidir. Mantık'ı-tayr ve Muşîbetnâme adlı mesnevilerinde belirttiği gibi sâlik, ilâhî cevheri kendinde bütünüyle hissetmek için, her türlü zahmet ve ıstıraba tahammülü olan bir aşk ile uzun bir yol takip etmektedir. Bütün kâinatı yani felâket ve engellerle dolu yedi vadiyi dolaştıktan sonra nihayet aradığını kendinde bulup ve kendisi de tamamen aradığı şey (Hak) olmaktadır. Diğer bir deyişle, maşukun âşıktan başka bir şey olmadığını görmüş ve Allah'ta yok olup (fenâ-fi'llâh) O'nu kendinde bulmuş ve böylece, "Nefsini bilen rabbini bilir" sözünün sırrı zahir olmuştur.

Görüldüğü üzere Attâr vahdet-i vücûd telakkisine daha etraflı bir metotla yaklaşmış ve ona seleflerine nisbetle daha derin bir anlam vermiştir. Onun düşüncesinde Hak'ta yok

olanlar için gerçekte ölüm mevcut değildir. Çünkü Hak'ta yok olmak onları beka makamına ulaşmaktır.⁵⁷¹

Kaygusuz Baba da eserinde, önemli bir mutasavvıf olan Attâr'ı belirli yerlerde dile getirmiştir. Attâr'ın eseri olan Mantıku't-tayr'dan esinlenmiş olduğunu ve tarikate giren insanın meşakatli bir yoldan geçerek, Attâr'ın dediği gibi kâmil insan olunacağını söylemiştir.

1- "bu 'ilm-i 'akl-ı ma'âd bilür ki buna mantıku't-tayr derler dimeğe kimseye müyesser olmaz mantıku't-tayrı bilmeğe her bar ya Süleyman gerek yâhûd Attâr"⁵⁷²

2- "kenduyi kâmiller ve ehl-i diller muhabbetine lâıyk ide ta kim bu 'ilm-i mantıku't-tayrdan haberdâr ola bilmedüğü ve işitmedüğü mertebeyi bile ve anlıya"⁵⁷³

4.3.2. Hallâc-ı Mansûr

Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (ö. 309/922) Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıf. 244'te (858) İran'ın Fars eyaletinde bulunan Beyzâ'nın kuzeydoğusundaki Tûr'da doğmuştur. Dedesi Mahamma Mecûsî idi. Sonraları anne tarafından Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin neslinden geldiği söylenerek kendisine Ensârî nisbesi verilmiştir. İb-nü'n-Nedîm onun, halkının çoğunluğunu Araplar'ın meydana getirdiği Beyzâ'dan olduğunu ifade ettikten sonra babasının mesleğinden dolayı "Hallâc" diye tanındığını söylemektedir. Oğlu Hamd'in anlattığına göre ise insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiğinden "Hallâc-ı Esrar" unvanını almıştır. Başka bir rivayete göre bir hallacın dükkânında iken sahibini bir yere göndermiş, dükkânına dönen bu kişi bütün pamukların atıldığını görerek bunu onun kerameti olarak kabul etmiş ve daha sonra Hallâc diye anılmıştır. Asıl adı Hüseyin olduğu halde İran'da ve Osmanlılar da daha çok Mansûr ve Hallâc-ı Mansûr şeklinde babasının adıyla anılmış, kendisine "Mansûr" adı verilirken davasının zafere ulaşmış olduğuna işaret edilmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin oğlu Hamd'in verdiği bilgiye göre Hallâc, doğum yeri olan Tûr'dan halkı Hanbelîler'den oluşan ve hâfızlarıyla tanınan Vâsıt'a gitmiştir. Burada on iki yaşında hıfzını tamamlamıştır. Ardından Tüster'e geçerek iki yıl Sehl et-Tüsterî'nin⁵⁷⁴ öğrencisi olmuş, yirmi yaşında Basra'ya gelmiştir. Buradan Bağdat'a giderek Cüneyd-i

⁵⁷¹ M. Nazif Şahinoğlu. (1991). Attar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, TDV Yayınları, İstanbul, ss.95-98

⁵⁷² Kaygusuz, a.g.e, s.97

⁵⁷³ Kaygusuz, a.g.e, s.98

⁵⁷⁴ Ebû Muhammed Sehl bin Abdillâh Tüsterî. Keramet sahibi bir insan olarak bilinir. Sehl, bir rivayete göre 273 (886), diğer rivayete göre ise 283 (896)' te vefat etmiştir. Mâhir İz. (2001). *Tasavvuf*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.102

Bağdadî⁵⁷⁵, Amr b. Osman el-Mekkî⁵⁷⁶, Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî⁵⁷⁷ gibi Bağdat'ın tanınmış sûfîlerinin sohbetlerine katılmıştır. Amr b. Osman el-Mekkî'den hırka giymiştir.

Karmatîler'in⁵⁷⁸ Abbasî Devleti'ni tehdit ettiği, 256 (870) yılında başlayıp 270'e (883) kadar devam eden Zenc İsyanı'nın izlerinin henüz silinmediği, istikrarsızlığın devam ettiği bir dönemde Hallâc'ın sözleri ve davranışları halk ve ulemâ arasında yeni bir huzursuzluk meydana getirmiştir. İbn Dâvûd ez-Zâhirî öncülüğünde bir grup âlim Hallâc'ın aleyhinde bir faaliyet başlatmıştır. Aleyhindeki faaliyetler artınca Ahvaz'a kaçmıştır. 301'de (913) yakalanarak Bağdat'a getirilmiş ve idam talebiyle mahkeme önüne çıkarılmıştır. Şafîî kadısı İbn Süreyc'in ilhama dayanan tasavvufî mahiyetteki sözlerin fikhî açıdan değerlendirilmesinin yanlış olacağını ileri sürüp, idama karşı çıkması ve dostu başmâbeyinci Nasr el-Kuşûrî ile Halife Muktedir-Billâh'ın Türk asıllı annesi Şağab'ın araya girmesi üzerine Vezir Ali b. İsâ el-Kunnâî, onu üç defa siyaset meydanında teşhir ettikten sonra hapsedilmesini yeterli görmüştür. Hapiste bulunan Hallâc'ın Bağdat ve çevresindeki etkisi giderek artmıştır. Fakat aleyhindeki faaliyetler bütün şiddetiyle devam etmiştir. Cezalandırılması yönündeki taleplerin artması üzerine Vezir Hâmid b. Abbas tarafından idam isteğiyle tekrar hâkimler heyetinin önüne çıkarılmıştır. Vezir Hâmid'in ısrarlı takibi karşısında bir oldu bittiyle karşı karşıya kalan Mâlikî kadısı Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Ezdî idamına hükmetmiştir. Hallâc, 24 Zilkade 309 (26 Mart 922) tarihinde Bağdat'ın Bâbüttâk denilen semtinde önce kırbaçlanmış; burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra idam edilmiştir.

Hallâc-ı Mansûr'un öldürülme sebebi hakkında Abbâsîler'e karşı ayaklanmış olan Karmatîlerle gizlice mektuplaştığı, "enelhak" sözüyle ulûhiyyet iddiasında bulunduğu, haccın farziyetini inkâr edip yeni bir hac anlayışı ortaya koyduğu şeklinde çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Hallâc'ın idam fetvası dinî olmaktan çok siyasî bir karar olup ancak siyasî baskılar ve entrikalar sonucunda çıkarılabilmıştır.

⁵⁷⁵ Ebû'l Kasım Cüneyd bin Muhammed Kavararî. Tarikat "pir"idir. Aslı Nihavend'li olmakla beraber doğduğu ve yetiştiği yer Irak'tır. Fıkıhta Süfyân Sevrî mezhebini iltizam etmiştir. 298 (909) tarihinde vefat etmiştir. İz, a.g.e., s.104

⁵⁷⁶ İlk mutasavvıflardandır. Tasavvuf, zamanın en uygun vaktinde, kulun Hakk ile her an meşgul olmasıdır fikrini savunmuştur. İz, a.g.e., s.56

⁵⁷⁷ Tasavvufta önemli bir yer edinmiş mutasavvıftır. "Tasavvuf ne şekil, ne de ilimdir; o sadece güzel ahlâktan ibarettir. Tasavvuf, Hakk'ın ahlâkıyla mütehalli olmaktır" görüşünü savunmaktadır. İz, a.g.e., s.52

⁵⁷⁸ Aşırı Şîî İsmâiliyye mezhebine mensup zümredir. Genel kabule göre bu zümre, 255 (869) yılında Abbâsîler'e karşı düzenlenen Zenc İsyanı sırasında ortaya çıkmıştır. Karmatîler ve ilk İsmâililer nasların zahiri ve bâfîni yönlerinin bulunduğunu, peygamberlerin zahirî manâları açıkladığını, asıl manâlara ulaşabilmek için nasların vasîler ya da yetkili kimseler tarafından te'vil edilmesi gerektiğini öne sürmüşleridir. Sabri Hizmetli. (2001). Karmatîler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, CXXIV, TDV Yayınları, İstanbul, s.510

Tasavvufî Görüşleri: Hallâc-ı Mansûr'un vahdet-i vücûd inancıyla ilgili değişik görüşler vardır. Genellikle vahdet-i vücûd inancına bağlı olanlar onu bu görüşün temsilcilerinden saymışlardır. O dönemde vahdet-i vücûd fikrinin bulunmadığını söyleyenler ise onun görüşlerini vahdet-i şühûd olarak adlandırmışlardır. Bunlara göre Hallâc Allah sevgisiyle coşmuş, kendinden geçmiş, her şeyi Hak olarak görmüş, sonra kendine gelince yaratana yaratılanların ayrı ayrı varlıklar olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁹

Kaygusuz eserde iki yerde Hallâc-ı Mansûr'dan bahsetmektedir.

1- “Kamû şeyde benim ’ayn-ı hakikat
sıfât-u zât-ı mutlak bahr-i hikmet
hemân benim dahi çûn-ü çerâ yok
ne Mansûr var ne Bağdad’da Ene’l-Hak”⁵⁸⁰

2- “ne agyârım ne yâr oldum ne Mansûrum ne dâr oldum”⁵⁸¹

4.3.3. Ebû Bekr-i Şiblî

İmam-ı Şiblî, d. 861 (Hicri 247) Bağdat, Samarra ö. 945 (H. 334) Tam adı Ebu Bekr-i Şiblî'dir. İslâm âlimi olarak bilinen Ebû Bekr-i Şiblî'nin adı'nın Cafer, baba adının ise Yunus olduğu söylenmektedir. Orjinali Arapça olan bir çok tercüme eserde Samarra'da doğduğu ve Bağdat'a yerleştiği anlatılmıştır.⁵⁸² Tarihte adına çok sık rastlanan Cüneyd-i Bağdadî'nin talebesi olduğu şeklinde kayıtlara rastlanmıştır. Yine bir çok kaynakta Maliki mezhebinin fıkıh âlimlerinden olduğu şeklinde bilgilere ulaşılmıştır. Maliki Ehl-i Sünnet mezhebinin kurucusu Mâlik bin Enes'in eseri olan El Muvatta'yı tamamen ezbere bildiği şeklinde ifadelerle rastlanmaktadır.⁵⁸³

Eserde bir yerde ismi geçmektedir.

1- “kendüyi Şiblî ve Hasan-ı Basrî ve Bâ-yezîd-i Bistamî yerine koyub da'vây-ı kerâmet iderler”⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Süleyman Uludağ. (1997). Hallacı Mansur. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XV, TDV Yayınları, İstanbul, ss.377-381

⁵⁸⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.137

⁵⁸¹ Kaygusuz, a.g.e, s.140

⁵⁸² Ebû Bekr-i Şiblî. (2011). http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mam-%C4%B1_%C5%9Eibli. (05.07.2011)

⁵⁸³ Ömür Ceylan. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.383

⁵⁸⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.128

4.3.4. Hasan-ı Basrî

Hz. Ömer başta olmak üzere birçok sahâbînin duasını alan Hasan-ı Basrî on iki yaşında Kur'an-ı ezberlemiştir. Vâdilkurâ'ya giderek burada kendini ilme vermiştir. İstifade ettiği sahâbîler arasında Enes b. Mâlik ilk sırada yer almaktadır. Hz. Ali'nin halife olmasının ardından ailesiyle birlikte Basra'ya gitmiş ve ömrünü burada geçirmiştir.

Hasan-ı Basrî, Basra Valisi Süleyman b. Harb'in verdiği kadılık görevini bir süre ücret almadan yaptıktan sonra istifa ederek ilim ve vaazla meşgul olmaya başlamıştır. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Katâde b. Diâme, Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Atâ, Abdullah b. Avn, Mâlik b. Dînâr ve Mübarek b. Fedâle bulunmaktadır. Muâviye zamanında Rebî b. Ziyâd'ın kumanda ettiği bir sefere katılarak Rebre kâtiplik yapmıştır. Mühelleb b. Ebû Sufre kumandasında Kabil üzerine gönderilen bir orduya da katılmıştır.

Hayatını Basra'da vaaz ve ibadetle geçiren Hasan-ı Basrî Receb 110 (Ekim 728) tarihinde burada vefat etmiştir.

Kur'an'a getirdiği serbest yorumları, hakîmâne sözleri, dünya ve âhirete bakış tarzıyla zâhid ve sûfilere örnek olan Hasan-ı Basrî, tasavvufî hayatın vücut bulmasını sağlayan ve ona manevî zemini hazırlayan takva sahibi tabîilerden kabul edilmiştir. Bu bakımdan sûfî tabakat kitaplarında ona geniş yer verilmiş, fikirleri ve menkıbeleri üzerinde önemle durulmuştur. İlk büyük sûfilerden biri olduğu, sûfilerin imamı sayıldığı, daima örnek alındığı, ilim ve tasavvuftaki büyüklüğü kaynaklarda vurgulanmıştır.⁵⁸⁵

Eserde bir yerde ismi geçmektedir.

1- “kendüyi Şiblî ve Hasan-ı Basrî ve Bâ-yezîd-i Bistâmî yerine koyub da'vây-ı kerâmet iderler”⁵⁸⁶

4.3.5. Bâyezîd-i Bistâmî

Ebû Yezîd Tayfur b. fsâ b. Sürûşân (ö. 234/848 [?]) İlk büyük mutasavvıflardandır. Hemen bütün tasavvuf ve tabakat kitaplarında Bâyezîd-i Bistâmî'den bahsedilirse de bu bilgiler genellikle onun menkıbeleri, sözleri ve şathiyelerine dair olup bunlar arasında hayatıyla ilgili pek az bilgi bulunmaktadır. Bu kısıtlı bilgilere göre o İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistâm kasabasında doğmuştur. Dedesi Sürûşân (Serûşân) aslen İranlı Mecûsî bir din adamıyken müslüman olmuştur.

⁵⁸⁵ Tahsin Görgün. (1997). Hasan-ı Basrî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, TDV Yayınları, İstanbul, ss.291- 301

⁵⁸⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.128

Bâyezîd-ı Bistamî tasavvuf tarihinde sekr, fena, melâmet, tevhid, marifet, muhabbet, mi'rac ve îsâr gibi konulardaki sözleri ve şathiyeleriyle tanınmaktadır. O sâlikin kendinden geçip (sekr) benliğini yok ederek (fena) Hakk'a ermesi gerektiği düşüncesindedir. Sâlik bu dereceye ancak sürekli riyazet, çetin nefis mücadelesiyle birlikte derin tefekkür ve dikkatli murakabe ile erişebilmektedir. Nitekim kendisi Allah'a hitaben O'na nasıl erebileceğini sorduğunda, "nefsini bırak da öyle gel" cevabını aldığını, bunun üzerine gömleğinden çıkan yılan gibi nefsinden ve benliğinden sıyrılıp çıktığını ifade etmiştir. Sahip olduğu mertebeye aç karın ve çıplak bedenle, nefsinin on iki yıl çekiçe döverek ulaştığını söyleyen Bâyezîd bu mertebede âşıkla maşukun bir ve aynı, her şeyin "bir"den ibaret olduğunu görmüş, "ey sen ki bensin!" şeklinde kendisine yine kendisinden nida edildiğini söylemiş, fenadan da fâni olmayı gösteren bu hali ifade etmek üzere "Heme üst" (her şey O'dur) sözünü kullanmıştır. Hakk'a giden yolun uzun olduğunu ve O'na ulaşmanın kolay olmadığını her fırsatta belirten Bâyezîd, Hakk'a erdiğini sananların aslında henüz yolda olduklarını, bir erme halinden bahsedilemeyeceğini anlatmak için, "Binlerce makamı geride bıraktıktan sonra Allah'ın mânasında değil lafzında olduğumu gördüm" demiş ve bu şekilde Allah'ın künhüne ulaşmanın imkânsızlığını anlatmak istemiştir.⁵⁸⁷

Kaygusuz Baba, Bâyezîd Bistamî'ye eserinde bir cümle ile değinmiştir. Kendini Hakk yolunda mürşid-i kâmil sananların, kendilerini mutasavvıf sandıklarını alaycı bir yaklaşımla ele almıştır.

1- "kendüyi Şiblî ve Hasan-ı Basrî ve Bâ-yezîd-i Bistamî yerine koyub da'vây-ı kerâmet iderler"⁵⁸⁸

4.4. TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

4.4.1. Ali

Ebû'l- Hasen Ali b. Ebî Tâlib el- Kureşî el- Hâşimî (ö. 40/ 661). Hz. Muhammed'in damadı, Hulefâ'yi Râşidîn'in dördüncüsüdür. Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Ebû Talib'in en küçük oğludur. Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman edenlerdendir. Kur'an-ı Kerim ve Hadis konusunda derin bir ilme sahip olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.⁵⁸⁹ Alevî-Bektaşî ve aşırî şîî gruplar tarafından benimsenmiştir.

⁵⁸⁷ Süleyman Uludağ. (1992). Bayezidi Bistami. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.V, TDV Yayınları, İstanbul, ss.238-341

⁵⁸⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.128

⁵⁸⁹ Fırlalı, a.g.m., s.371

Eserde Hz. Ali'nin iyi huyundan, ilim bilmesinden bahsedilmiştir. Kaygusuz Baba ruhanî gezintisi sırasında Hz. Ali'ye rastlamasını ve onunla arasında geçen konuşmasını aktarmaktadır. Onun müridliğine girdiğinden bahsetmektedir. Kendine rehber olarak Hz. Ali'yi seçtiği görülmektedir. Alevî-Bektaşî anlayışında da, Alevî-Bektaşîlerin kendilerine Hz. Ali'yi örnek aldıkları görülmektedir.

1- “ârifler ve ehl-i diller meclisine kendini lâıyk eyle mürşid-i kâmile iriş tâ ki dünyâ ve âhiret marazlarından emîn olasın bu kerre tâlib pir-i kâmilî buldukdan sonra ‘ışkı delîl ide özin bilûb ârif olub Hakk’ı vücûdunda hulkı Hazret-i Mustafaya ve huyı Hazret-i Murtazaya benziye”⁵⁹⁰

2- “derviş cümle âlemi öz vücudunda ki gördi bu kerre akl şehrine girdi Hazret-i Sultân Muhammedü'l-Mustafa Sallallahu aleyhi ve selamlı gördi ışk şehrine girdi Hazret-i Aliyyü'l-Murtazayı gördi ilerû varub selâm virdi eyitdi sultanım bu seyrân ve bu çetr-i eyvân ki kurulmuş pes sâhibi handedir ki görünmez eyitdi Hazret-i Ali Keremullah veche eyitdi hiç sahibsiz eyvânda sâye bânı olur kevineyn içinde cünbüş idüb ve şem'a gösteren yine sâye bân sâhibidir ansız hiçbir nesne yokdur bu varlık cümle anun varlığıdır didi midâni hemân derviş ilerû varub Hazret-i Ali'nin elin öpüb eyitdi sultânım ben sana mürîd olurum zirâ erkân-ı nûra öğrenmek içün didi Hazret-i İmâm kabûl idüb bir niçe zamân kullugunda kaldı bir gün Hazret-i İmamdan sordı ki sultânım bu cesed yoğken birazınla yâr idik takdir işin böyle işler idik nâgâh bir gün özümü yerin ve göğün içinde gördüm yine bir zemândan sonra düşümde gördüm ki bu yer ve gök benim içimde mevcuttur bu düşün ta'biri nedir didi hemân Hazret-i Ali dervişin gönlünde gizlendi derviş dört yana bakdı hiç nesne görmedi”⁵⁹¹

3- “derviş birâz ilerû varub gördü ki Hazret-i Aliyyü'l-Murtaza Süleymân'ın gözi kirpigi altından bakâr derviş bin cân ve dil ile şâd olub gönül hânesinden çok tazarru' ve zârlık eyledi bu kerre Hazret-i İmâm dervişe tudak kısûb eyitdi beyit her çi bini nik dem zen hiç çizi meguy gam mehad didi ben Süleymân vücuduna gelmişim Süleymân şimdi özin hod ben hevâsını bilûrüm didi”⁵⁹²

4- “derviş sükût idüb fırsat gözledi bir dem Ali Hazretini halvet bulûb eyitdi sultânım Yusuf Peygamberden aleyhi ve sellem sordum ki seni ihvânun çâha salmışlar gerçek midir didi Yusuf Peygamberden aleyhi ve sellem didi ki kuyu didikleri bu cesedir kuyudan ki çıkdım Mısira sultân oldum didi togrı mıdır Hazret-i Ali Keremullah veche eyitdi togrıdır

⁵⁹⁰ Kaygusuz, a.g.e, ss.130-131

⁵⁹¹ Kaygusuz, a.g.e, ss.142-143

⁵⁹² Kaygusuz, a.g.e, s.143

yum göz ki didi derviş gözin yumdu yine açdı gördi yüz yigirmi dörd bin artık eksik enbiyâ Hazret-i Aliye tahsîn ve aferîn iderler”⁵⁹³

4.4.2. Sâhib-i zaman (Mehdî)

Dünyanın son zamanlarında ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzüne hâkim kılacağına inanılan kurtarıcı. Sözlükte "doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek" anlamındaki hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş bir sıfat olup "hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi" demektir. Mehdî, farklı kültür ve dinlere göre dünya tarihinin sonunda (âhir zaman) Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek ve yeryüzünü hâkimiyetine alacak bir hükümdar, insanlara doğru yolu gösterecek bir peygamber, dinî bir lider olacaktır. Mehdî inancının, daha çok Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesinin ardından Kâ'b el-Ahbâr'ın Yahudilik'ten İslâm dinine taşıdığı sanılan rivayetlerin etkisiyle ortaya çıktığını ve hilâfetin Ali b. Ebû Tâlib'in soyundan gelenlere ait bir hak olduğunu savunan gruplar arasında yayıldığını söylemek gerekir. Hüseyin'in şehid edilmesi üzerine Muhtar es-Sekafî ve Keysân'ın öncülüğündeki Keysâniyye'ye bağlı bir grup, Ali b. Ebû Tâlib'in oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin müslümanların gerçek halifesi ve yegâne kurtarıcısı olduğunu iddia etmiş, vefatında Medine'deki Cennetülbaki Kabristanı'na defnedildiği halde onun ölmediğini ve Radvâ dağında yaşadığını, kıyametin kopmasından önce mehdî olarak geri gelip dünyada adaleti hâkim kılacağını ileri sürmüş, böylece mehdîlik ilk defa Keysâniyye tarafından 1. (VII.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmış ve diğer Şîîler'e intikal ederek müslümanlar arasında yayılmaya başlamıştır. Şîî fırkalarından Nâvûsiyye ise Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra onun ölmediğine ve mehdî olarak bir gün zuhur edeceğine inanmıştır. Ortaya çıktığı erken devirde mehdî inancı sadece Şîî zümreleri arasında rağbet görmemiştir. Mehdî inancının menşeiyle müslümanlar arasında ortaya çıkışının sebepleri hakkında ileri sürülen farklı görüşleri şöylece özetlemek mümkündür: 1. Mehdî telakkisi her toplumda yankı bulan bir sığınma mekanizmasıdır. Sosyal şartların bozulup zulmün arttığı dönemlerde halk bir kurtarıcı beklentisi içine girmiş, daha sonra bu beklenti dinî bir inanca bürünerek mehdî inancı şeklinde ortaya çıkmıştır. 2. Mehdî anlayışı Yahudilik, Hristiyanlık ve Maniheizm gibi dinlere ait bir inanç olup Kâ'b el-Ahbar ile Vehb b. Münebbih tarafından Hz. Muhammed'e atfedilen rivayetler yoluyla müslümanlar arasında yayılmıştır. Mehdî kelimesinin mesîhin Arapça'ya tercüme edilmiş şekli olması bunun kanıtını teşkil etmektedir. 3. Mehdîlik, iktidar mücadelesinde yenilgiye uğrayan veya mevcut iktidarını güçlü kılmak

⁵⁹³ Kaygusuz, a.g.e, s.144

isteyen siyasî zümreler tarafından ortaya atılmış, önce aşırı Şîa (Gâliyye), ardından mutedil Şîa ve Sünnîler tarafından İslâm dinine mal edilmiş siyasî kökenli bir inançtır. Şîî düşüncesinden etkilendiği kabul edilen tasavvuf ehlinin mehdî inancını benimsemesi bu akidenin müslümanların çoğunluğu arasında yayılmasına zemin hazırlamıştır. 4. Mehdî inancı İslâmî bir akîde olmakla birlikte yabancı kültürlerden etkilenmiştir. Zira sahih hadis mecmualarında yer alan rivayetlerde mehdinin çıkacağından bahsedilmiş ve mehdî tabiri 1. (VII.) yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren müslümanlarca bilinmiştir. Tasavvufla teşeyyu' arasındaki ilişki sebebiyle olacaktır ki Ferîdüddin Attâr, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî ve Abdurrahman Câmî gibi mutasavvıflar veya mistik ruhlu kişiler de aynı kanaate sahiptir. Bu anlayışa göre kıyametin kopmasından önce müslümanları içinde bulundukları kötü durumdan kurtaracak bir mehdî çıkacaktır, bu da "Sâhibüzzamân" olarak da anılan on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Mehdî'dir. Babasının vefatından (260/874) sonra insanlardan gizlenen Muhammed el-Mehdî ölmemiştir. Deccâl'in ortaya çıkışının ardından Mekke'de zuhur edip iktidarı ele geçirecek, zalimleri cezalandırıp adaleti hâkim kılacak, ilâhî emirlere itaat edilmesini sağlayacak ve müslüman olmayanları öldürecektir.⁵⁹⁴ Metinde de gelecek zamanda ortaya çıkacak kurtarıcı olarak görülmektedir.

1- "Amma devr-i âhirde bir sâhib-i zaman zuhûr ide yine Resulullahın şerîfatı üzre ola"⁵⁹⁵

4.4.3. İskender

Eski kültürümüz iki İskender tanmaktadır. Bunlardan birincisi İskender-i Zülkarneyn, diğeri de İskender-i Yunanî'dir. Yani Makedonyalı Philip'in oğlu Alexander (the great). Hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönünden birbirlerine çok benzeyen bu kişileri eski tarih, tefsir ve edebiyat müellifleri çok defa aynı kişi sanmışlardır. Oysa Kur'an-ı Kerim'de hayatı hakkında bilgi verilen Zülkarneyn ile Büyük İskender birbirleriyle alakalı kişiler değildir. Büyük İskender M.Ö. III. yüzyılda (356-323) yaşamıştır. Kur'an-ı Kerim'de hayatı hakkında bilgi verilen Zülkarneyn hakkında ise rivayetler değişiktir. Adı hususunda, Abdullah İbn Dahhak, Yuyan b. Yafes, Sa'b b. Râşid, Merbuzan İbn Merduye el-Yunânî, Zî-şeddâd b. Tat b. Sebe gibi görüşler mevcuttur. İskender-i Zülkarneyn'in hakkındaki efsaneler ve rivayetler çoktur. Metinlerde genel olarak ab-ı hayat araması, Hızır

⁵⁹⁴ Ekrem Sarıçioğlu. (2003). Mehdi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXVIII, TDV Yayınları, İstanbul, s.369

⁵⁹⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.111

ile olan yakınlığı, zulumata girmesi, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği vs gibi yönlerinden ele alınmaktadır.⁵⁹⁶

1- “amma neyleyim halinden haberdar değilsin vücudun sedd-i İskender olmuş pend ve nasihat kâr itmez”⁵⁹⁷

4.4.4. Fir'avn (Firavun)

Hız. Mûsâ dünyaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı II. Ramses'tir. Ancak İsrâiloğulları'na karşı baskının II. Ramses'in babası I. Seti döneminde başladığı da kabul edilmektedir. Ahd-i Atık bu firavunun, İsrâiloğulları'na baskı uygulaması yanında erkek çocuklarının öldürölüp kız çocuklarının sağ bırakılmasını, daha sonra da erkek çocuklarının ırmağa atılmasını emrettiğini bildirmiştir. Bu firavun tarafından sarayda büyütölen Hız. Mûsâ kırk yıl sarayda yaşamıştır. Medyen'deki kırk yıllık ikametinden sonra geri döndüğünde önceki kral ölmüş, yeni bir kral tahta geçmiştir. Ahd-i Atık, Hız. Mûsâ'nın mücadele ettiğı firavun ile daha önce İsrâiloğulları'na zulmeden firavunun farklı kişiler olduğunu belirtmektedir. Bu firavunun II. Ramses'in oğlu Menephtah olması muhtemeldir. Ancak İsrâiloğulları'nın Hız. Mûsâ önderliğinde Mısır'dan çıkışlarıyla ilgili farklı tarihler verilmektedir. Hız. Mûsâ, İsrail'in Allah'ı (Yehova) adına İsrâiloğulları'nı salıvermesini istediğinde firavun, "Yehova kimdir ki İsrail'i salıvermek için onun sözünü dinleyeyim? Yehova'yı tanımam ve İsrail'i de salıvermem" diyerek Hız. Mûsâ'nın isteğini reddetmiştir. Tanrı onun yüreğini katılaştırdığı için İsrâiloğulları'nı bırakmamıştır. Ancak bu tutumu yüzünden çeşitli musibetler zuhur edince onları serbest bırakmak zorunda kalmış; fakat daha sonra İsrâiloğulları'nın peşine düşmüş ve denizde ordusuyla birlikte boğulmuştur. Kur'an'da yetmiş dört yerde geçen Firavun Hız. Mûsâ'nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenen, ilâhlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Hız. Mûsâ'nın Tanrı'sına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir. Çeşitli âyetlerin, Firavun'u fert olarak ele almaktan çok onu erkânıyla birlikte zikretmesi dikkat çekicidir. Birçok âyette Firavun'un ailesi (âl-i Fir'avn), avenesi (mele'), kavmi ve askerleriyle (cünûd) birlikte anılması, onun tek bir kişi olmaktan ziyade bir sembol olarak takdim edildiğini göstermektedir. Hız. Mûsâ insanlık tarihinde hak, adalet ve sağduyuyu temsil eden nübüvvet

⁵⁹⁶ Pala, a.g.e., s.288

⁵⁹⁷ Kaygusuz, a.g.e, s.105

zincirinin bir halkasını oluştururken Firavun, Kârûn, Hâmân ve taraftarları bunun karşısında yer alan bir zihniyeti temsil etmektedirler.⁵⁹⁸

Kaygusuz Baba'da Fir'avn'ın Hz. Mûsâ ile yaptığı mücadeleleri konu edinmiştir. Fir'avn'ı şeytanın tarafında bir kimse olarak göstermiştir. Aynı zamanda Fir'avn'ı insanın içinde bulunan kötü duygular olarak da görmüştür.

1- “Fir'avn hışm ile geliyor ve nefs-i askerinin yığûb şeytânı pir idinmiş geldi çadırların kurub azîm divân düzdi şeytân bakûb Mûsâ ile dervişi gördi Fir'avn eyitdi ol iki âdemi gördim ki benim büyük adularım anlardan adam gönderib getürdün didi adam gönderdiler gelürken Mûsâ dervişe eyitdi sen tonma ben söyleşim didi bunları gördiler iblis Fir'avna eydir ki bu kişiler der ki gayrı Tanrı dahi var diler didi Fir'avn eyitdi öylemi dersin Mûsâ eyitdi öyle deriz ve öyledir didi Fir'avn eyitdi gözünüzle gördünüz mü yohsa kıyâs ile mi söylersin didi Mûsâ eyitdi hiç kimse anı göz ile görmez amma ol cümle yaradılmışı bakmadan görür didi hemân şeytân ilerû gelûb Fir'avna eyitdi bu kişidir ki âlemi câzuluk ile azdırmışdır hemân bunu cezâsına yatûr”⁵⁹⁹

2- “derviş şeytânı yakasından tutub yire çaldı asâsın ve torbasın elinden aldı Fir'avn gayretlenûb nefs-i askerine komân didi”⁶⁰⁰

3- “Fir'avn dahi bir yana kaçdı derviş irişûb Fir'avnın başından börkin kapdı ve şeytânın torbasın ve Fir'avnın börkin Hazret-i Mûsânın önüne koydu”⁶⁰¹

4- “bu şeytân ve Fir'avn ve Nemrûd öz vücudunda hevâ ve heves ve buhl ve hased imiş anlar ki yâbâna itdi”⁶⁰²

4.4.5. Nemrûd

Bâbil ülkesinin kurucusu sayılan ve Babil Kulesi'ni yaptıran kral olup Hz. İbrahim'i ateşe attırmasıyla ünlüdür. Yaşadığı dönem M.Ö. 2640 yıllarına rastlamaktadır. Kelimenin aslı Nimrûd olup, bütün Bâbil hükümdarlarına verilen bir ünvan olduğu da sanılmaktadır. Nemrûd, İbrahim Peygamber'i ateşe attıktan sonra da imân etmemiştir.⁶⁰³

Kaygusuz Baba'nın Budalaname adlı eserinde Hz. İbrahim ile olan münasebeti anlatılmış aynı zamanda Nemrûd'u insan içinde bulunan kötülük olarak da hissettirmiştir.

⁵⁹⁸ Ömer Faruk Harman. (1996). Fir'avn (Firavun). *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.16-17

⁵⁹⁹ Kaygusuz, a.g.e, ss.155-156

⁶⁰⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.156

⁶⁰¹ Kaygusuz, a.g.e, s.156

⁶⁰² Kaygusuz, a.g.e, s.157

⁶⁰³ Pala, a.g.e., s.426

- 1- “Nemrûd merdûd İbrâhim Peygamberi ateşe atmak ister”⁶⁰⁴
- 2- “ahir halk cem’ olmuş şeytân Nemrûdun küll-vârî olmuş duruma”⁶⁰⁵
- 3- “Nemrûd emr itdigi Âdemi ve dervişi getûrdiler ki bir azîm ateş yanmış mancılık kurulmuş İbrâhim Peygamberi getûrdiler şeytân İbrâhime eydir ki Nemrûddan gayrı bir Tanrı var der imişsin gel imdi bu sözün terk eyle”⁶⁰⁶
- 4- “İbrâhim Nemrûdî kabûl itmeyûb Tanrılığın inkâr idüb bir gayrı Tanrı vardır deyû derviş eyitdi İbrâhim togrı söyler Nemrûd nice Tanrı olur ki ben anın togrugun bilûrüm”⁶⁰⁷
- 5- “derviş irişûb bir eliyle şeytânı ve bir eliyle Nemrûdî tutdı leşker cümle kaçûb ırakdana bakûb tururlar”⁶⁰⁸
- 6- “Nemrûd Âdeme tazarru’ eyledi”⁶⁰⁹
“Nemrûdun cürmü çokdur didiler”⁶¹⁰
- 7- “şeytânlık itmeyim didi çok zârlık eyledi Nemrûd dahi her ne dirsens kabûl etdik şimden sonra kullugunda durmuşuz didiler”⁶¹¹

4.4.6. Zâl

Şehname’de adı geçen kahraman Sam’ın oğludur. Zâl, saçı, kaşı ve kirpikleri beyaz olarak doğduğu için bu lakabı almıştır. Zâl-ı Zer de yine bu beyazlıktan dolayı ona verilen lakaptır. Bu hali uğursuzluk sayan babası Sam, “bu benim oğlum değildir” diyerek onu Elbruz dağına atmıştır. Zâl orada simurg denilen kuş tarafından beslenip büyütülmüş ve kendisine Dâstân denilmiş. Dâstân, hile anlamına gelmektedir.⁶¹²

Eserde tek bir yerde geçmektedir.

- 1- “Mûsâ eyitdi buna kârbânserâyı dirler niçe bin Süleyman ve Rüstem Zâllar gibi pehlivânlar geldi”⁶¹³

4.4.7. Rüstem

İran’ın ünlü kahramanıdır. Adı Şehnâme’de övgüyle anılmaktadır. Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-o Zâl-i Zer, Pûr-ı Destân, Tehemten, Heft-hân-ı Acem gibi

⁶⁰⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.151

⁶⁰⁵ Kaygusuz, a.g.e, s.151

⁶⁰⁶ Kaygusuz, a.g.e, s.151

⁶⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e, ss.151-152

⁶⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e, s.152

⁶⁰⁹ Kaygusuz, a.g.e, s.152

⁶¹⁰ Kaygusuz, a.g.e, s.153

⁶¹¹ Kaygusuz, a.g.e, s.153

⁶¹² Pala, a.g.e., s.455

⁶¹³ Kaygusuz, a.g.e, s.155

sıfatları ile tanınmaktadır. Kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılmaktadır. Rüstem, Cemşid soyundan gelen Neriman'ın torunu ve Sam'ın oğlu olan Sicistân ve Seyistân hükümdarı Zâl'ın oğludur. Daha delikanlılığında birçok devleri öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. M.Ö. IV. Asırda Keykavûs zamanında yaşadığı sanılmaktadır. Turan hükümdarlarıyla ve Efrasiyab ile olan savaşları yanında Siyavuş'u öldürmesi ve Güştâb'ı esaretten kurtarmasıyla ünlüdür. Zerdüşť dinine girmemiş ve İsfendiyâr ile savaşmamıştır.⁶¹⁴

Kaygusuz Baba eserde bu dünyadan çok güçlü isimlerin gelip geçtiğini açıklarken Zâl ve Rüstem'i örnek vermiştir.

1- “Mûsâ eyitdi buna kârbânserâyı dirler niçe bin Süleyman ve Rüstem Zâllar gibi pehlivânlar geldi”⁶¹⁵

4.4.8. Cem (Cemşid)

Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin yıl yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenmektedir. Cem, halkını âlimler ve zâhidler, askerler, çiftçiler ve sanatkârlar olmak üzere dörde ayırmıştır. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı da icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevruzu yılbaşı ilan etmiştir. Bazılarına göre Cemşid Süleyman Peygamberdir. Cemşasb da denilen Cem bu yüzden rûzgâr yahut yüzük ile anılmaktadır. Şarabın icatçısı olarak da bilinmektedir (Cam-ı Cem). Cem' meclisi, âyin-i cem', ayn-ı cem' bu itibarla söz konusu edilir. Alevî-Bektaşî tarikatlarında ayin-i cem' zikir edilir. Bunun nedeni Bektaşîlikte zikirden sonra içki içilmesi ve şarabı Cem'in bulmuş olmasıdır.

İslâm edebiyatında zevk ve eğlence sembolü olarak adı ve “cam”ı efsaneleşmiştir. O, bir iktidar ve ululuk sembolüdür.⁶¹⁶ Kaygusuz Baba'da eserinde Cam-ı Cem padişahı derken onu yüceltmıştır.

1- “mecma'ül-bahreyn sende iken ve sen câm-ı cem padişahı iken niçûn dilenci olasın”⁶¹⁷

⁶¹⁴ Pala, a.g.e., s.455

⁶¹⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.155

⁶¹⁶ Pala, a.g.e., ss.108-109

⁶¹⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.105

4.4.9. Nesîmî

Seyyid İmâdü'd-din Nesîmî, XV. yüzyılda yaşamış Azerî sahasının Alevî şairlerindendir.⁶¹⁸ Tam olarak bilinmemekle beraber ölüm tarihi 820 (1417) olarak verilmiştir.⁶¹⁹ XV. yüzyıl şairlerinden Seyyid Nesîmî gerek sanatı, gerek Hurufilik kaynaklı inancı ve düşünceleri, gerekse mücadeleci şahsiyetiyle kendisinden sonra gelenleri etkilemiş bir ozandır.⁶²⁰ Kaynaklarda şairin Bağdat'ın Nesîm kasabasında olduğu, Şîrâz'da bulunduğu için Nesîm-i Şîrâzî olarak da bilindiği, Emir Seyyid İmamü'd-din Nesîmî olarak da tanındığı, Şairin “ene'l-hak” dediği ve Hurufî olduğu için Halep'te Hallac-ı Mansur gibi derisi yüzülerek idam edildiği belirtilmektedir. Aleviliğin yedi ulu ozanı arasında yerini almıştır.

Kaygusuz Baba eserde Nesîmî'nin Allah'ı kavrayan olduğunu kuş dili biliyor olmasıyla örneklendirmiştir.

1- “fehm ile Nesimi'nün sözünün ma'nâsun bil bu kuşdilidir”⁶²¹

4.5. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBA'A)

Dört unsur; toprak, hava, su ve ateş öğeleridir. Varlık âlemi bu dört öğeden oluşmuştur. Bu dört öğe, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim olarak kabul edilmiştir. Buna göre ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlık, havanın soğukluk ve toprağın da kuruluştur. Bu dör unsur dünya ve kâinattan kinayedir. Bu nedenle âlem-i anâsır madde âlemini karşılmaktadır.⁶²²

Sûfîler nefsin dört mertebesini dört unsura benzetirler. Nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya, nefs-i mutmaine toprağa benzetilmektedir. Bunlardan her biri için on özellik belirlenmiş ve böylece kırk sayısına ulaşılmıştır. Tasavvuf ehlinin yaptığı birçok açıklama ve yorum dört unsur nazariyesine dayanmaktadır.⁶²³

1- “âdem'in vücudu bir şehrdir dört dürlü cevâhirden bünyad olmuşdur **od, su, toprak, yel**”⁶²⁴

⁶¹⁸ Bekir Çınar. (2009). Seyyid Nesîmî divanı. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 15(39):73-83

⁶¹⁹ Mustafa Ünver. (2009). Nesîmî ve vahdet-i vücud. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 15(39):537-552

⁶²⁰ Erol Gündüz. (2010). Divan şairi Seyyid Nesîmî'nin, halk şairi Kul Nesîmî üzerindeki etkileri. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (The Journal of International Social Research), 12(3):202-212

⁶²¹ Kaygusuz, a.g.e, s.97

⁶²² Pala, a.g.e., s.37

⁶²³ Uludağ, a.g.e., s.40

⁶²⁴ Kaygusuz, a.g.e, s.121

4.6. İNSAN

Budalanâme adlı bu eserin temel konusu insandır. Kaygusuz Baba insanı çeşitli sıfatlara ayırmıştır. Akl-ı maaş⁶²⁵ dediği insanları yererken, akl-ı maad⁶²⁶ dediği ve geleceği kavrayan akıl olarak nitelendirdiği bu kimseleri yüceltmıştır. Kaygusuz Baba insanı iki direkli şehire benzetmiştir. Kaygusuz Baba'nın nazarında insanlar ilm-i dana, ya sahip ya da nâ-dândırlar. Eserde insan vücûdundan da bahsedilmiştir.

1- “‘akl-ı ma’âş merkebi bu yolda hû lengdir ve bu ‘akl-ı ma’âş anadan gözsüz dogubdur dünyada âhiretde a’mâdır”⁶²⁷

2- “bu ‘ilm-i ‘akl-ı ma’âd bilûr”⁶²⁸

3- “bir yer ve bir gök dahi var kim anda gün-a-gün sun’-i settâr hû var ve ol göğün arasında iki direkli bir şehri azîm var kim”⁶²⁹

4- “âdem’in vücudu bir şehirdir dört dürlü cevâhirden bünyad olmuştur **od, su, toprak, yel** ve tokuz dürlü hü cevâhirden yapılmıştır **et, kan, ilik, yağ, kıl** bunlar anâ cânibidir ve bu şehrin on iki kapûsu vardır kapû var ki gâh açılûr gâh örtülür ve bu şehrin içinde üçyüz ırmak vardır ki tamarlardır ve yedi yüz yetmiş yedi bendi vardır ki sinirlerdir ve dört yüz kırk pare direği kemûklerdir ve ortasında bir pınârı vardır ki şehrin cümle yerine su andan bahş olur ki ciğerdir ve dahi beş pâs-bân vardır ki zâhirde hayr ve şerden ne zuhûr olursa vücuda ve rûha haber virirler **görmek, işitmek, tutmak, kokmak**”⁶³⁰

4.7. ÜLKE VE ŞEHİRLER

Eserde Hatâ (Çin), Hotan (Türkistan’da bir şehir), Hindistan ve Bağdat şehirlerinin adları geçer.

1- “Eğer müşk-ü hâlis ister Hatâ ve Hotani neyler”⁶³¹

2- “kime tâvus gerekse Hindistan seferinün meşakkatun çeksun”⁶³²

3- “ne Mansur var ne Bağdad’da Ene’l-Hak”⁶³³

⁶²⁵ Develioğlu, a.g.e., s.23

⁶²⁶ Develioğlu, a.g.e., s.23

⁶²⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.96

⁶²⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.97

⁶²⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.97

⁶³⁰ Kaygusuz, a.g.e., ss.121-122

⁶³¹ Kaygusuz, a.g.e., s.106

⁶³² Kaygusuz, a.g.e., s.135

⁶³³ Kaygusuz, a.g.e., s.137

BEŞİNCİ BÖLÜM BUDALANÂME

5.1. BUDALANÂME’NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kaygusuz Baba’nın Budalanâme adlı bu eseri Dil-güşâ adıyla geçmektedir. Kitabın 96. sayfasında başlık olarak “Kaygusuz Baba” yazıldıktan sonra altında (Kitabü’l-eren) “erenlerin kitabı” ve onun da altında bu kitap Kaygusuz Baba’nın “Dil-güşâ” adlı eseridir Allah ondan razı olsun (Heze kitâb dil-güşâ-yı kutb-i ileyh lâ-sultân Kaygusuz kuddise sırrahu) ifadesi yer almıştır. Ancak daha sonra metnin başlangıcındaki duada, Peygamber Efendimize, ehli-beytine ve yakınlarının tümüne salât ve selamlar olsun denildikten sonra “bilün ve âgâh olun ki bu kitaba "Delil-i Budala"⁶³⁴ ve "Defter-i Âşık-ı Şeyda"⁶³⁵ ve "Siyer-i Sâdikan"⁶³⁶ ve “Hayali Nâ-dân”⁶³⁷ dahi dirler. Zira akla sığmaz haberdur. Akl-ı ma‘âş bu yolda lenkdir. Bu ‘akl-ı ma‘âş anadan gözsüz dogubdur, dünyada ve ahiretde a'madır”⁶³⁸ denilerek kitabın isminin Budalanâme olduğu söylenilmekle birlikte, kitabın içeriği hakkında da bilgi verilmektedir.

“Budala” sözü “Abdal” la aynı anlamları ifade etmektedir. Abdal, birinin yerine geçmek, birini, birşeyi, başka birinin, başka birşeyin yerine koymak, değiştirmek anlamlarına gelen arapça “bedel” ve “bedîl” sözlerinin çoğuludur.⁶³⁹ Buna dayanarak Kaygusuz Baba’nın kendini “Abdal” olarak tanımladığını ve bu kitaba da bundan dolayı “Budalanâme” diyerek, bu kitabın abdalların kitabı olduğunu söylemektedir. Kitabın içeriğinde Kaygusuz Baba abdallığın delili olarak kendini ve girmiş olduğu mücadeleleri kanıt gösterirken, Allah’ı delice sevmeden ve

⁶³⁴ Abdalların delili. Cebecioğlu, a.g.e., s.1

⁶³⁵ Tanrı’yı delicesine seven. Develioğlu, a.g.e., s.46

⁶³⁶ Yüksek vasıflar. Develioğlu, a.g.e., s.959

⁶³⁷ Cahil hayali. Develioğlu, a.g.e., s.794

⁶³⁸ Kaygusuz ,a.g.e., s.96

⁶³⁹ Abdülbaki Gölpınarlı. (2005). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılap Kitabevi, İstanbul, s.5

bunun getirdiği sonuçlardan bahsetmektedir. Allah'ı delice sevmenin sonucu olan yüksek vasıflara sahip olma da kitabın bir konusudur.

Kaygusuz Baba bu yolda olanlara seslenerek; bilgili olun, bilgili olduğunda Tanrı'yı delicesine sever ve yüksek vasıflara sahip olursunuz öğüdünü vermiş ve kitabın akla sığmaz haber olduğu ve kitabı eleştirenlerin kendini bilmez, bu yolda kör ve topal oldukları söylemiştir.⁶⁴⁰

Giriş kısmının devamında 'akl-ı ma'âş olana atıfta bulunmaktadır. Akl-ı maaş olanı sadece dünyayı düşünen ileriye göremeyen akıl olarak değerlendirmiştir. Arkasından "Bu gök ve yer dışında başka bir gök vardır ve arasında iki direkli bir şehir-i azîm var ki o şehre girmeyen sırrullahtan bir nesne duymaz"⁶⁴¹ diyerek insan ve sadece kişinin kendinde bulunan Allah'ın sırrından bahsedilmektedir. Burada bahsedilen gök "arş"tır. İslâmi olarak terim, Allah'ın kudret ve azametinin tecellisinden kinaye olarak, dokuzuncu kat semada bulunduğu tasavvur olunan taht'dır. Kâinattaki bütün varlığı kuşatan bir cisim olup, yüksekliğinden dolayı bu isim verilmiştir. Müfessirlerin izahına göre, Allah önce "arş"ı yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette Allah "arş"ı istila etti, yani "arş"a hükmetti şeklinde geçmektedir. Tasavvufta "arş" gönül anlamında kullanılmıştır.⁶⁴² Gönül aşığın aşkıyla ilgilendiği her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Gönül bir hitap yeridir.⁶⁴³ Yerlere göklere sığmayan Allah, mümin kulunun kalbine sığıdığından onun esas arşı ve istiva ettiği varlık insan-ı kâmilin kalbidir.⁶⁴⁴

Metinde geçen "iki direkli şehir" ise insan manâsındadır. İnsan yaratılanla Yaratan arası bir kavşak noktasıdır. Bir yandan yaratılmışa izafetle fani, diğer yandan Yaratıcıya izafetle ebedidir. İbn Arabî'ye göre o, "hem Hakk'ı, hem de halkı temsil etmektedir. Dış halk, içi Hak'tır, o halde insanın içi (bâtın) onun Rabbidir."⁶⁴⁵

Kısacası insan, âlemin kalbidir ve insanın, Allah'ın sureti üzerine yaratılması şuna delalet eder ki insan her şeyi ister ve bu şeye muhtaçtır. Oysaki muhtaç olduğu şeylerin tamamına hâkim olan yine odur. Bunun bir sonucu olarak yine İbn Arabî'ye göre: İnsan vücudu denen memleket Allah'ın barınağıdır. Türk

⁶⁴⁰ Kaygusuz a.g.e., s.96

⁶⁴¹ Kaygusuz, a.g.e., s.97

⁶⁴² Cebecioğlu, a.g.e., s.32

⁶⁴³ Pala, a.g.e., s.204

⁶⁴⁴ Uludağ, a.g.e., s.44

⁶⁴⁵ Öztürk, Yaşar Nuri, (2011). Tasavvufta insan. <http://aymavisi.org/makale/Tasavvufta%20insan%20-%20Yasar%20Nuri%20Ozturk.html>. (07.05.2011)

sûfilerinden Kayserili Mehmet Tevfik bu inceliğe şu nükteli sözü ile işaret etmiştir: “Beni iki direkli şehirde (insan vücudunda) bulursun.”⁶⁴⁶

İki direkli şehir (insan), sırrını kendi içinde saklayan, bu sırta ancak kendi içinde ulaşan ve ancak bu noktadan sonra sırrullahtan haberdar olan kişidir. Bahsedilen “sır” için şunlar söylenilebilmektedir.

Sır, ruhun ruhudur. Gönül ehlinden ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufî duygular ve bilgilerdir.⁶⁴⁷ Ayrıca sır Sâlik’in Hak’ta ve Hakk’a erdiği nokta olarak ifade edilmektedir.⁶⁴⁸ Yani “sır” Allah’ı kavramanın temelidir.

Kaygusuz Baba, ‘akl-ı ma’âş olanı cahil olarak nitelendirmektedir. Eserde akl-ı ma’âş olanların arifleri anlayamayacağı söylenip, onları anlamamanın yolunun ancak erenlerin sohbetine girmekle mümkün olunabileceği söylenmektedir.

Arifler, Allah’ın varlığını idrak ederek gerçek olmayan varlıklardan geçip Allah’ın varlığı ile var olan kişilerdir.⁶⁴⁹ Arif olmayan kişinin aklının başında olmadığı, onların dünyayı sadece “zahir” olarak görebildiği, arif sohbetine girmeyen bu kişilerin Allah’ı anlayamayacağı söylenerek, onlara eleştiride bulunulmuştur.

Eser, erenlerin sohbetine girmekten ve öneminden, birbirinin tam tersi olan bâtın ve zahir ilminden bahsetmiştir. Buna göre her nesnenin bir iç, bir de dış görüntüsü bulunmaktadır. Bâtın dinin görülmeyen iç yüzü, zâhir ise dinin dış yüzü, görünen kısmıdır. Kaygusuz Baba’ya göre dinin bâtın olan kısmını ancak arifler anlayabilirlerken (‘akl-ı ma’âd), akl-ı ma’âş olanlar ise ancak dinin zâhir kısmını görebilmektedirler. Yine metnin bu kısmında Mantuku’t-tayr’ın içeriğinin öneminden bahsedilmektedir. “Akl-ı ma’âş, kâmillerin ve ehl-i dillerin sohbetine girerse ancak o vakit mantuku’t-tayr’dan haberdar olacaktır, denilmiştir”⁶⁵⁰. Kaygusuz Baba, arif sohbetindeki bir saatlik bilginin uzun süren ibadetlerden daha iyi olduğunu da söyleyerek, buna Hacc Suresi’ni delil göstermiştir. “Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir”.⁶⁵¹

Kaygusuz Baba, ardından tarikat yoluna girdiğini sananlara eleştiride bulunarak, herkesin can-ı gönülden bu yola talip olamadığını, cahillerin bu sırta eremediğini ve bu dünyadan ancak sözü doğru olanların geçeceğini, düzenbazların

⁶⁴⁶ Öztürk, a.g.m.

⁶⁴⁷ Uludağ, a.g.e., s.317

⁶⁴⁸ Uludağ, a.g.e., s.127

⁶⁴⁹ Pala, a.g.e., s. 40

⁶⁵⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.97

⁶⁵¹ Kur’an, Hacc Sûresi, Ayet 47

ise geçemeyeceğini, bilgili olanların bileceğini cahillerin ise bilemeyeceğini söylemektedir. Hakikat gözü kapalı, zahir ehli, bu dünyada ki âmâlar olarak değerlendirilip, bunlara bir gönderme yapılmaktadır. Kaygusuz Baba, acizlerden birinin Hakk yoluna girmek için yakınlarına bu yolu sorduğunda, onlara tehlike gelmesin diye söylediklerini Hızır'a dayandırmalarını da öğütlemiştir. Çünkü ancak bu şekilde söylenilirse soran kişinin inanacağını aksi takdirde bu kişinin yakınlarına kötülük besleyeceği ifade edilmiştir. Kaygusuz Baba, kendisinin de Hakk davasında olduğunu söyleyerek, kişinin kalpten anlayarak gördüğünden, hakkı olmayana el sürmemesi, görmediği ve bilmediği ve sözünün anlaşılmadığı yerde konuşmaması gerektiğinden bahsetmektedir. Metinde “her kim benim gördüğümü görübdür ve nişan verdüğümü eribdür işte tanıdığım ol kişidir”⁶⁵² denilerek, o yoldaş ve Tanrı'ya ulaşmış kişi olarak kabul edilmektedir. Ardından bu konuda örnek verilerek “zîrâ şeker için kim ola kim kamış sormaya çün dost bizüm söz dahı bizüm her dem dost yüzine bakalum özümüzle diyelüm. işidelüm yârenleri Hakk yoluna düş idelüm”⁶⁵³, denilerek Hakk yolunda yoldaşlarla birlikte olmanın mutluluğundan bahsedilmiştir.

Hakk yolunda yürüyen kişinin içi temiz ve sözüne sadık olması söylenmiştir. Bu kişilerin ölmezlik suyunu (âb-ı hayat) içtiği de söylenerek asıl olanın kendini bilme olduğuna vurgu yapılmıştır. “Kendini bilmek Allah'ı bilmektir ve O'nu bilmek de kendini bilmekle olur. O halde en mühim ilim, daha doğrusu asıl ilim de insanın sırlarını öğreten ilimdir. Bu da, ‘ulemâ-yı rusûmun bilgileri gibi kitapta olmaz, aşk yolu ile mürşîd vasıtasıyla olur; yani tasavvuf ilmidir.”⁶⁵⁴ Tasavvufî inancı benimseyenler, aşka büyük bir önem vermişlerdir. Onlara göre varlık birliğine ulaşmak ve vehimden doğan bencilliği, benliği, yalancı varlığı yok etmek için aşk, en kestirme yoldur. Tasavvuf ehline göre iki türlü aşk vardır. Bunlar; mecazi aşk ve hakiki aşktır. Geçici aşk herhangi bir insana karşı duyulan sevgidir. Bu aşk ilerledikçe, seven kişinin bağları çözülmeaktadır. Artık onun gözünde dünya, âhiret, mal, mülk hatta can bile kalmamaktadır. Bu surette aşk, aşığın istenen özgürlüğe kavuşturup benlikten kurtarmaktadır. Âşık, aşkında gerçekçiye bu geçici aşk onu gerçek aşka ulaştırmaktadır. Güzel severken güzelliği sevmeye, güzelliği severken de mutlak güzellik ve mutlak olgunluk olan, mutlak hayır ve mutlak varlık

⁶⁵² Kaygusuz, a.g.e., s.99

⁶⁵³ Kaygusuz, a.g.e., ss.99-100

⁶⁵⁴ Fuad Köprülü. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.21

bulunan Allah'ı sevmeye, onu her yerde görmeye başlamaktadır.⁶⁵⁵ Tasavvufa göre insanı Allah'a ulaştıran araç aşktır. Mutlak varlığın parçası olan insanın aslına kavuşması ilahi aşkla mümkün olabilmektedir. Bunun için nefsi yenmek ve bütün ölümlü niteliklerden kurtulmak gereklidir. Tasavvufta hakikate aşkla ulaşılabileceğine inanılmaktadır. Akılla Allah'a ulaşmak mümkün değildir. Allah'a ancak aşkla, gönülle, irfanla ulaşılabilinmektedir. Bu nedenle mutasavvıflar insanı Allah'a götürmeyen ilme önem vermemektedirler. Sûfiler, insanı Allah'a götürmeyen zahiri bilginin karşısındadırlar.⁶⁵⁶

Kaygusuz Baba, yukarıda bahsedilen kendini bilmenin gerekliliğine vurgu yaptıktan sonra insanı sorgulamaya başlamaktadır. Suretten mi ibaretsin yoksa can mısın? Sultan iken niçin köle olasın, diyerek, kişinin sadece görüntüden mi ibaret olduğunu, yoksa insan ruhu, ilahi nefes, Allah'ın görüntüsümü olduğunu sormaktadır. Sultan iken köle olmanın, can iken beden olmanın, yani Hakk iken köle olmanın, Allah'ın bir sureti iken sadece bedenden ibaret olmanın yazık olacağından bahsetmektedir. Ardından kişi eğer Allah'ın görüntüsüyse temiz olmalı, temiz işlerle uğraşmalı ve işin sonuna bakmalı denilerek öğütler verilmiştir. Buna karşılık insanoğlunun sadece beden olmak istemesi durumunda gideceği yerin toprağın altından başka bir yer olmadığı ve bir daha Allah'ın görüntüsüne sahip olamayacağı, söylenilmiştir. Bu yüzden fırsat kişinin elindeyken bu hesabı yapmasını, hesaba çekilmeden kişinin kendi kendini hesaba çekerek kendini tanıması gerektiği belirtilerek insanoğluna yol gösterilmiştir.

Bunların arkasından gelen “habercilerün sözine amel itmeyüb yüzün çevirdün. Cihânun nakşı seni aldayub gaflet agacuna muhkem bağladı”⁶⁵⁷ diyen Kaygusuz Baba insanların dünyaya aldanmalarını, bundan dolayı Allah tarafından gönderilen peygamberlere yüz çevirmelerini, geçici tatların insanın gözünü boyadığını, bütün işlerin yolunda sanılmasını ancak hiç de öyle olmadığını söylemektedir. Tasavvufta dünya; çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. En önemli tanımı kişiyi Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, geçici fani yer, ahiretin tarlası olarak yapılan tanımdır.⁶⁵⁸ Ardından metinde öğüt vermeye devam edilerek, “sen

⁶⁵⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s.181

⁶⁵⁶ Artun, a.g.e., s.162

⁶⁵⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.101

⁶⁵⁸ Cebecioğlu, a.g.e., s.89

bildiklerini bir kenara bırak, bir mürşide bağlan, arif ol, Hakkı bilen tasavvuf ehli insanların onayını al”⁶⁵⁹ denilmiştir.

Eserde sıkça geçen “mürşid” doğru yolu yani Hakk yolunu gösteren kişi anlamındadır.⁶⁶⁰ Aynı zamanda mürşid, bir topluluğa gönlünün aşk ve heyecanını doyurarak, onları daha iyiye, daha güzele, daha doğruya, tek sözle olgunluğa yönelten ve yücelten kimsedir.⁶⁶¹ Kaygusuz Baba da Alevî- Bektaşî anlayışında var olan mürşide intisap etmenin gerekli olduğunu söylemiştir. “Hakk’a kavuşmak, yani fenâ-fi’llâh mertebesine erişmek için Hakk’tan başka her şeyden yüz çevirmek, yalnız Allah’a teveccüh etmek, kalp ve fikri ona hasretmek lazımdır. Bu da ancak mücahede riyazet ve bir mürşid-i kâmile intisap ile mümkündür.”⁶⁶²

Kaygusuz Baba, insanoğlunu mürşid-i kamile bağlandıktan sonra arif olmaya ve ehl-i dil sahibi olmaya davet etmektedir. Arif, irfan sahibi, Allah’ı tanıyan kişidir. Sûfiler irfanın bir Allah vergisi olduğunu ve bu yüzden ilimden üstün olduğunu söylemektedirler. Arif olmanın yolu, kitabî bilgiyi aşmaktan geçmektedir. Arif, Allah’ın varlığını idrak ederek gerçek olmayan varlıklardan geçip Allah varlığı ile var olan kişidir.⁶⁶³ Yine metinde geçen “Ehl-i dil” ise gönül ehli anlamındadır ve gönül ehli kimseler için kullanılmaktadır.⁶⁶⁴ Allah, insanın gönlünde olduğundan kalp, Allah’a iman için insanın özünü teşkil eden yönüdür.⁶⁶⁵ Kâmil insan olma vasfına da ancak bir mürşide bağlanıp, ehl-i dil sahibi olunup, arif olmakla ulaşılabilir. ⁶⁶⁶

Tasavvufta insan-ı kâmil derin bir anlam sahibi olan kişidir. Bu kişi, Allah’ın yeryüzündeki halifesi olması itibariyle onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan, yani varlığın bütün mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insandır. Kâmil insan gözbebeğine benzetilmektedir. Her şeyi görür ama kendisini görememektedir. İnsan-ı kâmil Allah’ın gözüdür (Aynullah), âlemin nurudur. Kâmil insan Allah’ın zat, sıfat ve isimlerinin aynasıdır. Kâmil insan; sözü, işi ve huyu iyi olan insandır. İnsan-ı kâmil, Allah’ın sureti, Allah da onun ruhu gibidir.⁶⁶⁶ “Kâmil

⁶⁵⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.101

⁶⁶⁰ Gölpınarlı, Deyimler, s.252

⁶⁶¹ Noyan, a.g.e., s.57

⁶⁶² Agâh Sırrı Levend, (1984). *Divan Edebiyatı*. Enderun Kitabevi, İstanbul, s.23

⁶⁶³ Pala, a.g.e., s.40

⁶⁶⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s.95

⁶⁶⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.121

⁶⁶⁶ Uludağ, a.g.e., s.188

insanı sevmek Tanrıyı sevmektir. O’nda tamamıyla yok olmaksız Tanrı’yla var olmak demektir.”⁶⁶⁷

Metinde “arif olup bilgi ve gönül hüccetine gir, ta ki hikmet ve ma’rifet çeşmeleri görülene kadar”⁶⁶⁸ denilmektedir. Hikmet insanın gücü ölçüsünde nesnelerin mahiyet ve hakikatlerini bilmesidir. Hikmet ve hüküm kelimeleri; bilmek (ilim) ve anlamak (fıkıh) manalarıyla eş anlamlıdır. Allah’a hâkim denilmesi öncelikle hükmün O’na ait oluşundandır. Bu durumda hikmetin, kaynağının Allah’tan gelen bilgi, gizli sır olduğu anlaşılmaktadır.

Fârâbî’ye göre hikmet bilgisi insana gerçek mutluluğun ne olduğunu, ameli hikmet de bu mutluluğu elde etmenin yollarını bildirmektedir. Nitekim ruhun varoluş amacı kendisini nihai mutluluğa ulaştıracak olan hikmet ve fazilettir.⁶⁶⁹

Kâmil-i insanın ulaşacağı ma’rifet ise sûfîlerin ruhani halleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadararak elde ettikleri bilgi, irfan demektir. Kuşeyri’ye göre sâlik, önce Hakk’ı, onun sıfatını, isim ve fiillerini tanımaktadır. Sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefsini arındırmakta ve ona yaklaşmaktadır. O zaman Hakk, kendisini ona tarif etmektedir. İşte marifet denilen budur. Yani Hakk’ın kendi hakkında sâlike verdiği bilgidir. Bu bilgiyi alan sâlik artık arif veya arif-i billâhtır.⁶⁷⁰

Ayrıca ma’rifet, Bektaşilikte üçüncü kapıdır. Bektaşilikte dört kapı vardır. Bunlar; Şeriat, Tarikat, Ma’rifet ve Hakikat’tir.⁶⁷¹ Her bir kapının on tane makamı bulunmaktadır. Burada iki kapı ve 20 makam geçildikten sonra ma’rifete ulaşılmaktadır. Ma’rifet makamı Hakk içindir.⁶⁷² Kısacası kâmil insan vasfına ulaşıldıktan sonra hikmet ve ma’rifete kavuşulmaktadır.

Kaygusuz Baba, insanoğlunun aldanabileceğini söyleyerek, “İnsanda gizli hastalıklar, eğilimler çoktur demektir”.⁶⁷³ Ardından bu konuda “Ahiret hayatından şüphe etmeyesin. Herkesin doğru, iyi, güzel dediğine aldanıp uygunsuz işlerde

⁶⁶⁷ Gölpınarlı, Deyimler, s.181

⁶⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.101

⁶⁶⁹ İlhan Kutluer. (1998). Hikmet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XVII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.503-511

⁶⁷⁰ Arif-i billah, bütün hal ve hareketlerinde ve her işinde kalbini yalnız Mevlasına bağlayan kötü ve şerre taalluk eden huylarını atan ve yerine iyi huyları yerleştirmeye çalışan kişidir. Uludağ, a.g.e, s.236

⁶⁷¹ Allah tarafından peygamber vasıtasıyla ortaya konulan İlahi kanun. İslam dini insanların dünya ve ahiret işlerini düzenlediği için “gidilen doğru yol” anlamında kullanılır. İslam şeriatının dört temeli vardır. Kitap (Kur’an), hadîs, kıyâs ve icmâ-i ümmet. Tasavvufta şeriat, bir dış yapı olarak, ele alınmış ve işin içyüzüne hakikât denilmiştir. Şeriatten hakikâte giden yola tarikat denir. Hakikâte erişenlerin sınırlarını gizleyerek, şeriâta uymalarına da mârifet denir. Pala, a.g.e., s.511

⁶⁷² Gölpınarlı, Deyimler, s.100

⁶⁷³ Kaygusuz, a.g.e., s.101

bulunmayasın.”⁶⁷⁴ nasihatinde bulunmaktadır. Kaygusuz Baba burada insanoğluna, Allah’a ulaşma yolunda (fenâ-fi’llâh) kişiyi bu yoldan çeldirecek şeylerden uzak durmasını telkin etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi dünyadaki geçici güzellik unsurları kişiyi aldatmaktadır. Dünyanın bu aldatmacaları onları Allah’a ulaşmaktan mahrum etmektedir. Onlar kendi hallerinin farkında değillerdir. Zamanı geldiğinde (kıyamet kastedilmektedir) “sur”⁶⁷⁵ a üflenmesiyle bu kişilerin eşek, sığır, hıncır ve maymun suretlerine çevrileceği belirtilmektedir. İnsanlar kıyamet sabahı kalkacaklar ve görecekler ki görünüşleri değiştirilmiştir. Bütün dertler o kişilerin başlarına gelmiştir. Bütün dertlerden fazlası bu kişilerin başına geldiği için bunlar, O’na (Allah’a) hayran kalacaklardır.

Bu aşamadan sonrasını ancak çeken bilecektir. Bunların halleri perişandır ve bu aşamadan sonra durumun farkına varmaları hiçbir fayda vermeyecektir. Bu kişiler o görüntülerinden kurtulabilmeleri için böyle bir hile varken (insanı aldatacak düzen), eğer o kişi, bir mürşid-i kâmilin yoluna girmiş olsaydı, o kötü suretleri olmayacaktı denilmiştir. Kaygusuz Baba, bu anlattıklarıyla mürşid-i kâmilî yüceltmektedir. Mürşid-i kâmilin inanana bilgi ve hikmet kazandırdığını söylenilmektedir. Böylece inanan insanların da kıyamet sabahı kalktıklarında yüzlerinin ak olacağı, keder ve korkuya dair bir şey olmayacağı söylenilmektedir. Burada vurgulanan şudur: Tarikata girmenin, bir mürşide intisap edip insan-ı kâmil olmanın önemi ve bu yolda bekleyen tehlikelerin ancak bu yolla aşılabileceğidir.

Kaygusuz Baba, kardeş manasına gelen, gözü Hakk’tan başkasını görmeyen ihvândan da bahsetmektedir. İhvan tarikatta din ve yol kardeşliğidir.⁶⁷⁶ İhvanın ardından ihvana yani yol kardeşine gönülde gizli olan haberden bahsedilmektedir. Gönül, insanın manevî varlığına, manevî gücüne, sevginin, nefretin, inancın, iyi-kötü, bütün duyguların tümünün varlığına ve ifadesine verilen addır.⁶⁷⁷ Gönül hâl ehlinin birbirlerini anlayacakları yerdir. Gönüldeki mana anlaşıldığında dördüncü ve son makam olan hakikate ulaşılmış olunacaktır. “Hakikat kapısı, en son aşamadır. İnsanın öz ile özleştiği makamdır. İnsan bu makamda bütün sırlara vakıf olup, gönül gözü açılacak ve mürşid-i kâmil olacaktır”.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.101

⁶⁷⁵ Kıyamette Hz. İsrâfîl’in tarafından üflenecek boru. Develioğlu, a.g.e., s.964

⁶⁷⁶ Gölpınarlı, Deyimler, s.173

⁶⁷⁷ Gölpınarlı, Deyimler, s.148

⁶⁷⁸ Tur, a.g.e., s.312

Hakikate ulaşan kişi, varlığından soyunmuş, benliğinden arınmıştır.⁶⁷⁹ Bu kişi, gönül denizine dalıp inciye çıkaracaktır. Ancak kim buna kulak asmayıp surete bakarsa yanılacaktır. “Surete bakma” deyiimiyle Kaygusuz Baba, kişinin görünüşe kapılmaması gerektiğini⁶⁸⁰ öğütlemektedir.

Gönül kısmından bahsedilirken Allah’ın konuşması söylenenlere delil olarak gösterilmektedir. “Her kim beni isterse hak gönüllerde bulsun didi. Her kim gönüle girmedi istediğini görmedi. Yarın ol uçmaga girmedi”⁶⁸¹ burada söylenen kim Allah’a ulaşmak isterse, Allah’ı ancak gönüllerinde bulmaktadırlar. Gönüle girmeyen kişiler cennete giremezler. Burada uçmak göğe yükselmek yani cennete girmek anlamındadır.⁶⁸²

Kaygusuz Baba’ya göre, Allah’a ulaşmada yol gösteren kişiye kul olan şaşkın değildir. Ancak doğru olmayan kişiyi kulluğa kabul eden şaşkındır. Çünkü onun gönülden haberi yoktur. Bu yüzden öğüdü ehline demenin doğru olduğu söylenerek şu şekilde örneklendirmiştir: “İnciyi sedefte, nâfe’yi⁶⁸³ âhudan sor demişler. Cahile ma’rifetullahtan bahsetmek faydasız olacaktır. Ma’rifetullah ise, Allah’ı tanıma, bilme, keşifle, kalp gözünün açık olmasıyla, ilham ve kalbe gelen manevi bilgilerle hasıl olmaktadır. Bir başkasından öğrenilememektedir.⁶⁸⁴ Bunu yapmaya çalışmak faydasız olmaktadır. Kaygusuz Baba bunun faydasız olduğunu da şu şekilde açıklamıştır: “Zemine tohum ekmek ya da eşeğin boynuna mücevher takmak, sığırın önüne şeker dökmekten farksız değildir.⁶⁸⁵ Eğer karşıdaki kişi ma’rifetullahı gönlü ile anlamıyorsa ne yapılırsa yapılsın boşunadır. Kaygusuz Baba, burada öğüdün inanan için bir devlet olduğunu söylemektedir. Devlet, Türk tasavvuf geleneğinde nefse karşı verilen mücadele sonucu, Allah tarafından verilen büyük bir nimet ve ilahi bir mertebe olarak kullanılmaktadır.⁶⁸⁶ Ayrıca devlet baht, talih ve saadettir. O halde öğütte, inanan için bu yol bir devlet kadar değerli iken cahil için ise de eziyet olduğu söylenilmektedir.

⁶⁷⁹ Gölpınarlı, Deyimler, s.100

⁶⁸⁰ Gölpınarlı, Deyimler, s.292

⁶⁸¹ Kaygusuz, a.g.e., s.102

⁶⁸² Gölpınarlı, Deyimler, s.335

⁶⁸³ Misk ahusu denilen, hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku. Develioğlu, a.g.e., s.796

⁶⁸⁴ Cebecioğlu, a.g.e., 223

⁶⁸⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁶⁸⁶ Halil İnalçık, (2010). *Kuruluş*. Hayykitap, İstanbul, s.30

Sır tasavvufta gönül ehlinde ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufi duygular ve bilgilerdir. Sâlikin Hakk'ta ve Hakk'a erdiği noktadır.⁶⁸⁷

Kaygusuz Baba eserde yer alan sırrı şöyle yorumlamaktadır: “Sırrı öğrenen, sırrı içinde hisseden Allah'ın askeridir. Gönüle giren her kişi aslan gibi merd, aslana benzetilen insanları da eşsiz yapar. Bunlar ise dert sahibi olurlar.”⁶⁸⁸ Buradaki dert tasavvufî bir anlam ifade etmekle, “ilahi aşk”ı simgelemektedir. Bu istenilen bir aşktır.⁶⁸⁹ Dertli ise burada aşık olan kişidir. Allah aşkı onu dertli yapmıştır. Dert sahibi aşkın şerbetini içmektedir. Aşk şerbeti şaraptır. Şarap ise ilahi aşktır.⁶⁹⁰ Aşk'ı, Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi (şarap) de ruh coşkunu için bir araç olarak görmektedirler.⁶⁹¹ Bu şarap, içeni paklaştırıp, saf hale getirmektedir. Buna “ve men dahalehu kâne âminen eminullah”⁶⁹², ayeti kanıt niteliğinde gösterilerek, bu mertebedeki kişinin artık güvende olduğu söylenilmektedir. Ve kişi bu mertebede evliya zümresinin içine dâhil olmaktadır. Evliya olmak Allah'a daha yakın olmaktır.⁶⁹³

Kaygusuz Baba yine bir öğütte, “gel şimdi ilm-i rabbanîyi kitabından oku”⁶⁹⁴ demektedir. Burada rabbanînin velilere denildiği görülmektedir. Yani bu manada rabbani Allah'ın dostu, Allah'ı bilen, tanıyan ve O'na amelen, fıkren yakın olan kimse demektir. İlim ve dinde derinleşmiş, ilmini hayata geçirmeye muvaffak olmuş kimselere de, rabbanî denilmektedir.⁶⁹⁵

İlm-i rabbanînin kitabı gönüldür. Gönül aşığın (velinin), aşkıyla (Allah) ilgili her türlü gelişmenin sağlandığı yerdir. Burada insanın yaşaması için gönüle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önemli bir yer hazırlamaktadır.⁶⁹⁶ Bu noktadan sonra gönüle doğan devlet ayı ve saadet güneşi kişinin gönlünü açacaktır. Saadet mutluluk verecektir. Tasavvufta saadet, Allah'a kullukla mutluluğa ermektir.⁶⁹⁷ Doğan ay ve güneş insanın gönlünü aydınlatacak ve bu aydınlık kulun önündeki perdeyi kaldıracaktır. Kişinin gözünden kalkan perde, onun Hakk kitabını

⁶⁸⁷ Uludağ, a.g.e., s.317

⁶⁸⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁶⁸⁹ Gölpınarlı, Deyimler, s.35

⁶⁹⁰ Uludağ, a.g.e., s.63

⁶⁹¹ Pala, a.g.e., s.68

⁶⁹² Kim oraya girerse güvenlik içinde olur. Kur'an, Al-i İmran Sûresi, Ayet 97

⁶⁹³ Develioğlu, a.g.e., s.242

⁶⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁶⁹⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.283

⁶⁹⁶ Pala, a.g.e., s.204

⁶⁹⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s.283

görmesini sağlayacak ve bu noktada insan Alah'a ulaşacaktır. Ancak bu noktadan sonra insan kendindeki değişimi görebilecektir. Kaygusuz Baba bunu şu şekilde örneklendirmiştir. "Kara dikenden ak güller açılır, vücûdün karanlığından aydınlıklar saçılır, gönlün sarayı aydınlanır, karanlık aydınlanır, daim kalır ve gönül mülkler ile dolar"⁶⁹⁸

İnsan denen varlık madde ile mana, bedenle ruh karışımından ibarettir. Vücûd tektir, yegâne sahib-i vücûd, vücûd-ı mutlak olan Allah'tır.⁶⁹⁹ Yani insanın vücûdu ona ait değildir. İnsan, vücûdunun kiracısıdır. Bu yüzden ona iyi bakmalı ve onu doyurmalıdır.

Kaygusuz Baba, vücudu bir dükkâna benzeterek, "Zira bu vücûdun bir dükkândır. Sana kiraya virilmiştir. İçinde oturub rehberlik idesin. Ola ki dükkânın köşesinde genc var. Dükkân elinde iken kazıyub genci bul, yoksa va'de irişdikde seni dükkândan çıkarub genci bulurlar. Ardına baka kalursun"⁷⁰⁰ demektedir. Burada insanoğluna fırsat elindeyken vücûdteki hazineyi bulması, aksi takdirde iş işten geçtikten sonra bu hazineyi bulmanın hiçbir işe yaramayacağı vurgulanmaktadır. Hazine ise burada "genc" ile simgeleştirilmiştir. Aynı zamanda genc tasavvufta kulluk makamı anlamındadır.⁷⁰¹

Kaygusuz Baba ardından örneklendirme yaparak, "Hz. Süleyman gibi mührü"⁷⁰² şeytanın elinden kurtarıp emin olasin. Yoksa mührü şeytanın eline verip,

⁶⁹⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁶⁹⁹ Artun, a.g.e., s.41

⁷⁰⁰ Kaygusuz, a.g.e., ss.103-104

⁷⁰¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.120

⁷⁰² Mühr-i Süleyman: Hz. Süleyman'a isnat edilen mucizevî yüzük, bu yüzüğün üzerine hakkedilmiş altı köşeli yıldız. Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup Müslümanlar arasında "Hâtem-i Süleyman", Yahudi ve Hristiyanlarca "Dâvûd yıldızı" diye anılır. Hermetik gelenekte makrokozmosu temsil eder, Kadim Hind'de yaratıcı Vişnu üçgeniyle yok edici Şiva üçgeninin iç içe geçmiş şekli olarak yorumlanır ve maddî âlemin yaratılışı ile yok oluşunu simgeler. Üçgenlerden birinin hayatın olumlu yönlerini, diğerinin olumsuzlukları temsil ettiğine inanılan bu sembol İslâm öncesi Doğu kültürlerinde madde ile mâna, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, derun ve mâsivâ, kadın ve erkek gibi zıtlıkları temsil etmiştir. Mühr-i Süleyman İslâm inancında, "Kıyametten önce yer altından elinde Süleyman'ın mührü ve Musa'nın asası olduğu halde bir dâbbe çıkacak ve asâsıyla müslümanların yüzünü aydınlatacak, mührüyle kâfirlerin yüzünü mühürleyecektir" mealindeki hadis dolayısıyla girmiştir. İsrâiliyaftan beslenerek ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Bu rivayetlerde Hz. Süleyman'ın ateşe, suya, rüzgâra, kuşlara ve hayvanlara hükmetmesini sağlayan yüzük şeklinde tılsımlı bir mührün sahibi olduğu, cennette Hz. Âdem'e ait iken Cebrail tarafından Hz. Süleyman'a getirilmiş olan bu yüzüğün üzerindeki altıgen motifte İsm-i A'zâmın remzedildiği, Hz. Süleyman'ın İsm-i A'zâma hürmeten bu yüzüğü yalnızca abdest-haneyeye giderken çıkarıp Âsaf adlı vezirine veya hanımı Âmine'ye teslim ettiği, mühür parmağında olmayınca hayvanlara hükmedemediği kaydedilmektedir. Bir gün abdesthaneye gittiğinde hilkat garibesini bir sahra cini ifrit veya dev Süleyman'ın kılığına girip hanımından mührü almış, Hz. Süleyman mührü istediğinde sahtekârlıkla suçlanmış ve kendi kılığına giren devin emriyle saraydan çıkarılmış, dev onun yerine sarayda hüküm sürmeye başlamıştır. Hz. Süleyman bir sahil kasabasında balıkçıların yüklerini taşıyarak hayatını sürdürmüş, aradan kırk yıl geçtikten sonra dev bir daha başkalarının eline

Allah’a ibadet ederken, şeytana tapan olursun”⁷⁰³ demektir. Yani insanın gönlü dünyaya aitse onda Hakk’ı aramak boşunadır. Eğer gönül Hakk’ta ise onda Hakk’a ulaşılır. Hakk talibi, bencilliği terk etmedikçe Hakkı görememektedir.⁷⁰⁴

Kaygusuz Baba, kitabın belirli bölümlerinde kendi ağzından insanoğluna seslenmektedir. “Seni aydınlatıyorum kardeşim! Kutsal olan yol. Gösteren ben, meyveleri toplayan sen. Her türlü şey gönülde algılanmaktadır. Önce gönlünü kendine çevir, can-ı gönülde bak ve can-ı gönülde dinle. Söyleyene bakma, söyletene bak. Sakın kelle göz olma, sadece gözünle gördüğünle yetinme, söz dinle ve kabul eyle. Eğer bunları sana söylersem seni hüzün ve tasa kaplar, söylemezsem kendinden haberin olmaz. Sen bu nazlı hayatını rüzgâra verdin”⁷⁰⁵ diyerek hayatın boşuna geçip gittiği söylenilmektedir. İnsanın, gördüğü ile yetinmemesi, söz dinlemesi ve kıyameti hatırlayarak, kıyamet sabahında canı ve teni bulamayacağı söylenip bu vücûd mülkünün geçiciliğinden bahsedilmektedir.

Genel olarak söylenmek istenen, hem bu dünyada hem diğer dünyada mutlu olmak insanın kendi elindedir ve her şey insanın kendi elindeyken hayatını boşa geçirmemesidir. Öldükten sonra kaderiyle karşılaşacağı halde neden o güne yatırım yapmasın nasihati yer almaktadır.

Ardından Cam’ı Cem⁷⁰⁶ ve mecmâ’ül-bahreyn⁷⁰⁷ gönderme yapılmaktadır. “Mecmâ’ül-bahreyn” sende iken Cam’ı Cem padişahı iken niçin dilenci olasın.⁷⁰⁸

geçmesin diye mührü denize atmış, ardından kendisine karşı ayaklanan hayvanlar ve cinler tarafından parçalanarak öldürülmüştür. Aynı günlerde yanında çalıştığı balıkçı Hz. Süleyman’a hizmetine karşılık para yerine bir balık vermiş, Hz. Süleyman akşam balığı pişirmek için karnını yardığında kendi yüzüğünü görmüş ve onu parmağına takıp saraya gitmiş, orada eski hayatına kavuşarak peygamberlik dönemini tamamlamıştır. Halk arasındaki, "Mühür kimdeyse Süleyman odur" atasözü bu kıssaya dayanmaktadır. İskender Pala. (2006). Mühr-ü Süleyman. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul, ss.524-526

⁷⁰³ Kaygusuz, a.g.e., s.104

⁷⁰⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.104

⁷⁰⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.104

⁷⁰⁶ Cem (Cemşid)in, üzerinde yedi hat bulunan kadehi. Rivayete göre Cem, maiyeti ile bir kır gezisinde iken, gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına, kuşa zarar vermeden yılanı vurmalarını söyler. Kuş kurtulunca Cem’in yanına gelir ve gagasından çıkardığı birkaç taneyi bırakır. Bu taneler toprağa ekilince üzüm ve asma elde edilir. Üzümün suyunu içmek adet haline gelir. Ayrıca çok bekleyen üzüm sularının zehirli olduğu inancı yaygınlaşır. Bir gün Cem’in cariyelerinden birisi intihar etmek ister. Bunun için bir köşede unutulmuş ve köpürmüş üzüm şırasını içer. Daha sonra kendisinde değişik ruh halleri belirir. Kendisine geldiğinde keyfieti Cem’e anlatılır. O da şırayı uzun müddet bekletip içmeyi âdet haline getirir. Bu sıra şaraptır. Bu nedenle şarap Cem ile birlikte anılır. Cem’in kadehi ise, üzerinde yedi hikmeti bildiren yazıların bulunduğu bir kadeh imiş. Divân edebiyatında şarabın önemi bu yedi hikmet ile ilgili gösterilir. Pala, a.g.e., s.104

⁷⁰⁷ Kur’an’da (Kehf suresi) Musa’nın Mecmaül Bahreyn denilen yerde; pişirilmeye hazır bir balığın suya düşünce canlandığı, aynı sudan içmiş olan Hızır’da ölümsüzlüğe eriştiği konu edilir. İslam dünyasında Zülkarneyn ünvanı ile anılan Makedonya Kralı İskender’in Bengü su’yu bulmak için yaptığı yolculuk Ali Şir Nevai mesnevisinde bahsedilir. İskender’in bu yolculuğuna Hızır’da katılarak ona yol gösterir. Kendisi önden giderek Bengü su’yu bulur ve bu sudan içerek ölümsüzlüğe

Mecmâ'ül-bahreyn iki denizin kavuştuğu yerdir.⁷⁰⁹ Burada ölümsüzlük suyunun olduğuna inanılmaktadır. Cam'ı cem, Padişah Cem'in kadehidir. Bu kadehle içilen de şaraptır. Burada da yine gönderme ölüme yapılmaktadır. Çünkü aşkın şarabını içen kişi de ölümsüzlüğe kavuşacaktır. Yani "hayat suyu" (ab-ı hayat) ve "aşk şarabı" bu dünyada ölümsüzlüğe götürmektedir.

Söylencelere göre Hz. Hızır ölümsüzlük suyunu içip, İskender'i çağırmaya gitmiş, döndüklerinde suyu bulamamışlardır. Suyu bulamamalarında da mecazî bir anlam vardır. Hz. Hızır kendini tamamen Allah'a adanmışken, İskender dünyanın yanıltıcı güzelliklerinden kendini mahrum edememiştir. Bundan dolayı da ölümsüzlük suyuyla karşılaşamamış ve onu içememiştir. Kaygusuz Baba'nın da burada demek istediği şudur: "Neden bunca fırsat elindeyken, bunca şeye sahipken, bu dünyanın gözünü boyamasına izin veriyorsun? Bunca şeye sahipken neden azla yetinen olarsın? Doğru yol varken, doğru yolu görüp bu dünyada ölümsüzlüğe kavuşabilirsin."⁷¹⁰

Devamında "Âlemin canı ve istediği şey sen iken neden öğrenci olarsın? Mutluyken, yokluk-hiçlik giysini çıkartıp, sana sonsuzluk giysisini giydirirler. Eğer şikâyet edersen, nûr giysini çıkarıp, nar giysisini giydirirler. Dünya da ömrünü niye sarf ettin, iş kazancını neye harcadın, diye sorarlar. Yanıt verdinse hoş, vermedinse gel gör o zaman azab-ı eziyeti. Ama neyleyim sen halinden haberdar değilsin. Vücudun İskender'in arslanı olmuş"⁷¹¹ denilmektedir. Burada dünyada yapılan her şeyin, ahiret için bir kazanç olduğu söylenerek, insanın Allah yolunda bütün güzelliklere vasıl olabileceği, bunu görmezden gelirse, diğer dünyada başına gelebileceklerden bahsedilmektedir. Artık verilen tüm öğütlerin faydasızlığı tekrar söylenerek, İskender'e⁷¹² gönderme yapılmış ve İskender, dünyaya hâkim olmak isteyen bir komutan olarak tanıtılmıştır. Zevke ve sefaya düşkünlüğüyle de bilinen İskender, kötülük unsuru olarak gösterilmiştir. Kaygusuz Baba, insanı burada İskender'in arslanına benzeter ki, burada kötülükleri koruyan şeklinde mecazî bir anlatım ifade edilmiştir.

kavuşur. Ancak İskender'e haber vermek üzere işaret koyacağı sırada çeşmenin kaybolduğunu görür. Bütün bunlar bir taraftan evrensel bir özlem olan ölümsüzlük isteğini dile getirirken diğer yandan da insanoğlu için bunun mümkün olmadığını ortaya koyar. Kur'an, Kehf Sûresi, Ayet 60

⁷⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.105

⁷⁰⁹ Develioğlu, a.g.e., s.595

⁷¹⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.105

⁷¹¹ Kaygusuz, a.g.e., s.105

⁷¹² Hızır ile âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) aradığı rivayet edilen hükümdar.

Kaygusuz Baba, akıllı kullanmayı, akılda yer almayı ve insan aklını kullanırsa dermanına hasıl olacağını dile getirmektedir. “Kör ve arsız olma, eğer böyle olursan senin taptığın Tanrı değil puttur”⁷¹³ diyerek Allah’a varma arzusunun önüne geçen engelleri ortaya koymuştur. Cahilin Hakk’ı hatta kutsal ruhu dahi istediğinden, ancak yalancı Mesih’e (Deccâl) bağlanıp kalmanın Allah’a ulaşan yolda bir engel olduğundan bahsetmiştir.

“Rûhü’l-kuds’ün”⁷¹⁴ anlamına iren dahi nahv ve sarf nakşunu neyler?”⁷¹⁵ Rûhü’l-kuds olarak bilinen Cebrail’in kim olduğunu bilen ve bunu kendi içinde özümseyen kişinin bu kelimenin sözlük anlamını bilmesinin hiçbir öneminin olmadığı söylenmektedir. Kavramın önemi yoktur önemli olan kendisidir. Bu insanın kendisindeyken bunu uzaklarda aramaya gerek yoktur. Bu da şu şekilde örneklendirilmiştir: Eğer misk-i halis, (yani ceylanın derisi altından çıkarılan güzel koku) sende iken neden Çin ve Türkistan’a gidesin?

Rûhü’l-kuds’ü bilen yine ariflerdir. Arifler ki taklitçi iken arif, arif iken âşık (seven), âşık iken maşuk (sevilen) olur. Bundan daha ileri bir makam yoktur ve bu makama da Muhammed’in şefaat makamı (Makam-ı Mahmud-Cennet) denilmektedir. Kaygusuz Baba’nın dediğine göre, Hakk burada bulunur ve hakikat kişide iken kişi kendini bilir ve Hakk’ı bulur.⁷¹⁶

Kaygusuz Baba, burada tekrar ahiretten bahsederek, Yasin suresinden 65. Ayeti kıyas vermiştir. “el-yevme nahtimu ‘alâ efvâhihim ve tekellimuna eydihim ve teşhedü erculihum bima kânû yeksibûn”⁷¹⁷ her bir amel dünyada damla kadar küçük iken, diğer dünyada insanın karşısına bir deniz kadar büyük çıkacaktır. O zaman kimine nurdan elbise, kimine ateşten elbise olur denilmektedir. Ahiret eserde vurgulanan önemli unsurlardan biridir. Dünyada aydınlananların cennette Allah’ı bir dolunay kadar aydınlık göreceği söylenilmektedir.

⁷¹³ Kaygusuz, a.g.e., s.105

⁷¹⁴ Allahü Teala İsa aleyhisselama verdiği nimetleri tek tek sayarak şöyle buyurdu (Sana ve validene olan nimetimi hatırla. Hani seni rûh'ul-kuds ile desteklemiştim.) Burada ruhdan murad, Cebrail aleyhisselamdır. Kuds, pak ve temiz demektir. Cebrail aleyhisselamı, hep pak ve tertemiz olmakla medh için ruh kelimesi, kuds kelimesine izafe edilmiştir. Böylece Cebrail rûh'ul-kuds denmiştir. İmam-ı Gazali. (2008). *El-Münzikü Mined-Dadal ve Tasavvufi İncelemeler*. Salihs U. (Çev), Kayhan Yayınları, İstanbul, s.219

⁷¹⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.106

⁷¹⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.106

⁷¹⁷ O gün, ağızlarını mühürleriz ve ne kazandırsa elleri söyler bize ve tanıklık eder ayakaları. Kur'an, Yasin Sûresi, Ayet 65

Kaygusuz Baba, tasavvuf halk edebiyatındaki unsurlardan “aşk, sâki, bade” gibi unsurları da kullanmıştır. Aşk bu yoldaki kişinin en çetin yoludur. Bu yolda bütün benlik eritilmelidir. Kaygusuz Baba da bu bilinçtedir.

“Hakkın likasın görürsün. Ben ne deyim, ne mest-ânelikler kılarırsın. Kime dil ile vasf olunmaz. Anda temâşâ bâkî, didâr bâkî, şarâb ayş bâkî, Rabb sâkî.”⁷¹⁸ Burada denilmek istenen, kişinin cennette Allah’ın yüzünü göreceği ve Allah’ı görünce kişinin kendinden geçeceği ve sarhoş olacağıdır. Allah’ı görünce öyle mest olunur ki anlatılamaz. Orada (cennette) bakmak ebedî, sevgili yani Allah ebedî, şarap (ilahî aşk) ebedî, yeme-içme, eğlence ebedîdir. Allah burada içki sunan sâkîdir. Yani ilahî aşkı verendir. Kaygusuz Baba “aşk, şarap, sâkî” benzetmesinin ardından delil olarak insan suresini göstermiştir. “Sekahum rebbuhum.”⁷¹⁹ Metinde geçen “anı içen gani-yi mutlak olur”⁷²⁰ ifadesiyle kişinin her şeye sahip olacağı söylenmek istenmiştir. İlahi aşka tutulan Allah’a ulaşacağından, kendi varlığını Allah’ın varlığına katacağından, tıpkı Allah gibi olacak, hiçbir şeye ihtiyacı kalmayacaktır. İlahî aşk isteyen, ona kavuşan kimse cennete kavuşma mutluluğu ya da cehennem korkusundan uzakta olacaktır. Aşk deliliktir. Akıllı işi değildir. Tasavvufta akıl insanı nefsinin peşinden götürür bu yüzden de kötülenmektedir. Allah’a kavuşan, onun yüzünü gören kimse her şeyden elini eteğini çekmekte, hiçbir şey istememektedir. (Cennette karşısına çıkacak olan huri ya da köle bile istememektedir).

Kaygusuz Baba nasihat üslûbunu kullanarak, bu sırrı gönül sandığında gizli tut, ince derin düşünceleri bir kenara bırak, makam ehli ve hal ehli ol ki bu sırrı anlayasın⁷²¹ demektedir. Makam ehli ile anlatılmak istenen Allah’a kavuşmuşluktur. Ardından gerçek kulluk vasfından bahsedilmektedir. “Hakk dahi özin sana bidirir ve seni kendüye mahbûb ider. Rahmeti suyuna baturur. Bu kez ol kul sevgü yüzünden Hakk hazretine naz ider. Tıfl gibi her sözü Hakk ta‘alâ katında makbûl olur. Hakiki kul ki dirler ol olur”⁷²² demektedir. Burada söylenmek istenen, kişinin kendini bırakıp, Allah ile olmasıdır. Allah’a ulaşan Allah ile olan kişi, Allah tarafından sevilir ve Allah’ın sevgili kulu olur. Bu sevgi yüzünden Allah’a bir çocuk gibi naz edebilmekte ve Allah tarafından şımartılmaktadır.

⁷¹⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.107

⁷¹⁹ Rabları onlara tertemiz içecekler içirir. Kur’an, İnsan Sûresi, Ayet 21

⁷²⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.107

⁷²¹ Kaygusuz, a.g.e., s.107

⁷²² Kaygusuz, a.g.e., ss.107-108

Allah'ın varlığından ve birliğinden de bahseden Kaygusuz Baba, taklitçilik hevesinin ve Allah'ı inkârın, insanın kendi kendini toprağa gömmesi şeklinde değerlendirmiştir. Eserde, varlık hevesinin insanı kaplayıp, ağzına geleni düşünmeden söylemesi onu, Hakk'ın yolundan çıkmış bir kul yaptığını söylemektedir. Kaygusuz Baba Allah'ın birliğine inanmak demek, sözle olacak bir şey değildir demektir. Bu da “Bal demekle ağız bal olmaz, dervişlik şal ve örtünmeyle olmaz. Ehl-i gülhân tâc örtmez. Her ahunun göbeğinde güzel koku olmaz. Her sedefin içinde inci olmaz. Her kamışın içinde şeker çıkmaz. Her kuyunun suyu zembem olmaz”⁷²³ denilerek, asıl olanın söylemekle değil yapmakla olduğu vurgulanmıştır. İnsanın dervişlik giysisini giydim demesiyle, dindar olup dervişler gibi yaşamakla, ağzından çıkanla Allah'ı bilip, O'na ulaştığını sanmaması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Kişinin böyle yapması da ancak kendini kandırması olarak nitelendirilmektedir.

Kitapta değinilen unsurlardan biri de “zâhid”lik kavramıdır. Zâhid, kaba sofu, derinlere inmeden ilim ve irfanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğüt verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınmaktadır.⁷²⁴ Kaygusuz Baba eserinde bütün ibadetlerini yerine getiren zâhidin, nefis dileklerinden vazgeçmeyip Hakk dileğini ayakaltına almasını ve yaptığı ibadeti eleştirmektedir. Onları, Allah'tan ve Peygamberlerden habersiz olarak nitelemekte ve gerçekte onların canlı değil ölü, insan değil hayvan, akıllı değil deli olduklarını ifade etmektedir. Eserde zâhidlerin gönüllerinin ikiyüzlü olduğu söylenmiştir. Kaygusuz Baba, onlara, gece ve gündüzleri, korku ve ümit arasında kolayı seçen, muradın gayretinde iken o muradı anlayamayan kişilerdir demektir. Onları sadece görünürde dindar olmakla, yani zâhidlikle nitelendirmektedir.

Zâhidler gerçekte aşk meyhanesini anlayamamaktadırlar. Şairler, daima zâhidin karşısında âşığı görmektedirler. Zâhidde olanlar âşıkta yoktur. Zâhid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri görememektedirler.⁷²⁵ Zâhidler aşk meyhanesinin ışığından haberdar değildirler. Vahdet-i vücûd felsefesi Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek istemektedir.⁷²⁶ Âşık âşıkıyla yanarken, mum gibi yanıp

⁷²³ Kaygusuz, a.g.e., s.108

⁷²⁴ Pala, a.g.e., s.577

⁷²⁵ Pala, a.g.e., s.578

⁷²⁶ Pala, a.g.e., s.53

erimektedir.⁷²⁷ Aşk Allah’a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, şarabı da ruh coşkunuğu için bir araç olarak görmektelerler.⁷²⁸

Kaygusuz Baba devamında harâbat ehlinden bahsederek, onların ölmeden önce öldüklerini söylemektedir. Mutasavvıflar harâbatı bir tekke olarak ele almakta ve orada ilahî aşk şarabının içilip sarhoş olunduğunu söylemektedirler. Oraya zâhidler asla girememektelerler. Çünkü meyhanede şom ve uğursuzların işi yoktur.⁷²⁹ Yani gerçekte aşk şarabını içmek, Allah’ı sevmekten kaynaklanan zevkin sonucu olarak bir tür mest olmaktır. Ancak zâhidler ne bu aşktan, ne şarabın sırrından, ne ışığından ve ne de harâbatından haberdar değillerdir. Bu şarabın içildiği yer ise meyhanedir. Burası kulun aşk ve şevkle Rabb’ine münâcât mahalli; kâmil-i mürşidin kalbidir.⁷³⁰ Meyhane ehli, ilahî aşk şarabının içildiği yeri bilmekte ve anlamaktadır. Onlar ölmeden ölmektelerler. Sûfiler, sâlikin, yani gerçek yolcunun maddî, manevî dileklerinden tümünden geçmesine “ölmeden önce ölmek” derler ve bu iradi ölümle, yani zorla değil de kendi dileğiyle ölmekle, mânâ âleminde, ruh bakımından hayat bulunacağına inanılmaktadır.⁷³¹

Bahsedilen bu içmede ne dudak vardır ne kadeh, ne kanun vardır ne de ünvan ve bu öyle bir meydandır ki dünya buna hayrandır. Öyle bir yerdir ki burası (meyhane) zemini kıymetlidir. Burada ceset ruhtan ayrıdır, öyle bir yerdir ki burası değersiz köle bile şendir⁷³², denilerek, ilahî aşkın ve meyhane olarak adlandırılan gönülün yüceliğine vurgu yapılmaktadır.

İlahi aşk şarabını içenler, ölmeden önce ölüp kendiyle hesabını verenlerdir. Onlar korku ve ümitten kurtulup, hayır ve şerden geçenlerdir. Metinde şarabı içenlerin halleri değerlendirilerek, “yaratılmışlardan biri, şarabı içti âkl oldu”⁷³³ denilmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi akıl tasavvufta kötülenmektedir. Allah yolunda akıl, Allah’a ulaşmada bir engel olarak algılanmaktadır. Ancak burada akıl nefsin karşılığı olup, akılla güzeli kavramaktan bahsedilmektedir. Buradaki güzellik, Allah’ın güzelliğidir. Devamında “birisi içti âşık oldu”⁷³⁴ denilerek, âşığın çok fazla sevmesi ifade edilmektedir.⁷³⁵ Bahsedilen sevgi Allah sevgisidir ve bu aşk

⁷²⁷ Pala, a.g.e., s.508

⁷²⁸ Pala, a.g.e., s.68

⁷²⁹ Pala, a.g.e., s.233

⁷³⁰ Uludağ, a.g.e., s.248

⁷³¹ Gölpınarlı, Deyimler, s.265

⁷³² Kaygusuz, a.g.e., s.109

⁷³³ Kaygusuz, a.g.e., s.109

⁷³⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.109

⁷³⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.33

şarabını içen de Allah'ın aşkıyla yanan kişidir. Sonrasında “birisi içti sadık oldu”⁷³⁶ ifadesi yer almaktadır. Sadık⁷³⁷ “doğru, gerçek” anlamını ifade etmektedir. Burada ki gerçek Allah'tan başkası değildir. “İçenlerden biri himmet denizine daldı”⁷³⁸ ifadesiyle de himmet vurgulanmıştır. Himmet, olgunluk hali olup, kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesi demektir.⁷³⁹ Himmet denizine giren öyle bir olgunluğa erişir ki kendi kibrinden, şahsi ve manevi varlığından vazgeçmektedir. Bu kişi dünya işlerine kayıtsız davranıp, görünüşü bir kenara bırakmıştır. Dünya işlerine kayıtsız kalıp, hiçliğe, yokluğa bağlanmıştır. Allah'ın ilminde var olmuş ve dış âlemde yok olmuştur.

Kaygusuz Baba, eserin belirli bölümlerinde tecellî üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tecellînin maddi olarak karşılandığı kavram ise aynadır. Tasavvufta her şey zıddı ile kâim olduğu için Vücûd-ı Mutlak'ın zıddı olan âdem-i mutlak bir ayna olarak düşünülmektedir. Âdem-i mutlak müstakil bir mevcudiyete sahip olmayıp aynada görülen bir hayal gibidir. Aynada akseden eşya ise bir gölgeden ibarettir. Nitekim Allah, insanı bir ayna olarak yaratarak, onda zâtının güzelliğini seyretmektedir.⁷⁴⁰ O halde, en başta vücut bir aynadır. Kaygusuz Baba da bunu dile getirerek insanın Hakk'ın tecellî ettiği bir ayna olduğunu ve Hakk'ın yokluk aynasında zuhur ettiğini söylemiştir. Varlıklar ve eşyalar da buna göre yokluk aynasının yansımalarıdır.⁷⁴¹ Bu yokluktan geçen müridin, şeyhlikten geçip önündeki engelleri aşıp uçtuğu da dile getirilmiştir. Mürid, iradesinden soyutlanmış, kendisine semanın kapısı açılmış ve Hakk'a erenler arasına katılmış kişi olup; kendi şahsi iradesini, şeyhin iradesinde yok etmiş kişidir.⁷⁴² Uçmak unsuru da burada yine cenneti göstermektedir.⁷⁴³ Tüm bu geçişlerden sonra kişinin varacağı yer olarak gösterilen yerdir.

Kaygusuz Baba eserinde, müridin geçtiği meşakkatli yolları sıralayarak kâmilliğe nasıl eriştiğini göstermektedir. “Allah'ı inkârdan, ikrardan, küfr-ü imandan geçerek, dünyada varlık ve yokluk lezzetinden vazgeçti.”⁷⁴⁴ İkrar, Bektaşîlikte

⁷³⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.109

⁷³⁷ Develioğlu, a.g.e., s.907

⁷³⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.110

⁷³⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s.159

⁷⁴⁰ Pala, a.g.e., s.63

⁷⁴¹ Uludağ, a.g.e., s.22

⁷⁴² Uludağ, a.g.e., s.263

⁷⁴³ Artun, Tahlilleri, s.245

⁷⁴⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.110

tarikata girmeye ve şeyhe bağlanmaya talibin söz vermesidir.⁷⁴⁵ Yani bu yolda atılan ilk adımdır. Küfür, Allah'ı örtmek, Allah'ı inkâr etmektir.⁷⁴⁶ Daha önce de belirtildiği gibi, tasavvufta her şey zıddı ile anılmaktadır. Bu yüzden küfür, imanla birlikte anılmıştır. İmanın anlaşılabilmesi için zıddı olan küfür bilinmelidir, küfrü bilerek iman etme en üst derecedeki imandır.⁷⁴⁷

Bunlardan vazgeçildiği takdirde dava ve kerametın kalmayacağı da söylenmiştir. Dava benlik olup, nefsin kendisine sahip olmayan şeye sahip çıkmasıdır. Dava olanda mana olmaz; davaya ermek davadan geçmekle mümkün olunmaktadır.⁷⁴⁸ Kerâmeti kevnîye ve kerâmeti ilmiye olmak üzere iki çeşit kerâmet vardır. Kerâmeti kevnîye, suda yürümek, havada uçma vs. gibi olağanüstü şeylerdir. Kerâmeti ilmiye ise, ledün ilmî ile (Allah'ın sırlarını bilme) alakalandırılan kerâmettir.⁷⁴⁹ Kerâmeti kevnîyeye sûfiler pek önem vermemektedirler. Bunun mekr-i⁷⁵⁰ ilahî olmasından korkmaktadırlar. Kerâmeti çocukları uyutan haşhaşa, ya da oyuncığa benzetmektedirler. Veli kemale erdikçe kerâmeti azalmaktadır. Kerâmet zahir olup, izhar edilememektedir.⁷⁵¹ Dava ve kerâmet yolundan geçen kişi Hakk yolundadır.

“Tesbih, seccâde, ibrik” unsurları da eserde yer almaktadır. Bunlar İslâm'ın dış görüntüsü, ibadet ile bağlantılıdır. İslâmiyet'in dış görüntüsü, dört kapının ilk makamı olan şeriatta saklıdır. “Şeriat, İslâm dininin inanç, ibadet ve muamelât esaslarının ve hükümlerinin tümüdür.”⁷⁵² Şeriata giren, aynı zamanda bir tarikat liderinin kılavuzluğuna girmiş olmaktadır. Yerinde konuşmayı bildiğinden konuşmaması gereken yerleri de bilmektedir. Her zaman yalnız olup, yaratılmış olan âleme karışmamaktadır. Kaygusuz Baba burada tekrar zâhidlere atıfta bulunarak, kendini Allah yoluna adanmış kişinin, zâhidler gibi görünüşte Müslüman olmadıkları, Allah yolunda olan kişilerin nefslerden Müslüman oldukları söylenmektedir. Nefsini bilen, yani kendisini acizle, noksanla, bilgisizlikle, yoklukla bilen Rabb'ini bilir. Yani Rabb'ini kudretiyle, yüceliğiyle, bilgisizliğiyle, varlığıyla bilir.⁷⁵³ Kaygusuz, Allah'ın hükümlerine boyun eğmiş velilerin yanında her zaman meleklerin

⁷⁴⁵ Uludağ, a.g.e., s.183

⁷⁴⁶ Dini terimler sözlüğü. (2011). <http://kitap.ihlas.net.tr>. (07.05.2011)

⁷⁴⁷ Pala, a.g.e., s.338

⁷⁴⁸ Uludağ, a.g.e., s.100

⁷⁴⁹ Pala, a.g.e., s.323

⁷⁵⁰ Hile, düzen, maksadından vazgeçirme. Develioğlu, a.g.e., s.605

⁷⁵¹ Uludağ, a.g.e., s.211

⁷⁵² Gölpınarlı, Deyimler, s.95

⁷⁵³ Gölpınarlı, Deyimler, s.138

bulunduğunu söylemektedir. Bu velilerin yerde ve gökte imam oldukları, Allah'ın Hızır'ın yanında olduğu gibi onların yanında da olduğu söylenilmektedir. Allah'ın emriyle kaygı ve sevinç onun hükmündedir. Hepsisi Allah'ın eli altındadır. O velilerin başında Allah'ın tâcı bulunmaktadır. Bu tâc, ruhani saltanat ve manevi devlet simgesini taşıyarak, sonsuzluk anlamını ifade etmektedir.⁷⁵⁴ Böylece artık onun önünde güneş küçük bir parçadır ve dünyanın hazinesi onun için artık bir leştir ve onun bu dünya mallarına ihtiyacı yoktur. Bütün yaratılanlar ona muhtaçtır. O, her birini koruyan bir kollukçu gibidir. Kendisi tek başına halkın içinde miskin ve mazlum gezmektedir. Miskinlik, kendisine hiçbir varlık tanımayan, alçakgönüllü dervişin işidir.⁷⁵⁵ Derviş, Allah yolunda alçak gönüllüğü ve fakirliği kabul eden kimsedir. Dervişlerin yücelikleri daima imrenilecek durumdadır.

Feragat köşesinde, kanaat hazinesini bulan kişi olarak ele alınmaktadır. Fakirliği, kanaatkârlığı, dünyaya önem vermemesi ve bu nedenle aslında bir kul kılığında olmasına rağmen sultan mertebesinde olması, maneviyat padişahı oluşu, evinde daima bir misafir bulunması, hırka giymesi, ızdıraba alışkın oluşu yönü vardır.⁷⁵⁶ Bir gün aç, bir gün tok gezmektedir. Açlıktan ve tokluktan ona zarar gelmemektedir. Hakiki derviş hiç kimseden bir şey istememektedir. Bir şey istememesi tarikat kuralıdır.⁷⁵⁷ Onun için açlığın ve tokluğun hiçbir önemi yoktur. Çünkü onun içi ve dışı ilahî nur ile aydınlanmıştır. Kaygusuz Baba, zevk ve şehvetlere yenik düşenlerin bunu bilemeyeceğini ve kimsenin elinin, onun ayağının tozuna ulaşamayacağını ve bu tozu gözüne sürme edemeyeceğini söylemektedir.

Eserde “sâhib-i zaman” da yer almaktadır. “Devr-i âhirde bir sâhib-i zaman ortaya çıkacak”⁷⁵⁸ ifadesi bunun göstergesidir. Bu, zamanın kuvvetli, kudretli büyük sahibidir.⁷⁵⁹ Zamanın sahibi, o “zamanın kutbu”⁷⁶⁰dur. O bu durumuyla zamanı aşmıştır. Zira Allah'ın veçhinden başka her şey helak olacaktır. İmamiyye'ye göre sâhib-i zaman “Mehdi”dir.⁷⁶¹ İslamiyet'te önemli bir inanışa sahip olan Mehdi, kıyametin kopmasından önce, Müslümanları kurtaracak ve ilahi adaleti sağlayacaktır.

Metinde, Mehdi'nin yapacaklarının Hz. Muhammed'in şeriatı üzerine olacağı söylenmektedir. Mehdi'nin görünüşte gizli olup, gerçek olacağı da ifade

⁷⁵⁴ Uludağ, a.g.e., s.340

⁷⁵⁵ Uludağ, a.g.e., s.251

⁷⁵⁶ Pala, a.g.e., s.138

⁷⁵⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s.181

⁷⁵⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.111

⁷⁵⁹ Develioğlu, a.g.e., s.911

⁷⁶⁰ Kutb, tarikatın önde gelen kişisidir. Develioğlu, a.g.e., s.529

⁷⁶¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.288

edilmektedir. Ardından “hakikat âşikâre ola İslâm ve imân-ı hakikat ve savm-u hakikat, salavatü hakikat ve sırât-ı hakikat ve mizânî hakikat”ten⁷⁶² bahsedilmiştir. İslâm ve İslâm dinine gerçekten inanan savm-ı hakikat yani gerçek oruç, beşeri olarak hoşla gitmeyen şeyleri yapmaktan kaçınmak,⁷⁶³ salavatü hakikat yani gerçek namaz ve gerçek yol, (sırât-ı hakikat)⁷⁶⁴ gerçek mizan yani insanı doğru düşünceye, isabetli söze ve güzel işlere ulaşmasını ve bunları zıtlarından ayırt etmesini sağlayan esaslardır.⁷⁶⁵ Şariat-tarikat-hakikat bilgisini içeren hakiki vahdetin gölgesi olan adalet bu şekilde ifade edilmiştir. Bunları bilen ve bunlardan geçen kişinin yerinin cennet olacağı ve orada Allah’ın aracısız olarak görüneceği de söylenmektedir.

Yukarıda bahsedilen bu kısmın ardından metinde ulu kişiler ile Kaygusuz Baba arasında geçen konuşma başlamıştır. “Bilir-bilmezi bilmeyiz. Kuşdili mi söylersin? Türkçe konuş anlaşılın dediler.”⁷⁶⁶ Kaygusuz Baba’nın burada sözü olarak ve sorgulayarak kâinata bakışı görülmektedir. “Kendi halimden bilinen bir haber söylüyorum, siz de halinizi benimkiyle kıyas edin. Ey akıllar (dünyevi arzular tuzağına düşmeyen) ve kâmiller (âlim, bilgin) ve Allah’ı kendi vücudunda bulan ehl-i diller (gönül ehli, arifi serden geçen sırta eren sâlik) murat nedir? Hikâyemi dinleyin, söylediklerimi anlayın. Daha dünya yaratılmamış ve hiçbir öge olmamış, bir vücuda gelmemişti. Henüz insan olmamışken Allah’ın vücudunda bir can idik. Takdir işini bilerek işler. Öncesi bilinmeyen, bitimsiz zamanda gizli cevheri ortaya çıkarıp, kendi kendisine bakıp seyredebilsin diye Allah kişide göründü”⁷⁶⁷ demektedir.

Yapılan bu konuşmada tasavvufun temeli olan vahdet-i vücûd anlayışı görülmektedir. Tasavvufta esas fikir, kâinatta ancak bir tek vücudun bulunduğuna inanmak ve başka varlıkları, o vücudun muhtelif tecellîlerinden ibaret addetmektir.⁷⁶⁸ Tasavvufa göre, varlığın özü tek yaratıcı olan Allah’tır ve diğer bütün varlıklar onun yansımalarıdır.⁷⁶⁹ Tasavvufun temelini yaratılış teorisi oluşturmaktadır. İslâm tasavvufunda üç esas vardır. Hüsnü mutlak, hayri mutlak ve vücûd-u mutlak. Hüsnü Mutlak; cemalullahtır. Ezelde ilk varlık güzellik olan Allah’tır. Bütün âlemler, bu güzellikten tecelli etmiştir. Hayri Mutlak; insanoğlunun her türlü fenalığından

⁷⁶² Kaygusuz, a.g.e., s.111

⁷⁶³ Cebecioğlu, a.g.e., s.292

⁷⁶⁴ Develioğlu, a.g.e., s.950

⁷⁶⁵ Uludağ, a.g.e., s.295

⁷⁶⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.112

⁷⁶⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.112

⁷⁶⁸ Levend, a.g.e., s.13

⁷⁶⁹ Artun, a.g.e., s.39

kendini kurtarıp, yüksek ahlâka sahip olup, Hayri mutlaka ulaşmaktır. Hayri mutlak ise Allah'ın en büyük vasfıdır. Vücudu Mutlak; Allah'ın eşsiz ve tek varlık oluşudur ki bu Vahded-i vücûddur. Vahded-i vücûd Allah'ın tek oluşu inanışıdır.⁷⁷⁰

Vahded-i vücûd, kâinattaki her şeyde Allah'ın varlığını görme eğilimidir. Buna inanan mutasavvıflara göre âlem her an bir değişim içerisinde. Her an başka tecellilere mazhar olmaktadır. Âlem, Allah'ın varlığıyla var olmaktadır.⁷⁷¹

Metinde Kaygusuz Baba'nın Allah'a övgü dolu bir sesleniş de görülmektedir. “Sevilen güzel yüzünü bitimsiz eyledin, suretini, insan-ı kâmilde gösterdin. Eşi benzeri olmayan sesinin bir parçasını ona verdin. Kendi güzelliğini, güzellikler şeklinde çıkardın ve onu seyrettin.”⁷⁷²

Kaygusuz Baba, kâinatın yaratılışını eserde şöyle açıklamaktadır. Allah “Kün dedi ve kudretiyle düzen oldu, dünya kuruldu.”⁷⁷³ Kâf u nûn, külli iradenin sureti kün (ol), emrini oluşturan kâf ve nûn harfleridir. Tasavvufta Allah yaratmayı dilediği şeye “ol”(kün) der, o şey derhal olmaktadır.⁷⁷⁴ Yaratılış ile ilgili anlatımının devamında, “Bu yaratma sırasında vücudu yaratmıştır. Bütün yaratılanlar eksiksiz yerini almıştır. Padişah-ı Âlem (Allah), bu vücudun içinde gizlenmiştir (sırr). Daha sonra kimse ondan bir belirti alamamıştır. Biz de Padişah-ı Âlemden diledik, bu vücudu seyrederiz. Padişah-ı Âlem, bu dileği kabul edip insan kılığındaki elbiseyi vermiştir.”⁷⁷⁵ Allah önce bir nur yaratıp ona “kün Muhammedâ” buyurmuştur. “Nur-ı Muhammedi” denilen bu nur Allah'ın nazarı karşısında terlemiştir. Onun terinden denizler, köpüğünden de gökyüzü yaratılmıştır. Sonra sırasıyla “anasır-ı erbaa”⁷⁷⁶, “mevâlid-i selase”⁷⁷⁷ ve sonunda insan belirlemiştir.⁷⁷⁸ Kaygusuz Baba, yaratılışı anlattığı kısma aşağıdaki beyiti eklemiştir.

“Anasırdan giyüp hil‘at kemâlât-ı kerimimiz
Ma-hiz geldik amma cümle eşyadan kadimimiz
Bu canımıza emr itti ki
Âdemden âleme geldik”⁷⁷⁹

⁷⁷⁰ Şapolyo, Enver Behnan. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. Türkiye Yayınevi, İstanbul s.61

⁷⁷¹ Artun, a.g.e., s.50

⁷⁷² Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁷⁷³ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁷⁷⁴ Uludağ, a.g.e., s.225

⁷⁷⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.103

⁷⁷⁶ Bkz. Dördüncü bölüm Anasır-ı Erbaa

⁷⁷⁷ Maden, nebat, hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden ilim, tabiat ilmi. Develioğlu, a.g.e., s.634

⁷⁷⁸ Artun, a.g.e., s.49

⁷⁷⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.103

Kaygusuz Baba, yaratılıŖta insanın, coŖkun olmayan çok eski olup, herhangi bir unsurken, Allah'ın emriyle insan giysisini giyip, yokluktan dünyaya geldiğini söylemektedir.

YaratılıŖ teorisinde insanın mertebelerden geiŖi devriyelerde iŖlenmektedir. Kaygusuz Baba da eserinde buna yer vermiŖtir. “İnsan kılığına girip mülkü (dünyayı) izlemeye geldim. Hiçbir nesneden haberim yoktu. Ruhun askeri için omuz oldum. Ayık iken sarhoŖ oldum. HoŖ hal iken kem ma'âŖ oldum. Doğru iken kalles oldum. Gizli iken açığa ıktım. Sözün kısıası Allah'ın emri beni mleki balçığı gibi devranın arhı üzerine koyup dolap gibi dnderdi. Kâh beni su testisi yaptı, kâh bozdu. Kâh kâse yaptı kâh saraylarda kerpiç yaptı. Kâh ayaklar altında hiç etti, kâh gl yaptı. Kâh kl eyledi toprak oldum, kâh halk içinde yüce eyledi. Kâh beni yanılan, kâh insan kâh hayvan eyledi. Kâh gezindim yattım, kâh hznlendim. Kâh kul olup satıldım kâh sattım. Kâh oynayıp yendim, kâh oynayıp yenildim. Kâh hâkim eyledi, kâh hakem eyledi. Kâh ipek iŖleyen, kâh kumaŖ satan eyledi. Kâh iğne iplik malzemeyi satan, kâh pamuk atan yaptı. Kâh berber kâh kuyumcu yaptı. Kâh aŖi kâh baŖi yaptı. Kâh gözcü kâh tamirci kâh kömürcü yaptı. Kâh beni doğuya kâh batıya ilette. Kâh denizde yok eden yaptı. Kâh dağlarda ceylan kâh avi yaptı. Kâh avladım kâh beni av yapıp avlandım. Kâh okudum âlim oldum kâh doğduğum gibi kaldım. Sözün kısıası dünyada giydirmediği görüntü kalmadı. Kâh ırac etti öğrendim kâh usta oldum öğrettim. Kâh beni babaya oğul yaptı, kâh babayı bana oğul yaptı. Kâh anneyi bana kız yaptı kâh beni anneye anne yaptı. Kâh beni ocuk yaptı annelere besletti. Kâh onları ocuk edip bana besletti. Sözün kısıası baŖınızı ağrıtmayım. Nice bin kez baba belinden ana rahmine, ana rahminden dünyaya geldim. Nice bin kez bulut gibi havaya yükseldim, nice bin kez yağmur gibi yere yağdım. Nice bin kez kâh otlayıcı oldum kâh uçucu oldum. Nice bin kez imana inanmadım, nice bin kez karanlığa. Kâh aydınlığa dŖtm nice bin kez türlü eŖitlere karıŖtım. Nice bin türlü giysiler giydım, nice bin türlü ayaklarda baŖ gösterdim. Nice yüz bin yıl bilinenleri izledim, nice bin isimler ve lakaplar aldım. Nice bin görüntülerde göründüm. Sözün kısıası bu ruh askeri beni gten güce saldı ve kaptan kaba boŖalttı. Ŗehirden Ŗehre, karyeden karyeye gezdirdi”⁷⁸⁰ denilerek devriye konusu metinde iŖlenmiŖtir.

İnsan, varlık suretine gelmeden önce baba belinde ve ana rahminde birer katre menidir. Ana ve baba, o meniye, yedikleri, içtikleri Ŗeylerden meydana

⁷⁸⁰ Kaygusuz, a.g.e., ss.113-115

getirmişlerdir. O halde insan, meni haline gelmeden evvel kâinatta, dağınık bir halde bulunmaktadır. Her zerresi bir varlıktır. Bu anlayışa, eski çağların inanılan kuramı, Batlamyus'un ve eski Yunan filozoflarının varlığı tasnif ilkeleri karışarak, madde âlemi dört unsurdan; toprak, su, ateş, havadan oluşmuştur. Bu dört unsur da, dört tabiatın, kuruluşun, yaşlılığın, ısılığın, soğukluğun zuhurudur. Tabiatlarda unsurlar, dokuz göğün dönüşünden meydana gelmektedir. Dokuz gökle dört unsurdan daima üç çocuk doğmaktadır: Cansızlar, bitkiler ve canlılar. İnsan, meni halinde ana rahmine, baba beline gelmeden önce cansızlar, bitkiler ve canlılar âleminde dir. Ondandır önce unsurlarda, tabiatlarda, daha önce de göklerde dir. Göklerden önceyse Allah bilgisinde olmuş ve Allah'ın bilgisi, zâtına râci' bir sıfatı olarak, mutlak varlığın, zâtî iktizası şeklinde ifade edilmiştir. Demek ki mutlak varlığın zâtıyla kaim olan bu sıfattan önce de insan, mutlak varlıktır. Mutlak varlığın zâtını bilmesiyle, bu bilgide kâinatın varlığı belirlenmiştir. Gökler, tabietleri ve dört unsuru meydana getirmiştir. Adeta baba sayabilecek göklerle, ana sayabilecek unsurlardan cansızlar, bitkiler ve canlılar meydana gelmiştir. Bir erkekle bir kadın yediği içtiği şeylerle varlığını sağlamaktadır. Yediği içtiği şeyler kan oldu, et oldu, yağ oldu, ilik oldu, kemik oldu denilerek bu varlığın özü süzöldü, menî oldu denmiştir. İki su birleşerek, bir insan meydana gelmektedir.⁷⁸¹

Eserde karşımıza devriye inancı belirli bölümlerde çıkmaktadır. Devriye; tenasüh, reenkarnasyon, metampsikoz olarak da adlandırılmaktadır. Tenâsüh inancı, yukarıda da bahsedildiği gibi öldükten sonra insanın ruhunun başka bir bedene intikal suretiyle hayatını sürdürmesi şeklinde açıklanabilmektedir. Bu inanç, insan ruhunun insana, hayvana, bitkiye veya cansız bir varlığa göç etmesi gibi çeşitli biçimleri olan bir inançtır.⁷⁸²

Musevilik ve Hristiyanlık gibi büyük monoteist dinlerce reddedilen tenasüh inancı, İslâmiyet'te kabul görmemiştir. Buna rağmen İslâm tarihinde muhtelif heterodoxe mezhep ve tarikatlarda geniş çapta yer bulduğu görölmektedir. Türkiye'de ise özellikle Kızılbaşlık ve Bektaşîlik, bu inanca geniş yer vermektedir.⁷⁸³

Yeniden bedenleşme inancı, ilk bakışta Bektaşîlerin kendilerine yakın gibi görünen imâmî-şîî öğretide bulunmadığı halde, aşırı şîî inancı adı verilen inançlarda

⁷⁸¹ Gölpınarlı, a.g.e., s.71

⁷⁸² Ocak, İslam Öncesi, ss.183-184

⁷⁸³ Ocak, İslam Öncesi, s.184

var olagelmıştır. Bektaşîler üzerindeki etkileri de belirleyici olmuştur.⁷⁸⁴

Kaygusuz Baba, binlerce yıl bu inanışla evreni gezdiğini, en sonunda bir anneden bebek olarak doğup yetişkinliğe erdiğini ve günün birinde derviş olduğunu da söylemektedir. Ardından derviş olarak, diğer dervişlerle olan sohbetini aktarmaktadır. Bu konuşmada, “Kaygusuz’a Derviş şirin hikâye söyledin. Söylediklerin gerçek midür, düş midür, yoksa sayıklar mısın?”⁷⁸⁵ denilmektedir. Kaygusuz Baba: “Ben âlim değilim ilim bilmem, veli değilim kerametim yoktur. Sözü yuvarlayıp erenler meydanına koydum. Gördüğüm menzillerden işaret verdim. Arif olan sözümü anlar, cahilin ise hayalinde bile kalmaz. Anlayana bir söz kitaptır, anlamayana bin söz desen fayda etmez.”⁷⁸⁶ diye cevap vermiştir. Bu konuşmadaki maksat; gönlü cem⁷⁸⁷ eylemek, geleceği kavrayan akla sahip olmak, dünyaya ilişkin sonunu düşünmek, edep beklemektir. Zira sabredenler enbiyâ ve evliya olmuşlardır. Edep beklemeyen dünyaya ilişip olduğu yerde kalmaktadır. Bu sarayın (vücut), ismi (sahibi) vardır. İçinde oturan sultandır. Kaygusuz Baba, şimdi halini bil, yolunu gözle kimse ile düşman olma, kimsenin payına el uzatma ve helal ve haramı fark et diyerek öğüt vermektedir.

Kaygusuz Baba, eserinde birçok kez tekrara gitmiş ve tekrar gönül (aşk) den bahsetmiştir. Gönül, vücûdta sonra gelen, bir diğer aynadır. Kaygusuz Baba, gönülden bahsederek, bu aynanın temizliğine vurgu yapmaktadır. Gönül dilini aramanın iyi hal olduğunu söylemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi aşk ilahi aşk olup, Allah’ın zatına has bir sıfattır. Onun sırrı ve tecellinin sembolüdür. Âlemin var olma sebebidir. Aşk; sevmenin ne olduğunu öğreten, feragat ve fedakârlığın yollarını gösteren, gönülleri yanmaya alıştıran bir lütuf, insanı her haliyle Hakk’a götüren bir yoldur. Nefsi dinin emrine boyun eğdirmek dini, nefis için vicdan kılmak aşk vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Yokluğun karanlığını giderecek, mutlak güzelliğe ulaştıracak olan aşktır. Aşk yolu uzun, meşakatli, tehlikeli ve zordur. O makama

⁷⁸⁴ Melikoff, Bektaş, s.51

⁷⁸⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.117

⁷⁸⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.117

⁷⁸⁷ Gönül cem’ eylemek, yüz parçaya ayrılmış gönülü toplamaktır. Gönül, aşktır, idrâk merkezidir. İnsanın manevî yönüdür, asıl varlığıdır. Bir anlamda her şeyidir, bütün mânâsıdır. Gönül, soyuttur; her zaman kişileştirilerek bir âşık hüviyetinde ele alınır. Bu sebeble gönül, bir âşık gibi ağlayıp, inlemekte ve acı çekmektedir. Gönül, aşk ateşiyle sürekli yanmakta, sevgiliden gelen cefâ ile yüz parçaya ayrılmış, perişan, kanla dolu, yaralı, viran, hastadır. Gönüldeki âteş, demiri eritecek güçte; aşk oklarını yakacak şiddettedir. Âşığın halinin, yegâne şahidi, bu derece güçlü bir âteşle yanan gönüldür. Gönül yanışı dil-i süzân, süz-ı dil, âteş-i dil gibi terkiplerle de belirtilir. Gönül gerek maruz kaldığı eziyetler, gerekse sevgilinin güzellik unsurlarının oka teşbihi sebebiyle parçalara ayrılmış olarak anılır. Gönül, yüz parçadır. Yüz parçaya ayrılmış gönül bir araya getirmek ise müşkildir. Fuzûlî’de gönül. (2011). <http://www.kerkukvakfi.com/dergiicerik.asp?id=74&iid=102>. (05.07.2011)

ulaşacak kişi hiçlikten ve şerden kurtulacaktır. Her şeyde mutlak güzelliği görecektir. Kendisindeki âlem unsuru yok olacak, vücut unsuru asıl kaynağına erişecektir. Tasavvufta Hakk ile Hakk olmak, fenâ-fi'llâh, yani vücûd-ı mutlakta yok olmak denilen hal bu anlama gelmektedir.⁷⁸⁸

Kaygusuz Baba, Allah'ın her yerde olduğuna da vurgu yaparak, insanoğlunun davranışlarını ona göre yapmalarını söylemiştir. İnsanın dünyaya gelişindeki amacın da Allah'ı anlayıp, onun isteklerini yerine getirmek olduğunu söylemektedir. Allah'ı "bâtıldan anlama"⁷⁸⁹ yani hakikat olmayanı bilme diyerek, O'nu derinden anlamaya davet etmektedir. Bunun için olması gereken şeylerden biri de vücûdun iyi tanınmasıdır. Çünkü vücûd Allah'ın bir yansımasıdır. Allah'ı fark etmeyip, bâtından anlamayanların, dünyanın rengine kanıp orada kaldıklarını dile getirmektedir. Onlar Allah'ın sırlarına ulaşamayıp, öz bildiklerinin kendilerine perde yani engel olduğunu da söylemektedir. Ardından, yaratılanların birbirleri, "bu kârhâneyi yapan usta nerede"⁷⁹⁰ diye geçen sohbeti aktarmaktadır. Kârhane dünyadır, ustası da Allah'dır. Varlığın şaşkınlığından söz ederek, varlık bu doğaüstü güçleri bağlayan ustanın, yerde mi gökte mi olduğunu aramaya başlamaktadır. Kimsenin kimseden haberi yoktur. Burada insanın yanılgısından bir kez daha söz edilmekte ve Araf Suresi'nin 172. ayetini de buna delil gösterilmektedir: "Elestü birabbiküm."⁷⁹¹

Metinde, Allah'ın insanları yaratmasından Hz. Muhammed zamanına kadar olan dönemde, gelmiş yüz yirmi dört bin peygamberden bahsedilmektedir. Her birinin bir söz söylediğini, Hz. Muhammed'in ise, bu dünyayı oluşturan Allah'ın bu dünya içinde olduğunu ve eşyada işaret verdiği, söylenilmektedir.

Hz. Muhammed'den sonra gelen kâmillerinde "men arefe nefsehu fakad arafe Rabbe"⁷⁹² dedikleri söylenilmiştir. Yani nefisini bilen Rabb'ini bilir. Nefis burada kişidir. Kendini bilen Allah'ı bilmektedir.⁷⁹³

Ardından Bektaşilikte sezgisel bilginin öneminden bahsedilmiştir. Her yerde kitapla hareket edilmez. Gönül, Bektaşilikte bundan dolayı oldukça önemlidir. Bu önem aşağıdaki beyitle ortaya konmuştur.

⁷⁸⁸ Nurullah Ulutaş. (2008). Âsaf Hâlet'in şiirlerinde tasavvufî tema. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15:481-482

⁷⁸⁹ Batıl, zatında sebat ve hakikat olmayan, esassız. Sufilere göre batıl inkar olunamaz çünkü eşya zıddıyla kâimdir. Pala, a.g.e., s.75

⁷⁹⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.119

⁷⁹¹ "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?". Allah ruhları yarattıktan sonra bu ifadeyle onlara hitap etmiştir. Kur'an, Araf Sûresi, Ayet 172

⁷⁹² Nefisini bilen Rabbi'ni bilir. Kaygusuz, a.g.e., s.120

⁷⁹³ Uludağ, a.g.e., s.275

Nefsini bilen kişi kâmil insan olur
 Rabb'ini bi-şekk bilür, âlem-i irfan olur
 Ariyet mensubunu terk iden bil ayda vahdet, mülkünde sultan olur
 Ma'rifetin hatemin şâh olubun takunur
 Âsaf ve Belkîs anın kendü Süleymân olur
 Beher zâtın devlerin gönlü içeri derc iden.
 Katre iken sonsuzun lice umman olur
 Ey nedimi söyle hak, söyleme beyhude. Sor
 Arifin güftârı çün ayet Kur'ân olur.⁷⁹⁴

“Kendini bilen kişi, olgunluğa erişir.”Kaygusuz Baba burada nefisle mücadeleden geçenin kâmil olacağını söylemektedir. “Nefisini bilen”, yâni, kendisini acizle, noksanla, bilgisizlikle, yoklukla bilen, “Rabbini bilir” demektir. Yâni, Rabbini, kudretiyle, yüceliği ve kemâliyle, bilgisiyle, varlığıyla bilmektedir. “Allah'ı şüphesiz bilir, dünyanın bilgini olur” kâmil olan insanın Allah'ı şüphesiz anladığını ve bundan sonra da bu kişinin her şeyi görüp, bildiğini ve arif olduğunu söylemektedir.

“Bil ki dünyadan vazgeçen, nurda Allah'a yakın, âlemde velidir” Kaygusuz Baba burada, dünyaya aldanmayıp Hakk yoluna gidenlerin, Allah'ı gönülde anlayıp, O'na yakın olanların bu dünyada veli sıfatında olacağını dile getirmektedir. “Bilirsen, Sultan Süleyman olup, yüzüğünü takarsın.” Allah'ı bilmenin üstünlüğünü göstermek için Hz. Süleyman'ın mührü (Mühr-i Süleyman) ile benzetme yapmıştır. Burada Hz. Süleyman'ın yüzüğü olan mühür, güç ve kudreti simgelemektedir. Bilginin güce ve kudrete sahip kılacağı söylenmektedir.

“Âsaf ve Belkîs onun, kendi Süleyman olur.” Âsaf, Hz. Süleyman'ın veziridir. Belkîs'da Hz. Süleyman'a tabi olmuş ve Hz. Süleyman'ın dinine geçmiş kişidir. Hz. Süleyman'ın mührünü alan kişinin kendinin Süleyman, Süleyman'a tabi olan Âsaf ve Belkîs'in da onun himayesinde olacağı söylenmektedir. Bu mühür kimdeyse Süleyman odur, sözülle eşdeğerdir. “Devlerin gönlünde içeri giren her kişi su damlası iken sonsuzlukta deniz olur.” Kaygusuz Baba burada, gönüle girip İlahî aşkı bulan her kişinin, Allah aşkının sonsuzluğunda olacağını söylemektedir. Kaygusuz Baba, ilahî aşkı sonsuz denize benzetmektedir.

“Ey güzel konuşan, doğru söyle, boşa konuşma, sor.” Kaygusuz Baba

⁷⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e., ss.120-121

burada, güzel konuşan kişiye seslenerek, doğruyu söyleyip boşa konuşmamak gerektiğini vurgulamaktadır. “Bilenin sözü için ayet kur’ân olur.” Burada bilginin ve bilenin yüceliğini ortaya koymuştur. Bilen kişinin söylediği her bir sözün değerine vurgu yapılmıştır.

Bu şiirde Kaygusuz Baba’nın, ilahî aşk yolunda insanın kendisini bilmesinin önemi vurgulanmıştır. Kendini bilmenin de Allah’ı bilmek olduğunu ve bütün yaratılanların onun aynası olduğu söylenilmiştir.

Kaygusuz Baba, eserde insan vücûdundan ve insanda var olan unsurlardan da bahsetmiştir. Ona göre, insan dört cevherden meydana gelmiştir: “Od(ateş), su, toprak, yel ve insan dokuz türlü cevherden yapılmıştır: Et, kan, ilik, yağ, kıl bunlar ana tarafıdır bu şehrin on iki kapısının olduğunu söylemektedir. Bu şehrin içinde üç yüz ırmak vardır ki bunlar damarlardır. Yedi yüz yetmiş yedi bağı vardır ki bunlar sinirlerdir. Dört yüz kırk parça direği vardır ki bunlar kemiklerdir. Ortasında bir pınarı vardır ki, şehrin bütün yerine su ondan bağış olur ki ciğerdir. Dahi beş gece bekçisi vardır ki dışarıda hayır ve şerden, ne görürse vücûda ve râha haber verirler. Bunlar, görmek, işitmek, tutmak, kokmak ve dokunmaktır. Bu şehrin yarısından yukarı yedi kat göktür ve arştır. Yarısından aşağı yedi kat yerdir.”⁷⁹⁵ Burada “şehir”in verdiği anlam vücûdudur. Görüldüğü gibi eserde, insan vücûdu incelenerek, insanın Allah’ın bir aynası olduğu tekrar dile getirilmiştir.

Eserde karşımıza sıkça çıkan bir diğer konu da nefstir. Kaygusuz Baba, “ey canım bu nefis ki derler, şehir (vücûd) midür, yoksa başka bir nesne mi? Onu bilen Hakk’ı bilmiş olur didi. Vücûdun toplanmasına (cem’isine) nefis derler, dahi vücûda Hakk’tan gayrı endişelere nefis derler”⁷⁹⁶ şeklinde ifade edilmektedir. Kaygusuz Baba, vücûda Allah iradesinin dışındaki her şeye nefis demiştir. Bu anlamda nefis insanın en büyük düşmanıdır. Nefsini bilen Allah’ı bilir diyerek, kişinin kendini bilmesine bir kez daha vurgu yapılmıştır.

Ardından, “yaratılmışta bir nesne yok ki, onda Hakk nurundan olmaya”⁷⁹⁷ diyerek, yaratılan herkes de Allah’tan bir parça olduğu söylenmiştir. “Va’llahü biküllî şey’in mühit”,⁷⁹⁸ söylediklerine kanıt gösterilmiş, Allah her şeyi kuşatır, diyerek söylediği sözü bu sure ile güçlendirmiştir. Allah’ın ne olduğunu, doğruyu bilmenin gereğini ifade edilmiştir. Allah’ın evveli ve sonrası, altı, önü, arkası, sağı, solu

⁷⁹⁵ Kaygusuz, a.g.e., ss.121-122

⁷⁹⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.122

⁷⁹⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.122

⁷⁹⁸ Kur’an, Nisâ Sûresi, Ayet 126

yoktur. Başlangıcı ve sonu yoktur. Birdir ve sonsuzdur ki, bütün âlemi kaplayandır denmiş, Allah'ın bütün varlıkların vücûdunda olduğu tekrar edilmiştir.

Kaygusuz Baba, dünyada karşılaştığı engellerden de bahsetmiştir. Dünyayı da bundan dolayı çöl olarak nitelendirmektedir. Yetmiş iki milletin⁷⁹⁹ de bölünmüş ve başıboş bu çölde gezdiğini söylemektedir. Bu halk içinde yeri geldiğinde savaştığını, yeri geldiğinde barıştığını ve türlü belalarla uğraştığını söyleyip, bir kenara çekildiğini de anlatmaktadır. Bu esnada gözüne görünen şehirden bahsetmektedir. Çok çalıştığını ancak aciz kaldığını dile getirmektedir. Metinde şaşkınlık içerisinde olduğu bir vakitte karşısına çıkan bir oğlanla⁸⁰⁰ konuşması yer almaktadır. İkisi arasında, “bana dedi ki: Abdal! Aşk olsun, ben de dedim ki meşk olsun. Bana dedi ki bu çölde ne gezersin? Ben dedim, bu şehirden yana gitmek isterim. Hemen boynuma bir urgan ip takıp çekti. Gel ey Kaygusuz Abdal seni o şehre iletayım, dedi. Ben de avcının köpeği gibi yanına düştüm, kısacası bu şehrin içine girdim. Hemen oğlan kayboldu, ben de yalnız kaldım. Baktım ki şehirde benden başka kimse yok”⁸⁰¹ şeklindeki konuşması Kaygusuz Baba'nın kendini arayış içerisinde olduğunu göstermektedir.

Burada anlatılan, tasavvufî bir söylemdir. Şehir daha önce de belirtildiği gibi insanın vücûdudur. Vahdet-i vücûd anlayışına göre Allah insanın vücudunda ve aslanan mutlak varlık Allah'tır. Kaygusuz Baba'nın aradığı da bu çöl olarak adlandırdığı ruhanî yolculuğunda, ilahî aşk arayışıdır. Bunun için de kendisine yol gösteren bir yol göstericiye ihtiyacı vardır. Karşısına çıkan oğlan olarak adlandırılan kişi ise, ona sadece dinin zahir kısmını göstermiş ve Kaygusuz Baba'yı kendiyle baş başa bırakmıştır.

Tasavvufta ve Bektaşilikte önemli olan bir diğer husus da sezgidir. Kaygusuz Baba bu noktada gönlü ile baş başa kalmış ve sezgisel olarak anlamaya olup biteni anlamaya çalışmıştır. Metnin devam eden kısmında “köşe bucak bu şehri dolaştım, türlü türlü cevherlerin ve meşakkatlerin sonu yok. Her neye meylettimse hemen, o saat oldu”⁸⁰² demektedir. Kaygusuz Baba burada gönlü ile baş başa

⁷⁹⁹ Yetmiş iki millet: Alevilikte sıkça rastlanan bir sözdür. Hıristiyanların ve yahudilerin yetmiş iki fırkaya (millet) ayrıldığını, Müslümanların ise yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan sadece birinin kurtuluşa ereceğini bildiren rivayette görüldüğü gibi hadislerde bir dinin mensupları arasındaki gruplar için fırka yanında millet de kullanılmıştır. Recep Şentürk. (2005). Millet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, TDV Yayınları, İstanbul, s.64

⁸⁰⁰ Oğlan: Tüysüz, emred, mahbup. Şeriat oğlanları, dini sadece şekil olarak bilen, özünden habersiz zahir ehlidir.

⁸⁰¹ Kaygusuz, a.g.e., s.124

⁸⁰² Kaygusuz, a.g.e., s.124

kaldıktan sonra, türlü sıkıntılar çektiğini söylemek istemektedir. İlahî aşka giden yol, zor bir yoldur. Kul burada Allah aşkıyla yanıp, çile çekip, harabeye dönmektedir. Bundan sonra ise, istediği mertebeye ulaşıp, kendindeki cevher görülüp ve her türlü istek gerçekleşmektedir.

Kaygusuz Baba bütün bu yaşadıklarının ardından, bütün yaratılmışlarda Allah'ın mevcut olduğunu ve Allah'ı görmek isteyeneye delil olarak insanı göstermektedir. Eğer bundan başka bir yerde aramak istenirse de gidilecek yolun sonu olmadığı söylenmektedir.

Eserde geçen diğer bir konu ise namazdır. Allah âşıkları devamlı namaz halindedirler. “Yani, namazın dışında da sanki namazın içindeymiş gibi, Allah'ı tefekkür halinde, O'nunla birlikteliği ve huzuru nerede bulursanız bulun O, sizinle beraberdir, ayetini şuur haline getirmişlerdir. Sûfiler, bu doğrultuda olmak üzere, namazı beş espri ile algılamaktadırlar. 1. Maddi bedeninin namazı: Farz ve nafile namazlar, 2. Nefsin namazı: nefsin kötü isteklerinden sıyrılmak, ruhaniyette mesafe almak, 3. Kalbin namazı: Allah ile huzuru ve murakabeyi devam ettirmek, 4. Sırrın namazı: Sır deryasına dalmak, mâsivâ⁸⁰³ ile uğraşmamak, 5. Ruhun namazı: “fenâ-fi'llâh”⁸⁰⁴ ve “bekabillâh”⁸⁰⁵a varmakla olmaktadır.”⁸⁰⁶ Kaygusuz Baba ve Bazı mutasavvıflar, namazın iç yüzünü yorumlamakta ve namazın ruhuna önem vermektedirler. Buna dayanarak mutasavvıfların namazın sadece dış görünüşüyle değil derin boyutuyla önemli bir husus olduğunu vurguladıkları görülmektedir.

Eserde geçen bir diğer konu da insandır. Kaygusuz Baba, insan görünümünde olan herkesin insan olmadığını söylemektedir. İnsan olanda “genc” olarak nitelendirilen hazine vardır, eğer bir insan da hazine yoksa o sadece görünürde insan kılığındadır⁸⁰⁷ denmektedir. “Genc”, yani hazine, kişinin özüdür, bu öz kişinin hazinesidir. Kendini, özünü bilen insanın Allah'ı vücûdunda yani kendinde bulacağına inanmaktadır. Buna da kanıt olarak “ve men dahale kâne âminen”⁸⁰⁸ ayeti gösterilmektedir. Kim öz varlığında (vücûdunda) Allah'ı buldu, o zaman ki yoluna girdi ve emin oldu, denmektedir.

“Halaktü'l-himâra 'alâ sûreti âdem”,⁸⁰⁹ “eşeği adem suretinde yarattım”,

⁸⁰³ Allah'tan başka bütün varlıklar, dünya ile ilgili olan şeyler. Develioğlu, a.g.e., s.583

⁸⁰⁴ Bkz. Dördüncü bölüm fenâ-fi'llâh

⁸⁰⁵ Allah'ta var olma durumu

⁸⁰⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s.249

⁸⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.125

⁸⁰⁸ Kim oraya girerse güvenlik içinde olur. Kur'an, Âl-i İmran Sûresi, Ayet 97

⁸⁰⁹ Nerden alındığı kaynaklarda bulunamadı

cümlesi kitapta yer almış ve Kaygusuz Baba bunun üzerine de konuşmalar yapmıştır. İnsanoğlunun kendine acıması gerektiğini söylemiştir. Âdem var insana benzer, âdem var eşeğe benzer diyerek insanın insana benzemediğini, bazı insanların insan vasıflarından eksik olduğu söylenmiştir. Gel şimdi sen hangisin seç diyerek insanın özünden haberli mi, habersiz mi olduğunu öğrenmeye çalışmaktadır.

Nefsin geçiciliğinin, “oğlanlık” dediği dini şekil açısından bilmenin, dini özünden haberdar olmamak olduğunu söylemektedir. Bunları rüzgâra benzeterek geçiciliğini ifade etmeye çalışmaktadır. Arkasından da insana öğüt vermeye başlamıştır. İnsanın elinin ermediği yere elini uzatmayı, yorgandan dışarı çıkan ayağa; sözün geçmediği yere söz söylemeyi de yaysız ok atmaya benzetmiştir. Bunların insanların halleri olduğunu ve kendini bilen, bütün eşyanın aslını bilen ve dinin esaslarını anlayan kişinin bundan kurtulacağı dile getirilmiştir. Kişi kâmil olduktan sonra, her ne isterse kendi vücûdundan istesin, çünkü her şey kendi vücûdunda mevcuttur. Cehennemin, cennetin, meleğin, şeytanın, karanlık ve ışığın insanda var olduğunu söylemiştir. Kaygusuz Baba, insanı “varlık ağacı”na benzetmektedir. Bu ağacın yemişi olmazsa, parlak ve göz alıcı olmaz demiştir. Ariflerin bildiğine ağacın tohumu derken, cahillerin kendilerini, ağacın yaydığı karanlıkta ziyan ettiklerini de ifade etmiştir.

Kaygusuz Baba’nın bilen ve bilmeyen insanı karşılaştırdığı da görülmektedir. Aralarındaki farkı, uyur ve uyanıklık haline benzetmektedir. Bilmeyen kimi insanın puta, kiminin güneşe, kiminin aya Allah deyip taptıkları, bu fikirde olanların akıllarının başında olmadığı ve bunların bir mürşide ihtiyacı oldukları söylenmiştir.⁸¹⁰ Ardından mürşidler ile ilgili konuşmalara geçilmektedir.

Mürşid, doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden demektir. Tasavvufî terim olarak, tarikat lideri anlamındadır.⁸¹¹ Kaygusuz Baba, mürşidler için işin ehli insanlardır demiştir. Mürşidi hekime benzetip, hastanın dermanını bulacak kişi olarak nitelendirmiştir. Yine ona göre mürşid, çölde yolunu kaybetmiş insanlara, yol gösteren rehber olarak nitelenmektedir. Mürşidler bu dünyada işini tamam sanmış, aldanmış insana yardımcı olan kişilerdir denilmiştir. Kaygusuz Baba, her mürşide benzeyenin de mürşid olamayacağını söylemiştir. Gerçek mürşid olmak için evvela kâmil olmanın gerekliliğini savunmuştur. Mürşit özünü bilecek, kendi vücudunda Allah’ı bulmuş olacak ve her şeyi görüntüsünden kurtarıp Allah sıfatına girmiş

⁸¹⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.126

⁸¹¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.245

olacaktır demiştir.⁸¹² Yani Allah’la birleşmiş, bütünleşmiş olması gerekmektedir. Hz. Süleyman gibi mühre sahip olup, yedi iklim⁸¹³ de söz sahibi olacaktır. İnsan görünümlü müridlerin de çok olduğundan, onların şerrinden kurtulmak için Allah’a sığınmak gerektiğinden, Allah’la kendini eş değer gören müşriklerin, liderlik ideasında bilgisizliğe düşmüş olduklarından bahsedilmiştir. Bu kişilerin halleri daha yalancı Mesih Deccâl ortaya çıkmadan kendini göstermiş olduğunu söylemiştir. Bu kişiler Allah’ı isteyenleri azdırmaktadırlar. Kaygusuz Baba insanı Allah yolundan çıkarıp, nefis yoluna sokan bu kendini bilmezleri kendilerini Hızır’a benzettiklerini, öyle müridleri şeyh edenlerin kör, bunlara şeyh olanları da yüz­süz olarak nitelendirmiştir. Onlarda ne hayır, ne de saadetin var olduğunu söylemiştir. Bunların birbirlerinden ve sırdan habersiz olduğu, canların ölü, nefislerin diri ve Allah’ın sırrında cahil oldukları ifade etmiştir. Dünyada ki yaşam için halka kendilerini sevdirep, yalan söyleyip cahil halkı inandıran, bu kişiler halkı Allah yoluna davet ettiklerini ancak bunların gerçekte halka zarar veren kişiler olduğu söylenmektedir.⁸¹⁴ Müritlerin kimi utanmaz, kimi pûtî, kimi diğer dünyayı inkâr eden, kimi çarşı pazarla ilgilenen, kimi içkiye düşkün, kimi dini dış görüntüsüyle anlayan, kimi hizmetçidir denilmiştir. Bunlar kendilerini Şibli’nin⁸¹⁵, Hasan-ı Basri’nin⁸¹⁶, Bâ-yezîd-i Bestâmi’nin⁸¹⁷ yerine koyup sorunu keramet ederler⁸¹⁸ diyerek bu kişilere de eleştiride bulunulmuştur.

Kaygusuz Baba, bu mürid kılığında görünenleri, koyun başlı kurt olarak nitelendirmiş, hatta Hz. Muhammed’in bir buyruğunu da dile getirmiştir: “Gelecek zamanda kurtlar çoban olacak, onlara uyanlar başıboş olacak.”⁸¹⁹ Onlar, yalancı olarak görülmektedir. Bu müridlerin, kendilerini “Allah’ın bizi halife etti”⁸²⁰, demelerini büyük bir yalan olarak görüp, bunların birer leş olduğunu, leşlerin de halife hakkı olmadığını, yalancı veli, dilenci bay olmaz diyerek ifade etmiştir.⁸²¹

⁸¹² Kaygusuz, a.g.e., s.127

⁸¹³ Yedi iklim(heft iklim), yedi iklim , yedi bölge. Eski coğrafyaya göre yeryüzünün hayat olan dörtte birlik bölümü. Ekvator çizgisinden kuzey kutbuna doğru olan bölümü yedi bölgeye ayrılmıştır. Her birine iklim denilen bu bölgelerin dışında kalan kısma zulumât denir ki İskender’in âb-ı hayatı aramaya gittiği yerdir. Yedi iklimi oluşturan bölgeler İran merkez olmak üzere Arabistan, Afrika, Roma, Türk, Hind ve Çin topraklarıdır. Pala, a.g.e., s.244

⁸¹⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.128

⁸¹⁵ Bkz. Dördüncü bölüm Ebû Bekr-î Şibli

⁸¹⁶ Bkz. Dördüncü bölüm Hasan-ı Basrî

⁸¹⁷ Bkz. Dördüncü bölüm Bâyezîd-ı Bistamî

⁸¹⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.128

⁸¹⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.129

⁸²⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.129

⁸²¹ Kaygusuz, a.g.e., s.129

Kaygusuz Baba, bu mürşidlerin mezhebini cahil halk mezhebi ve bunları birer haydut olarak görmüştür. Eserde bu insanlar şöyle yorumlamıştır: “Halka yalan tuzağı için başını kabartıp, bol cübbeler giyip, konuşup sohbet ederlerken, hasta gibi yavaş yavaş söylerler. Yüzlerini sarartıp, dudağı kemerlendirirler. Bunlar sürekli oruçtadırlar. Bunlar her zaman başlarını eğerler ve kâh sadık ah ederler. Kısacası yalanı kapalı söyleyip, eksik işaretler ederler. Yani pirinden daha çok, ona itibar etsinler. Amma riya giysisi onları kat kaplamış, hile ve yalana esir düşmüş olup Allah dergâhında utangaç ve yüzü kara olmuştur.”⁸²² Kaygusuz Baba kendilerini mürşid olarak nitelendiren dönemin şeyhlerini riyakarlıkla suçlayıp, onlara karşı ağır eleştirilerde bulunmaktadır.

Eserin çeşitli bölümlerinde olduğu gibi, Kaygusuz Baba yine insanoğluna öğüt vermektedir. Bu dünyada yakalandığın tuzaklardan kurtuluşun yok, ahirette bunlar karşına çıkacak diyerek, gel şimdi sen seni bil, fırsat elindeyken aklını başına al demiştir. “Bilgili ol, arifler ve ehl-i diller (mürşid) arasına gir diyerek onlara uygun olmanın yollarını göstermiştir. Mürşid-i kâmile eriş demiştir. Ta ki dünya ve ahiret hastalıklarından emin olana kadar. Talip olup, pir-i kâmil bulduktan sonra aşkı delil bilip, kendini bilip, arif olup, Allah’ı vücûdunda, tabiatı Hz. Muhammed’de, mizacı Hz. Ali’de bul diyerek insanın deniz gibi derin (bilgili) olmasını, yer gibi sakin olmasını öğüt vermiştir. Ateş gibi çiyi pişir, su gibi her zaman ak, rüzgâr gibi her yeri dolaş demiş, önlemi elden bırakmamanın, değer verdiği ile dünyada ömrünü boşa harcamamış olmanın değeri üzerinde durmuştur.”⁸²³

Bu öğüde Hz. Muhammed ve Hz. Ali arasında geçen sohbeti örnek olarak verilmektedir. “Hz. Ali sordu: Ya Resûlullah ne yapmalıyım ki, ömrü boşa harcamamış olayım? Hz. Resûl söyledi: Allah’ı bulmak istersen kendini bil, arifler sohbetine gir. Sadık olup sözü doğrula. Bir dilden iki söyleme. Hile yapma. Kendini ne sanırsan, halka onu göster. Kimseyi rencide edip, hor-u hâkir görme. Elin ile koymadığın şeyi götürme. Kendi kendini sürekli yenile. Şimdi kendini bildin, Allah’ı buldun. Bu kez seyrin “arş”⁸²⁴a ve “ferş”⁸²⁵e ulaşır.”⁸²⁶

Kaygusuz Baba, eserinde sık sık devriyeden⁸²⁷ bahsetmiştir. Efendi sana

⁸²² Kaygusuz, a.g.e., s.130

⁸²³ Kaygusuz, a.g.e., ss.130-131

⁸²⁴ Levh-i mahfûzun arşta bulunduğu inandırılması dolayısıyla mecazen Allah’ın kudret ve ululuğu bu kattan evrene yayılmıştır. Buradan itibaren Allah ilminin başlaması görülmektedir. Pala, a.g.e., s.41

⁸²⁵ Ferş yeryüzünü temsil eder. Gölpınarlı, Deyimler, s.28

⁸²⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.131

⁸²⁷ Bkz. Dördüncü bölüm “devir”

şirin bir haber söyleyeyim diyerek, başından geçen olayları aktarmıştır. Döngünün onu kılıktan kılığa soktuğunu, şehirden şehire dolaştırdığını söylemiştir.⁸²⁸ Tasavvuf felsefesinde, ruhun âlemi dolaşmasından bahsetmiştir. Burada, insan ruhunun ve kâinatın Allah'tan çıkıp, yine ona varacağı düşüncesi işlenmektedir. Devriyelerin konusunu tasavvufun temelindeki devir nazariyesi oluşturmaktadır. Buna göre Mutlak Varlık olan Allah, bilgisiyle zuhur etmektedir. Böylece varlıkların hakikatleri bilgi görünüşleri olarak ortaya çıkmaktadır. Görünüşlerin gerçekleşmesi gerçekler âlemidir. İnsan vücûda gelmeden önce, daha önce de bahsedildiği gibi ana rahminde ve baba özsuyunda bir damladan ibarettir. İnsanın Mutlak Varlık'tan ayrılıp, son ve olgun şekilde insan olarak ortaya çıkması bir yarım daireye benzetilmektedir. Bu yarım dairenin başlangıcı Allah, bitişi insandır. Buna göre insanlık noktası, Mutlak Varlık yanında en aşağı noktadır. Ve birlik noktasının tam karşılığıdır. Bu yarım daireye “iniş yayı” denilmektedir. İnsan zuhurda olgunlaşırsa sırasıyla her şeyin Allah olduğunu anlar ve Mutlak Varlık'a geri dönmüş olmaktadır. Bu da tasavvuf yoludur. Buna “çıkış yayı” denilmektedir. Çıkış yayını tamamlayan derviş, fenâ-fi'llâh'a ulaşır ve vahdet-i vücûda ermektedir.⁸²⁹

Kaygusuz Baba, yine bir gün gezintisi sırasında bir sohbeta uğradığından bahsetmiştir. Bu sohbet, Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim, Hz. Âdem'in bulunduğunu ve kiminin kendine yer gösterdiğini söylemektedir. Aralarındaki sohbet şöyle geçmektedir: “Derviş kuş dili bilersen söyle veya git dediler. Ben de düşüncemi söyledim, acemi çaylak gibi. Avcılara esir olduk “ya güft, ya reft”(ya söyle, ya git) dedim. Söyledim, bu dünya kubbe misalidir. Ay ve güneş kandile benzer. Gece ve gündüzü bildirir. Yedi kat yerler vücûdumdur. Sular damarımdır. Gökler çadırımdır. Gökyüzü devranımdır. Yıldızlar meşalemdir. Nakş-ı pergeller (geometrik cisimler), izlediğimdir. Yedi kat yer bir avuç, dokuz felek bir teki, yerden göğe bir kulaç. Yerin eni, uzunluğu bir karış gibi. Gece velayet (velilik), gündüz Peygamberlik (nübüvvet), doğmak bahar, ölmek güz, sağlık gül bahçesi, hastalık zindan demek. Yalan demek köpeklik, doğru demek erlik. Uyku Allah'a dua etme, uyanıklık ariflik, tabiat cennet, kahr cehennem. Evliyâ vezir, enbiyâ elçi. Akıl Cebrail, kitaplar vasf-ı hal. Cimriler zahmet, cömertler rahmet. Allah'ın varlığını red edenler zulmet, arifler Allah'a ulaşan. Âşıklar ferah, cahiller bezmiş. Bilgisizler zahmet, adiller ışıık. Zalimler ateş, pirlere bereket. Yiğitler doğruluk, çocuklar eminlik.

⁸²⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.132

⁸²⁹ Pala, a.g.e., s.141

Su yukarıdan aşağı iner, güneş aşağıdan yukarı çıkar. Gökler dolap gibi döner, yerler daima durur.”⁸³⁰

“Kuş dili” bilir misin, sorusunda anlatılmak istenilen, Allah’ın zuhur ve taayyününü bilip bilmediğidir.⁸³¹ Kaygusuz Baba’nın söze âlemden başladığı görülmektedir. Dünyada var olan cisimler hakkında bilgiler verip, bunların hepsinin Allah’ın bir tecellisi olduğunu söylemek istemiştir. Bütün âlemde var olanlar Allah’ın varlığının bir ibaresidir. Gökyüzü, ay, güneş, yıldız, gece, gündüz, yer ve gök. Hepsi Allah’tan bir parçadır ve bunlar devrin bir sonucudur.

Batlamyos sisteminden çıkan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevrelemektedir. Bunlar, iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere, sırasıyla Utarid⁸³², Zühre⁸³³, Şems⁸³⁴, Mirrih (Merih)⁸³⁵, Müşteri⁸³⁶, Zühâl⁸³⁷ gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncu felek de arştır. Dokuzuncu felekten sonra Allah ilmi başlar.⁸³⁸ Ardından bahsettiği zıtlıkların hepsinin bir vücûd olduğunu ve bütün zıtlıkların insanoğlunda var olduğunu göstermek istemiştir.

Eserde geçen bir mecliste oturanlar Kaygusuz Baba’ya, derviş iyi hikâye söyledin. Bu sözler düşün müdür, hayâl midir, gerçek midir?, dediklerinde Kaygusuz Baba, kendi halini söylediğini, bilmediği ve görmediği şeyleri söylemediğini ifade etmiş ve şu sözlerini tekrar etmiştir. “Ben âlim değilim ilim bilmem, veli değilim kerametim yoktur. Dervişe yakışan şekilde lafı yuvarlayıp söyledim. Erenler meydanında söyledim. Gördüğüm yollardan işaret verdim. Anlayana bir söz kitaptır, anlamayana ne desen fayda etmez”⁸³⁹ demiştir.

Kaygusuz Baba tekrar cahillerden bahsetmiştir. Onların kamışı şekerden

⁸³⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.132-133

⁸³¹ Bkz. Dördüncü bölüm "Mantıku't-tayr"

⁸³² Merkür gezegeni. Debir-i Felek de denir. Feleğin katibi sayılır. İkinci felekte yer edinmiştir. Güzel söz, yazı ve sanatkarlığın sembolüdür. Pala, a.g.e., s.550

⁸³³ Nahid, Çobanyıldızı, Venüs, Sad-ı Asgar (küçük kutluluk) sayılır. Üçüncü felek Zühre’ye aittir. Pala, a.g.e., s.585

⁸³⁴ Güneş

⁸³⁵ Mars Gezegeni. Feleğin başkomutanı mesabesindedir. Elinde bir kılıç veya hançerle tasvir edilir. Pala, a.g.e., s.389

⁸³⁶ Mars, Bircis, Jüpiter, Hürmüz, Erendiz, Sakıt. Altıncı felekte bir gezegendir. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Pala, a.g.e., s.413

⁸³⁷ Satürn Gezegeni. Nahs-ı Ekber (en büyük uğursuzluk) sayılır. Mitolojiye göre gök ve yerin oğlu olarak bilinir. Zaman Tanrısı olarak ekip-biçmeyi korur. Âdem, Zühâl devrinde yaratılmıştır. Yedinci felek onun emrindedir. Pala, a.g.e., s.585

⁸³⁸ Pala, a.g.e., ss.181-182

⁸³⁹ Kaygusuz, a.g.e., ss.133-134

ayırt edemediğini söyleyerek, yani bilgiyi bilgisizlikten ayırt edemediklerini anlatmıştır. Bu yüzden bencil ve bilgisiz olup kendi hayallerine battıklarını, bundan sonra sırru'llah ve ma'rifetullah sözünün onlara kâr etmeyeceğini söylemiştir. Eserin çoğu bölümünde olduğu gibi yine öğüt verip insanoğluna cahillik yapmamanın, arif olmanın gerekliliği belirtilmiştir.

“Sermayen incidir yüzün güler, gamın kederin kalmaz. Hangi şehire gitsen müşteri tacirler sermayeni almak için kapıda bağlanırlar. Yoksa sermayen değersiz topraktan yapılmışsa, hangi şehire gitsen sermayen rağbet görmez. Günden güne parasızlaşır, fakirleşirsin. Gam keder başından eksik olmaz.”⁸⁴⁰ Kaygusuz Baba'nın burada “sermaye” kavramıyla ifade ettiği bilgidir. Kişi âlim olursa, hiçbir kederinin kalmayacağını söylemektedir. Bu bilginin kişiyi âlim yapacağından, kapısında bir çok insana rehber olabileceken, eğer bilgiye sahip olamamış ise hiçbir değerinin olmayacağından bahsetmektedir. Buradaki fakirlik bilgi yoksunluğu olarak görülmektedir.

Eserde Allah'ı arzulayan kişinin, bu yolda karşılaşacağı risklerden bahsetmektedir. “Kime tâvus kuşu gerekse, Hindistan seferinin zorluğunu çeksın”⁸⁴¹, diyerek zorluk örneklendirilmiştir. Burada bu sözün söylenme amacı, insan istediği hedefe ulaşmak için aldığı risklerdir. Kaygusuz Baba, Allah'ı talep eden için “mûti kable en temûtû”⁸⁴², yani ölmeden önce ölünüz diyerek, tasavvufun başlıca hadisini hatırlatmıştır. Ölmeden önce ölmek, sâlikin tüm maddiyattan vazgeçip, kendini Hakk yoluna adanmasıdır. Bu iradî ölümle, yâni zorla değil de kendi dileğiyle ölmekle, mânâ âleminde ruh bakımından hayat bulunulması ile alakalıdır.⁸⁴³ Kaygusuz Baba öl ki diril, dünyada harab ol ki yüzün gülsün, demiştir. Buradaki harablık, beşerî vücûdu ve bedeni tahrip etme, maddî mevcudiyetten fânî olmaktır. Nefsanî arzuları tahrip, süflî duyguları imha, hayvanî eğilimleri harab etmek; kötü huyları yıkmaktır. Allah'ın kahrîyet tecellisi karşısında mehv ve fânî olmaktır.⁸⁴⁴ Kaygusuz Baba, sıkıntıya sabr etmek gerektiğini, karşı gelmenin bedelini, bir gün işler yolunda giderken ters gitmeye başladığını görebileceğini söyleyerek öğüt vermiştir. Daha sonra yapılacak hiçbir şeyin fayda etmeyeceğini söyleyerek, bunu yokuş başında eşeğe yem vermeye benzetmiştir.

⁸⁴⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.134

⁸⁴¹ Kaygusuz, a.g.e., s.135

⁸⁴² Ölmeden önce ölünüz,

⁸⁴³ Gölpınarlı, Deyimler, s.265

⁸⁴⁴ Uludağ, a.g.e., s.158

Kaygusuz Baba, kitabın son bölümü Kitab-ı Miglata'nın da başlangıcı olan rüyasını anlatmaya başlamıştır. Rüyasında sahranın ortasında kendini bulmaktadır. O sahranın ortasında ulu bir yol vardır. Derviş o yola düşmektedir. Bakar ki yolun sonu yoktur. O yolda kendisinden başka kimsenin olmadığını görmektedir. Ben tohumum deyip bir beyit okumuştur.

Âleme külli vücûd bir can men oldum
Cihâna can, cana canân men oldum
Suretim gören dir ki beşerdür
Suretle sıfata Rahman men oldum.⁸⁴⁵

“Âleme bütün varlık ben oldum.” Burada, bütün var olanların, Vücûd-u Mutlak olan Allah'ın sıfatlarından ibaret olduğu nazariyesine dayanan vahdet-i vücûd anlayışı görülmektedir. Vücûd (varlık), birdir. O da Allah'ın vücûdudur. Bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan O'dur. Her şey O'nun varlığına ve birliğine delâlet etmektedir. Âlem varlığın alâmetidir.

“Dünyaya ruh, ruha Allah ben oldum.” Burada Kaygusuz Baba, bütün âlemin ruhu olduğunu, bu ruhun Allah'ı da kendisi olduğunu söylemektedir. Tasavvufta, Vahdet-i vücûd anlayışında Allah insanın içindedir. Allah insanda bir parçadır. Kaygusuz Baba da burada bunu anlatmaktadır.

“Görünüşümü gören, insan der.” Kaygusuz Baba burada, Allah'ın insan görünümündeki vaziyetinden bahsetmektedir. Yine tasavvufî anlayışa dayanarak, Allah'ın insanda yansıması dile getirilmek istenmiştir.

“Görüntümle, vasfımla merhamet eden ben oldum.” Burada merhamet eden Allah'tır. "Ben Hakk'ım" anlamına gelen bir dizedir. Hak'tan gayrı değilim, denilmektedir. Tanrı'nın varlığının yarattıklarını kapsamaması, onlarda yüz bulması ilkesi üstüne kurulu bir düşünsel yaklaşımdır. Başka bir biçimde, "Ben Hak'tan ibaretim" olarak özetlenebilir.

Bu beyit genel olarak, vahdet-i vücûd felsefesini yansıtmaktadır. İnsanın Allah'ın bir sureti olduğunu, Hakk'ın kendinde tecelli ettiği söylenilmektedir.

Kaygusuz Baba, rüyasında kendisiyle konuşmasını aktarmaktadır. Gördüklerinin düş mü, gerçek mi olduğunu anlamaya çalıştığını ve düş olmadığını söylemektedir. Kendini sahranın ortasında tek başına, yolunu kaybetmiş olarak bulmakta ve ardından bir beyit daha okumaktadır.

⁸⁴⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.136

Kamû şeyde benim 'ayn-ı hakikat
 Sıfât-u zât-ı mutlak, bahr-i hikmet
 Heman benim dahi çûn çerâ yok
 Ne Mansur var, ne Bağdat'da Ene'l-Hak.⁸⁴⁶

“Bütün nesnede benim gerçek, Bilgi denizinde Allah'ın sıfatı bende”

Kaygusuz Baba, burada Allah'ın tecellesinin âlemdeki tüm eşyada olduğunu vurgulamıştır. Buradaki gerçek, Allah'ın bütün eşyadaki varlığıdır. Buradaki “ben”, âlemin bir parçası olan şahsa değil, âlem suretinin gerçek sahibi olan Hakk'a işaretler. Bilgi denizine dalan insanın, yani Allah'ı bilen insanın, Allah'ın sıfatının kendisinde olacağını söylemektedir.

“Benim için neden-niçin yok, ne Mansur var ne Bağdat'ta Enel-hak”

Kaygusuz Baba, rüyasında yalnızlığından ona yol gösterecek kimsenin olmadığından bahsetmiştir. Burada Kaygusuz Baba'nın demeye çalıştığı da budur. Soru sormadığını,⁸⁴⁷ rüyasında ne Mansur'u bulabildiği ne de Enel-Hak'ka ulaşabildiğidir.

Kaygusuz Baba'nın bu beyiti, insanın Mutlak Varlığın sadık ve parlak bir aynası olduğunu göstermektedir.

Bu şiirden sonra metin devam etmektedir. Kaygusuz Baba, bu sözleri söyledikten sonra karşıdan gelen birini görmektedir. “Derviş koşarak pirin yanına gitti. Bu sahra bundan sorulur dedi. Pir, dervişin selamına iltifat etmedi. Derviş, selamının Tanrı selamı olduğunu ve neden almadığını sordu. Pir, selamın benim tesbihimden artık değil deyip, asâ ile dervişin üzerine yürüdü. Derviş, kepenegini atıp, çomağı ile pirin üzerine yürüdü. Pir, dervişin yaptığını görünce hemen kaçtı. Derviş arkasından gitti ve piri tuttu. Söyledi: niçin kaçarsın, senden haber soracağım. Aralarında konuşma başladı. Derviş sordu, sen kimsin? Pir cevap verir, ben de yerin göğün misafiriyim. Bu halk bana tabidir ama sen bu halktan olmayan bir insana benzersin. Benim kim olduğumu neylersin ve ne soracağın var ise söyle. Derviş, burası bu sahra neresidir, dedi. Pir, Heyhât Sahrası derler, dedi. Nice Süleymanlar bu sahrada kaybolmuştur ki ardından işareti bile bulunamamıştır. Derviş, o halde sen kimsin, dedi. Pir gördü ki kurtulmaya çare yok. Söyledi: Allah'ın dergâhında kabul edilen bir kimse idim. Uzun bin yıl ibadet ettim. Bende vakitsiz bir gurur çıktı.

⁸⁴⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.137

⁸⁴⁷ Tasavvufta soru sorulmaz. Zira Allah Lâ'yus'el'dir, sorumsuzdur, teslimiyet şarttır. Şeyhine niçin diye soran mürid asla iflah olmaz. Uludağ, a.g.e., s.97

Hemen bir lakaptır ki bana yapıştı. Derviş bildi ki şeytan dedikleridir.”⁸⁴⁸

Kaygusuz Baba’nın burada şeytan⁸⁴⁹ ile karşılaşması ve onunla geçen sohbeti görülmektedir. Burada geçen “Heyhat Çölü”, Kaygusuz Baba’nın engeller ortasında ve çok uzakta olduğunu belirttiği ruhanî yolculuğudur. Burada ilk olarak yol azdırıcı şeytanla karşılaşması ve onunla savaştığı görülmektedir. Buradaki savaşı doğruya ulaşmak olarak da nitelendirilebilmektedir.

Kaygusuz Baba, rüyasında kocaman, beş budağı olan bir ağaçtan bahsetmektedir. Bu ağacın altında kurulan bir meclisi aktarmaktadır. Mecliste bütün peygamberler ile birlikte meclisin başında Hz. Muhammed’in bulunduğunu söylemektedir. Bu mecliste, başta oturan Hz. Muhammed’e sormuşlar “ Ya Resûlullah. Devenin büyüğü kendi devedir. Köşeğine köşek (deve yavrusu) derler. O deve değil mi? Hz. Resûl, ya usûl dedi ve yanıtlamış. Deve devedir, gerek büyük gerek küçük. Gerçekte bir zat ve bir sıfattır biliyor musunuz, dedi.”⁸⁵⁰ Burada eşya neyse, odur. İsmnin değişmesi o şeyin değişmesi anlamına gelmemektedir. Bunun ardından, tekrar devriye inancından bahsedilmiştir.

Kaygusuz Baba ile Hz. Muhammed arasında geçen bir konuşma aktarılmıştır. “Derviş sordu, ya Habibullah. Zor da kalmışım. Bu sahra ne sahradır? Hz. Resûl cevapladı. Bu sahra Kâbe Kavseyn’dir. Bu ağacın selamıdır. Beş budak, beş erkândır, dedi.”⁸⁵¹ Kâbe Kavseyn, iki yay aralığı kadar demektir. Sûfiler mecazi anlamıyla benimsemişlerdir. Bunu Allah ile Peygamber arasındaki yakınlığın delili olarak görmüşlerdir. Hz. Muhammed, imkân âleminde zahir olup, vacip Allah’ın bulunduğunu bilmesi, görmesi ve geçek karşısında daha da ilerlemesidir. Bunun sonucunda her şeyin Hakk olduğunu anlamasıdır.⁸⁵²

Bu yaşananların ardından Kaygusuz aşağıdaki beyiti okumuş ve çölde arayışına devam etmiştir.

Ben beni bilmedim, herkes canım mı yoksa cananım mı?

Ne bedenim var, ne canım. Ne insanım, ne hayvanım.

Bazen damla, bazen deniz. Bazen açıkta, bazen gizli.

⁸⁴⁸ Kaygusuz, a.g.e., ss.137-138

⁸⁴⁹ Şeytan, önceleri Hâris adlı bir melekmiş. Allah, Âdem’i yaratıp da bütün meleklerle secde etmelerini buyurduğunda hepsi birden secde etmişler. Ancak meleklerin en ulusu ve onların hocası olan Hâris, kendisinin Cin olup, ateşten yaratıldığını bu nedenle topraktan yaratılmış olan Âdem’e secde etmeyeceğini söyleyerek, Allah’a asi olmuştur. Allah da onu şeytan kılığına sokmuş ve lanetlemiştir. O zamandan başlayarak insanları azdırma işini üstlenmiştir. Pala, a.g.e., s.513

⁸⁵⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.139

⁸⁵¹ Kaygusuz, a.g.e., s.139

⁸⁵² Pala, a.g.e., s.298

Bazen kulum, bazen sultan. Ne kulum ben, ne sultan.
 Ne ben can ile cananım. Ne küfrüm ben, ne imanım.
 Ne bir şeyin kaynağıyım, ne yerim. Ne duruyorum, ne dönüyorum.
 Ne ateşim ben, ne yel oldum. Ne suyum ben ne kil oldum.
 Ne gönlün akli oldum. Meğer ben gizli sır imişim.
 Ne Adem⁸⁵³, ne Şit⁸⁵⁴ oldum. Ne yunusum, ne balıkların en büyüğü.
 Ne inciym, ne yakut oldum. Ne inciym ne mercanım ben.
 Ne yabancı, ne dost oldum ben. Ne Mansûr'um⁸⁵⁵, ne dar ağacı oldum.
 Ne kanım, ne damlayan cevher oldum. Ne damlayım, ne denizim.
 Ne ben kıyametten sonra kalınacak yer oldum, ne bu aşk ile sevgili oldum.
 Ne aşka av oldum, ne derdim var ne dermanım.
 Ne aklım her şeyi görebildi, ne sözlerim medrese de öğretildi.
 Ne İshak⁸⁵⁶, ne İsmâ'îl⁸⁵⁷ oldum, ne Yusuf⁸⁵⁸ oldum, ne Ken'an'ım.⁸⁵⁹
 Ne elifim⁸⁶⁰, ne cim oldum. Ne lokman hekim⁸⁶¹ oldum.
 Ne suhf-ı İbrâhîm⁸⁶² oldum. Ne İncil'im, ne Furkân.
 Ne parça, ne bûklüm oldum. Ne sabah güneşi gibi oldum.
 Ne asâ, ne ejderhâ oldum. Ne ben Mûsa ne medeniyet.⁸⁶³
 Ne ilm ile açığa çıktım. Ne kulum ne hükümdar oldum.
 Ne Nuh, ne Tufân oldum. Ne mührüm ne Süleyman.
 Ne Kaygusuz Abdâl oldum. Ne altınım, ne söz oldum.
 Ne eşek arısı, ne bal oldum. Ne bilgiym, ne bilgiym hü(Allah).
 Ne ilmim, ne meydana geldim. Ne bilgiym, ne bilgiym.
 Benim niteliğim söylenmez, ban asırlar gizli olmaz.
 Hiç kimse can olmaz. Veli ben, âleme canım.⁸⁶⁴

⁸⁵³ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. Âdem

⁸⁵⁴ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. Şit

⁸⁵⁵ Bkz. Dördüncü bölüm Hallac-ı Mansur

⁸⁵⁶ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. İshak

⁸⁵⁷ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. İsmail

⁸⁵⁸ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. Yusuf

⁸⁵⁹ Hz. Nuh'un oğullarından biridir.

⁸⁶⁰ Elif, Allah'ın mutlak tekliği ve birliği. Elif bir rakam şeklinde yazılır ve ebced hesabındaki sayı değeri de birdir. Bu bakımdan elif, Allah'ın mutlak birliğine işaret eder. Noktadan elif, eliften diğer harfler meydana gelir. Diğer harfler elifin çeşitli şekillere sokulmuş halidir. Bütün varlıkların Allah'tan zuhur ve südur etmesi, diğer harflerin eliften çıkmasına ve meydana gelmesine benzetilir. Uludağ, a.g.e., s.121

⁸⁶¹ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. Lokman

⁸⁶² Hz. İbrahim'e Allah tarafından sahîfeler verilmiştir. Müslüman tarihçiler Hz. İbrahim'e on sahîfe indirildiğini, bunların mesellerden ibaret olduğunu bildirirler.

⁸⁶³ Bkz. Dördüncü bölüm Hz. Mûsâ

Kaygusuz Baba, burada tasavvufta önemli bir yer teşkil eden “yokluk”tan bahsetmektedir. Tasavvufta bilindiği üzere zıtlıklar söz konusudur.

Tasavvufun en belirgin faaliyet alanı “varlık”tır. Tasavvuf, varlığı anlamayı ve açıklamayı amaç edinmektedir. “Varlık nedir” ve “varlığın sırrı nedir” sorularına yanıt aramaktadır. Tasavvufta göre varlığın özü Allah’tır ve dışındaki her şey Allah’ın yansımasıdır.⁸⁶⁵ Her varlık bir yokluğa, her yoklukta bir varlığa muhtaçtır. Varlık ile yokluğun mutlak sahibi olan Allah’tır. Buna göre tasavvufta mutlak ve gerçek vücut Allah’ın varlığıdır. Bu yüzden tasavvufta eşya ve madde bir "yokluk" olarak kabul edilmiştir. Çünkü madde ve eşya yokluktan hâsıl olmuştur. Aynada görülen şeylerin gerçek varlığı bulunmadığı gibi, madde aynasında görünen ve akseden şeylerin de kendi başlarına bir varlıkları bulunmamaktadır.

“Adem” olarak adlandırılan “yokluk”, var olması mümkün olmayandır. Adem, halis şer ve sırf karanlıktır. Nitekim buna karşılık gelen “vücûd” da halis hayr ve sırf nurdur. Âdem bâtil, vücûd hakktır. Yani Allah’ın ilminde var, dış âlemde yoktur. Hakk yokluk aynasında zuhur etmektedir. Varlıklar ve eşya yokluk aynasındaki yansımalarıdır.⁸⁶⁶ İnsan yokluktan gelmekte ve yine yok olmaktadır. Varlık, iki yokluk arasındaki bir vakıadır. Bu durum da Allah’ın takdirindendir.⁸⁶⁷

Kaygusuz Baba, bu şiirin ardından kendini, yokluk içinde kimsesiz bir derviş olarak görmekte ve ardından, şu dizeleri okumaktadır:

Kaygusuz gönüllerde benim sırrullah
Ser-â-ser cümle varlık tâb-e mah
Benim ahsen kamû şekli surette
Kamû başta benim devlet külâhü.⁸⁶⁸

“Gönüllerdeki sır benim, baştan aşağı parlayan ay benim.” Kaygusuz Baba, Allah’ın sırrına ulaştığını ve gönüllere girdiğini söylemektedir. Vücûdu, parlayan aya benzeterek, ayın nurunun güzelliğini vücûdda göstermiştir.

“Bütün suretlerin arasında en güzel olan benim suretim, bütün başta benim saadet külâhım.” Kaygusuz Baba, Allah ilmini öğrenip, Allah’a ulaştıktan sonra, Allah’ın en güzel yansımasının kendinde olduğunu söylemektedir.

⁸⁶⁴ Kaygusuz, a.g.e., ss.140-141

⁸⁶⁵ Artun, a.g.e., s.39

⁸⁶⁶ Uludağ, a.g.e., s.22

⁸⁶⁷ Pala, a.g.e., s.18

⁸⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.141

Kaygusuz Baba, rüyasını anlatmaya devam etmektedir. Kendini yerde ve gökte yaratılmış vücûdunun içinde sır olarak bulmaktadır. Her eşyadan ve kendi vücûdundan ses gelmektedir. Eserin bu kısmında Kendisiyle konuşması başlamaktadır. “Bir zaman yerin, göğün içindeydim. Şimdi yer-gök benim içimde görünür. Her neye baksam onda kendi yüzümü gördüm. Ay, gün, yıldızlar tümü bana karşı söyleşir. Akan sular, esen yeller bana karşı yoğruşurlar. Acaba benim düşüm mü, hayalim mi deyip hayrette iken gördüğü yalnız kendi olmuştur.”⁸⁶⁹

Rüyanın bu kısmında çölde yalnız kalan Kaygusuz Baba’nın kendini bulduğu görülmektedir. Çöl, engel olan bir imge olarak karşımıza çıkmışken, Kaygusuz Baba’nın yalnızlığından, kendiyile baş başa kalmasından sonra ki olgunluk aşamasından bahsedilebilmektedir. Bu aşamadan sonra, Kaygusuz Baba, Allah’ı kendinde bir tecellî olarak görmüş ve âlemi algılayabilmiştir.

“Ben O’yum ki, ben bilirim”⁸⁷⁰, yani Allah bendedir, deyip şu dizeleri okumuştur.

Cihanın külli sedef, Güher ben oldum.

Bu cümle âleme defter ben oldum.

Kamû varlık yakın bende bulundu.

Yakın, ırak, kem ve bisyâr ben oldum.⁸⁷¹

“Cihanın bütün sedefi, cevheri ben oldum. Bütün âleme ömür ben oldum”. Kaygusuz Baba, Allah’ı içinde bulduktan sonra içindeki cevheri gördüğünü ve bundan sonra âleme hayat verenin kendi olduğunu anlatmak istemiştir.

“Bütün varlık bende yakın bulundu. Yakın, uzak, eksik, çok ben oldum” Kaygusuz Baba, burada kâmil insan mertebesine erdikten sonraki vaziyetinden bahsetmektedir. Bu noktadan, yani Allah’ın kendinde olmasından sonra bütün varlıkları kendinde yakın bulduğunu ve tasavvuf temelinde olan zıtlıkları içinde barındırdığını söylemektedir.

Ayrıca burada Kaygusuz Baba, vahdet-i vücûd anlayışından bahsederek, Allah’a ulaştığını ve Allah’ın kendinde tecellî etmesinden sonra âlemdeki durumunu anlatmaktadır.

Kaygusuz Baba ruhanî yolculuğundan sonra bütün âlemi kendi vücûdunda görmektedir. Bu yolculuktan sonra, onun akıl şehrine girdiğini görülmektedir. Akıl

⁸⁶⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.141

⁸⁷⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.142

⁸⁷¹ Kaygusuz, a.g.e., s.142

şehrinin sultanının Hz. Muhammed olduğunu görmekte ve onu selamlamaktadır. Ardından aşk şehrine girmekte ve oranın sultanının Hz. Ali olduğunu görmekte ve onu da selamlamaktadır. Bu defa Kaygusuz Baba sahrayı Hz. Ali'ye sormaktadır. Burada kurulan divanın sahibi nerededir, sorusunu da yöneltmektedir. Hz. Ali, hiç sahipsiz divanda gölgelik olur mu, diye cevap vermektedir. Cismanî ve ruhanî âlem içinde eğlence edip ışık gösteren yine gölgelik sahibidir. Onsuz hiçbir nesne yoktur. Bu varlık, bütün O'nun varlığıdır⁸⁷², demiştir. Kaygusuz Baba, bundan sonra, bakınca her şeyin Allah'ın birliğine tanıklık ettiğini görmüştür. Ardından Hz. Ali'nin elini öpüp, erkânı öğrenmek için onun müridi olmak istediğini söylemektedir. Hz. Ali kabul edip, derviş bir zaman Hz. Ali'nin kulluğunda kalmaktadır.⁸⁷³

Bir zaman sonra, Hz. Muhammed'in ulu divanı kurulmuştur. Bu divanda, insan ve cin, yabani hayvanlar ve kuşlar, yılan ve karıncayı dahi orada toplanmış olarak görmüştür. Ardından şeytanlarla konuşmuştur. Az ileri vardığında, Hz. Ali, Hz. Süleyman'ın gözü kirpiği altından bakmaktadır.⁸⁷⁴ Yani Hz. Ali Hz. Süleyman kılığında görünmüştür.

Kaygusuz Baba, Hz. Ali'ye, Hz. Yusuf ile arasında geçen konuşmayı anlatmış ve doğruluğunu öğrenmeye çalışmıştır. Bu konuşma, Hz. Yusuf'un kuyuya atıldığının doğruluğu ile ilgilidir. Hz. Yusuf, kuyuya atıldığını, kuyunun bir vücûd olduğunu, kuyudan çıkıp Mısır'a sultan olduğunu söylemektedir.⁸⁷⁵ Hz. Ali bunun doğruluğunu Kaygusuz Baba'ya söylemiş ve ardından, “yum gözünü” demiştir. Kaygusuz Baba gözünü yummuş, açtığında Hz. Ali'yi takdir eden peygamberleri görmüştür. Peygamberler meclisine katılmayı fırsat bilip, onlarla beraber Hakk dergâhına gitmiştir. Hz. Muhammed, Allah'a günahkâr kulları için yardım dilemiştir. Allah, onları ancak kendisinin çok iyi tanıdığını söylemiştir. Bir zaman sonra, Kaygusuz Baba sadece kendinin olduğunu görmüştür.⁸⁷⁶ Ardından şu beyiti okumuştur:

Bu cümle âleme sultan ben oldum.

Sa'âdet gevherine kân ben oldum.

Ben ol bahr-ı muhitim her gönülde hü.

⁸⁷² Kaygusuz, a.g.e., s.142

⁸⁷³ Kaygusuz, a.g.e., s.142

⁸⁷⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.143

⁸⁷⁵ Hz. Yusuf'a Tanrı tarafından rüyaları yorumlama ilmi bahşedilmiştir. Kıskaç ağabeyleri tarafından önce kuyuya atılmış, sonra Mısırlılara köle olarak satılmıştır. Ardından da Mısır'a sultan olmuştur. Kur'an, Yusuf Sûresi, b.a

⁸⁷⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.144

Veli suret buldum, insan ben oldum.⁸⁷⁷

“Bütün âleme sultan ben oldum, sa‘âdet cevherinin kaynağı ben oldum”

Kaygusuz Baba, burada kendisini sultan olarak nitelendirirken kudretin kendinde olduğunu vurgulamıştır. Sa‘âdete ulaştığını ve kaynağının da kendinde olduğunu söyleyerek, cevherin kendi içinde var olduğunu ve onu kendinde bulduğunu ifade etmiştir.

“Her gönlü kuşattım hü (Allah), suretim veli, insan ben oldum”

Kaygusuz Baba, içindeki cevheri bulduktan sonra, her gönüle girdiğini ve gönül ile Allah’a ulaşmış, veli, yani Allah’ın sevgili kulu olduğunu söylemektedir.

Kaygusuz Baba, Allah’ı içinde bulduktan sonra, kendindeki kudretin farkına varmış ve Allah’ın sevgili dostu ve kulu olduğunu ifade etmiştir.

Bu beyitten de anlaşıldığı üzere, Kaygusuz Baba çölde savaşını vermiş, bütün zorluklardan geçmiş ve kâmil insan olmuştur. O, artık halk ile Hakk arasında bir vasıta. İnsan-ı kâmil. Artık o, Allah’a vâsıl olmuştur.⁸⁷⁸

Kaygusuz Baba, bu mertebeden sonra sahrada gezinirken, bir grup insanın sahranın sahibini aradığını görmüştür. Bu defa sahradakiler Kaygusuz Baba’ya sormuşlar. “Bu minder ve bu yüksek divan kimin? Kaygusuz cevaplar. Arif-i rabbihum olan bilir.”⁸⁷⁹ Burada Kaygusuz Baba’ya soruyu yöneltenlerin de Kaygusuz Baba’nın daha önce geçtiği yollardan geçtiği görülmektedir. Bunu somutlaştırmak gerekirse, Tarikattaki mürşid-mürid ilişkisiyle benzerlik kurulabilmektedir. Kaygusuz Baba’nın burada vermek istediği, insanın öncelikli kendini bilmesi ve ariflik mertebesine ulaşarak Allah’a kavuşmaktır. Kaygusuz Baba, rüyasını aktarırken mürşid olarak kendisine Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi göstermiş, sonra Hz. Ali’nin müridi olmuştur. Bundan sonra ise kâmil insan, olgunluk mertebesine geldiği için o da rehberlik yapmaya başlamıştır.

Kaygusuz Baba ve talip⁸⁸⁰ olanlar konuşurlarken Hz. Âdem görünmüştür. Bunlar gidip Hz. Âdem’in elini öperek, gölgeliğin sahibini sormuşlardır. Burada Allah’ı arayan taliplerin, bu yola girmek istedikleri açıkça görülmektedir.

Kaygusuz Baba bunun ardından coşa gelip şu beyiti okumuştur.

“Ya Rabb, bu sırr ki gönlümde ayândır.

Kamû vücûdlarda hükmü revandır.

⁸⁷⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.145

⁸⁷⁸ Cebecioğlu, a.g.e., s.176

⁸⁷⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.145

⁸⁸⁰ İsteyen. Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)

Benim fikr ile aklım buna erdi.

Bu candır ki kamû âlem candır.”⁸⁸¹

“Ya Rabb, bu hikmet gönlümde bellidir. Bütün vücûdlarda hâkimiyeti geçendir.” Kaygusuz Baba, Allah’ı kendi vücûdunda görmektedir. Bunu da “sırr” ile ifade etmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi sırra ulaşılan nokta olarak gönül gösterilmektedir. Gönül Hakk’ın algılandığı yerdir. Kaygusuz Baba, sırr için bütün vücûdlarda hükmü geçer ifadesini kullanarak, Allah’ın gücünü ve kudretini göstermiştir.

“Benim düşündüğüm ile aklım buna erdi. Bu candır ki, bütün âlem candır.” Kaygusuz Baba, sırrın bütün âlemi kapladığına işaret etmektedir. Bu dizelerde, Allah’ı gönülde algılayıp, sırra eriştiğine dikkat çekmektedir.

Bu beyitten sonra, Kaygusuz Baba’nın Hz. Âdem ile konuşması geçmektedir. Hz. Âdem, Kaygusuz Baba’ya kim olduğunu sormaktadır. Kaygusuz Baba, “ben O’yum ki ben bilirim diyerek”⁸⁸², Allah ile bir vücûd olduğunu belirtmiştir. Bu cevap karşısında şaşırان Âdem, hangi kişi olduğunu sormuştur. Kaygusuz Baba, serüvenin çok uzun olduğunu, çok bin kez, çok vücûdda olduğunu ya da çok vücûda misafir olduğunu söylemiştir. Kaygusuz Baba, cennette Âdem’in oğlu olduğunu söylemiştir.⁸⁸³ Alevî-Bektaşî geleneğinde varoluşun açıklandığı devir inancı ile burada tekrar karşılaşmaktayız.

Kaygusuz Baba’nın sözleri karşısında Hz. Âdem şaşırılmıştır. Kaygusuz Baba cennette Hz. Âdem’in başına gelen hikâyeleri anlatmıştır. Tavûs ve yılanın hile ile Havva’ya buğday yedirmesini, cennetten çıkarıldıktan sonra da yine beraber olduklarından, ama Âdem’in kendini unuttuğundan bahsetmektedir.⁸⁸⁴ Burada “yasak meyve”nin buğday olarak gösterilmesi “klimatizasyon” etkisindendir. Yasak meyve çeşitli dinlerde çeşitli meyveler olarak karşımıza çıkmaktadır (elma, incir, üzüm). Bu da hikâyenin üzerinde iklimin etkisini göstermektedir. Yani yasak meyve iklimlere göre değişiklik göstermektedir.

Hz. Âdem ve Hz. Havva, cennetten kovulduktan sonra dünyada, Havva’nın bir hamileliğinden doğan kızı ile bir hamileliğinden doğan oğlunu evlendirmişlerdir. Kabil ve Habil, Hz. Âdem’in önce doğan oğlanlarıdır. Kabil, kızı ben alırım diye

⁸⁸¹ Kaygusuz, a.g.e., s.146

⁸⁸² Kaygusuz, a.g.e., s.146

⁸⁸³ Kaygusuz, a.g.e., s.147

⁸⁸⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.147

Habil'e kin etmiştir. Sonra fırsat bulup, Habil'i öldürmüştür. Hz. Âdem, Kabil'e beddua edip evlat şerleriyle azaba tutulduğunu haber vermiştir.⁸⁸⁵

Kaygusuz Baba, Hz. Âdem'in ardından, Hz. Nuh ile geçen münasebetini anlatmaya başlamıştır. "Rabb-ı innî mağlûbün fentasır"⁸⁸⁶, "Rabb'im yenildim" manasına gelen bu duadan sonra, Allah, Nuh Tufanı'nın çok açık olduğunu buyurmuştur. Hz. Nuh, tufandan, inananları kurtarmak için bir gemi yaptırmıştır. Yani, her kim Hz. Nuh'a bağlı olup gemiye girmiş ise tufandan kurtulmuştur. İnanmayanlar ise tufanda boğulmuşlardır.⁸⁸⁷

Kaygusuz Baba, Hz. Nuh'dan sonra Hz. Eyyûb'un serüvenini anlatmaya başlamıştır. Hz. Eyyûb iyilik eden, nimet veren bir kişidir. On iki tane oğlu vardır. Bir gün Cebrail, Hz. Eyyûb'ü imtihan etmek için Hz. Eyyûb'un çobanı kılığında gelip, ya Hz. Eyyûb büyük tufan oldu, karın ve yağmurun yağdığını söylemiştir. On iki bin koyun soğuktan helak oldu, demiştir. Hz. Eyyûb, hiç ilgi göstermemiştir. Cebrail ardından deveci kılığında gelmiştir. Ya Eyyûb, tufandan şu kadar bin deve helak oldu, demiştir. Hz. Eyyûb, yine ilgi göstermemiştir. Bu kez, çiftçi kılığında gelmiş, ya Eyyûb, çift tufandan helak oldu, demiştir. Hz. Eyyûb, yine aynı sabrı göstererek hiçbir ilgi göstermemiştir. Bağban ve câriye kılığında da gelmiş, Hz. Eyyûb'ü kandırmak istemiş, ancak hiçbir şekilde Hz. Eyyûb bu oyuna ilgi göstermemiştir.⁸⁸⁸ İşte burada Hz. Eyyûb'un sabrı ve gönlüne zerre kadar düşmeyen tasaları ve Allah düşüncesinden şaşmadığını görülmektedir.

Hz. Eyyûb Peygamber'den sonra, Hz. Zekerriyâ'nın oğlu Hz. Yahya'nın serüveni anlatılmıştır. Hz. Yahya'nın dinin buyruklarını yerine getiren, dine uygun harekette bulunan, Allah'ın sevgili kulu olduğu söylenmiştir. Ömründe eğlenceye düşkün olmadığı da belirtilmiştir. Hz. Yahya'nın kızını melik istemiştir. Ama buna Hz. Yahya razı gelmemiştir. Bir gün melik, sarhoş iken kızı görüp bin dil ve can ile muhabbet etmiştir. Melik, Hz. Yahya'dan yine izin istemiştir. Ancak Hz. Yahya razı olmamıştır. Melik, Hz. Yahya'yı öldürmek istemiştir. Hz. Yahya'nın babası Hz. Zekerriyâ, buna engel olmak istemiştir. Oğlunu takip ederken, saklandığı kütüğün arasında, testere ile kesilerek ölmüştür. Hz. Yahya'nın başı da kesilerek, kanını bir

⁸⁸⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.147

⁸⁸⁶ Gavs-ı A'zâm Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin öğretmiş olduğu, Gavs-ı A'zâm Hacet Duası.

⁸⁸⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.148

⁸⁸⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.149

kuyunun içine dökülmüştür. Kaygusuz Baba o kanın yılda bir kez yükseldiğini söylemektedir.⁸⁸⁹

Ardından Kaygusuz Baba, Hz. İbrahim'in serüvenini anlatmaya başlamıştır. Hz. Âdem ile birlikte, Nemrûd ve şeytanın yaktıkları büyük ateşin yanına gitmişlerdir. Şeytan ve Nemrûd, Hz. İbrahim'i getirmişlerdir. Şeytan, Hz. İbrahim'e, Nemrûd'dan başka bir Tanrı var olduğunu iddia etmişsin, gel şimdi bu sözünü terk et, seni bırakalım demiş. Kaygusuz Baba, Hz. İbrahim'in haklı olduğunu, Nemrûd'un Tanrı olamayacağını, onun doğumunu gördüğünü ve doğan nesnenin de Tanrı olamayacağını söylemiştir. "Kavle te' âla fil hu allahu ahadün allahussamedü lem yelid velem yuled velem yekün lehü küfüven ahad"⁸⁹⁰, diyerek sözünüde güçlendirmiştir. Kaygusuz Baba, elinde çomağı ile şeytanın üzerine yürümüştür. Şeytan korkup kaçmıştır. Hz. Âdem ve Peygamberler, Kaygusuz Baba'ya aferin demişlerdir. Nemrûd, Kaygusuz Baba'nın şerrinden kurtulmak için Hz. Âdem'e yakarmıştır. Ama Nemrûd'un günahı çoktur. Kaygusuz Baba, herkes kendi işini bilir demiş ve şeytana, bir daha şeytanlık etmemesi için yemin ettirmiştir. Şeytan, peygamberler önünde, onların şahitliğinde yemin etmiştir. Kaygusuz Baba, bu şaşkınlıkla dururken bakmıştır ki yalnız kendi var.⁸⁹¹ "Leyse fi'ddârı gayrihi deyyâr."⁸⁹²

Derviş, men ânem ve men dânem (ben O'yum ve ben bilirim), deyip şu beyiti okumuştur.

"Ya Rabb, ben can mıyım canan içinde?

Ya ol filanmıyım insan içinde?

Hemân benim dahi çûn-ü çirâ yok.

Bugün sahib hüner meydan içinde."⁸⁹³

"Allah'ım, ben Allah'ın içinde bir can mıyım, ya da insan içinde herhangi bir insan mıyım?" Kaygusuz Baba, Allah'a sormaktadır. Ey Allah'ım, ben sıradan bir insan mıyım, yoksa sana ulaşabildim mi?

"Benim için neden-niçin yok. Bugün tarikat piri hüner içinde" Kaygusuz Baba, burada Allah'a sorarak nerde olduğunu öğrenmek istemektedir. Gördüğü yerin vücûdunda Allah ve pirlik mertebesinde olduğunu izah etmektedir.

⁸⁸⁹ Kaygusuz, a.g.e., ss.149-150

⁸⁹⁰ "De ki: O Allah tektir. O doğurtmadı ve doğurmadı ve doğmadı. Hiçbir şey O'na denk değildir." Kur'an, İhlas Sûresi, Ayet 1-4

⁸⁹¹ Kaygusuz, a.g.e., ss.152-153

⁸⁹² Kendinden başka kimse yoktur.

⁸⁹³ Kaygusuz, a.g.e., s.153

Kaygusuz Baba, rüyasında yoluna devam ederken bu defa karşısında Hz. Mûsâ'yı görmüştür. Kaygusuz Baba, Hz. Mûsâ'ya selam vermiştir. Hz. Mûsâ selamı üzerine almıştır. Hz. Mûsâ, Kaygusuz Baba'ya sormuştur: Kimsin ve nereden gelirsin? Kaygusuz Baba, çok bin yıllardır Âdem'den dünyaya gelmişim. Hiç hatırımda kalmamıştır, cevabını vermiştir. Hz. Mûsâ sormuş: Sen kaç yaşındasın? Kaygusuz Baba, on üç yaşımdayım cevabını vermiştir. Hz. Mûsâ, pir olan birinin on üç yaşında olamayacağını söylemiştir. Kaygusuz Baba: O gün Âdem'den çıktım. Ansızın gönlümü kaybettim. Şayet yine bulayım diye çok bin yıllar gezdim ve çok bin yıllar adlar aldım. Kâh yel olup estim, kâh su olup aktım, kâh kuş olup uçtum. Sözün kısası bin türlü bela ile karşılaştım gezintimde. İşte on üç yıldır ki gönlümü buldum ve kendimi bildim, demiştir. Hz. Mûsâ'ya, Kaygusuz Baba'nın sözleri tuhaf gelmiştir. Bu defa Kaygusuz Baba adını sormuştur. Kaygusuz Baba, hangi adımı sorarsın? Hz. Mûsâ söylemiştir, her şeyin bir adı olur, meğer senin kaç adın var? Babamın koyduğu ad âdemdir. Annemin koyduğu ad çoktur. Zira Âdem'den dünyaya gelince gönlümü kaybetmişim. Kâh surete, kâh sıfata gelirdim. Ne hesaba gelir, ne deftere sığar. Kaygusuz Baba bu defa Hz. Mûsâ'ya adını sormuştur. Hz. Mûsâ adını söylemiştir. Kaygusuz Baba, Hz. Mûsâ'ya Allah'ın bütün sevgili peygamberlere adları bildirdiğini ve kendi adını neden bilmediğini sormuştur. Hz. Mûsâ sormuştur, bütün adlarda adın nedir? Kaygusuz Baba, benden sorunca gönlünü yiğide açtın, benim adım onda gizlidir, demiştir. Hz. Mûsâ görmüştür ki Kaygusuz Baba kuşdili söylemektedir.⁸⁹⁴

Kaygusuz Baba, Alevî-Bektaşî inanışındaki devir inancını tekrar karşımıza çıkarmaktadır. Hz. Mûsâ ile konuşmasında onun Hz. Âdem'den bu yana tüm cihanı farklı suretlerde ve sıfatlarda gezdiğini göstermektedir. “On üç yaşımdayım”, cümlesini de, Kaygusuz Baba'nın on üç yıldır Allah'ı kavrayıp, pirlik makamına yükselişi olarak değerlendirebiliriz.

Hz. Mûsâ, Kaygusuz Baba'ya buranın neresi olduğunu sormuş, Kaygusuz Baba, buraya kervansaray denildiğini, nice bin Süleyman⁸⁹⁵ ve Rüstem Zâllar⁸⁹⁶ gibi pehlivanların gelip geçtiğini söylemiştir. Burada kervansarayın verdiği anlam “dünya”dır. Dünya burada kervansaraya benzetilmiştir. Bir yolcunun, bir kervansaraya gelip birkaç gün kalıp gitmesi gibi, insanın da bu dünyada birkaç gün

⁸⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e., ss.154-155

⁸⁹⁵ Bkz. Dördüncü bölüm Fir'avn (Firavun)

⁸⁹⁶ İranlı ünlü kahramandır.

kalıp gideceği ifade edilmeye çalışılmıştır. Yani burada dünyanın geçiciliği de vurgulanmak istenmiştir.⁸⁹⁷

Kaygusuz Baba, bu defa Fir'avn'ı⁸⁹⁸ görmüştür. Fir'avn askerlerini toplamış, şeytanı pir etmiş, hışımla gelmiştir. Şeytan, Hz. Mûsâ ve Kaygusuz Baba ile karşılaşmıştır. Fir'avn, Hz. Mûsâ ve Kaygusuz Baba'yı düşman olarak kabul etmiş ve adamlarını yollamıştır. Şeytan, Fir'avn'a, bu kişilerin başka Tanrı'ya inandıklarını söylemiştir. Bundan sonra Hz. Mûsâ ve Fir'avn'ın konuşması gerçekleşmiştir. Fir'avn, gözünüzle gördünüz mü, yoksa kıyas ile mi söylersiniz diye sormuştur. Hz. Mûsâ, hiç kimse O'nu göz ile göremez demiştir. Ama bütün herkes bakmadan yaratılmışı görür diyerek devam etmiştir. Şeytan, Kaygusuz Baba ile ikinci kez karşılaşmıştır. Şeytan Kaygusuz Baba'yı görünce kaçmak istemiştir. Kaygusuz Baba, yakasından tutup şeytanı yere çalmıştır. Asasını ve torbasını elinden almıştır. Fir'avn askerlerini dervişin üzerine göndermiş ancak Kaygusuz Baba bütün askerleri dağıtmıştır. Fir'avn'da bir yana kaçmıştır. Kaygusuz Baba yetişip Fir'avn'ın başındaki borkünü almış ve Hz. Mûsâ'nın önüne koymuştur. Hz. Mûsâ, Kaygusuz Baba'ya canım sana kurban olsun, aferin sana demiştir. Bu kez Fir'avn askerlerini toplayıp, Hz. Mûsâ'ya elçi göndermiştir. Şeytanın torbasını, asasını ve kendi borkünü istemiştir. Hz. Mûsâ, Kaygusuz Baba'ya verelim kurtulalım demiş, Kaygusuz Baba Hz. Mûsâ'dan sabretmesini istemiştir. Meğer Kaygusuz Baba, şeytanı ayağından asmıştı. Şeytan, Hz. Mûsâ'ya yalvarmış, beni bu kişinin elinden kurtar diye. Kaygusuz Baba, Hz. Mûsâ'nın önünde tövbe ederse şeytanı bırakacağını söylemiştir. Asası ile torbasını, Fir'avn'ın da borkünü vermiştir. Bu şaşkınlıkta iken Kaygusuz Baba uykudan uyanmıştır.⁸⁹⁹

Kaygusuz Baba görmüştür ki şeytan, Fir'avn ve Nemrûd kendi vücudunda heves, cimrilik ve kıskançlıktır. Onları bir tarafa bırakmış bu kez kendi özüne dönmüştür. Uzun zaman gönlünü yitirmiş olarak kendini özünde bulmuştur. Kaygusuz Baba görmüştür ki, yalnız kendindeymiş her şey. Ben O'yum ve ben bilirim deyip beyit okumuştur.

“Deryâ-yı ummân menem, gevher kan bendedir.

Gözün aç, anlıya bak. İki cihan bendedir.

Cisim, suret can menem. Delil-i burhânla söz menem

⁸⁹⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s.54

⁸⁹⁸ Hz. Mûsâ ile savaş halinde olduğu rivayet edilen Mısır hükümdarı.

⁸⁹⁹ Kaygusuz, a.g.e., ss.155-157

Maksâd-ı insan menem. Girdiş-i devran menem.
 Mekteb-i furkân menem. İşte nişan bendedir.
 Bağdad-ı ayyar, cümleye serdâr menem.
 Zâhid-i tersâ menem. Mescid-i Aksâ menem
 Muhit-i vezûran menem. Hakk bendedir.
 Hakk menem. Tamû menem ve uçmak menem. Cümle mekan bendedir.
 Evvel-i ahir menem. Ganiyy-i fakîr menem.
 Küfr ile hem imân bendedir.
 Cümleye ma'bud menem. Ka'be menem. Put menem.
 Öz maksûd menem. İşde filan bendedir.
 Zer menem. Güneş menem. Gizlû menem. Faş menem.
 Her ne ki var uş menem. Menem can-ı canan bendedir.
 Ol ahîr menem. Bâtın zâhir menem
 Mansûr tâhir menem. Genc-i nihân bendedir.”⁹⁰⁰

Kaygusuz Baba, Allah'tan başka varlık olmadığını idrak etmiştir. Allah'ı kendi vücudunda görmüş ve bu bilgiye yaşayarak ulaşmıştır. Âlemin hayal olduğuna, var olan gerçeğin Allah olduğuna, O'nun da insanın gönlünde bulunduğu işaret etmiştir. Gönlünde Allah'ı bulan Kaygusuz Baba, yukarıdaki beyitin de belirttiği gibi Allah'ı doğada bir tecellî olarak göstermiştir. O'nun yansıması her şeydedir. O fenâ-fi'llâh mertebesine erişmiş, Allah'ın varlığı içinde yok olmuştur. Yani Kaygusuz Baba kendini Allah'da yok etmiştir. En sonunda “Allah benim”, diyerek Allah'tan gayrı olmadığını vurgulamıştır.

Kaygusuz Baba, geçtiği zor ve riskli yollardan sonra insanlığı kötülüğe sürükleyen nefsinden vazgeçip, ilham verici nefsi yakalayıp, iyilikle kötülüğü ayırt eden, temizlenerek kişiyi Allah'a yaklaştıran “nefs-i mutmain”e sahip olmuştur.

Kitap, kitabı istinsah eden Derviş Mehmet Sâdık'ın⁹⁰¹ hayır dualarıyla bitmektedir. “Kâl Allahu fil-Kur'an “Ya eyyetühen Nefsül Mütmainneh.”⁹⁰² “İrcîî ilâ rabbiki râdiyeten mardıyyeten.”⁹⁰³ “Fedhulî fî ibâdî.”⁹⁰⁴ “Vedhulî.”⁹⁰⁵

⁹⁰⁰ Kaygusuz, a.g.e., ss.157-158

⁹⁰¹ Hakkında bilgi bulunamadı

⁹⁰² Yâ eyyetühen nefsul mutmainneh (mutmainnetu). Ey mutmain olan nefis! Açıklama: Ey Allah'a ulaşmayı dilemiş, mürşidine tâbî olmuş ve emmare, levvame, mülhime kademelerine ulaşmış sonra onları aşarak, mutmain olmuş, yani doyuma ulaşmış ve nefsinde nur birikimini sağlamış olan nefis!) Kur'an, Fecr Sûresi, Ayet 27. <http://www.islamgul.com/ayet-aciklamalari/17556-fecr-suresi-27-28-29-30-ayetler-neden-bahsediyor.html>. (07.05.2011)

⁹⁰³ İrcîî ilâ rabbiki râdiyeten mardıyyeh (mardıyyeten). Rabbine dön (Allah'tan) razı olarak ve Allah'ın rızasını kazanmış olarak! Açıklama: 1- "Rabbine dön" ifadesiyle Allah nefse değil Rabbine geri

Bu kitap, Âlimlere hitap olundu. Yazan, kutlu taraf imamlarından, fakir kul Derviş Mehmet Sâdık'ı Allah'ın rahmetiyle ve can-ı gönülden dualarıyla ansınlar. Bu kitap sahabeler ve günahkârların şefaatchisi Allah'ın yardımıyla bitti. Allah ondan razı olsun.⁹⁰⁶

dönerek Rabbine ifna olacak bir varlığa, yani ruha hitap ediyor. Nefs ölümle Allah'a dönmez. 2- Kendisinden evvel ölen aile fertleriyle birlikte olmak üzere nefslerin kıyâmete kadar yaşayacakları berzah âlemine gider. 3- Allah hidayetini hayatta iken Allah'a ulaşmak olduğunu söylüyor. İnnel hudâ hudallâhi (Muhakkak ki hidayet Allah'a ulaşmaktır). Kur'an, Fecr Sûresi, Ayet 28. <http://www.islamgul.com/ayet-aciklamalari/17556-fecr-suresi-27-28-29-30-ayetler-neden-bahsediyor.html>. (07.05.2011)

⁹⁰⁴ Fedhulî fî ibâdî. (Ey fizik vücut!) O zaman, (nefsini tezkiye ettiğin ve ruhunu Allah'a ulaştırdığın zaman Bana kul olursun) kullarımın arasına gir. Açıklama:Görülüyor ki fizik vücudun Allah'a kul olabilmesi, ancak nefsin tezkiyesi ve buna bağlı olarak ruhun Allah'a ulaşması ile mümkündür.) Kur'an, Fecr Sûresi, Ayet 29. <http://www.islamgul.com/ayet-aciklamalari/17556-fecr-suresi-27-28-29-30-ayetler-neden-bahsediyor.html>. (07.05.2011)

⁹⁰⁵ Vedhulî cennetî. Ve cennetime gir. Açıklama:Allah'a ulaşmayı dileyen kişi 1. kat cennete girer.) Kur'an, Fecr Sûresi, Ayet 30. <http://www.islamgul.com/ayet-aciklamalari/17556-fecr-suresi-27-28-29-30-ayetler-neden-bahsediyor.html>. (07.05.2011)

⁹⁰⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.159

SONUÇ

XIII. yüzyılda Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru yaşanan Türkmen göçleri sonucunda Anadolu'nun sosyal ve siyasal yapısında değişimler meydana gelmiştir. Bu tarihlerde Anadolu'nun içinde bulunduğu kargaşada bazı Türkmen Alevî gruplar devlete karşı isyan hareketlerinde bulunmuştur. Ancak bu gruplar daha sonra Osmanlı'nın tarih sahnesine çıkmasıyla Rum Abdalları olarak adlandırılan Türkmen Alevîler, Osmanlının itici güçlerinden biri olmuşlardır. Bu Türkmen dervişler Osmanlı padişahlarıyla birlikte savaflara katılmışlar ve İslâmiyet'in batıya yayılmasında etkili bir zümre olmuşlardır. Tam da bu sıralarda Türkistan'da Ahmet Yesevi'nin müritlerinden olan Lokman Parende'nin yanında yetişmiş, Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya gelmiş ve Alevî-Bektaşî denilen zümrenin oluşum süreci başlamıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden sonra teşkilatlandığı bilinen Bektaşî Tarikatı içerisinde, heterodoxe etkilerin görülmeye başladığı XV-XVI. yüzyıllara kadar önemli şahsiyetler yetişmiştir. XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyıl başlarında yaşamış olan Kaygusuz Baba (Abdal) da Alevî-Bektaşî dediğimiz bu zümreye ait önemli şahsiyetlerden biridir. Alevî-Bektaşî olan Kaygusuz Baba, Bektaşîliğin temel felsefesini kavramış ve bunu edebi yönüyle ortaya koymuş bir şahsiyettir. Sözlü geleneğe sahip Alevî-Bektaşî inançlarını kaleme alarak, eserlerinde bu geleneğe dair yol gösterici yazılar yazmıştır. İncelemiş olduğumuz Budalanâme eseri de bunlardan bir tanesidir.

Eser, Kaygusuz Baba'nın tasavvufî görüşlerini dile getirdiği öğretici metin niteliği taşımaktadır. Kaygusuz Baba Budalanâme'de ilk olarak insandan bahsetmiştir. İnsanların çeşitli görünüşlerinin olduğunu ve huylarının farklı olduğunu söylemiş, şeytanı insanda bulunan kötü huya benzetmiştir. İnsanın yeryüzünde kendisini tanımasını, hangi görünüşe sahip olduğunu bilmesi gerektiği de eserde vurgulanmıştır. Eserin temelinde verilmek istenen temel öğe Allah'a ulaşma yollarının nasıl gerçekleşeceği.

Kaygusuz Baba, çeşitli özellikleriyle ele alınan insanların, alçaltan ve yücelten özelliklerinden hareketle insan çözümlemeleri yapmıştır. Amacı kişiyi düşündürerek kişinin Allah'a ulaşmasını sağlamaktır. Kişinin Allah'a ulaşabilmesi için geçmesi gereken yollardan ve mertebelerden de bahsetmiştir. Dini ve tarikatı, tasavvufî bir anlatımla sunan Kaygusuz Baba, Allah'a ulaşma yolunu anlatırken söylediklerini hadis ve ayetlerle de desteklemiştir. Kaygusuz Baba, Budalanâme adlı eserinde Allaha ulaşma yolunu anlattıktan sonra kitabın son bölümünde ayrı bir eser olan, Kitab-ı Miglata'nın giriş kısmı yer almıştır. Bu kısımda düşündüklerini başından geçmiş gibi anlatmıştır. Budalanâme kısmında anlatılan iyi vasıflara sahip olup Allah'a ulaşmanın yolları öğütlerle verilirken Kitab-ı Miglata'da artık çeşitli yollardan geçip pirlik mertebesine ulaşan bir dervişin hikâyesi anlatılmıştır. Kaygusuz Baba'nın derviş olarak tanımladığı kişi de kendisidir. Dünyada kılıktan kılığa girdiğini söyleyerek devriye inancının Alevî-Bektaşî geleneğinde var olduğunu gösterirken, diğer yandan ahiret inancının varlığından bahsederekte bir çelişkiyi karşımıza çıkarmaktadır. Aynı zamanda eser bir nevi peygamberler tarihi şeklinde ele alınmış, peygamberlerin başından geçen önemli olaylardan bahsedilmiştir.

Alevî-Bektaşî düşüncesi hakkında yol gösterici ve fikir verici olan Budalanâme isimli bu eser, öncelikli olarak bu kitlenin dini yaşantısı hakkında bilgi vermiştir. Alevî-Bektaşî inanç sisteminin İslâm'dan ayrı olmadığını ancak içerisindeki felsefe anlayışıyla bir İslâm mistisizminin yaratılmış olunduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ahir zaman. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.38
- Ahret. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul s.38
- Ahmet Eflâkî. (2001). *Ariflerin Menakibeleri*. c.I, M.E.B. Yayınları, İstanbul s.11
- Ahmet Eflâkî. (2001). *Ariflerin Menakibeleri*. c.II, M.E.B. Yayınları, İstanbul, ss.11-12
- Akyol, T. (1999). *Osmanlı 'da ve İran 'da Mezhep ve Devlet*. Doğan Kitap, İstanbul, s.17
- Albayrak, A. (2006) Keçiören Caferilerinde ölüm adetleri ve uygulamaları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 11(2):85-93
- Arslanoğlu, İ. (2000). Alevilik nedir?. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 13(6),153-184
- Artun, E. (2006). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı.*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.137-162
- Artun, E. (2010). *Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.216
- Asitane. (2002). *Tarih Ansiklopedisi*, c.II, Berikan Yayıncılık, Ankara, s.39
- Aşık Paşa. (1990). *Büyük Ansiklopedi*, c.II, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.449
- Aşıkkutlu, E. (1994). Deccal. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, TDV Yayınları, İstanbul, s.72
- Aşıkpaşazade. (1332). *Aşıkpaşazade Tarihi*. y.y., s.205
- Aytepe, O, vd. (2003). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara, s.331
- Azamat, N. (2001). Kadiriyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIV, TDV İslam Ansiklopedisi, ss.131-136
- Azamat, N. (2002). Kaygusuz abdal. *TDV İslam Ansiklopedisi*, cXXV, TDV Yayınları, İstanbul, s.74
- Barkan, Ö. L. (t.y). *Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hamle Yayınları, İstanbul, ss.11-12
- Batislam, H. D. (2002). Divan şiirinin mitolojik kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1:185-208
- Bayram, M. (2002). Türkiye Selçukluları döneminde bilimsel ortam ve ahiliğin doğuşuna etkisi. *Türkler Ansiklopedisi*, c.XII, Balkan Ciltevi, Ankara, s.258

- Bolay, S. H. (1998). Âdem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.I, TDV Yayınları, İstanbul, ss.358-163
- Bozkurt, F. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. Yön Yayıncılık, İstanbul, s.29
- Büyük Türkçe sözlük. (2011). <http://www.tdk.gov.tr>. (07.05.2011)
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.1-329
- Cehennem. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.146
- Celali isyanları. (2002). *Tarih Ansiklopedisi*, c.II, Berikan Yayınları, Ankara, ss.409-411
- Cennet. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lügatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.151
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.383
- Chittick, W. (2006). *Tasavvuf*. İz yayıncılık, İstanbul, s.187
- Çetinkaya, B. A. Bir Anadolu ereni Hacı Bektaş-ı Veli: hayatı, eserleri ve insan anlayış. *C.Ü.İ.F.D.*, 3:345
- Çınar, B. (2009). Seyyid Nesîmî divanı. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 15(39):73-83
- Develioğlu, F. (2003). *Osmanlıca Türkçe Lügat*. Aydın Kitabevi, Ankara, ss.23-998
- Dini terimler sözlüğü. (2011). <http://kitap.ihlas.net.tr>. (07.05.2011)
- Ebû Bekr-i Şiblî. (2011). http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mam-%C4%B1_%C5%9Eibli. (05.07.2011)
- Elif-i tac. (1973). *Meydan Larousse*, c.XI, Meydan Yayınevi, İstanbul s.823
- Eravcı, M, Safevî hanedanı. *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.883
- Erkal, A. (2007). Divan şiirinde afyon ve esrar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33:33-45
- Eröz, M. (1977). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Otağ Matbaacılık, İstanbul, ss.58-62
- Et-Tavil, M. E. G. (2004). *Arap Alevilerinin Tarihi Nusayriler*. İsmail Ö. (Çev) Chiviyazıları, İstanbul, ss.61-113
- Eyüboğlu, İ. Z. (1992). *Kaygusuz Abdal*. Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, ss.49-51
- Fayda, M. (2005). Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, İstanbul, ss.408-423
- Fırlı, E. R. (1980). *Çağımızda İtikatî İslam Mezhepleri*. Selçuk Yayınları, Ankara, s.13
- Fırlı, E. R. (1989). Ali, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, TDV Yayınları, İstanbul, ss.371-373
- Fırlı, E. R. (1997). Hariciler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, TDV Yayınları, İstanbul, s.169
- Fuzûlî’de gönül. (2011). <http://www.kerkukvakfi.com/dergiicerik.asp?id=74&iid=102>. (05.07.2011)
- Gölpınarlı, A. (1992). *Alevi-Bektâşî Nefesleri*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ss.71-181
- Gölpınarlı, A. (2005). *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ss.5-335

- Görgün, T. (1997). Hasan-ı Basrî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, TDV Yayınları, İstanbul, ss.291- 301
- Gündüz, E. (2010). Divan şairi Seyyid Nesîmî'nin, halk şairi Kul Nesîmî üzerindeki etkileri. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (The Journal of International Social Research)*, 12(3):202-212
- Güzel, A. (1999). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*. TTK, Ankara, ss.3-15
- Güzel, A. (1983). *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss.8-154
- Güzel, A. (1994). Hacı Bektaş Velî'nin hayatı ve eserleri. *Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Dergisi*, 1:15-18
- Güzel, A. (2009). *Dil-güşâ*. TDV Yayınları, Ankara, ss.19-68
- Halaçoğlu, Y. (2003). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, s.144
- Harman, Ö. F. (1995). Eyyûb. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XII, TDV Yayınları, İstanbul, s.16
- Harman, Ö. F. (1996). Fir'avn (Firavun). *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.16-17
- Harman, Ö. F. (2000). İbrahim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXI, TDV Yayınları, İstanbul, s.266
- Harman, Ö. F. (2000). İsa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXII, TDV Yayınları, İstanbul, s.465
- Harman, Ö. F. (2000). İshak. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXII, TDV Yayınları, İstanbul, s.519
- Harman, Ö. F. (2001). İsmail. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.76-80
- Harman, Ö. F.(2006). Mûsâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXXI, TDV Yayınları, İstanbul, s.207
- Hizmetli, S. (2001). Karmatiler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, CXXIV, TDV Yayınları, İstanbul, s.510
- Hiz. Lokman. (1969). *İslam Ansiklopedisi*, c.VII, cüz.69, M.E.B. Basımevi, İstanbul, s.65
- İmam-ı Gazali. (2008). *El-Münzikü Mined-Dadal ve Tasavvufi İncelemeler*. Salih U. (Çev), Kayhan Yayınları, İstanbul, s.219
- İnalcık, H. (2010). *Kuruluş*. Hayyikitap, İstanbul, s.30
- İz, M. (2001). *Tasavvuf*. Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.52-104
- Kaleli, L. (2003). *Binbir Çiçek Mozaîği Alevilik*. Can Yayınları, İstanbul, ss.11-105
- Karaca, Y. (2002). *Tarih Ansiklopedisi*. c.I, Berikan Yayınları, Ankara, ss.23-294
- Kayabaşı, B. (2010). Sarban Ahmed divanı. *Turkish Studies (International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, 5(1):12-25
- Kaygusuz Baba. (t.y). *Budalanâme*. (06. MK. Yz. A 6369/8, Milli Kütüphane), y.y., ss.96-159

- Kaygusuz, İ. (2005). *İslam İmparatorlukları Tarihinde İktidar Mücadeleleri ve Aleviliğin Doğuşu*. Su Yayınları, İstanbul, ss.34-36
- Keser, İ. (2006). *Nusayriler Arap Alevileri*. Karahan Kitabevi, Adana, s.10
- Kıyamet. (1982). *Ansiklopedik İslâm Lûgatı*, c.I, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.347
- Kızılbaş. (1972). *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, c.XII, Meydan Yayınevi, İstanbul s.284
- Koca, S. (2002). Anadolu Türk Beylikleri. *Türkler Ansiklopedisi*, c.XI, Ankara, s.704
- Köprülü, F. (1961). Bektaş. *İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, M.E.Basımevi, İstanbul, ss.461-462
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.21
- Köprülü, F. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss.114-119
- Kur'an, Al-i İmran Sûresi, Ayet 97
- Kur'an, Araf Sûresi, Ayet 172
- Kur'an, Fecr Sûresi, Ayet 27-30
- Kur'an, Hacc Sûresi, Ayet 47
- Kur'an, İhlâs Sûresi, Ayet 1-4
- Kur'an, İnsan Sûresi, Ayet 21
- Kur'an, Kehf Sûresi, Ayet 60
- Kur'an, Nisâ Sûresi, Ayet 126
- Kur'an, Yasin Sûresi, Ayet 65
- Kur'an, Yusuf Sûresi, Ayet b.a.
- Kutluer, İ. (1998). Hikmet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XVII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.503-511
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı*. Enderun Kitabevi, İstanbul, ss.13-23
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu*. Arkadaş Yayınevi, Ankara, s.87
- Lewis, B. (2006). *Uygarlık Tarihinde Araplar*. Hakkı Dursun Y. (Çev), Pegasus Yayınları, İstanbul, ss.86-98
- M. Nazif Şahinoğlu. (1991). Attar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, TDV Yayınları, İstanbul, ss.95-98
- Melikoff, I. (1994). *Uyur İdik Uyardılar*. Turan A. (Çev), Cem Yayınevi, İstanbul, ss.33-56
- Melikoff, I. (2006). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. Turan A. (Çev), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, ss.51-286
- Merçil, E. (1989). Alaiye beyliği. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, TDV Yayınları, İstanbul, ss.332-333
- Metin, İ. (1999). *Aleviliğin Anayasası*. Akyüz Yayıncılık, İstanbul, s.180
- Noyan, B. (1987). *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Doğuş Matbaacılık, Ankara, ss.10-57
- Nuh. (1954). *Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, c.IV, Tan Matbaası, (y.y.), s.2028
- Ocak, A. Y. (1989). Alevi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, TDV Yayınları, İstanbul, ss.368-369

- Ocak, A. Y. (1992). Bektaşilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.V, TDV Yayınları, İstanbul, ss.373-375
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevi-Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.22-184
- Ocak, A. Y. (2000). *Babailer İsyanı*. Dergâh Yayınları, İstanbul, ss.210-213
- Ocak, A. Y. (1999). *Kalenderîler*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss.5-6
- Ocak, A. Y. (2004). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.19-38
- Oğuz, B. (1990). *Anadolu Aleviliğinin Kökenleri*. Ant Yayınları, İstanbul, s.16
- Onat, H. (2001). İsmâil b. Ca'fer es-sâdık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 91-92
- Öz, M. (1993). Ca'fer es-sâdık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.VII, TDV Yayınları, İstanbul, s.1
- Öz, M. (2001). Mustafa Muhammed Eş-Şek'a. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXIII, TDV Yayınları, İstanbul, ss.131-132
- Öz, M. (2004). Osmanlı siyasi tarihi (1300-1600). *Tarih El Kitabı*, Ahmet Nezih T. (Ed.). Grafiker Yayınları, Ankara, s.100
- Özcan, H. (2009). *Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Şiirinde Hz. Muhammed*. Eksen Yayınları, İstanbul, ss.8-60
- Özcan, H. (2009). *Hacı Bektaş Veli*. Eksen Yayınları, İstanbul, ss.1-67
- Özgül, V. (2011). Kızılbaşlık ve Türkmenler. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/32-255-274.pdf>, (07.05.2011)
- Öztürk, Y. N. (2011). Tasavvufta insan. <http://aymavisi.org/makale/Tasavvufta%20insan%20-%20Yasar%20Nuri%20Ozturk.html>. (07.05.2011)
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C.III, M.E.B Yayınları, İstanbul, s.646
- Pala, İ. (1995). *Divan Şiiri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss.37-578
- Pala, İ. (2006). Mühr-ü Süleyman. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul, ss.524-526
- Ruh. (1972). *Meydan Larousse*, c.X, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.737
- Sarıkcıoğlu, E. (2003). Mehdi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXVIII, TDV Yayınları, İstanbul, s.369
- Savaş, S. (2002). Osmanlı- Safevî mücadelesinin toplumsal sonuçları, *Türkler Ansiklopedisi* c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.907
- Strothmann, R. (1968). Şia. *İslâm Ansiklopedisi*, c.XI, M.E.B. Yayınları, İstanbul, s.502
- Süleyman. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.V, Tan matbaası, (y.y.), s.2603
- Şakir, Z. (t.y). *Şah İsmail ve Mezhepler Tarihi*. Maarif Kitaphanesi Matbaası, İstanbul, s.117
- Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. Türkiye Yayınevi, İstanbul s.61
- Şener, A. (2011). İslamda mezhepler ve hukuk ekolleri. Ankara, s.371-406, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/731/9309.pdf>. (07.05.2011)
- Şener, C. (1997). *Şaha Doğru Giden Kervan, Alevilik Nedir?*. Ant Yayınları, İstanbul, s.38-40

- Şener, C. (t.y.). *Alevilik Olayı*. Yön Yayıncılık, İstanbul, s.40
- Şeytan. (1972). *Meydan Larousse*, c.X, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.774
- Tur, S. D. (2002). *Erkânname*. Can Yayınları, İstanbul, ss.312-550
- Türk, H. (2005). *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrilik*. Kaknüs Yayınları, İstanbul, ss.15-43
- Uluçay, Ö. (2003). *Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasuh*. Karahan Kitabevi, Adana, ss.5-6
- Uludağ, S. (1992). Bayezidi Bistami. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.V, TDV Yayınları, İstanbul, ss.238- 341
- Uludağ, S. (1997). Hallacı Mansur. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XV, TDV Yayınları, İstanbul, ss.377-381
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kbalcı Yayınevi, İstanbul, ss.19-389
- Ulutaş, N. (2008). Âsaf Hâlet'in şiirlerinde tasavvufi tema. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15:481-482
- Ülken, H. Z. (1999). *Türk Tefekkür Tarihi*. YKY, İstanbul, s.310
- Ünver, M. (2009). Nesîmî ve vahdet-i vücud. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 15(39):537-552
- Üzüm, İ. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İSAM Yayınları, İstanbul, s.4
- Yakup. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.V, Tan Matbaası, (y.y.), s.2981
- Yavuz, K. (1999). Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde Aşık Paşa'nın dil üzerine düşünceleri ve Garibnâme'sinde o devir ile ilgili bazı dikkatler. *Türk Dil Kurumu-Fransız Araştırmaları Enstitüsü Uluslararası Osmanlı Türkçesi Öncesi Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı*, İstanbul, ss.29-30
- Yavuz, Y. Ş., Ünal, Z.(1993). Cebrail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.VII, TDV Yayınları, İstanbul, s.202
- Yıldız, H. (2010). Bektaşî erkânâmelerinde mezhebi unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, 55:472
- Yıldız, H. D. (1994). Tahkim (hakem) olayı. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. c.II, Kombassan Yayınları, Konya, ss.245-252
- Yurdağ, M. (1991). Bâb. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, TDV Yayınları, İstanbul, s.359
- Yusuf. (1954). *Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.V, Tan Matbaası, (y.y.), s.3057

EKLER

EK A.1. KAYGUSUZ BABA’NIN BUDALANÂME ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU

SAYFA 96

((Kaygusuz Baba))

(Kaygusuz)

Kitabü’l-Edeb(Eren)

Heze kitâb dil-güşâ-yı kutb-i ileyh lâ-sultân Kaygusuz kuddise sırrahu
Bismi’l-lahi’r-rahmânir-rahîm

- 1-el-Hamdü li’llâhi rabbi’l-âlemin. ve’s-salâtu ve’s-selâmu ‘alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi
- 2-ecma’în. ammâ ba’de ey hakikat hâldâşları ve tarîkat
- 3-yoldâşları bilün ve âgâh olun ki bu kitâba delil-i budalâ ve defter-i
- 4-âşık-ı şeydâ ve siyer-i sâdık-ı safâdurlar. ve hayâl-i nâ-dân dahı
- 5-dirler zîrâ akla sıgmaz haberdür ve akl-ı ma’âş merkebi bu yolda hû
- 6-lengdür ve bu akl-ı ma’âş anadan gözsüz dogubdur. dünyada âhiretde
- 7-a’mâdur. eger anâ Kur’ân-ı Azîm başdan başa okuyub ma’nâsun
- 8-virsen yine kara rengden gayrı renge inanmaz. dahı nâ-dân ki hakk
- 9-ister akl-ı mâ’âş etegüne yapışmadur. aklı refîk itmiş âfitâb-ı
- 10-nûrun bulam deyû çalışur. ve bu akl-ı mâ’âş bir nesne ki bilmişdür
- 11-bilmek hemân budur deyub turmuşdur bilmez ki bu yerden ve bu göklerden

SAYFA 97

- 1-bir yer ve bir gök dahı var kim anda gûnâ-gûn sun’-i settâr hû
- 2-var ve ol gögün arasında iki direklü bir şehr-i azîm var kim
- 3-ol şehre girmeyen sırrullahdan bir nesne duymaz. eger bin yıl dahı
- 4-çalışursa anun kim bal yemekde nasîbi olmaya. bal dimekle agzı
- 5-tatlu olmaz akl-ı mâ’âş bilmez ki âriflerün gicesi kadr ve gündüz
- 6-leri îd olmuşdur. zîrâ anların refîkî hazret-i celil ola Cebrailün
- 7-güft-ü gûsunu neylerler gel imdi sen dahı akl-ı mâ’âşun
- 8- iştmedügi sözlerden haber al ve anun görmedügi yüzlerden nazar
- 9-ve bu akl-ı mâ’âş her çend ki cidd-ü cehd ider ârifler menziline
- 10-yol bulmaz zîrâ bu âlemde akl-ı ser-gerdândur bu ilm-i akl-ı
- 11-ma’âd bilür ki buna mantıku’t-tayr derler dimege kimseye müyesser olmaz
- 12-mantıku’t-tayrı bilmege her-bâr ya Süleyman gerek yâhûd Attar
- 13-fehm ile Nesimi’nün sözünün ma’nâsun bil bu kuşdilidir bunu
- 14-Süleyman dahı bilmez. pes imdi bu ilmi gönlü gözü açık
- 15-ârifler bilür ki ne dimekdür. zîrâ bu akl-ı ma’âş ancak zâhir

16-mi'mârlıgun bilür bâtın ilmünden haberi yokdur. eger ma'rifet-ullâhdan
17-bin söz işidürse gönlüne bir zerre nesne dammaz meger kenduyi

kâmilller

SAYFA 98

1-kâmilller ve ehl-i diller muhabbetüne lâıyk ide ta kim bu ilm-i mantıku't-tayrdan
2-haberdâr ola bilmedügi ve işitmedügi mertebeyi bile ve anlıya midani
3-ya'nî bildigümü pes imdi bir sâ'at dâna ve ârif sohbetüne girüp
4-mest olmak bin gözü başuna ibâdet ve riyâzet kılmaktan yegdir.
5-kavlühü te'âlî ve takaddüs ve inne yevmen inde rabbike keelfi senetin mimme
6- te'addüne mümkün degil bir kimse dâna ve ârif sohbetüne girmeden fuâd
7-murâduna ire. Amma çoklar dahı girub bir nesne fâide idemediler.
8- olur her kişünün red ve kabûlü hakk söyliyeni sanma
9-felekten zarar eyler ya cân-ı gönülden tâlib degil. yâhûd taklîdligi
10-ziyâde idi. zîrâ ata ve ana taklîdi. azîm hicâbdur bu cihândan
11-merdler geçe nâ-merdler geçmez ve bu ilmi dâna'lar bilür ve nâ-dâna'lar bilmez
12-ve nûrı bîna'lar görür. a'mâlar göremez zîrâ akl-ı ma'âdi yok kim
13-anlaya ve bu sırrı yok kim nûrı göre böyle haberler hûd işitdugi
14-yok sahrâ-yi hayrîde ser-gerdân kalur. ârif bir üstâdı
15-yokkim anlada bu kez gönlü bugz ve melâl ile tolar. nâ-çâr kalub
16-ider kim bu halkun söyledügi söz küfûrdur. az iken bunları
17-kırmak gerek deyû çalışur. ammâ evvel halkun adall ve ebteri

SAYFA 99

1-öyle sanur ki kırmak ile hakkun leşkeri dökünür. anlaraçün
2-hak te'âlî mu'ayyen ve karin ola 'âciz-i mahlûk ne çare ide
3-bilür. eger anların biri ammin oğlundan sual iderse ben
4-dahı özümnden dimezemki gönlü ba'zı melâl ile tola derümki
5-Molla Sundun oğlu Toyuran aganın ulu babası hazret
6-böyle işittümki. derüm kabul iderse hoş itmezse ammin
7-ogulları hûd kabul ider didi. midani pes imdi Allah
8-hakkıçün da'vam ol yerdendürki göz ile görüb gönlüm ile
9-inandum görmedüğüm yerden ve bilmedüğüm yerden haber virmez ve elüm
10-irmedügi yire el sunmazam. sözün giçmedügi yire söz dimezem
11-her kim benüm gördüğümü görübdür ve nişân virdüğüme eribdür işte
12-tanıgum ol kişidir ve benüm dahı istedüğüm oldur bu yolda bana
13-yoldaş ola ben söyledüğümü ol anlaya. ve o söyledigüni
14-ben dinleyem ben dahı andan soram müşkilüm iderse cânımı şükrâna
15-virem bilenden sormak ayıp degildür zîrâ şeker içün kim
16-ola kim kemiş sormayaçün dost bizüm söz dahı bizüm
17-her dem dost yüzine bakalum özümüzle diyelüm. işidelüm yârenleri

Hakk

SAYFA 100

1- Hakk yoluna düş idelüm. Her dem âb-ı hayât kazanı nûş idelüm.
2- Sıdk-u safâsı ahd-ı vefâsı olana yoldaş olalum. dahı
3- söyleyen işiden biz olalum didi. Azîz-i men sözün aslı
4-budur ki sen seni bil dimektir görki sûret misün ya cân mısın
5-ya kul ya sultân mısın. niçün sen seni bilmeyesen ki. sen
6-Şâh-zâdesün gedâ gibi bî-nevâ olasun mekânun gülşen iken

7-Gülhane dahı olasun hayfdur ki sultân iken kul olasun
 8-ya cân iken ten olasun. emîn ol eger cân isen pâk-bâz
 9-ol aslunı gözle. eger tensen hûd tahtü't-türâb oldun hü
 10-heyhât ki bir daha cân olasun ya kul iken sultân olasun
 11-pes imdi bu hesabı sen senünle eyle ta ki sen seni bilesün
 12-zîrâ kendüsün bilene atası kanı helâl. kendüsün bilmeyene anası
 13-südü haram. ve cümle yedügi abes didi. niçün fırsat elde
 14-iken bu ömr-i azîzi hebâya virdün yar ve yoldaşlarından cüdâ düşüb
 15- yana yana gezersün. ezel-i ezelde vatan aslundan seni gönderdiler
 16- arduca nâme geldi. ve haberciler dahı sana haber virdiler ki yahşi
 17-amel eyle vatan-ı aslu ki girer gittikde bile alup gidesün didiler

SAYFA 101

1-habercilerün sözine amel itmeyüb yüzün çevirdün. cihânun
 2-nakşı seni aldayub gaflet agacuna muhkem bağladı cümle işün
 3-tamam sandun dahi magbûn oldun. amma sen seni bildigüni
 4- kov bir mürşid-i kâmile iriş ârif ol dâna ve ehl-i dil hüccetüne
 5-gir ta ki gönlünde hikmet ve ma'rifet çeşmeleri zâhir ola. ahiret
 6-marazlarından emîn olasun. zîrâ insanda gizlü marazlar çokdur
 7-halkun sag ve salimün didüğüne aldanma ayb şeytanı hakkında
 8-kalma. çünkü bu halkı dünyanun şöhreti ve zîneti aldayub
 9-ve mekr ve hilesi anları mahrum idübdür kendü halleründen haberleri
 10-yokdur. va'de irişdikde nâ-gâh sihr çubugı ile çalar defi
 11-kimün eşek ve kimün sığır ve kimün hınzır ve kimün maymun ider her birün
 12-bir sûrete tebdîl ider subh-ı kıyamette kabründen türeyecek göre kim
 13- sûret-i tebdil olmuş. gamm gussa başuna üşmiş hayrân ve ser-gerdân
 14- kalmış. dahi nider çeken bilmez sonra çok perişan olur. amma
 15- ne fâide cihân ki ol sûretten kurtula. mekr bunda iken bir mürşid-i
 16- kâmile irmiş ola. ol kabîh ve girye sûretleri andan def
 17- ve ref' idüb inanana ârifâne başunu giydürmüş ola yarın

kıyametde

SAYFA 102

1- kıyametde kabründen türeyecek yüzi ak gamm-u gussası yok. gözü
 2- hakdan gayrisüni görmiye midani ihvân sana dirüm ya'ni
 3- bilür misün efendi. dahi rûşen söz haber söyleyüm. eger anlamadunsa
 4- bu haberden anlıyasun zîrâ bu arada bir gizli ma'na var. amma ol
 5- gönülde yazılıdır dile gelmez. her kim gönülden bana yol buldu
 6- ol ma'na ana feth oldu. hakikat ademlerinden oldu bu kez
 7- anun hükmü kafdan kafa geçer her kında olsa Hakk anunla olur zîrâ
 8- sözün aslı gönüldür. her kim gönül bahrına yol buldu bu kez
 9- ne dürrü isterse talub çıkardı. anlar ki sûrete bakdı
 10- gaflet ipün boynuna takdı. tâ'ati harmanunu oda yakdı
 11- duhânı göklere çıkdı. zîrâ gönlü Hakk kendü içün yaratdı
 12- her kim beni isterse hak gönüllerde bulsun didi her kim gönüle
 13- girmedi istedigüni görmedi. yarın ol uçmaga girmedi.
 14- padişah dîdârun görmedi. gafıl mübaşir gönüle yol bulan
 15- kişiye kul olan magbûn degildür eger ol seni kulluga kabul
 16- iderse zahi devletdür pes imdi anun ki gönülden haberi
 17- olmaya kamışun şekerden ayırmış ola ben ana ne deyüm ya ol ne

SAYFA 103

- 1- anlıya zîrâ öğüdü ehlüne demek evlâdur. incüyü sedefden
- 2- nâfe-i âhudân iste dimişler. pes imdi nâ-dânâ ma'rifetullâh
- 3- demek sûd zemine tohum ekmek gibidür merkeb boynuna cevâhir asmak
- 4- gibidür. ve sığır önüne şeker dökmek gibidür. Öğüt mü'mine devletdür
- 5- ve cahile mihnetdür. zîrâ sırrullah Hazret-i Hakkun leşkeridür her kim hû
- 6- gönüle girer ne kadar nesne var ise sürüb çıkarır mihnetleri eridür
- 7- erleri şir-merd ider şir-merdleri ferd ider ferdleri ehl-i derd
- 8- ider ehl-i derde şerbet virûb sâfi ider. bu kez ve men dahalehu
- 9- kâne âminen eminullah evliya zümresüne dahil olub emîn olur
- 10- gel imdi sen dahi gönül al ola ki ilm-i rabbaniyi kitabundan oku
- 11- gönül göğüne dogan devlet ayını ve sa'âdet güneşünü gör. ta ki hû
- 12- gözünden gaflet hicâbı gidûb ve Hakk kitabı rûşen ola. ve kara
- 13- dikenden ak güller açıla. vücûdun karanulugundan aydınlıklar
- 14- saçıla gönlün sarayı rûşen olub o garblar andan
- 15- kesile mülkler ile tola. zîrâ bu vücûdun bir dükkândur sana
- 16- kiraya virilmişdür. içinde oturub rehberlik idesün ola ki
- 17- dükkânun köşesinde genc var dükkân elünde iken kazıyûb genci bul

yoksa

SAYFA 104

- 1- yoksa va'de irişdikde seni dükkândan çıkarub genci bulurlar
- 2- ardunca baka kalursun. imdi vücûdun mülki olvakit
- 3- sana müsellemler olur ki Süleyman gibi hatemi nefsün deyû elünden
- 4- kurtarûb eminullâh olasun yoksa hatemi deyû elüne virdün
- 5- Hudâ-perest iken deyû-perest oldun meselâ bir hatun bir kimseye
- 6- nikahlû olsa bir kimse dahi nikâh idebilmez ya'ni gönül dünyaya
- 7- tabi ise anda Hakk tasarrufu olmaz. eger gönül Hakka tabi ise
- 8- anda nefis tasarrufu olmaz. garaz budur ki talib-i Hakk hûd-bînligi
- 9- terk itmeyünce Hudâ-bin olmaz sana dirüm kardaş dahı rûşen
- 10- haber söyleyüm bu kez anlayasun harîf sen şerîf men
- 11- gönlü sana çevir gel. gönül gözü ile bak ve gönül kulagıyla
- 12- dinle. ve söyleyeni gör. söyledeni gör. Olma sakun kelle göz
- 13- dinle kabûl eyle söz eger senün kelle gözligün sana disem
- 14- gönlün halden ne hale döner melûl ve mahzûn olursun
- 15- ve eger dimezsen nedemege senün senden haberün yok nâzenîn
- 16- ömrün bâde virdün. ve rûzgârın bu haliyle geçdi subh-i kıyametde kim
- 17- seni uykudan uyururlar bundaki cânı ve vechi bulamazsun

SAYFA 105

- 1- olvakit çok pişman olursun. vücûdun mülki elünden
- 2- çıkar felegün çarhı ol hisarı yıkar sûrete ma'na ya'ni
- 3- iki cihân elünde iken niçûn cân mülkinden haber almayasun
- 4- mecma'ül-bahreyn sende iken ve sen câm-ı cem padişahı iken
- 5- niçûn dilenci olasun âlemün cânı ve maksûdu sen iken
- 6- niçûn şâkird sen olasun. eger saîd isen fenâ tonun hû
- 7- çıkarub sana beka kisve ten giydürirler. ve eger şâkî isen
- 8- nur tonun çıkarub nar tonun giydirürler dünyada ömrün niye sarf
- 9- ve kâr-u kesbün niye harc eyledün dirler cevap viremedünse hû
- 10- gel gör ikabı. amma neyleyüm halünden haberdar degilsün vücûdun

- 11- sedd-i İskender olmuş pend ve nasihat kâr itmez noldun sen
- 12- dahi hüşyâr ol akl-i ma'âde mukârin ol derd hasıl eyle
- 13- dermana iresün a'mâ ve bî-âr olma ve taptugun tanrı
- 14- değil putdur. Ka'be arzusun kılûrsun. amma gönlün Lat
- 15- Menâtla tolmışdır zihi nâ-dân ki Hakk ister. rûhü'l-kudsi
- 16- taleb ider. Deccâl-ı lainden ayrılmaz olvakit çok pişman
- 17- ola fâide olmaya pes imdi rûhü'l-kudsin ma'nâsuna iren

dahi

SAYFA 106

- 1- dahi nahv ve sarf nakşunı neyler. çün gül evde buluna yağı
- 2- neyler eger şeker ister mısırı neyler. eger müşğ-ü hâlis ister
- 3- Hatâ ve Hotani neyler anlar ki arefeye irdi ârif oldu anların
- 4- şebi kadr ve rûzu îd olmuşdur. anlara iren mukallid iken
- 5- ârif olur ârif iken aşık olur aşık iken
- 6- ma'şûk olur bundan ilerû dahı makam yokdur bu makama
- 7- Makam-ı Mahdûd dirler bunu ârifler bilür didi midani pes
- 8- imdi bundan garaz budur hemân hakkı bunda iken
- 9- bul ve hakikat sende iken sen seni bil dimekdür. zîrâ
- 10- kamu fi'lin ve hâl-i makâlin mahşerde ayân olacakdur
- 11- her bir amelün bunda katre iken anda ummân olur olacakdur
- 12- olvakit kimüne nurdan sûret olur kimüne nârdan kisvet
- 13- olur cümle yaradılmış dile gelür nitekim buyurur el-yevme nahtimu
- 14- 'alâ efvâhihim ve tekellimuna eydihim ve teşhedü erculihum bima kânû
- 15- yeksibûn emr-i hafle söyleşür anları sen rûşen görürsün
- 16- olvakit Hazret-i Hakkı tolu
- 17- ay gibi rûşen görürsün anda kim

SAYFA 107

- 1- Hakkun likasun görürsün ben ne deyüm ne mest-ânelikler kılarsun kime
- 2- dil ile vasf olunmaz anda temâşâ bâkî dîdâr bâkî şarâb
- 3-ayş bâkî rabb sâkî sekahum rebbuhum bâkî ol şarabı
- 4- Hakk te'âlî öğmiştür anı içen gani-yi mutlak olur dahı
- 5- ne cennet içün şâd olur ve ne cehennem içün havf çeker dahı
- 6- anda ne 'akl ve ne idrâk kalûr mest-i bî-pâk kalûr işte
- 7- budur lezzet budur şarab budur zevk dahı hûr gılmân bu
- 8- hüccete sığmaz pes imdi sendahı bâde nûş yüzini gör
- 9-visâl bâdesün iç dahı her ne olursa fâtrime yarın
- 10- bir kıl sana bir tag gibi görünmeye bu zârı gönlün sandûgunda
- 11- nihân eyle tûl-ı derâz fikirleri kov makâm ehli ve hâl
- 12- ehli ol bu râzı virmezi anla hayfdur fırsatun elde iken
- 13- kaya kuşu gibi ömrünü laklak ile geçürme a'mâ gibi deve
- 14- depmesün somun sunma hemân sen özün sâldun Hakk ile
- 15- oldun Hakk dahı özün sana bildirür ve seni kendüye mahbûb
- 16- ider rahmeti suyuna baturur bu kez olkul sevgû yüzinden
- 17- Hakk hazretine nâz ider tıfl gibi her sözi Hakk te'âlî

katunda

SAYFA 108

- 1- katunda makbûl olur hakikî kulki dirler ol olur pes
- 2- imdi garaz her kim yolunda ne oldûğın hûd bulur eger
- 3- muvahhiden sen anladun yelden emîn oldun yohsa mülhid sen
- 4- hemân öz elünle özün topraga göm zîrâ ki mukallidlik
- 5- hevâsı seni götürmüşdür dahı muvahhidlikden haberün yok
- 6- hevâ ve hevesüni avurduna toldurmuşsan boş tolumdan
- 7- her ne agzuna gelürse firfir söylersün çünkü varlık hevâsı
- 8- seni kaplayûbdur dahı bilürüm dime ki Hakkun güm-râhi olmayasun
- 9- zîrâ muvahhidlik kâl ile olmaz ve bal demekle agzı bal
- 10- olmaz ve dervişlik şemle ve şal ile olmaz ehl-i gülhân
- 11- tac örtmez her ahûnun göbegünde misk olmaz her sedefün
- 12- arasunda dürr olmaz her kamışun içinde şeker olmaz her kuyunun
- 13- suyu zemzem olmaz sen zâhidlik idûb kuru yire başun
- 14- salub dudagun debredürsün içinde ve tışunda ki riyâ amelünü
- 15- hûd Hakk bilür niçün mülhidliği muvahhid sûretünde gösterirsün
- 16- sigar-ı har mühreyi lâ'l-ü gevher deyû satarsun pes imdi hakikatda
- 17- anlar dünya cîfesünün kuzgunlarıdır ve cümle ibadet ki idersen nefis

SAYFA 109

- 1- dileklerin dutûb Hakk dileğün ayaklara da salarlar hakikatte
- 2- anlar Hakkdan ve Resûlden bi haberlerdür ve ma'nâda uşâklardur
- 3- diri değil ölülerdür insân değil hayvânlardur uslu değil
- 4- delilerdir anların gönülleri iki yüzlidir gece gündüz havf-ü
- 5- recâ' ile müyessir olan murâdun himmetünde nice nâ-murâdun hâsıl
- 6- olûr takdire kail olmamak gibidir pes imdi zâhidler
- 7- hakikatda ışk meyhânesünün şemî' ve şarâbı sırrundan ve harâbâtî
- 8- elfâzının ibaretünden bi haberlerdür haberleri dahı olmasûn
- 9- zîrâ şerî'at ehlüne gavga düşürürler ve ogul bâluna arû
- 10- düşürürler pes imdi harabât ehli anlardır ki ölmeden öndin
- 11- ölenlerdür bi hûdluk şarâbun içûb ölmeden öndin sordığı
- 12- hesâbun virenlerdür anlar havf-ı recâdan kurtulub hayrû şerrden
- 13- geçûpdürler ol içmekde ne leb var ve ne hûd-ı câm ne namûs
- 14- var ve ne hûd-ı nâm bu meydandur ki felekler denen hayrândur bu meydandur ki
- 15- zemin esmân cesed-i cüdâ dur bu meydandur ki hûr gılmân
- 16- şetârettedür yaradılmışun birisi içdi âkl oldu birisi
- 17- içdi âşk oldu birisi içdi sâdik oldu

birisi

SAYFA 110

- 1- birisi içdi dahı himmet denizüne agzun açub yeri göğü
- 2- berrü ve bahrü meyhâneyi ve cümle varlığı bir lokma gibi yutdu sanki
- 3- bogazundan nesne geçmedi bu kez sûret kapusun kapadı rindî lâübâlî
- 4- olûb ya'ni âdem takayyüd idûb mürîd ve teslim ve şeyhlikden
- 5- geçûb ol tuzakları üzûp uçdı ikrâr ve inkârdan
- 6- ve küfr-ü îmandan geçdi varlık ve yokluk lezzetünden fârig oldu
- 8- ne da'vâ yüz ne kerâmet kaldı ve dahı ne tesbîh ve ne seccâde
- 9- ve ne ibrik kaldı cümle varlıktan geçûb kamûsun ol hamra rehîn
- 10- virdi ve bu hükme yedildi söz bildüğünden dilün dutdı
- 11- daim tenhâ olûb bu halka bir sâ'at karışmaz oldu anlara

- 12- zâhidler gibi bir libâsı mahsûs degildir anlar nefslerden Müslümân
- 13- idûbdürler felekler elinün içinde ve melekleri sol eli
- 14- tudubdur yerde ve gökde imâmet anundur kuruda ve yaşda
- 15- hızır gibi Hakkun hazırdur Hakk emrûyle kaygu ve şâdlık anun hükmündedir
- 16- Hakk te'âlî anı cümle yaradılmışa her cihetden vesile itmişdür ve cümle
- 17- mahlûka rızık anun kudret elünden taksim olub erişür dünya

SAYFA 111

- 1- yüzinde ne kadar kim veliler vardır eli altundadır ve anun başunda
 - 2- tâc-ı Rahmâni var ve anun sine-yi bi-kînesünde ulûm-ı evvelün
 - 3- ve âhirün mahzûn olubdur. güneş anun önünde zerre gibidür
 - 4- ve cihânun genci ana cifiedür ve hiç nesneye anun ihtiyacı
 - 5- yokdur cümle yaradılmış ana hep muhtâcdur kollukcı gibi her birün
 - 6- bir işe sâlmışdur kendüsi şöyle tek-ü tenhâ miskin ve mazlûm
 - 7- halk içinde gezer bir gün aç ve bir gün açlıktan ziyân
 - 8- ve toklukdan ana fâide olmaz zîrâ anun içi ve tışı
 - 9- nûr-ı Yezdân ile münevver olmuşdur egerçi sûretde ve sıfâtda
 - 10- halka benzer ve yemek bilmez ve içmekde söyleyûb ve işitmekde
 - 11- ve turub ve oturûb halkla bile gezmekdedür ve anı hevâ vü heves
 - 12- maglûbı olanlar bulmaz meger Hakk te'âlî lûtfundan bir kuluna bildüre
 - 13- yoksa kimsenün eli anun ayagunun tozuna irmez ki gözüne
 - 14- tûtiyâ ide. amma devr-i âhirde bir sâhib-i zaman zuhûr ide
 - 15- yine Resulullahun şerâtı üzre ola amma sûrete gizlû olub
 - 16- hakikat âşikâre ola İslâm ve îmân-ı hakikat ve savm-u hakikat
 - 17- salâvât-ü hakikat ve sırât-ı hakikat ve mîzânî hakikat ve cennet ve cehennem
- aşkâre

SAYFA 112

- 1- aşkâre ola ol vakit Hakk te'âlî dahı bilâ-vâsıta aşkâre
- 2- ola didi midani iy yar Havvanız şett deyûb sükûn eyledi
- 3- bir nice dervişler didiler midâni ne-midâni bilmez kuşdili
- 4- söylersün Türkçe söyle kim anlansun didiler bu Kaygusuz
- 5- Abdâl eyitdi efendi sana bir rûşen haber söylerem kendü vâsf-ı
- 6- hâlûmdür siz dahı hâlünüzi bundan kıyâs eyliyesün didi eyitdi
- 7- iy akıllar ve iy kâmiller ve iy Hakkı kendi vücûdunda bulan
- 8- ehl-i diller murâd nedir dinlen ve bu sözün hakikatuna hûb-ı nazar
- 9- idün ki ne beyan ider didi olvakit kim encâm u eflâk ve anâsırı
- 10- ve tabâyi' bir nesne vücûda gelmemiş idi biz dahı âdem hû
- 11- kisvetün görmeyûb ve giymeyûb sultân vücûdunda bir cân idük
- 12- takdir bi-tagyir iş bile işler ol kadîm-ü lâ-yezâl diledigi
- 13- genc-i mahfisün âşikâre idüb kendi kendüsün temâşâ ide
- 14- lakatibe şa'rçün ezel zât muhabbetden tecellâ eyledün
- 15- lâ-yezâl vech ki mahbûb zibâ eyledün
- 16- sûretün insan-ı kâmilde hevâcir eyledün
- 17- kimse bedi' katrenün ses anda aşnâ eyledün

SAYFA 113

- 1- kendü hüsnün hûblar şeklünde peyda eyledün
- 2- çeşm-i âşıkdan dönüb anı temâşâ eyledün
- 3- nesr zatuna tecelli eyledi pes bulunun bu esmâ' sıfâtı kendüsi

- 4- kendisine nâz eyledi kâf u nûna urub bir sâz eyledi
- 5- bu kez kâf u nûn arasında bu kâr-hâneyi bünyâd eyledi
- 6- cümle yaradılmış bir eksiksiz yerlû yeründe karar tutdu padişah-ı
- 7- âlem hemân bu kâr-hânun içinde sır oldu dahî kimse
- 8- nişân virebilmedi biz dahî pâdişâh-ı âlemden dilek eyledük
- 9- bu kâr-hâneyi seyriderüz pâdişâh-ı âlem dilegümüzü kabul idûb
- 10-bize âdem tonun hil'at virdi. kamu beyiti
- 11- anâsırdan giyûb hil'at kemâlât-ı kerimiziz
- 12-ma-hiz geldik amma cümle eşyadan kadimiziz
- 13-bu cânımıza emr ittiki âdemden âleme
- 14-geldük çün bana dahî nevbet aldı
- 15-âdem tonun giyûb bu mülki seyrana geldüm bir nesneden haberüm
- 16-yok idi çün nefis çerîsüne dûş oldum ayık iken
- 17-sarhoş oldum hoş hâl iken kem ma'âş oldum

togrı

SAYFA 114

- 1- togrı iken kallaş oldum nihân iken fâş oldum el-kıssa
- 2- Hâlikün emri beni kûze-ger balçığı gibi devrânun çarhı
- 3- üzerine koyub dolab gibi döndürdü gâh beni kûze düzdi
- 4- gâh bozdi gâh kâse düzdi gâh saraylarda kerpîc eyledi
- 5- gâh ayaklar altında hiç eyledi gâh gül eyledi başuma çıkdum
- 6- gâh kül eyledi hâkî düşdüm gâh halk içinde azîz eyledi
- 7- gâh zelîl eyledi gâh insan gâh hayvan eyledi gâh gezindüm
- 8- yatdum gâh hüzüne batdum gâh kul olub satıldum gâh dellâl
- 9- olub sattum gâh oynayûb üttüm gâh bilmeyûb ütıldüm
- 10- gâh beni hakîm eyledi gâh hakem eyledi gâh kazzâz gâh bezzâz
- 11- gâh attâr gâh penbe atar hallâc eyledi gâh berber gâh zer-ger
- 12- eyledi gâh aşcı gâh başcı eyledi gâh gözcü gâh tamürcü
- 13- gâh kömürcü eyledi gâh beni şarka gâh garba iletdi
- 14- gâh deryada mâhî eyledi gâh taglarda âhû eyledi gâh avcı
- 15- eyledi avladum gâh beni av eyleyûb avlatdı gâh okudum
- 16- âlim oldum gâh beni ümmî eyledi el-kıssa dünyada bir sıfât
- 17- kalmadı bana ettirdi gâh şâkird itdü öğrendüm gâh üstâd oldum

SAYFA 115

- 1- öğretdüm gâh beni ataya ogul eyledi gâh atayı bana ogul eyledi
- 2- gâh anayı bana kız eyledi gâh beni anaya ana eyledi gâh beni
- 3- tıfıl eyleyûb analara besletdi ve-l-hâsıl başunuzu ne agrıdayum
- 4- nice bin kerre ata belendün ana rahmüne ana rahmünden cihâna geldüm
- 5- nice bin kerre bulut gibi hevâya agdum nice bin kerre
- 6- yagmur gibi yire yagdum nice bin kerre gâh çerende gâh perende
- 7- oldum nice bin kerre küfr ü îmâna karışdum nice bin kerre
- 8- zulûmâtâ gâh aydınlığa düşdüm nice bin kerre dürlü dürlü
- 9- cinslere karışdum nice bin dürlü hil'atlar giydüm nice bin
- 10- dürlü ayaklarda baş gösterdüm nice yüz bin yıllar âşinâlar
- 11- gözetdüm nice bin isimler ve lakâblar urundum nice bin sûretlerden
- 12- göründüm ve-l-hâsıl-ı kelâm bu nefis askeri beni gücden
- 13- güce saldı ve kapdan kaba boşatdı şehir be şehir
- 14- karye e karye gezdürdigi dil ile ayân ve kalem ile beyân

- 15- olmaz ihvân in meşhûr söz şeniden key boved mânende diden
- 16- pes imdi işiteni kov görenden haber al elbetde bir gün
- 17- sende görürsün geçen hâllerüne he gülesün hele söz çok

bu nefslar

SAYFA 116

- 1- bu nefslar askerüne ki dût oldun nâlân-ı giryân olup her-gâh
- 2- tazarru' ve zarılık iderdüm hiç kimse rahm itmez idi nice zamanlar
- 3- geçerdî nice devrânlar dönerdi ne idecegüm bilmez idüm
- 4- hayrân olup kalmış idüm yine bir gün atâmı at ve anâmı
- 5- deve itmiş idüm hemân kulaguma bir sadâ geldi ki yiter
- 6- gel imdi kon sanki yok idüm var oldum el-kıssa anadan
- 7- dogub şîr-hâr oldum tıfıl oldum bâlig oldum yigit oldum
- 8- pir oldum nâ-gâh bir gün rûh aşınalarına dût oldum
- 9- hâlûmden haber turdular didiler dervîş egri otur togrı
- 10- söyle az söyle öz söyle çok söz baş agrıdur
- 11- ben eyitdüm ihvân ya'ni efendi benüm ser-güzeştüm tûl-u derâz ki
- 12- çendân sefer gördüm ya'nî çok haber gördüm amma neyleyüm rakiplerün
- 13- havfı vardır nihâyet muhtasar budur ki yigirmi beş bin aşiyân
- 14- gezdüm ve seyrân itdüm bilürsen eyüdü bundan seyr olmaz
- 15- ve yukarısun bilürsen a'lâdur bilmezsen hiç bildüğün olmaz
- 16- her ne görürsün ana bak amma dahil eyleme ve söyleme ve gamm dahı
- 17- çekme iy yâr şikâr giçdi diyüb sükût eyledüm bana didiler

SAYFA 117

- 1- dervîş âferîn şîrîn hikâyet eyledün amma bu sözler dût midür
- 2- bi hayâlün midür bi sa(yı)klar mısın didiler ben eyittüm nâ-merddür
- 3- ol kişi kim görmedügi ve bilmedügi sözi söyliye ben
- 4- âlim degilem ilim bilem veli degilem kerâmetüm ola kurre yüz gibi
- 5- yogun yumrı sözden toblayub erenler meydanuna kodum
- 6- gördüğüm menzillerden nişân virdüm ârif bildi ki ne didüm
- 7- nâ-dân özün hayalda koydı anlayana bir kitab sözdür anlamayana
- 8- bin söz dahı disen fâidesi yokdur efendi söz çok
- 9- her sözi söylemek olmaz söz var halk içünde söz var hulk
- 10- içünde pes imdi bu sözlerden garaz budur ki sen dahı gönlünü
- 11- cem' eyle, akl-ı ma'âda mukârin ol dünyaya alışma sonun fikr
- 12- eyle ve edeb bekle zîrâ bekleyen enbiyâ ve evliyâ oldılar
- 13- edeb beklemeyen dünyaya alışub kaldı henüz dahı kalmışdur
- 14- gâfil me-bâş bu sarayun ismi vardır içünde oturan
- 15- sultândur sonra şermende olmayasun pes imdi hâlün bil
- 16- yolun gözle kimse ile adâvet eyleme kimsenün pâyüne el uzatma
- 17- helâl haramı fark eyle zîrâ helâl lokma ve ehl-i dil aramak

ya'ni

SAYFA 118

- 1- ya'ni muhabbeti aramak iyü hâlidür bunların zıddı harablıkdur
- 2- andan sonra nâ-hakk işlerden sakın ibret ile bak hikmetle
- 3- söyle her yirde edeb birle, debren aşağı yukarı gözleyüb
- 4- hôdbinlik eyleme Hakkı her yirde hâzır bil yâre yoldaşa
- 5- emîn ol câhile hilm ile söyle ârifler katunda sâkin ol

- 6- bir söz ki senden sorulmaya söyleme ve eger sorsalar bilürsende muhtasar
- 7- söyle ve eger bilmezsen özünden
- 8- söz düzüb söyleme ve kimseye imtihan ile söz sorma eger
- 9- sorarsan kabul it inad ve mücâdele itme zîrâ bu sarayun
- 10- sâhibi var bu sarayda Hüdânun hikmeti çokdur bu saray ve bu bâr-gâh
- 11- anundur eger kul isen edeb bekle kulluk hâlünce depren
- 12- ve eger sultânsan mülk senündür pes imdi emîn ol yohsa
- 13- sen seni bilmezsen ehl-i diller muhabbetüne gir bir mürşid-i kâmile iriş ki
- 14- sen seni bilesün beyit zinhâr öğüt bildigüni düşme inâda
- 15- bir pire iriş ki iresün sırr-ı ma'âde bir gün sultân sarayunda
- 16- hıyânet idersen sen dahı sonra hacâlet çekersün şermende olursun
- 17- sultân yüzi görmezsün pes imdi bil gel ki saray içinde oturan

SAYFA119

- 1- sultândur cümle yaradılmış anun fermân-ber kulıdur her nice iderse
- 2- hiç mâni'i yokdur didi midâni pes imdi bu sözlerden
- 3- garaz budur ki âdem dünyaya gelmekden murâd kendüni bilüb Hakkı
- 4- anlamakdur tâ ki Hakk'ı bâtıldan fark idüb ömrünü telef
- 5- itmemiş ola çün sen dahı âdemüm dirsün ibretle vücûdun
- 6- kubbesüne çık bu sahranın düzine ve yokuşuna ve inişüne nazar
- 7- eyle korkulu menzilleri onat yokla tâ ki yol varanda
- 8- korkudan emîn olasun didi pes imdi anlar ki Hakkı
- 9- bâtıldan fark itmeyüb dünyaya düşdi henüz dahı düşüb
- 10- kalmışlardur anunçün her kişi kendü işüne kail düşüb
- 11- Hak te'âlî'nün sırrlarına ve hakikatuna irmeyüb öz bildükleri
- 12- kendülerüne hicâb olmuşdur bu sebebdendür ki halk birübirüne sorarlar ki
- 13- bu kâr-hâneyi bünyâd iden üstâd nerede ola heyî ser-gerdân
- 14- kalmışlardur nitekim gelübdür bu tılısmı bağlayan üstâdı gör
- 15- bu tılısmun âdem olmuş adı gör imdi gökdeki mahlûk
- 16- yere bakar ki aşağıda mı ola heyî ve yerdeki mahlûk göge
- 17- bakar ki yukarıda mı ola heyî şöyle mütehayyir kalmışlardur kimsenün

kimseden

SAYFA 120

- 1- kimseden haberi yokdur elestü birabbiküm demünden birü tâ Hazret-i
- 2- Muhammed Mustafa devri gelünce yüz yigirmi dört bin artık eksik
- 3- enbiyâ geldi ve gitdi her biri bir söz söyledi biri bunu temyîz
- 4- idemediler bu kez Hazret-i Hocâ-yı kâinât ve mefâhir-i mevcudat
- 5- Aliye es-salâvâtü ve es-selâm dünyaya ki geldi bu kâr-hâneyi bünyâd
- 6-iden üstâdı yine bu kâr-hâne içinde bildirdi dahı
- 7- nişânun bu eşyâ içinde verdi eger bu kıssadan sen dahı
- 8- sual idersen ammin oğlu eydür bilen bilür ben ne söyleyüm
- 9- bilmeyen bilmez hûd ne söyleyem bilen bilür bilürdü bilmeyen ne bilür
- 10- bilürü pes imdi ma'lûm oldu ki hiç kimse delilsiz Hakkı
- 11- bilmez imiş zîrâ Hazret-i Resûl hocadan sonra gelen kâmiller dahı
- 12- men arefe nefsehu fakad arafe rabbe hakkunda didiler nefsünü
- 13- bilen Rabbüni bilür dahı kemanun kalemiyye özüne secde eylemesün
- 14- kendü zekâ hemân bir noktadur bir harf bir elif hakikat şöyledür
- 15- cân gibi lûtf-ı beyit nefsünü bilen kişi kâmil insân olur
- 16- rabbüni bi-şekk bilür âlem-i irfân olur âriyet egreti mensûbunu

17- terk iden bil ayda da vahdet mülkinde ol âkıbet sultân olur

SAYFA 121

- 1- ma'rifetün hatemin şâh olubun takunur
- 2- Asaf ve Belkîs anun kendû Süleymân olur
 - 3-beher zâtun devlerün gönlü içeri derc ider
 - 4-katre iken sonsuzun lice umman olur
- 5- ey nedimi söyle hakk söyleme beyhude sor
- 6- ârifin güftârîçün âyet Kur'ân olur
 - 7-..... pes cümlesi nice sözler söylediler
- 8- amma Kaygusuz eydür bu nefis didikleri âdemün nesidir ve neresünde
- 9- olur ki anu bilen rabbisün bilmiş ola bu âdem hûd cümle yaradılmış
- 10- âyinesidir âdemün vücûdu bir şehrdür dört dürlü cevâhirden
- 11- bünyâd olmuşdur **od, su, toprak, yel** ve tokuz dürlü hü
- 12- cevâhirden yapılmışdur **et, kan, ilik, yag, kıl** bunlar
- 13- anâ cânibidür ve bu şehrin on iki kapûsu vardır kapû var ki gâh
- 14- açılur gâh örtülür ve bu şehrin içinde üçyüz ırmak vardır ki
- 15- tamarlardır ve yedi yüz yetmiş yedi bendi vardır ki sinirlerdür ve dört
- 16- yüz kırk pare diregi kemüklerdür ve ortasında bir pınârı
- 17- vardır ki şehrin cümle yerüne su andan bahş olur ki cigerdür

ve dahi

SAYFA 122

- 1- ve dahi beş pâs-bân vardır ki zâhirde hayr ve şerden ne zuhûr
- 2- olursa vücûda ve rûha haber virirler **görmek, işitmek,**
- 3- **tutmak, kokmak** ve bu şehrin yarûsundan yukarû
- 4- yedi kat gökdür ve arşdur ve yarûsundan aşağı yedi kat
- 5- yirdür ve öküzdür ve denizdür ve balıkdur midani bu oturan dervişler
- 6- eyittiler Rabbünizdür ve Hüdâ bendedür hûd rabbikü dörd aya bend
- 7- didiler ve derviş sükûn eyledi yine eyitti ey cânım
- 8- bu nefis ki derler bu şehir midür yohsa ol bir başka nesne midür ki anı bilen
- 9- Hakkı bilmiş ola didi bu dervişler eyittiler sen söyle görelüm
- 10- didiler Kaygusuz mıydı ki vücûdun cem'isüne nefis dirler bir dahi
- 11- Hakkdur gayri vücûda olan endişelere vesair nefis dirler
- 12- bu vücûd dahi ol zâtla vücûddur anda dahi Hakk nûrundan
- 13- bir şemme vardır yaradılmışda şey yokdur ki Hakk nûrundan anda
- 14- olmaya Va'llahü bi-küllü şey'in mühit âyet-i kerîme degil midür
- 15- anuñçün komşı hakkı Tanrı hakkı demişler pes imdi tahkîk bil kim
- 16-Hakk Te'âlânün evvelü ve âhiri ve üsti ve altı ve önü ve ardı
- 17- ve sağı ve solı yokdur ibtidâ ve intihâsı yokdur berr ve bahr bi-

SAYFA 123

- 1- kerândur ki cümle âlemi kaplayûbdur ya'ni cümle mevcudâtun vücûdunda
- 2- Hakk mevcûddur pes imdi anu ikrâh görüb hor bakanlar
- 3- merdûddur Hakk kabûl idenündür ikrâh idenün degildür zîrâ
- 4- bir çerâgun nûridur nihâyet sırçası ayrıdır bir güneşün şû'lesidür
- 5- amma pencereleri ayrıdır ve cümle mahlûkun Ma'bûdı birdür amma
- 6- dilleri ayrıdır midani efendi sana bir rûşen söz haber
- 7- dahi diyem hâlün ancak binde birisidür ve ol-vakit âlem-i sabâvetden
- 8-hâlet-i bülûga geldüm bir zerre gamm-u gussa yok idi âlemün pâdişahi

- 9- idüm gün günden yigitlük menzilüne ki kadem basdum bu kez yolum
- 10- bir çöl-ü beyâbâna irişdü bakdum ki bu yitmiş iki milletün halkı
- 11- gürûh gürûh olmuş bu sahrâda ser-gerdân gezerler ben dahı
- 12- bu gürûhun birüne karışdum gâh yavuz olub bu halkla
- 13- savaşıdum gâh nerm olub yine barışdum bu çöl-ü beyâbânda
- 14- ben dahı bu halkla mütehayyir kalmışdum ve'l-hâsıl bin dürlü belâ
- 15- ve mihnetle cidd-ü cehd iderek kendümü bu halkdan bir kenara
- 16- çıkardum hemân gözüme bir şehir göründi ol-şehrden yana gitmege
- 17- ne kadar cehd eyledüm gidebilemeyüb âciz kaldum bu tahayyürde iken

hemân

SAYFA124

- 1- hemân karşımda bir oglân zâhir oldı bakdum ki yüzün
- 2- âlemi rûşen eylemiş bana eyitti abdâl ışk olsun
- 3- ben dahı didüm ki meşk olsun bana didi ki bu sahrâda ne gezersün
- 4- ben didüm bu şehrden yana gitmek isterem hemân boynuma hü
- 5- bir resen ip takub çekdi gel ey Kaygusuz Abdal seni
- 6- ol-şehre iletem didi ben dahı avcunun zagarı gibi yanuna
- 7- düşdüm ve'l-hâsıl bu şehrin içüne girüb hemân ol
- 8- oğlan gâib oldı ben dahı tek-ü tenhâ kaldum bakdum ki
- 9- bu şehirde benden gayrı kimse yok lebis fi'l-dâr gayre deyyâr
- 10- bu kerre kendü kendüme didüm şehir senün helvâ senün turma
- 11- hemân yi helvâyı bu kerre şehri köşe köşe ser-be-ser temâşa
- 12- eyledüm dürlü dürlü cevâhir ve metâ'ibin nihâyeti yok her neye
- 13- meyl eyledüm ise hemân sa'at mevcûd olırdı "men ânem
- 14- ve men dânem" ya'ni ben ol kimseyüm ki yine ben bilürem diyüb
- 15- bir zamân sükût eyledüm midani pes imdi bu sözlerden
- 16- garaz oldur ki cümle yaradılmışda Hakk mevcûd imiş eger Hakkı
- 17- eşyâ içinde ararsan delîli ademdür eger eşyâdan gayrı ararsan

SAYFA 125

- 1- yol uzak menzilün pâyanı ve nihâyeti yokdur cemi' ömründe
- 2- ma'rifet-ullahdan bir nesne bilmedün hemân cihâna hayvan
- 3- geldün hayvân gitdün kavle Te'âlî nurîhim ayâtınâ fil-âfâkı
- 4- ve fi enfüsihüm hatta yetebeyyine lehüm ennehü'l hakk her ne nesne vücûda
- 5- gelmişdür evvel ve âhir âdemün sûreti âyetinün defteridür
- 6- pes imdi âdemün vücûdı câmi' oldı câmi'a dâhil
- 7- olanun salâtı makbûl olur ammâ söz budur ki âdem sûretünde
- 8- olanun cümlesüne âdem dirler amma âdem var ki hazînedârdur
- 9- gence batubdur âdem var ki öz gencünden haberi yokdur ol
- 10- yohsul gibidür âdem var ki özün bildi Hakk'ı öz şehrinde
- 11- buldı ya'ni ve men dahale kâne âminen menzilüne irdi
- 12- emîn oldı evvel âdem hakkında gelmişdür enne Allahü Ta'âlâ
- 13- halaka'llahü sûretihi. âdem dahı var ki sûreti âdem
- 14- amma sûreti dîve benzer. ol âdem hakkında buyurulmuşdur
- 15- Halaktü'l himâra'alâ sûreti âdem. gel imdi sen sana
- 16- insaf eyle gör bu sûretlerin hangisiyle sıfâtlanırsun
- 17- çün bilürsün ki ömrün bekâsı yokdur nefsin vefâsı

yokdur

SAYFA 126

- 1- yokdur oglânlık eser yel gibidür yigitlük akarsu gibidür hü
- 2- ve pirlük üsti çürümiş dâm gibidür ma' nasız da'vâ eylemek
- 3- çerisi kırılmış yay gibidür elün irmedüğü yire el sunmak yorgâ-
- 4- nundan dışara ayak uzatmak gibidür sözün giçmedüğü yire söz
- 5- söylemek yaysız ok ataram dimekdür bunlar cümle âdemün
- 6- hâlidür hemân bir kimse kendüyi bildi cümle eşyânun aslunı
- 7- ve fer'ini bildi bu kerre kâmil vücûd oldu her ne taleb iderse
- 8- kendüden taleb itsün eger cennet eger cehennem eger melek eger Şeytan
- 9- eger zulmet eger nûrdur cümle âdemün vücûdunda mevcûddur âdem mevcûdât
- 10- agacunun yimişüdü bir agacın yimişü olmasa revnakı dahı olmaz
- 11- âriflerin bildüğü agacın tohmıdır nâ-dânlar kendülerünü hayâlde
- 12- zâyî' idübdür zîrâ bilür ile bilmezün farkı uyur ile uyanık
- 13- gibidür ana kim Hakk bildürmedi niçe bilsün ana kim buldurmadı
- 14- niçe bulsun her kimden suâl eylese Hakk yirde hâzırdur dirler
- 15- veyâhûd kimi aya ve kimi güneşe ve kimi kendü elüyle düzdüğü nesneye
- 16- ve kimi nakş ve hayâle Hakkdur deyü taparlar tâlib bunların hangısına
- 17- inanub i'tikat eylesün bu fikirde akıllar ser-gerdândur hü

SAYFA 127

- 1- pes imdi müşkili güşâde kılmaz illâ bir pîr-i kâmil ola zîrâ
- 2- mürşidler hekim-i hâzıkdur hastanın merhemünü bilürler ol maraza
- 3- ne lâzım ise iderler mürşid-i gamm-hâr çöllerde rehber gibidür pes imdi
- 4- her ne ki işledür işle her ne ki işlemedür işleme gerek dünyevî
- 5- gerek uhrevî zîrâ hiç kimse öz işünü bilmez cümle işün
- 6- temâm sanûb magbûn olur amma mürşid rengünde olanun cümle
- 7- mürşid dimezler
- 8- her nesnesi mürşid gerek ta kim mükemmel ola pes imdi mürşid-i kâmil
- 9- oldur ki özün bilmiş ola ve Hakkı öz şehrinde bulmuş ola ve her şeyi
- 10- sıfâtundan kurtulup Hakk sıfâtına girmiş ola ya'ni Hakkla
- 11- birleşmiş ola ki Süleyman gibi hatem sahibi olub heft iklimün
- 12- kabz-ü bastı ve azl-ü nasbı kabza-i tasarrufundan ola zîrâ
- 13- ol âlemde mürşid bir olur mürîd dahı bir olur yohsa insan
- 14- sıfâtlu mürşidler çokdur anların şerründen Allah'a sığınun
- 15- didi midâni pes imdi öyle mürşidler Kibriyânun müşrikleridür
- 16- zîrâ serverlik iddi'asında cühhâle düşmüşdür deccâl-i lâ'in
- 17- zuhûr itmeden şerr-i şerûdları zâhir olmuşdur husûsen Hakk

isteyenleri

SAYFA 128

- 1- isteyenleri azdururlar Hakk yolundan çıkarub nefis yoluna salarlar
- 2-reh-zen şekk ve şübhe zîrâ cihânda şeyh-i vaktiz deyü özlerün
- 3- Hızra teşbih iderler ve ayagu Hızr izüne basdı sanurlar haberi
- 4- yok ki basdığı Hızr izidür amma böyle mürşidleri şeyh iden
- 5- göz gözsüzleri gör. ya bunlara şeyh olan kör yüzsüzleri
- 6- gör ne anlarda hayır var ne bunlarda devlet zîrâ birbiründen fark
- 7- itmeyen ya sırdan haberi var dermân eylese öz başuna eylerdi
- 8- bunların cânları ölü ve nefsi diridür sırr-ı ilâhîde câhillerdür
- 9- dünyalık için halka kendülerün sevdürüb yalan söyleyüb mühmel
- 10- remzler ile avâm câhilleri inandırurlar. Hazret-i Resûl ya usûl-i

- 11- Aliye es-salâvâtü es-selâmü buyurdugı din yolunun ve halkun çirkin
- 12- kokuları bunların hakkınadır zîrâ halkı Hâlîka da'vet iderüz dirler
- 13- lâkin hakikatte halka zarar idenlerdür müridlerin kimi lûlî kimi pûtî
- 14- kimi dehrî kimi sûkî kimi bekrî kimi oglân kimi uşak ve dahı
- 15- kendüyî Şiblî ve Hasan-ı Basrî ve Bâ-yezîd-i Bestâmî yerüne koyub
- 16- da'vây-ı kerâmet iderler bunlar koyun başlı kurdıldur tışarıları
- 17- aydın içtûrleri karanulug cemî'a lokma perest ve müft-i hârlardur

SAYFA 129

- 1-ve hengâme-gir-i zerrâk-ı sâlûslardur. Hazret-i Resûl nebiyi âlem
- 2- sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki âhir zamanda körler (kurdılar) çobân
- 3- ola anlara uyanlar ser-gerdân ola zîrâ kendülere bûhtan iderler ki
- 4- Hazret-i Hakk bizi halîfe idübdür deyû şişüb ve köpürüb
- 5- kabâurlar hâşâ ki cîfe halife hakkı olmaz yalancı velî olmaz
- 6- dilenci bâı olmaz yirde ve gökde halife-i Hakk olanun hayâtı
- 7- ve memâtı elünde olub kabz-ü bast ve azl-ü munsabb yeründe
- 8- olûb hâkim olur bi-iznihî Allah te'ala pes imdi öyle mürşid-
- 9- lerün mezhebi avâm mezhebidür avâm ile hem-dem olan ehl-i
- 10- şekavetdür ehl-i saâdet bunlara karışmazlar ömr-i nâzenün
- 11- lerüni zâyî' idüb hayvânlarla alef itmez zîrâ halka dâm-ı tezvîr
- 12- içün başların kabartub bol cübbeler giyüb musâhabet
- 13- iderken hasta gibi âheste âheste söylerler benüzlerin sarardub
- 14- tudagun kemerlendürürler muttasıl orucdadurlar bunlar her dem hü
- 15- başların aşagu salarlar ve gâh gâh sadık ah iderler
- 16- ve'l-hâsıl yalan remz ve mühmel işâretler iderler ya'ni piründen
- 17- anâ ziyâde nazar olmuşdur disünler amma riâyâ kaftanı anları

kat kat

SAYFA 130

- 1- kat kat kaplayubdur hîle ve tezvîrlik dâmuna giriftâr olub
- 2- dergâh-ı Hakkda şerm-sâr ve rûy-i siyah olmuşdur dahı hiçbir nev' ile
- 3- bu hicâblardan çıkub kurtulamayız meger kim öldükden sonra kurtula
- 4- amma dünyada itdügi hîle ve tezvîrligüne bu kerre kendü giriftâr
- 5- olub kalur dahı heyhat ki ol tuzaklardan halâsı ola
- 6- zîrâ insanun ünsî ve mûnisi dünyada ne ise âhiretde dahı anlardur
- 7- sâlih sâlih ile fâsık fâsık ile haşr olur gel imdi
- 8- sen sana insâf eyle nice kerre sana didigüm budur ki fırsatun
- 9- elde iken âhiret marazlarına ilâc idesün ta kim ol menzilde emîn
- 10- olasun yohsa yârü ve yoldâşların şâd u handân ve selâmetde
- 11- olalar dahı sen gamm-u gussa ile dürlü dürlü belâlara giriftâr
- 12- olub kalasun ol-vakit çok peşiman olasun amma fâide
- 13- itmeye pes imdi fırsatun elde iken nâ-dânlığı kov dâna ol
- 14- ârifler ve ehl-i diller meclisüne kendüni lâıyk eyle mürşid-i kâmile
- 15- iriş tâ ki dünyâ ve âhiret marazundan emîn olasun bu kerre tâlib
- 16- pir-i kâmilî buldukdan sonra ışkî delîl ide özün bilüb ârif
- 17- olub Hakkı vücûdunda hulki Hazret-i Mustafaya ve huyi Hazret-i

SAYFA 131

- 1- Murtazaya benziye deniz gibi derün ola yir gibi sâkin ola
- 2- ateş gibi çiyi pişüre su gibi dâim bir yola aka yil gibi her yiri

- 3- seyr ide tedbîri elden sâlûb takdiri ile ta kim dünyada
- 4- ömr-ü zâyî' itmemiş ola zîrâ Hazret-i Mustafa ileyhi esselamü
- 5- Hazret-i Murtaza halvet buldukça eydürdiki "yâ-Resûllullah ne amel idemki
- 6- ömr-ü zâyî' itmemiş olam" Hazret-i Resûl-ı Hüdâ eydürdiki Hakk'ı bulmak
- 7- istersen kendüni bil ârifler sohbetüne gir sâdık olub
- 8- sözi tasdik eyle bir dilden iki söz söyleme mekr-ü hile
- 9- eyleme kendüni ne sanursan halka dahı anu san bir kimseyi rencide
- 10- idüb hor-u hakîr bakma elün ile komadığın şeyi götürme
- 11- dâima özün özüne devşir hemân kendüni bildün Hakk'ı buldun
- 12- bu kerre seyrün arşa ve ferşe irer ömr ki zâyî' itmemiş oldun
- 13- pes imdi bilün ki Allah yolu gayet müşkildür amma gayet
- 14- yakındur midâni ârif olan anladı horos olan banladı
- 15- nâ-dânâ ben ne didüm ol ne anladı lezzet anlamayana yavuz geldi
- 16- ya'ni bu haberler kimüne söz kimüne sâz geldi eger anladı hâl
- 17- oldı anlamadun ise kal didi efendi sana dahı şîrîn haber

söyleyem

SAYFA 132

- 1- söyleyem anlamadunsa kal didi efendi sana dahı şîrin haber
- 2- söyleyüm anlamadıysa bu kerre anlayasun çün devrân beni sûretten
- 3- sıfâta, sıfâtdan sûrete der-beder gezdürdi âhîr-kâr bana dahı
- 4- nevbet irişdi hemân bir gün teferrücüm içünde bir sohbe ugradum
- 5- gördüm bu oturanlar kimi Muhammed Resullullah kimi İsa Ruhullah
- 6- kimi Mûsâ Kelîmul'lah kimi İbrahim Halîlu'llah kimi Âdem Safiyu'llah kimi
- 7- bana yir gösterdiler oturdum eytdiler derviş kuşdili bilürsen
- 8- söyle yâhud git didiler ben dahı fikr itdüm acemi çaylak
- 9- gibi sayyâdlarun damuna giriftâr olduk ya güft ya reft didüm
- 10- amma gâfil mebâş ki galat söylemiyesün diyüb söze başladum
- 11- eytdüm bu cihân bir kubbe misâlidür ay ve güneş kandile benzer gice
- 12- gündüzi bildirür yidi kat yirler vücûdumdur sular damarumdur
- 13- gökler çadırumdur arş devrânumdur yıldızlar meş'âlemdür bu nakş-ı
- 14- pergârlar seyranumdur yidi kat yir bir avuç dokuz felek bir teki
- 15- yirden göge bir kulaç yerün eni uzunı bir karış gibi gice velâyet
- 16- gündüz nübüvvet dogmak bahâr ölmek güz saglık gülistan
- 17-sayrılık zindân yalan demek zagarlık dogrı demek erlik

SAYFA 133

- 1- uyku münâcât uyanıklık âriflik hulk cennet kahr cehennem
- 2- evliyâ vezir enbiyâ elçi akıl Cebrail kitâblar vâsf-ı hâl
- 3- bahîllar zahmet cömerdler rahmet münkirler zulmet ârifler vahdet
- 4- âşıklar ferah câhiller melûl nâ-dânlar mihnet âdiller nûr
- 5- zâlimler nâr pîrler berekât yigitler sıhhat sabîler selâmet
- 6- su yukarudan aşaguya iner güneş aşagudan yukaru çıkar
- 7- gökler dolab gibi döner yirler daim turur bunların cümlesi
- 8- bir vücûddur ki kâimdür bu dikenli kâinatda men Hâlikam beglik
- 9- ve hâkimlik ve kulluk benüm karyenümdür didüm midâni diyüb sükût eyledüm
- 10- bu meclisde oturan eytdiler derviş âferün eyü hikâyet
- 11- söyledün bu sözler düşün midür yahûd hayâlün midür ya sayıklar mısın
- 12- didiler derviş eytdi Allah hakkı çün karındaşunuz oğlanun
- 13- sözleri hakdur öz hâlidür ki söyledi görmediği ve bilmediği

- 14- nesneden haber viren er degildür nâ-merddür başumdan giçen hikâyetdür ki
- 15- söyledüm yohsa ben âlim degülem ilim bilem velî degülem kerâmetüm ola
- 16- derviş dervişâne karpuz gibi yumrı yogun söyleyüb
- 17- sözden top dizdüm erenler meydânuna kodum gördigüm ki menzillerden

nişân

SAYFA 134

- 1- nişân virdüm anlayana bir kitâb sözdür anlamayana bin söz
- 2- disen fâidesi yokdur zîrâ anlar ki kamışı şekerden
- 3- ayırmış ola hûd-bîn ve nâ-dân olub özi hayâllere gark
- 4- olmışdur dahı sırru'llah ve ma'rifetu'llah sözi ana kâr
- 5- kılmaz gel imdi yiter nâ-dânlık eyleme ârif ol gözün
- 6- tekmeden ayırma ârif isen insana karış yohsa
- 7- nâ-dân gibi hayvanlara karışma nâ-gâh bir gün vücûdun şehründe
- 8- katile göçer dahı her biri yine geldigi menzile gider bu kerre
- 9- sen senünle tenhâ kalırsun eger metâ'un dürr-ü cevherdür
- 10- şâd-u hurrem olub gamm-u gussan yok kangı şehre varsan
- 11- müşteri tâcirler metâ'ından almak için kapuna mülâzemet
- 12- çekerler yohsa metâ'un hazef ise kangı şehre varsan
- 13- metâ'un kedad bulur günden güne müflis bî-nevâ olursun
- 14- gamm-u gussa başuna üşer dahı kimse yüzine bakmaz olur
- 15- hayrân-ı ser-gerdân olursun dahı nice idecegün bilmezsün
- 16- bu kerre zamanlar giçe niçe devrânlar döne deryâlar sogula
- 17- mâhi'ler nâ-bedîd ola heyhât ki katile başı sana

SAYFA 135

- 1- rahm idüb yüzine baka ve yine sen dürr-ü cevâhir katile
- 2- süne kavuşdura midâni efendi haberdâr ol başunda olan
- 3- sarhoşlığı gör bu meseldür ki kime tâvus gerekse Hindistan
- 4- seferünün meşakkatun çeksun pes imdi eger sen dahı Hakk
- 5- tâleb iderem dırsen mûtû kable en temûtû mazmûnuna mâ-sadak
- 6- olub ölmezden öndin öle ki dirilesün dünyada harab ola ki
- 7- ma'mûr olasun cefâyâ sabr it ki vefâyâ iresün
- 8- yohsa iş bilmez gâfil gibi öz bildigün işledün cefâ
- 9- mihnet çekmiyesün mukâbelesünde ivaz ümîdinde iken nâ-gâh
- 10- bir gün işün ıssı işledügi işe pesend itmeye bu kerre müzde-
- 11- sün ya'ni sevabsız fâil gibi elün boş kala hâlün
- 12- düşvâr ola çok peşimân olursun amma dahı fâide itmez
- 13- zîrâ yokuş dibünde merkebe alef virmek gibidir âkıl
- 14- tuy niye geldün ârif isen tuy ne geçdi diyüb
- 15- derviş bir zamân sükût eyledi bu kerre bir gayri söze dahı
- 16- başladı eyitdi bir derviş düşünde kendüsünü bir sahrada
- 17- görmüş ki ol sahranun hadd-ü nihâyeti yokdur ve ol

sahranun

SAYFA 136

- 1- sahranun ortasında bir azîm yol vardur derviş ol
- 2- yolu tutub bir zaman gitti gördü ki bu yolun nihâyeti
- 3- yokdur amma hiç özünden gayri dahı kimse yok eyitti
- 4- yâd çağurayum görem belki bir kimse buluna ki gayri deyyâr yok

- 5- eyitdi men dânem ki men dânem ya'ni ben olam ki ben bilürem diyüb
 6- bu beyiti okıdı beyit. âleme külli vücûd bir cân men oldum
 7- cihâna cân câna cânân men oldum
 8- sûretüm gören dir ki beşerdür
 9- sûretle sıfâta rahmân men oldum
 10-yine derviş öz hâlüne mütehayyir
 11- oldı gördi ki gönli emîn olmaz bir kimse dinler (diler) ki hâlünden
 12- haber sora gördiği özinden gayri deyyâr yok eyitdi
 13- aceb bu benüm düşüm mü veya hayâlüm mü ola deyü biraz fikr eyledi
 14- gördi ki düş degül bu kerre özi özüne büründü
 15- gördi ki bâşı tâcdan tışara çıkmışdı gözi bir sahraya
 16- düş oldı tîz bâşuna özünü çekdi gördi ki ne
 17- sahra ne yol var özünden gayrî deyyâr yok eyitdi

SAYFA 137

- 1- kamû şeyde benüm 'ayn-ı hakikat
 2- sıfât-u zât-ı mutlak bahr-i hikmet
 3- hemân benüm dahı çûn-ü çerâ yok
 4- ne Mansur var ne Bagdad'da Ene'l-Hak
 5- derviş bu sözde iken gördi ki karşudan bir pir çıka
 6- geldi sakalı ak boynunda ridâ bir elünde penc sad tespîh
 7- bir elünde asâ tudakları debrenur derviş eyitdi bu sahrânun
 8- haberün bundan deyû karşû varûb selâm virdi pir
 9- dervişün selâmun iltifât itmeyûb dudakları debrenür
 10- derviş eyitdi selâm hûd tanrı selâmıdur niçün almadun didi
 11- pir eyitdi selâmun benüm tesbihümden artık degil deyûb asâ ile
 12- dervişün üzerüne yürüdü derviş dahı kepenek
 13- sâlûb çomagla karşû vardı pir dervişün dutumun ki
 14- gördi hemân kaçdı derviş eyitdi kaçmagla kurtulur mısun
 15- deyûb ardundan arandı piri dutdu eyitdi niçün kaçarsun
 16- senden haber soram didi pir eyitdi bir kolaysuz âdeme benzersün
 17- seni bir sıfâtda gördüm ki az kaldı ödüm sine sözün

var

SAYFA 138

- 1- var ise sor didi derviş eyitdi sen ne kişisün söyle
 2- pir eyitdi ben dahı yirün gögün misafiri bir kişiyüm bu halkun
 3- ekseri bana tâbi'dür amma sen bu halkdan tışarı âdeme benzersün
 4- didi ben kim oldugum neylersün ve ne soracagun var ise
 5- söyle didi derviş eyitdi bu ne sahrâdur pir eyitdi buna
 6- Heyhât Sahrâsı dirler nice Süleymânlar bu sahrâda batûbdur ki
 7- dahı nâm nişânı bulunmayubdur didi derviş eyitdi pes sen kişi
 8- sün pir gördi ki kurtulmaga çare yokdur eyitdi Dergâh-ı Hakkda
 9- bir makbûl kimse idüm niçe bin yıl i'bâdet itmişdüm ki dil ile
 10- vasf olunmaz nâ-gâh benden gurûr sâdır oldı hemân
 11- bir lakabdur ki bana yapuşdı didi derviş bildi ki Şeytân
 12- didikleridür Allah sıfâtun geçdi gitdi hile yola ki kendi
 13- gördi ki bu sahrânun ortasında bir azîm ağaç bitmiş hemân
 14- beş budagı var amma gölgesi âlemi kaplayupdur derviş
 15- dahı rahat olam deyû bu ağacın dibünde yatdı düşünde gördi ki

- 16- bu agacın dibünde azîm yagtan var enbiyâ evliyâ anda
 17- gelûb her biri bir köşede muntazır oturdılar Resûl-ı Ekrem Kerimünde

SAYFA 139

- 1- Nuh benî Âdem Sallallahu Aleyhi ve Sellem sadrda oturmuş
 2- suâl itdiler ki Ya Resûlullah devenün büyügi hûd devedir
 3- köşegine köşek der ol deve değil mi Hazret-i Resûl ya usûl
 4- eyitdi deve devedir gerek büyük gerek küçük hakikatda
 5- bir zât ve bir sıfâtdur midânî derviş eyitdi Ya Habibullah
 6- bir müşkilde kalmışım bu sahrâ ne sahrâdur ve bu makâm ne makâmdu
 7- Hazret-i Resûl eyitdi bu sahrâ Kâbe Kavseyndür bu şeceretü'l-
 8- esselâmdur ol beş budâk beş erkândur didi derviş
 9- eydür gördüm ki ol agacın iki budâguna güneş tokunur üçüne
 10- tokunmaz derviş birâz fikr eyledi gördi ki tek tenhâ hin
 11- özidür bu hâlde iken bu beyiti okıdı nazım
 12- beni ben bilmedüm her kez ki cânım yohsa cânânım
 13- ne cismüm var ne cânım var ne insanım ne hayvan
 14- gehi katre gehi umman gehi peydâ gehi pinhân
 15- gehi kulum gehi sultân ne kulum ben ne sultân
 16- ne ben cân ile cânânım ne küfrüm ben ne îmânım
 17- ne kânım ben ne mekânım ne girdişüm ne devrân

ne odum

SAYFA 140

- 1- ne odum ben ne yel oldum ne âbum ben ne kil oldum
 2- ne cân-ü akl-ı dil oldum meger ben sırr-ı pinhânım
 3- ne âdemüm ne şit oldum ne yunusum ne hût oldum
 4- ne dürrüm ne yakut oldum ne lû'lüm ben ne mercânım
 5- ne agyârım ne yâr oldum ne Mansûrum ne dâr oldum
 6- ne kânım ne güher oldum ne katreyüm ne ummanım
 7- ne ben dâr-ül-karâr oldum ne bu ışk ile yâr oldum
 8- ne ıška şikâr oldum ne derdüm var ne dermânım
 9- ne aklım akl-ı küll oldum ne ilm-ü kâl-ü kıl oldum
 10- ne İshak İsmâ'îl oldum ne Yusuf ben ne Ken'anım
 11- ne elifüm ne cim oldum ne Lokmân Hekîm oldum
 12- ne Suhf-ı İbrâhîm oldum ne İncîlüm ne Furkân
 13- ne peş ne tâ oldum ne veş-şems-i duha oldum
 14- ne asâ ne ejderhâ oldum ne ben Musa ne Ümrân
 15- ne ilm ile beyân oldum ne bendeyüm ne hân oldum
 16- ne Nuh ne Tufân oldum ne mûhrüm ne Süleymân
 17- ne Kaygusuz Abdâl oldum ne altûnum ne kâl oldum

SAYFA 141

- 1- ne zenburum ne bal oldum ne dânyum ne dânyum hü
 2- ne ilmüm ne husûl oldum ne dânyum ne dânyum
 3- benüm vafsum beyân olmaz bana sırlar nihân olmaz
 4- hiç kimse cân olmaz velî ben cümleye cânım
 5- nesir leys fi'd-dâr gayr-i nâ-deyyâr derviş ider men dânem ve men
 6- dânem deyûb bu beyiti okudı güft Kaygusuz beyiti
 7- Kaygusuz gönüllerde benüm sırrullah ser-â-ser cümle varlık tâb-i mâh

- 8- benüm ahsen kamû şekl-i sûret de kamû başda benüm devlet külâhü
- 9- dervîş dört yana bakdı gördi ki yirde gökde yarâdılmış
- 10- vücûdunun içinde sırr olmuş her eşyâdan seda gelir öz
- 11- vücûdunda işidir özi özüne eyitdi bir vakt yerün
- 12- ve gögün içinde idüm şimdi yir gök benüm içümde görünür
- 13- her neye baksam anda öz cemâlüm gördüm ay gün yıldızlar
- 14- cümle bana karşı söyleşirler akan sular esen yeller bana karşı
- 15- yogruşurlar dervîş birâz fikr eyitdi aceb bu benüm düşüm mi
- 16- ya hayâlüm mi ola deyû bu tahayyürde iken gördüğü tek tenhâ
- 17- hemân özidür eyitdi men ânem ki men dânem deyûb bu beyiti

okudı

SAYFA 142

- 1- okudı cihânun külli sedef güher ben oldum
- 2- bu cümle âleme defter ben oldum
- 3- kamû varlık yakın bende bulundu yakın ırâk kem ve bisyâr ben oldum
- 4- dervîş cümle âlemi öz vücûdunda ki gördi bu kerre akl
- 5- şehrüne girdi Hazret-i Sultân Muhammedü'l-Mustafa Sallallahu
- 6- aleyhi ve sellemi gördi ışk şehrüne girdi Hazret-i Aliyyü'l-Murtazayı
- 7- gördi ilerü varub selâm virdi eyitdi sultânüm bu seyrân
- 8- ve bu çetr-i eyvân ki kurulmuş pes sâhibi handedür ki görünmez
- 9- eyitdi Hazret-i Ali Keremullah veche eyitdi hiç sahibsiz
- 10- eyvânda sâye-bânı olur kevneyn içinde cünbüş idüb
- 11- ve şem'a gösteren yine sâye-bân sâhibidür ansız hiçbir nesne
- 12- yokdur bu varlık cümle anun varlığıdur didi midâni hemân
- 13- dervîş ilerü varub Hazret-i Ali'nün elün öpüb eyitdi
- 14- sultânüm ben sana mürîd olurum zîrâ erkân-ı nûra öğrenmek
- 15- için didi Hazret-i İmâm kabûl idüb bir niçe zamân
- 16- kullugunda kaldı bir gün Hazret-i İmamdan sordı ki sultânüm
- 17- bu cesed yogken birazunla yâr idik takdir işün böyle işler

SAYFA 143

- 1- idik nâ-gâh bir gün özümü yerün ve gögün içinde gördüm
- 2- yine bir zemândan sonra düşümde gördüm ki bu yer ve gök benüm
- 3- içümde mevcuttur bu düşün ta'biri nedür didi
- 4- hemân Hazret-i Ali dervîşün gönlünde gizlendi dervîş
- 5- dört yana bakdı hiç nesne görmedi ve-l-hâsıl bir nice müddetden
- 6- sonra bir gün gördü ki sultân nebinün azîm divânı kurulmuş
- 7- ins ve cin ve vuhûş ve tuyûr ve mâr ve mûr anda cem' olmuş
- 8- halka tekrâr korku virir her eşyânun hâllerüne göre hizmet
- 9- ta'yîn ider amma divlere eyitdi özünizi şol kadar su ile
- 10- yoyın ki siyahlığunuz ag ola yohsa azâba giriftâr olursun
- 11- didi dervîş birâz ilerü varub gördü ki Hazret-i Aliyyü'l-Murtaza
- 12- Süleymân'un gözi kirpigi altundan bakar dervîş bin cân
- 13- ve dil ile şâd olub gönül hânesünden çok tazarru' ve zârlık
- 14- eyledi bu kerre Hazret-i İmâm dervîşe tudak kısûb eyitdi
- 15- beyit her çi bini nik dem zen hiç çizi meguy gam mehad
- 16- didi ben Süleymân vücûduna gelmişüm Süleymân şimdi özün
- 17- hûd ben hevâsunı bilürüm didi dervîş sükût idüb

fırsat

SAYFA 144

- 1- fırsat gözledi bir dem Ali Hazretüni halvet bulûb eyitdi sultânüm
- 2- Yusuf Peygamberden aleyhi ve sellem sordum ki seni ihvânun çâha salmışlar
- 3- gerçek midür didi Yusuf Peygamberden aleyhi ve sellem didi ki kuyu didikleri
- 4- bu ceseddür kuyudan ki çıkdum Mısıra sultân oldum didi
- 5- togrı mıdur Hazret-i Ali Keremullah veche eyitdi togrıdur
- 6- yum göz ki didi derviş gözün yumdu yine açdı gördi
- 7- yüz yigirmi dörd bin artık eksik enbiyâ Hazret-i Aliye tahsîn
- 8- ve aferün iderler gördüm ki Hazret-i Kevneyn ve bu nice enbiyâ olana
- 9- düşûb Hakk dergâhuna giderler ben dahı fırsat deyû aralarına
- 10- karışdum Dergâh-ı Hakka vardıkda Hazret-i Kevneyn ilerü varub
- 11- eyitdi Ya Rabb (rabbel âlemine?) bu günahkâr kulların eyesi sensün
- 12- senden gayrı varacak yirleri yokdur bunları sen yâdlığa
- 13- didi Hazretiden hitâb geldi Ya Muhammed sen sana gereken ile
- 14- her nebinün ve her velinün benümle başka mu'âmeleleri vardır anların
- 15- hâlini benden gayrı kimse bilmez Hazrete bak didi Resûlullah
- 16- gördi ki cümle yaradılmışun dilencisi yanında durmuşdur
- 17- derviş bu hâle mütehayyir oldı bir zemân fikre vardı gördi ki

SAYFA 145

- 1- Hemân tek tenhâ kendûdür bu beyiti okudı
- 2- bu cümle âleme sultân ben oldum
- 3- sa'âdet gevherüne kân ben oldum
- 4- ben ol bahr-ı muhîtüm her gönülde hü
- 5- veli sûret buldum insân ben oldum
- 6- derviş bu fikrde iken nâ-gâh bir âlem
- 7- dahı göründü gördi ki bu cümle mahlûk bir araya cem' olûb
- 8- bu sahrâda gezerler birbiründen sorarlar bu bâr-gâh ve çetr-i sâyebân
- 9- kurulmuşdur bunun sâhibi görünmez ne aceb hikmetdür
- 10- derviş dahı anlara irişdi bu kerre dervişden sordular ki
- 11- bu bisât ve bu bâr-gâh kimündür ki hiç sâhibi görünmez didi
- 12- derviş didi ki ârif-i rabbihum olan bilür amma
- 13- bu bisâta ben dahı niçe bin kerre gelüb gitmişüm ben bunu böyle
- 14- görmemişüm didi derviş karşudan Hazret-i Âdemi gördi
- 15- Âdem budur didi bunlar karşı varub Ademün elün öpdüler
- 16- çok tazarru' idûb bu seyâbânun sâhibün sordılar Âdem eyitdi ki
- 17- vallahi ben dahı yüzi (yazı okunamıyor) böyle gördüm didi

hemân

SAYFA 146

- 1- hemân derviş çûşa gelüb eyitdi beyit
- 2- Ya Rabb bu sırr ki gönlümde ayândur
- 3- kamû vücûdlarda hükmü revândur
- 4- benüm fikr ile aklum buna irdi
- 5- bu cândur ki kamû âlem cândur
- 6- derviş bu beyiti okudı Âdem bunlardan
- 7- sordı ki bu ne kişidir eyitdiler biz dahı geldik bunı bunda
- 8- bulduk didiler Âdem dervişden sordı ki sen ne kişisün
- 9- derviş eyitdi men ânem ki men dânem didi Âdem ta'accüb

- 10- idüb hele söyle sen ne kişisün derviş eyitdi bende
- 11- giryân sarâya nice bin kerre gelüb gâh misâfir gâh mücâvir
- 12- oldum benüm ser-güzeştüm tûl-ı derâzdur amma ben senün filân
- 13- oglun degil miyüm didi Âdem eyitdi pes ben seni bilmezem derviş
- 14- sen cennetde iken ben senünle böyle idüm Âdem yine bu söze
- 15- ta'accüb eyledi bu kerre derviş Âdemün cennetde başuna gelen
- 16- hikâyetleri tâvus ve yılan hile Havvaya bugday yedirüb
- 17- ve cennetden niçe çıkdıktan yâya gelürken yine ben senünle

SAYFA 147

- 1- bile idüm ki sen beni gâh getürüb gâh toprakda yaturdun ve gâh
- 2- kendüne getürdün amma aceb degil karındaşların çoklugundan
- 3- sen beni unutmuşsun didi andan sonra dünyaya geldikde Cebrail
- 4- öküz getürüb böyle çift sürüb ekin ekdigün ve Havva Ana
- 5- yigirmi nevbet hâmile olduğunu hâmilden bir oğlân
- 6- ve bir kız togub bir hâmilden togân kızı bir hamilden togân
- 7- oğlâna bir düğün Kabil ve Habil Âdemün evvel togân
- 8- oğlanları idi Kabil hamilünden togân kızı ben alırum deyü hü
- 9- karındaşı Habile bugz itdi âhir fırsat bulub Habili katl
- 10- itdi Âdem Kabil'e beddu'â idüb evlâd ensâbıyla azâba giriftâr
- 11- olduğunu haber virdi hâlâ Hakkı ta'accüd iden Âdem katl iden
- 12- evladığının zâlimler anun neslündendir ve-l-hâsıl derviş Âdem
- 13- den sonra gelen nebilere ne vechle eyzân itdikleri haber virdi
- 14- evvel Nuh Peygamberün ser-güzeştünü söylediği niçe yüz yıl kavmüni
- 15- Hakka da'vet eyledi kabul itmedi ana dürlü cefa itdüklerinden
- 16- ma'ada niçe kerre a'zâların mecrûh eylediler dersâ'adet Cebrail
- 17- gelüb nefh eydürdi yine sıhhat bulurdi âhir bir nâ-dâna haramzâde

karşudan

SAYFA 148

- 1- karşudan taş ile urunca yüzinden kân revân oldu
- 2- hemân sâ'at beddu'a eyledi Rabb-ı innî maglûbün fantası hü
- 3- didi dersâ'at du'âsı kabül oldu ve Tufân niçe peydâ
- 4- olduğunu haber virdi Nuh Tufândan mukaddim bir gemi yapdurmış
- 5- idi ol gemide bile tüccarlık ittigüni ve Nuhun evlâd hü
- 6- ensabıyla gemiye bindüğün haber virdi ya'ni her kim Nuha tabi'
- 7- olub gemisüne girdi Tufândan necât buldı tabi' olmayanlar
- 8- Tufândan gark oldu henüz dahı Tufân içündedürler didi
- 9- midâni derviş Nuhdan sonra Eyyûb Peygamberün ser-güzeştünü
- 10- söyledi Eyyûb gayet mün'im idi on iki oğlu
- 11- var idi hem âlim hem mün'im idi hâsıla mihrâbda oturub
- 12- ibâdete meşgûl idi bir gün Cebrail Eyyûbi imtihân
- 13- itmek içün Eyyûbün çobanı şeklünde gelüb eyitdi
- 14- Ya Eyûb azîm Tufân olub kar ve yagmur yagub on
- 15- iki bin koyun soukdan helâk oldu didi Eyyûb
- 16- hiç iltifât itmedi bir sâ'atden sonra yine sâr-bân
- 17- şeklünde gelüb Ya Eyyûb azîm Tufân olub bu kadar

SAYFA 149

- 1- şeklünde gelüb Ya Eyyûb azîm Tufân olub bu kadar
- 2- bin deve helâk oldı didi yine Eyyûb iltifat itmedi
- 3- bu kerre çiftçi şeklünde gelüb çift Tufân olub helâk
- 4- oldı didi yine iltifat itmedi bu defa bâg-bân şeklünde
- 5- gelüb Ya Eyyûb Tufân mahsûlâtı yandurdı didi Eyyûb yine iltifat
- 6- itmedi bu kerre câriye şeklünde gelüb haber virdiler
- 7- zelzele olub kasr-ı eyvânun yıkıldı cümle evlâd
- 8- altunda kaldı ve-l-hâsıl Cebrail aleyhisselamun bu kadar sabr
- 9- eyledi Eyyûbün gönlüne zerre kadar keduret gelmeyüb
- 10- Hakk te'âlî tefekküründen şaşmadı deyü haber virdi zîrâ
- 11- bu kerre Zekeriyâ Peygamberün oğlu Yahya Peygamberün ser-güzeştünü
- 12- dahı haber virdi Yahya Peygamber gayetde sâlih ve pir
- 13- kâr idi ömründe lu'b ve lehve mâil olmadı ol zemânda
- 14- bir hûzîz Melik var idi Melik ol kızı almaga Yahya ile
- 15- meşveret eyledi Yahya Peygamber rızâ virmedi bir gün Melik
- 16- mest iken kızı görüb bin dil ve cân ile muhabbet eyledi
- 17- Melik yine Yahyadan izün diledi Yahya izün virmedi Melik gayret

idüb

SAYFA 150

- 1- idüb Yahya Peygamberi katl idek didi bir akl veziri
- 2- Yahyanun pederi mücîbü'l-da'vâtdur saltanata zevâl
- 3- ----- melik eyitdi evvel pederünü katl idek didi
- 4- ----- ve Resul Zekeriyâ tanışarak bir (okunamıyor) agacın
- 5- -----oldı fi-l-hâl Şeytân hâzır olub
- 6- ----- haber virdi itdi anı âsânlıgla öldürmek istersün
- 7- ----- Şeytân (okunamıyor) ideyüm didi hemân dersâ'at ili
- 8- ----- eyledi Hazreti Zekeriyâ Peygamber ağaç içinde
- 9- ----- andan sonra Yahya Peygamberi getürdiler vezir eyitdi
- 10- ----- dahı böyle öldüren ki bir katre kanı yire düşmesün
- 11- ----- hisse ayırak yir yüzinde nebâtât bitmez eger insân eger
- 12- hayvan cümle helâk olur didi yine Şeytân hâzır olub
- 13- ----- lakin getürdü Hazret-i Yahyanun mübârek başun ol lakin
- 14- içinde kestirdi ve ol kanı bir kuyunun içüne dökdiler
- 15- ol kuyunun dibünü bir kimse görmemişti ol kan yılda bir kerre
- 16- hurûş idüb kuyunun agzuna çıkardı ta ki Buhtü'n-Nasır zuhûr
- 17- eyledi ol meligi evlâd ve ensâbıyla kırdı ve ol vilâyetden

SAYFA 151

- 1- yetmiş bin âdem katl olundu andan sonra kan sâkin oldı
- 2- ve bu derviş Âdeme haber virdi andan sonra Ya'kub'un oğlu
- 3- Yusuf ve Musa ve İsa Peygamberün ser-güzeştlerini birbir haber
- 4- virdi Âdem dervişe tahsîn eyledi derviş eyitdi Nemrûd
- 5- merdûd İbrâhim Peygamberi ateşe atmak ister hele sen dahı
- 6- gel böyle gidelüm didi birâz gitdiler nâ-gâh gördiler ve ahir
- 7- halk cem' olmuş Şeytân Nemrûdun küllvârî olmuş duruma
- 8- odun yığıdırır hemân iblîs bunları gördi Nemrûda
- 9- eyitdi şunları gördüm ki benüm büyük adûlarumdur evvel
- 10- bunları siyâset eyle didi Nemrûd emr itdigi Âdemi ve derviş

- 11- getürdiler ki bir azîm ateş yanmış mancılık kurulmuş İbrâhim
- 12- Peygamberi getürdiler Şeytân İbrâhime eydür ki Nemrûddan
- 13- gayrı bir Tanrı var der imişsün gel imdi bu sözün
- 14- terk eyle seni azâd ideyüm didi derviş hemân
- 15- sabr idemeyüb ilerü geldi eyitdi ne söylersün Şeytân
- 16- İbrâhim Nemrûdı kabûl itmeyüb Tanrılıgun inkâr idüb
- 17- bir gayrı Tanrı vardır deyü derviş eyitdi İbrâhim togrı söyler

Nemrûd nice

SAYFA 152

- 1- Nemrûd nice Tanrı olur ki ben anun togrugun bilürüm
- 2- Horâsanda payândeli nâm karye nakarcınun ya'ni sığır çobânun
- 3- oğludur togân nesne Tanrı olmasa gerekdür Tanrı oldur ki
- 4- ne kimseden togmışdur ne kimse andan togmışdur hemîşe daimdir ki
- 5- zevâlî yokdur kavle te'âlî fil hu allahu ahadün Allahussamedü
- 6- lem yelid velem yuled velem yekün lehü küfüven ahad didi iblîs hü
- 7- kakub Nemrûda eyitdi ne bakarsun bunlara bir siyâset eyle ki
- 8- nice zemân destân ola didi Âdem dervîşe tudak kısüb
- 9- dahı söyleme diyince hemân dervîş kepenegün sâlub
- 10- dahı çomagun elüne alub yürütdi Şeytân gördi ki bir kula yüz
- 11- âdemdir Nemrûda eyitdi ne turursun başka bir çare eyle
- 12- didi kendüsi kaçmak isterken hemân dervîş irişüb bir eliyle
- 13- Şeytânı ve bir eliyle Nemrûdı tutdı leşker cümle kaçub irakdana
- 14- bakub tururlar getirüb ikisün dahı ayaklarından asa hü
- 15- kodı Âdem ve bu kadar enbiyâ dervîşe aferîn eylediler
- 16- bu kerre Nemrûd Âdeme tazarru' eyledi ki beni bu kişinün şerründen
- 17- kurtar didi Âdem ve bu nice enbiyâ dervîşden dilek eylediler ki

SAYFA 153

- 1- Nemrûdun cürmü çokdur didiler dervîş her kez
- 2- öz işünü yahşi bilür didi bu kerre çomagun elüne alub
- 3- Şeytâna eyitdi imdi benümle ahd eyle ki bir daha Şeytânlık
- 4- itmeyesün didi Şeytân eyitdi bu nice enbiyâ şâhid
- 5- olsunlar ki bir daha senünle Şeytânlık itmeyüm didi çok
- 6- zârlık eyledi Nemrûd dahı her ne dirsene kabûl etdik şimden
- 7- sonra kullugunda durmuşuz didiler midâni dervîş birâz sükût
- 8- eyledi bu tahayyürde iken gördi ki tek tenhâ hemân özidir
- 9- “leyse fi'ddârı gayrihi deyyâr” çün özünden öz ki kimse yok
- 10- men ânem ve men dânem deyüb bu beyiti okudı
- 11- Ya Rabb ben cânımıyum cânân içinde
- 12- ya ol filânımıyum insân içinde
- 13- hemân benüm dahı çün-ü çirâ yok
- 14- bu gün sâhib hüner meydân içinde
- 15- dervîş gönlü mutmain olmayub yine tahayyürde iken nâ-gâh karşudan
- 16- Hazret-i Musa göründi dervîş eyitdi bu ne hûb kişidür
- 17- deyüb anları varub selâm virdi Musa aleyke aldı eyitdi

ne kişisün

SAYFA 154

- 1- ne kişisün ve nireden gelürsün didi derviş eyitdi
- 2- Âdemden gelürüm Musa eyitdi Âdem nirededür derviş eyitdi
- 3- katî irakdur zîrâ niçe bin yıllardur ki âdemden âleme gelmişüm
- 4- hiç hatırumda kalmayubdur didi Musa eyitdi sen kaç yaşunda
- 5- sun didi derviş on üç yaşundayum didi Musa eyitdi
- 6- sen pir olmuşsun niçe on üç yaşundasun didi derviş
- 7- ol gün ki âdemden çıkdum nâ-gâh gönlümü yitürdüm şayet yine
- 8- bulam deyü nice bin yıllar gezdüm ve nice bin adlar üründüm gâh yel
- 9- oldum esdüm gâh su olub akdum gâh kuş olub uçdum
- 10- ve-l-hâsıl dübedüz gezüb bin dürlü
- 11- belâ ile işde on üç yıldur ki gönlümü buldum ve kendümi bildüm
- 12- didi Hazret-i Musaya dervişün sözleri aceb geldi eyitdi
- 13- senün adun nedür derviş eyitdi hangi adımı sorarsun
- 14- Musa eyitdi her şeyün bir adı olur meger senün kaç adun
- 15- vardur derviş eyitdi atam koduğı adum âdemdür anam koduğı
- 16- adum kati çokdur didi zîrâ âdemden âleme gelende gönlümü ki yitürmişdüm
- 17- gâh sûrete gelürdüm gâh sıfâta gelürdüm her biründe bana birâz kodular ki

SAYFA 155

- 1- ne hesâba gelür ve ne deftere sıgar pes senün adun nedür didi
- 2- Musa eyitdi adum Musadur derviş eyitdi Allahu te'âlî
- 3- hûd peygamberlere esmâ-i külli bildürdi didi sen neden benüm adum
- 4- bilmedün didi Musa eyitdi esmâ-i küllide adun nedür didi
- 5- derviş eyitdi benden sorunca gönlünü ere aşdum benüm adum anda
- 6- gizlüdür didi Musa gördi ki derviş kuşdili söyler
- 7- bir sâ'at tefekkür idüb eyitdi pes bunda neylersün didi
- 8- derviş bu ne yirdür Musa eyitdi buna kârbân-serâyı dirler
- 9- niçe bin Süleyman ve Rüstem ve Zâllar gibi pehlivânlar geldi
- 10- ve nice kâfile dahı geliyüb didi derviş bakdı gördi ki
- 11- Fir'avn hışm ile geliyor ve nefsi-i askerün yığub Şeytânı pir
- 12- idinmiş geldi çadırlarun kurub azîm divân düzdi
- 13- Şeytân bakub Musa ile derviş gördi Fir'avn eyitdi
- 14- ol iki âdemi gördüm ki benüm büyük adûlarum anlardan adam gönderüb
- 15- getürdün didi adam gönderdiler gelürken Musa dervişe
- 16- eyitdi sen tonma ben söyleşüm didi bunları gördiler
- 17- iblîs Fir'avna eydir ki bu kişiler der ki gayrı Tanrı dahı

var

SAYFA 156

- 1- var dirler didi Fir'avn eyitdi öylemi dersün Musa
- 2- eyitdi öyle derüz ve öyledür didi Fir'avn eyitdi gözünüzle
- 3- gördünüz mi yohsa kıyâs ile mi söylersün didi Musa eyitdi
- 4- hiç kimse anı göz ile görmez amma ol cümle yaradılmışı bakmadan
- 5- görür didi hemân Şeytân ilerü gelüb Fir'avna eyitdi
- 6- bu kişidür ki âlemi câzûluk ile azdırmışdur hemân bunu cezâsuna
- 7- yatur niçün bu kadar söyledürsün didi derviş sabr idemeyüb
- 8- eyitdi ey pir derviş henüz fodulluğı elden komadum ki didi Şeytân
- 9- gördi ki ol ahd eylediğı dervişdür hemân kaçmak istedi
- 10- derviş Şeytânı yakasundan tutub yire çaldı asâsun

- 11- ve torbasun elünden aldı Fir'avn gayretlenüb nefsi askerüne
- 12- komân didi dervişün üzerine hücum eylediler hemân derviş
- 13- sapân taşıyla bu askeri
- 14- tagıtdı Fir'avn dahı bir yana kaçdı derviş irişüb Fir'avnun
- 15- başundan borkün kapdı ve Şeytânun torbasun ve Fir'avnun
- 16- borkün Hazret-i Musanun önüne koydu Musa eyitdi cânım
- 17- sana kurbân olsun aferîn sana tahsîn didi bu kez Fir'avn

SAYFA 157

- 1- leşkerün yığub Musaya elçi gönderdi Şeytân torbasun
- 2- ve kendüsün borkün dilek eyledi Musa eyitdi anları vir dahı
- 3- kurtulalum gidelüm didi derviş eyitdi hele sabr eyle meger
- 4- Şeytânı ayagundan asmış idi Şeytân Musaya zârlık
- 5- iderdi ki beni bu kişinün elünden kurtar deyü tazarru' eyledi
- 6- Musa dahı dervişden dilek eyledi derviş eyitdi senün
- 7- senün önünde tevbe eylesün ki dahı benümle Şeytânlık itmeye didi
- 8- Şeytânı gördiler tevbe eyledi torbasun ve asâsun ve Fir'avnun
- 9- borkün virdi bu tahayyürde iken uykudan uyanur gibi
- 10- uyandı gördi ki bu Şeytân ve Fir'avn ve Nemrûd öz vücûdunda
- 11- hevâ ve heves ve buhl ve hased imiş anlar ki yâbâna itdi bu kere
- 12- özüne geldi nice zemânlar ki gönlünü yitürmişdi bakub
- 13- özünde buldı midâni derviş gördi ki tek tenhâ özüdür
- 14- emin olub eyitdi men ânem ki men dânem deyûb bunu okudı
- 15- deryâ-yı ummân menem gevher kân bendedür
- 16- gözün aç anlıya bak iki cihân bendedür
- 17- cisim sûret cân menem delil-i burhânla söz menem
(Yan yazılmış olanlar)
maksâd-ı insan menem
girdiş-i devrân menem
mekteb-i furkân menem
işte nişân bendedür

Bagdad

SAYFA 158

- 1- Bagdad-ı ayyar cümleye serdâr menem
- 2- zâhid-i tersâ menem Mescid-i Aksâ menem
- 3- muhît-i vezûrân menem Hakk bendedür
- 4- Hakk menem tamû ve uçmak menem cümle mekân bendedür
- 5- evvel-i ahir menem ganiyy-i fakîr menem
- 6- küfr ile hem îmân bendedür
- 7- cümleye ma'bûd menem Ka'be menem put menem
- 8- öz maksûd menem işde filân bendedür
- 9- zer menem güneş menem gizlü menem fâş menem
- 10- her neki var uşş menem cân-ı cânân bendedür
- 11- ol ahîr menem bâtin zâhir menem
- 12- mansûr tâhir menem genc-i nihân bendedür
- 13- imdi derviş cehd ile ki nefsi emmâre saflarundan geçüb
- 14- ahlâk-ı zemîme ahlâk-ı muharrire tebdil idersen ve nefsi
- 15- hayvânîye nefsi mülhine tebdil idesün ol nefsi ki
- 16- nefsi mutmainedür nitekim bâr-i güftâr buyurur kâl Allahu fil-kur'an

17- “Ya eyyetühen Nefsül Mütñainneh irciî ilâ rabbiki râdiyeten mardıyyeten

SAYFA 159

- 1- fedhulî fî ibâdî vedhulî imdi ihvân-ı irfânun
- 2- nazarları bu Kitab-ı Şirin hitabe oldukda ve sa'dü't-taraf
- 3- imameleründen muharrir bu abdi fakırî el-şirin
- 4- derviş Mehmed Sâdıkî Hakk te'âlânün rahmetiyle yâd
- 5- ve cân hazinün hayr-ı du'a ile dilşâd ideler
- 6- temmetü'l-kitâb bi-avni'llâhü'l melekü'l-vehhab
- 7- ve sallallahu şefiü'l-müznibin
- 8- ve ala ali eshabü'l-güzin
- 9- “Rıdvanullahi aleyhim
- 10- ecmain

EK A.2. SÖZLÜK

-A-

abdâl: 1. ebdal 2. dünya ile ilgisini kesip, Tanrı'ya bağlanmış olan, derviş

abes: boş, saçma

âb-ı hayât: 1. içene ebedi hayat bağışlayan efsanevi su 2. çok tatlı ve hafif su 3. hayat suyu

âciz: 1. beceriksiz, kabiliyetsiz 2. zayıf, güçsüz

adall: 1. doğru yoldan pek uzak olan, çok sapıtmış bulunan, çok fena yol tutmuş olan 2. pek çok hatada bulunan

adâvet: düşmanlık

adû: düşman

âfitâb: güzel yüz

âgâh: 1. bilir, bilgili. 2. haberli.

agd: yükselmek

agyâr: gayrılar, başkalar, yabancılar, uzak, el

ahd: 1. söz verme 2. and, yemin 3. devir, zaman, gün

âhir: son, sonraki, nihayet, son olarak

âhîr-kâr: işin sonunda, neticede

âhirûn: sonrakilere

ahlâk-ı zemîme: kötü huylar

ahsen: pek güzel

ahû: ceylan, güzellerin gözü

âkıbet: nihayet, son

akl: akıl, us

akl-ı ma'âd: geleceği kavrayan akıl

akl-ı ma'âş: geçim fikri

a'lâ: daha, en, pek yüksek

alef: hayvan yemi

âlem: dünya, cihan

âlem-i sabâvet: çocukluk dünyası

aleyke: senin üzerine

âlim: çok okumuş, bilgin

a'mâ: kör, cahil

amel: iş, niyet

amm: amca

anâsır: elemanlar, öğeler

anı: onu

ârif: bilen, bilgili, irfan sahibi

âriyet: ödünç, egreti

arş: 1. çardak, çadır 2. kafes 3. çatı, dam 4. dokuzuncu gök 5. taht

âsân: kolay

âşık-ı şeydâ: delicesine seven kimse

âşikâr: belli, açık, meydanda

âşikâre: açıkça

âşinâ: bildik, tanıdık, bilen, tanıyan

aşkâr: âşikâr

âşnâ: aşına

attâr: güzel kokular, igne iplik vs satan, aktar

avâm: herkes, kaba ve cahil halk, ayak takımı

ayân: belli, açık, meydanda

ayb: utanılacak şey, kusur, ayıp, leke

âyet: 1. Kur'an'ın herhangi bir cümlesi 2. alamet, nişan

âyine: ayna

ayş: yaşama

ayyar: 1. hilekar, dolandırıcı 2. zeki, kurnaz 3. çevik, atik

azâb: işkence, keder

azîm: büyük, ulu, iri

azîz: 1. muhterem, sayın 2. Sevgili

azîzî: divan şairlerinin bazı ortak adı

azl: işinden çıkarma

-B-

ba'de: sonra

bâde: 1. şarap, içki 2. aşk, Allah sevgisi

bâg-bân: bahçıvan, bağcı

bahîl: cimri, tamahkâr

bahr: deniz, büyük göl veya nehir

bahş: bağış, ihsan

bâkî: 1. Tanrı 2. daimi, kalıcı

bâlig: bülûga erişmiş, yetişkin

banlamak: 1. horoz ötmek 2. bağırmak

bâr-gâh: girmek için izin almak gereken, girilebilecek yer, çadır, yüksek divan

bâr-i güftâr: ağır söz

bâtın: 1. iç 2. iç yüz 3. gizli, görünmeyen nesne 4. Tanrı

bedî': eşi ve benzeri olmayan

beher: her, her bir, her biri

beka: devam, bakilik

bekrî: 1. erken, sabah 2. çok içki içen, içkiye düşkün adam, sarhoş

bend: bağ, rabıta

bende: köle, kul

berekât: boluklar, bereketler

berr: kara, toprak

beyâbân: kır, çöl

beyân: anlatma, açık söyleme, bildirme

beyit: anlam bakımından birbirine bağlı iki dizeden oluşmuş şiir parçası

bezzâz: kumaş satan, bezci

bî-âr: arsız, utanmaz

bi-avni'llâhü'l melekü'l-vehhab:
Allah'ın yardımıyla

bî-kerân: sınırsız, sonsuz, uçsuz,
kenarsız

bilâ: kelimenin başına gelerek -sız/-siz
yapar

bî-nevâ: nasipsiz, çaresiz, zavallı, fakir,
muhtaç

bisât: kilim, minder, döşeme, keçe,
yaygı

bisyâr: çok

bi-şekk: şüphesiz

bugz: kin, nefret, sevmeme

buhl: cimrilik, pintilik

burhân: kanıt, delil, ispat

bühtan: iftira, yalan

bünyâd: 1. asıl, esas, temel 2. bina, yapı

câm: sırça, cam, kadeh, bardak

câm-ı cem: şark mitolojisinde şarabın
icatçısı sayılan "Cem" in sihirli kadehi;
şarap

câmi': 1. içinde namaz kılınan ibadet
yeri, içinde Cuma namazı kılınan mescit
2. içinde olan, içinde bulunduran

cân: 1. can, ruh 2. hayat, yaşayış 3.
gönül 4. ilahi nefes

câzû: 1. cadı 2. sihirbaz, büyücü

cehd: çalışma, çabalama

celil: büyük, ulu

cem': toplama, yığma

cesed: ölü vücut

cevâhir: cevherler, elmaslar, kıymetli
taşlar

cidd: 1. bir işi gerçekten çalışıp işleme
2. Ciddilik

cîfe: leş

cihân: dünya, alem

cihet: yan, yön, taraf

cûş: çoşma, kaynama

cüdâ: ayrı, ayrı düşmüş, ayrılmış

cühhâl: bilgisizler

cünbüş: eğlenti, zevk

cürm: suç

çâh: kuyu, çukur

çarh: 1. çark, tekerlek 2. felek, gök 3.
devreden, dönen

çend: birkaç

çendân: o kadar

çerâğ: fitil, mum, ışık

çerende: otlayıcı, otlayan

çerî: asker, savaş

çeşm: göz

çetr: 1. çadır, gölgelik 2. Gece

çûn-ü çerâ: nasıl ve niçin

-D-**dâm-ı tezvîr:** yalan tuzagi**dânâ:** bilen, bilici, bilgiç**dâr:** ev, yer, yurt**dâr-ül-karâr:** kıyametten sonra kalınacak yer**da'va:** mesele**da'vât:** 1. davetler, çağırımlar 2. dualar

debrenmek: kımıldanmak

Deccâl: kıyametten az evvel çıkacak ve Hz. İsa tarafından öldürülecek olan yalancı ve zararlı şahıs, yalancı Mesih**def:** 1. öteye itme, savma 2. verme, ortadan kaldırma 3. Giderme**dehrî:** dünyanın sonsuzluguna inanıp, diğer dünyayı inkar eden**dellâl:** tellal, satılacak şeyi satan**dem:** vakit, an**derâz:** uzun**der-beder:** 1. kapı kapı gezen, serseri 2. perişan, dağınık**derc:** 1. sokma, arasına sıkıştırma 2. toplama, biriktirme 3. hattatların yazdıkları meşk tomarı**dergâh:** tekke**dermân:** çare, takat**devlet:** baht, talih, saadet**devr:** 1. dönme, bir şeyin etrafını dolaşma 2. bir şeyi başkasına teslim etme 3. zaman, çağ**devrân:** dünya, felek, zaman, talih, kader, devir**devşirmek:** bir araya getirmek, derlemek, toplamak**deyû:** şeytan**deyû-perest:** şeytana tapan**deyyâr:** biri, bir kimse**dîdâr:** yüz, çehre**div:** dev, şeytan, cin**dîve:** ipeknöceği**duha:** kaba kuşluk vakti**duhân:** tütün, duman**dûş:** omuz**dürr:** inci**düş:** 1. rüya 2. cihet, yön, yol**düşvâr:** güç, zor**-E-****ebter:** 1. kuyruğu kesik hayvan 2. zürriyetsiz ve hayırsız adam 3. faydasız şey**edeb:** iyi terbiye, naziklik, usluluk**eflâk:** 1. semalar, felekler, gökler, zamanlar 2. bahtlar, talihler, kaderler**ehl-i dil:** gönül adamı, gönül dilinden anlayan kimse, kalender**ekser:** en çok, daha ziyade**ekseri:** çok defa, çoğu**elfâz:** kelimeler sözler**el-kıssa:** sözün kıssası

enbiyâ: müstakil şeriat sahibi olmayan peygamberler, yalvaçlar

encâm: nihayet, son

ensâb: 1. şerler, belalar 2. soylar, baba tarafından hısımlar

eren: 1. ermiş 2. olağanüstü sezgileriyle birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan kimse

erkân: 1. esaslar 2. Reisler

eshabü'l-güzin: sahabeler

esmâ': adlar, isimler

esmân: bedeller, kıymetler, değerler

evlâ: daha uygun, daha layık, daha iyi, üstün

evliya: keramet sahibi olanlar, Allah'a daha yakın bulunanlar

evvel: önce, ilk, birinci, geçmiş zamanda

evvel ve âhir: eninde sonunda, er geç

eyitmek: söylemek

eyvân: 1. divanhane, salon 2. kemerli yüksek bina, köşk 3. çardak

eyzân: yine, öyle, keza, bu dahi, öteki gibi

ezel: başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik

-F-

fâide: 1. fayda, menfaat, kâr, kazanç 2. ümit; hayır; işe yarama

fâil: 1. işleyen, yapan 2. tesirli

fârig: vazgeçmiş, çekilmiş

fâsık: Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden

fâş: meydana çıkma, duyulma

fâtir: 1. füturlu, durgun, gevşek 2. az sıcak, ılık olan

felek: gökyüzü, sema

fer': 1. tasavvufta: dinin esasları tevhid, marifet, iman, yakîn ve sıdk 2. dal, budak 3. tomurcuk 4. bir aslın neticesi

ferd: tek, yalnız olan şey, şahıs, kişi

fermân-ber: aldığı emri yerine getiren

ferş: 1. döşeme, yayma, 2. yeryüzü, kır, sahra

feth: 1. açma, açılma 2. başlama 3. kuşatma

fi'd-dâr: içinde

fikr: fikir, düşünce, idrak

fi'l: iş, amel, kâr

fi-l-hâl: bu anda, hemen, şimdi

fod: kibir

fuâd: kalp, yürek, gönül

-G-

gafil: gaflette bulunan

gaflet: 1. boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik 2. İhmal

gâh: bazen, kimi vakit, bazı bazı, kâh

gâib: 1. görünmeyen, hazır olmayan 2. yok olan, kayıp

galat: yanlış, yanılma

gamm: keder, kaygı, tasa, dert

gamm-hâr: gam yiyen, kederlenen, tasalanan

garaz: hedef, gaye, maksat

garb: güneşin battığı yer, batı

gark: 1. suya batma, batma, batırma 2. boğulma, boğma

gayr: 1. ayrı, başka, diğer 2. yabancı, bildik olmayan

gedâ: dilenci, yoksul

gehi: bazen, arasıra

gevher: 1. elmas, cevher 2. inci 3. değerli taş

gilmân: 1. delikanlılar, gençler 2. köleler

girdiş: donma, durma

giriştâr: 1. tutulmuş, yakalanmış esir, 2. düşkün, ugramış, düşkün

giryân: ağlayıcı, ağlayan, ağlayan göz

girye: ağlama, ağlayış, gözyaşı

gûnâ-gûn: renk renk, türlü türlü, alaca

gussa: keder, kaygı, tasa

güft: 1. söz, lakırdı 2. dedi, söyledi

güftâr: söz

güft-ü gû: dedikodu

güher: gevher, cevher, değerli taş

gûlhân: gül gibi güzel kimse

gûlşen: gül bahçesi

gûm-râh: yolunu şaşırmış, doğru yoldan ayrılmış

gürûh: cemaat, bölük, takım

güşâde: açılmış, açık, ferah

-H-

hacâlet: utanma, utangaçlıkla beraber şaşıрма

hafl: kederlenme, tasalanma, toplanma

hâkî: toprak rengi

hakikat: bir şeyin aslı ve esası

hakikî: gerçek, sahici

hakîm: alim, bilgin

hakîr: itibarsız, değersiz, bayağı, adi, aşağı

Hakk: 1. Allah, Tanrı 2. doğruluk ve insaf 3. bir insana ait olan şey

hâl: 1. şimdiki zaman 2. oluş, bulunuş, durum

halâsı: kurtulma, kurtuluş

hâldâş: derdine, hâline ortak, dert ortağı

hâlet: hal, suret

Hâlik: yaratan, yoktan var eden, yaratıcı, Allah

hâlis: hilesiz, katıksız

hallâc: pamuk, yatak, yorgan atan kimse

halvet: 1. yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme 2. تنها yer

hamra: kırmızı, kızıl

handân: sevinçli

hande: gülme, gülüş

har: eşek, merkeb

harab: yıkık, viran

harâbât: 1. harabeler, viraneler 2. meyhaneler

harâbâtî: harabata mensup olan, vaktini meyhanede geçiren

harc: sarf, gider

harîf: 1. meslektaş, sanat arkadaşı 2. herif, adi ve bayağı adam 3. teklifsiz dost

hased: kıskançlık

hasıl: olan, çıkan, üreyen

haşr: toplanma, cem'etme

hatemi: mühür, üstü mühürlü yüzük

havf: korku, korkma

hayâl-i nâ-dân: cahilin hayali

hayf: 1. haksızlık, zulüm 2. yazık ki, 3. beddua

hayr: iyi, faydalı, hayırlı

hayrân: 1. şaşmış, şaşırmış 2. çok tutkun 3. afyon sarhoşu

hayrî: hayırla, iyilikle ilgili

hazef: topraktan yapılmış çanak çömlek

hâzık: işinin ehli, usta

hebâ: 1. gayet ince toz, zerre 2. yok yere, boş, nâfile

heft: yedi, hafta

helâk: mahvolma, ölme

hem-dem: sıkı fıkı, can ciger arkadaş

hemîşe: daima, her vakit, her zaman

hengâme-gir: hikaye söyleyici, oyuncu, hokkabaz, kavgacı, gürültücü

her-bâr: her defa, daima

her-gâh: her zaman

hevâ: heves, istek, arzu

hevâcir: 1. hicret edenler, göçenler 2. günlerin en sıcak zamanları

heyhat: yazık, ne yazık, ne kadar uzak

heyî: madde, varlık

hıyânet: 1. kutsal sayılan şeylere el uzatma, kötülük etme veya karşı davranma, hainlik, ihanet. 2. güveni kötüye kullanma, aldatma, vefasızlık

hicâb: utanma, sıkılma, perde

hikmet: hakimlik, sebep, bilgelik

hil'at: pâdişâh veya vezir tarafından tâkdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan

hilm: insanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık

himmet: 1. gayret, çaba, çalışma 2. yüksek itade 3. ermiş kimsenin tesiri

hiz: coşkunluk, dalgalanma

hôd: kendi

hôd-bîn: kendini beğenmiş, bencil

hor: ehemmiyetsiz, değersiz

horos: horoz

hûb: güzel, hoş, iyi

Hudâ-perest: Allah'a ibadet eden, tapınan

hulk: huy, tabiat

hûr: 1. ahu gözlüler 2. huriler

hurrem: şen, sevinçli, gönül açan, taze, güler yüzlü

hurûş: coşma, gürültü, şamata

husûl: üreme, türeme, çıkma

husûsen: hususi olarak, ayrıca

hût: balığın büyüğü

hüccet: 1. senet, vesika, delil 2. seçkin alimlere verilen unvan

Hüdâ: Allah, Tanrı

hüsn: güzel, iyi, güzellik, iyilik

hüşyâr: akli başında, akıllı, uslu

-İ-

îd: bayram

ıssı: sıcaklık, hararet

ışk: aşk

-İ-

iblîs: şeytan, hilekar

ibret: kötü bir hadiseden alınan ders

ibtidâ: başlama, başlangıç, en önce, başta

idrâk: 1. anlayış, akıl erdirme 2. yetişme, olgunlaşma

ihvân: 1. sadık, samimi, candan dostlar 2. bir tarikat arkadaşları

ikab: cefa, azap, eziyet

ikrâh: 1. birine zorla iş yaptıрма 2. iğrenme, tikslenme

ikrâr: 1. saklamayıp söyleme 2. tasdik, kabul

ilm: 1. bilme, biliş; bir şeyin doğrusunu bilme 2. okuyarak öğrenilen bilgi, nazari bilgi

iltifât: 1. yüzünü çevirip bakma 2. dikkat 3. hatır sorma, gönül alma

imâmet: imamlık

îmân: 1. inanma, inanç 2. İslam dinini kabul etme

in: bu

inkâr: 1. yaptığını gizleme 2. reddetme

ins: insan, beşer

insâf: merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet

intihâ: nihayet bulma, sona erme, bitme, tükenme, son

i'tikat: 1. düğümlenip kalma, bir şeye bağlanma 2. inanma, gönülden tasdik ederek inanma

ivaz: bedel, karşılık olarak verilen şey

-K-

kabîh: çirkin, yakışsız, fena, ayıp

kabr: mezar

kabza: tutacak, tutamak yeri

kabz-ü bast: kapanıp açılma, daralıp genişleme

kadem: ayak, adım

kadîm: öncesi bilinmeyen, eski

kadr: 1. değer, itibar 2. onur, şeref, haysiyet, meziyet 3. rütbe, derece

kâf u nûn: külli iradenin sûreti kün (ol) emrini oluşturan k ve n harfleri

kahr: 1. zorlama 2. helak etme, batırma, ezme 3. çok kederlenme, çok üzüntü duyma

kail: 1. söyleyen, diyen 2. razı olmuş, boyun eğmiş 3. inanmış, akli yatmış

kâim: 1. ayakta duran, ayakta bulunan 2. birinin yerini tutan 3. namaz kılan 4. her zaman var olan

kâinât: 1. var olan şeylerin cümlesi, hepsi, yaratıklar 2. dünya

kâl: söz, laf

kalemiyye: yazı parası

kallaş: kalles, kancık, hilebaz, dönek

kâmil: 1. bütün, tam 2. kemâle ermiş, olgun 3. yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü, pişmiş kimse 4. âlim, bilgin, geniş bilgili kimse

kamu: bütün, hep, halk

kân: 1. maden ocağı 2. bir şeyin kaynağı

kârbân-serây: kervansaray

kâr-hâne: iş yeri, iş işlenen yer

karin: 1. yakın 2. bir şeye sahip olan 3. hısım, arkadaş

karye: köy, kasaba

kasr: 1. kısa kesme, kısaltma 2. azaltma, kesme, eksiklik

katre: damla, damlayan şey

kazzâz: ipekçi, ipek işleyen, satan

keduret: gam, tasa, keder

kelâm: söz, lakırdı

kelle: baş, kafa

kem: 1. az, eksik 2. fena, kötü, bozuk

kemâlât: insanın bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu

kepenek: çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük, aba

kerâmet: 1. kerem, bağış 2. ikram, ağırlama 3. velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalade hal 4. ermişçesine yapılan iş

kerim: 1. kerem sahibi, cömert 2. ulu, büyük

kesb: çalışıp kazanma

kevneyn: 1. cismani ve ruhani âlem, 2. cennet cehennem 3. dünya ve ahret

kın: kesici araçların kabı

kıssa: fıkra, hikaye, rivayet

kıyâs: 1. bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme 2. karşılaştırma

Kibriyâ: 1. büyüklük, ululuk 2. Allah

kîne: gönülde gizlenen düşmanlık

kisve: kisvet

kisvet: elbise, hususi kıyafet

kollukçı: güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma

köşek: deve yavrusu

kurre: 1. soğuk 2. ışıık, tazelik, parlaklık

kûze: su testisi

kûze-ger: bardakçı, çömlekçi

küfûr: 1. Allah!a ve dine ait şeylere inanmama, Cenab-ı Hakk'a ortak koşma 2. dinsizlik, imansızlık 3. İslam dinine uymayan inanışlarda bulunma

külâh: eskiden giyilen ucu sivri veya yüksek başlık

-L-

lâ'l: 1. kırmızı, al, 2. kırmızı ve değerli bir süs taşı 3. dudak

lain: kovulmuş, nefret kazanmış, istenilmeyen

lâübâlî: ilişiksiz, kayıtsız, saygısız

lâ-yezâl: zevalsiz, bitimsiz

leb: dudak

lehv: oyun, eglence, faydasız iş

leng: topal, aksak

leşker: 1. asker 2. yiğit, kahraman, cesur

leys: yokluk

libâs: elbise

lice: ılıca, kaplıca

lika: 1. görme, rast gelip kavuşma 2. yüz, çehre

lu'b: oyun, eglence

lûfî: utanmaz, hayasız

lûtf: hoşluk, güzellik, iyilik

lû'lü: inci

-M-

ma'âd: 1. dönülen, dönüp gidilecek yer, 2. ahiret 3. dünyadan sonraki hayat

ma'âş: yaşayış, dirlik, geçinecek şey

ma'bûd: 1. kendisine ibadet olunan, tapınılan 2. Allah

magbûn: 1. alış-verişte aldanmış olan 2. şaşkın şaşırılmış

maglûb: galebe edilmiş, kendisine üstün gelinmiş, yenilmiş

mâh: ay

mahbûb: muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili

mahfi: gizli, saklı

mâhî: balık

mahlûk: halk olunmuş, yaratılmış; yaratık

mahsûlât: 1. hasıl olan, elde edilen şeyler 2. topraktan yetişen şeyler 3. ürünler

mahzûn: hüznü, tasalı, kaygılı

mâil: meyl, bir yana eğilmiş, hevesli, istekli

Makam-ı Mahdûd: Cennet

makbûl: 1. kabul olunmuş, alınmış, alınan beğenilen, hoş karşılanan

maksûd: kasdolunan istenilen şey, istek

ma'lûm: bilinen, belli

ma'mûr: bayındır, şenlikli

mâni': 1. meneden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan 2. engel, özür

mansûr: Allah'ın yardımıyla galip, üstün gelmiş

mâr: yılan

maraz: hastalık, dert, bela, dayanılması güç durum

ma'rifet: 1. herkesin yapamadığı ustalık 2. bilme bilis

ma'rifet-ullâh: tasavvufta Allah'ı anlama

mâ-sadak: tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı

ma'sûk: sevilen, sevilmiş

mazlûm: zulüm görmüş

mazmûn: 1. ödenmesi lazım gelen şey 2. mana, kavram 3. nükteli, sanatlı ince söz

mecma'ül-bahreyn: 1. iki deniz veya büyük bir suyun kavuştuğunokta 2. tasavvufta: kabe kavseyn mertebesi

mecrûh: cerh olunmuş, yaralanmış

mefâhir: iftihar edilecek, övünülecek şeyler

mekân: 1. yer, mahal 2. ev, oturulan yer

mekr: hile, düzen

melâl: 1. usanç, usanma, bıkma 2. sıkılma, sıkıntı

melûl: usanmış, bıkmış, bezmiş

memât: ölüm

men: 1. ben, 2. o kimse ki, kim ki

mensûb: bir kimseye, bir şeye nisbeti olan, bir şeyle ilgisi bulunan

menzil: 1. yollardaki konak yeri 2. ev 3. bir günlük yol, konak 4. Mesafe

merd: 1. adam, insan 2. erkek 3. özü, sözü doğru, kabadayı, yiğit

merdûd: 1. redolunmuş, kovulmuş 2. geri döndürülmüş, geri çevrilmiş

merkeb: binilecek şey, eşek

mertebe: derece, basamak

mesel: 1. örnek, benzer 2. dokunaklı ve manalı söz 3. terbiyeli ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikaye

mest: sarhoş

mest-âne: sarhoşça

meşakkat: zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk

meşveret: muşaverede bulunma, danışma

metâ': satılacak mal, sermaye

metâ'ib: meşaketler, yorgunluklar

mihnet: 1. zahmet, eziyet 2. gam, keder, sıkıntı, dert 3. bela, müsibet

miskin: aciz, zavallı

mîzân: terazi, tartı, ölçek

mu'ayyen: tayin edilmiş, belli, belirli

muharrir: yazı yazan, katip

muhît: etrafı çeviren, kuşatan

muhkem: 1. tahkim edilmiş, sağlamlaştırılmış, kuvvetli 2. değiştirilmesi mümkün olmayan yazı, söz

muhtasar: kısa, kısaltılmış

mukâbe: 1. karşılık verme, karşılama 2. birbiriyle karşılaştırma

mukaddim: 1. takdim eden, sunan 2. öne, ileri geçiren

mukallid: 1. taklit eden 2. bir şeyi boynuna takan

mukârin: yaklaşma, kavuşma

mûnis: 1. ünsiyetli, alışılan, yadırganmaz 2. cana yakın sevimli 3. insandan kaçmayan

munsabb: dökülen, karışan, kavuşan

muntazır: bekleyen, gözleyen

mûr: karınca

murâd: 1. arzu, istek, dilek 2. maksat, meram

musâhabet: sohbet etme

mutmain: gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok

muttasıl: 1. kavuşan, bitişen 2. aralıksız, hiç durmadan

muvaahhid: Allah'ın birliğine inanan

mübaşir: bir işe başlayan

mücâvir: komşu

mücîb: teklifi kabul eden, istenileni yapan

müflis: iflas etmiş, parasız

müft: bedava, beleş

mühmel: ihmal edilmiş, boşlanmış, manasız

mühre: cam boncuk

mülâzemet: 1. bir yere veya bir kimseye sıkısıkıya bağlanma 2. gidip gelme

mülhid: Allah'ı inkar eden

mülk: 1. şahadet âlemi, maddi ve cismani âlem 2. ev, dükkan, arazi gibi gelir getiren mal 3. bir devletin ülkesi

mün'im: nimet veren, iyilik eden

münâcât: Allah'a dua etme, yalvarma

münevver: 1. tenvir edilmiş, nurlandırılmış 2. aydın

münkir: Tanrının varlığını inkar eden kimse

mürîd: 1. irade eden, emreden, buyuran 2. bir şeyhe bağlı olan kimse

mürşid: 1. irşadeden, doğru yolu gösteren, kılavuz 2. tarikat piri, şeyhi 3. gafletten uyandıran

mürşid-i kâmil: Hakk'a kavuşmuş, "fenâfillâh" mertebesine ulaşmış

müsellem: teslim edilmiş, verilmiş

müşg: misk

müşkil: 1. güç, zor, çetin 2. engel

müşrik: Allah'a ortak koşan

mütehayyir: hayrette kalan, şaşmış, şaşırılmış

müyesser: kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan

müyessir: kolayı bulup yapan

müzd: 1. ücret, karşılık 2. kira 3. mükâfat

-N-**nâ-bedîd:** görünmez, bellisiz, kayıp**nâ-çâr:** 1. çaresiz, ister istemez 2. zorunda kalmış 3. zavallı**nâ-dân:** cahil, bilmez**nâfe:** misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku**nâ-gâh:** vakitsiz, ansızın, birdenbire**nâ-hakk:** haksız, boş**nahv:** 1. yan, yön, taraf 2. Sözdizimi**nakş:** 1. resim 2. ipekle, sırma ile işleme**nâlân:** inleyici, inleyen**nâm:** isim, ad, ün, lakab**nâme:** 1. mektup 2. kitap, mecmua**nâ-merd:** korkak, alçak, kancık**nâr:** ateş, od, cehennem**nasb:** 1. dikme, saplama 2. bir memurluğa atama, tayin**nâz:** cilve, işve**nâzenîn:** 1. cilveli, oynak 2. nazlı, şımarık 3. narin inceyapılı**nebât:** bitki**nebâtât:** nebatlar, botanik**necât:** kurtulma, kurtuluş**nedim:** 1. meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı, 2. güzel hikaye anlatan, tatlı konuşan**nefh:** 1. güzel kokunun yayılması 2. rüzgâr esme**nefs:** ruh, can, hayat**nefs-i emmâre:** insanı hissi zevk ve lezzete sevk eden nefis ve şehvet**nefs-i hayvânî:** canlılık nefsi**nefs-i mülhine:** ilham verici nefis**nefsi mutmaine:** iyilikle kötülüğü ayırt eden, temizlenerek kişiyi Allah'a yaklaştıran kuvvet**nerm:** yumuşak, mülâyim**nesr:** 1. yayma, dağıtma, açma, saçma 2. manzum olmayan söz**nev':** 1. çeşit, türlü 2. cins 3. Sınıf**nevbet:** 1. resmi yerlerde muayyen vakitlerde çalınan davul, bando 2. sıra, sıra ile görülen iş**nihân:** gizli, saklı, bulunmayan**nihâyet:** son**nişân:** 1. iz, belirti 2. işaret 3. ferman**nûr:** aydınlık, parıltı, parlaklık**nûş:** 1. tatlı, bal 2. içki**nübüvvet:** nebilik, peygamberlik**-O,-Ö-****onatmak:** 1. hastalığı, yarayı iyileştirmek 2. bozulmuş bir şeyi düzeltmek, işe yarar duruma getirmek 3. düzeltmek, onarmak 4. yola getirmek**öd:** yüreklilik**ömr-i azîz:** değerli hayat

-P-**pâk:** temiz, arık**pâk-bâz:** 1. temiz oynayıcı, oynayan 2. sadakatli aşık**pare:** parça**pâs-bân:** gece bekçisi**pâyân:** 1. son, nihayet 2. uc, kenar 3. tasavvufta: sofînin ulaşacağı birlik alemi**penbe:** pamuk**penc:** beş**pend:** nasihat, öğüt**perende:** uçucu, uçan**pergâr:** pergel**pes:** imdi, o halde vs.**pes imdi:** sonuç olarak, şimdi**pesend:** 1. beğenme, seçme 2. bir çeşit iğne işi 3. esmerleşmiş altın**peş:** parça**peyda:** meydana, açıkta**pinhân:** gizli**pir:** ihtiyar, yaşlı**-R-****rahm:** acıma, esirgeme, koruma**Rahmân:** dünyada her canlıya, mümin, kafir ayırtetmeksizin herkese merhamet eden Allah**rahmet:** merhamet**râz:** sır, gizlenilen şey**recâ':** ümit, umma, yalvarma, istek**ref':** kalkındırma, yüceltme, yukarı kaldırma**refîk:** arkadaş, yoldaş**reft:** gitme, gidiş**reh-zen:** yol, kesen**remz:** 1. işaret, işaretle anlatma 2. gizli ve kapalı bir suretle söyleme**resen:** ip, halat, urgan**revân:** 1. yürüyen, giden, akan 2. ruh, can 3. hemen, derhal**revnak:** parlaklık, güzellik, tazelik**rızk:** azık, yiyecek, içecek şey**ridâ:** 1. belden yukarı örtülen örtü 2. hırka 3. dervişlerin omuzlarına attıkları post**rindî:** kalenderlik**riyâ:** ikiyüzlülük**riyâzet:** nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından sakınma, perhizle, kanaatle yaşama**rûhü'l-kudsi:** ilahi gerçeği kavrayan ruh**rûşen:** 1. aydın, parlak 2. belli, meydana**rûy:** yüz, çehre**rûy-i siyah:** kara yüzlü, yüzü kara, ayıblı olan**rûz:** gündüz, gün

-S-**sa'âdet:** mutluluk**sabî:** üç yaşını tamamlamamış erkek çocuk**sadâ:** ses, yankı**sâdır:** çıkan**sadr:** 1. göğüs 2. yürek 3. herşeyin önü, başı, ilerisi, en yukarı, en baş 4. oturulacak en iyi yer**safâ:** 1. saflık, berraklık 2. gönül şenliği**sâfi:** 1. duru, temiz, katıksız, saf**sahrâ:** kır, ova, çöl**saîd:** 1. mutlu, uğurlu 2. ahiretini hazırlamış kimse**sâkî:** 1. su veren, su dağıtan 2. kadeh, içki sunan 3. insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse**salât:** namaz**salâvât:** 1. namazlar 2. Hz. Muhammed ve Onun soyundan gelenlere okunan dua**sâlih:** 1. yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır 2. salahiyeti ve hakkı olan 3. dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan**sâlûs:** riyakâr, ikiyüzlü**sâr-bân:** deveci, deve sürücüsü**sarf:** 1. harcama, gider 2. gramer**savm:** oruç**sâye-bân:** 1. gölgelik 2. büyük çadır**sayruluk:** hastalık**sayyâd:** avcı**sâz:** 1. çalgı 2. silah 3. sıra, düzen, 4. kuvvet, kudret**sedd:** set, kapama, tıkama, engel olma**sefer:** yolculuk**selâmet:** eminlik, korku ve endişeden uzak olma**ser-â-ser:** baştan başa, bütün**ser-be-ser:** köşe bucak, baştan başa**serdâr:** başkomutan**ser-gerdân:** 1. başı dönen, sersem, şaşkın 2. Perişan**ser-güzeşt:** serüven, birinin başundan gelip geçen şey**server:** baş, başkan, reis, ulu**settâr:** örten, Allah**sıdk:** 1. doğruluk, gerçeklik 2. iç, yürek temizliği**sıhhat:** 1. sahilik, doğruluk, 2. sağlamlık, sağlık**sırât:** yol**sırr:** 1. gizli tutulan, söylenmeyen şey 2. Allah'ın akıl ermeyen hikmeti**sigar:** küçükler**sine:** göğüs, yürek**sîret:** bir kimsenin içi, hali, tavrı, gidişi, ahlakı**siyâset:** 1. devlet idaresi 2. hukukta: idam cezası

siyer: 1. ahlak ve yüksek vasıflar 2. konusu Hz. Muhammed'in hayatı olan kitap

sogulmak: sütü kesilmek, suyu çekilmek, buruşup pörsümek, sönmek.

subh: sabah, sabah vakti

sûd: 1. fayda, kar, kazanç 2. sevdalar

sûkî: 1. çarşı, Pazar ile ilgili 2. çarşılı, pazarlı

sultân: 1. padişah, hükümdar 2. bazı Bektaşî büyüklerine verilen ad 3. Hudâ, Hakk

sun': 1. yapış, yapma 2. tesir, kudret

sûret: 1. görünüş, biçim 2. biçim, yol, tarz

sükûn: 1. durma, kımıldamama 2. hareketsizlik, durgunluk 3. dinme kesilme

-S-

şâd: sevinçli

şâh-zâde: şah oğlu, hükümdar, padişah oğlu, prens

şâkî: şikayet eden

şakird: talebe, çıkarık

şa'r: kıl

şeb: gece

şefiü'l-müznibin: günahkârların şefaathçısı

şekavet: bedbahtlık, kutsuzluk, haydutluk, eşkıyalık

şekk: şüphe, zan, tereddüt

şemi': balmumu, mum

şemle: baş örtüsü, sarık

şeme: 1. bir kere koklama 2. pek az şey

şeri'at: 1. doğru yol 2. Allah'ın emri 3. ayet, hadis ve icma-i ümmet esaslarına dayanan din kaideleri

şerîf: 1. şerefli, mübarek, kutsal 2. soylu, temiz

şermende: utangaç

şerm-sâr: utangaç

şerr: 1. fena, fenalık eden adam 2. daha kötü

şerr-i şerûd: kötülüğe dair gülünçlükler

şetâret: neşe, sevinç, şenlik

şett: ayrı, dağınık olma

şey: nesne

şeyh: 1. yaşlı adam, ihtiyar 2. bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse

şikâr: 1.av 2. ganimet 3. az bulunan şey

şîr-hâr: süt içen, henüz memede olan

şir-merd: aslan yürekli, cesur

şû'le: alev, ateş alevi

şükrân: teşekkür etme, iyilik bilme

-T-

tâ: kat, büküm

ta'accüb: şaşakalma

tâ'at: ibadet

tâb: parlayan, güçlü

tabâyi': tabiatler

tag: dağ

tagyir: başkalaştırma, değiştirme, bozma

tahayyür: hayran olma, hayrete düşme, şaşakalma, şaşırma

tâhir: temiz

tahkîk: 1. doğru olup olmadığını araştırma, 2. doğru, gerçek

tahsîn: beğenip alkışlayıp, takdir etme

taht: alt, aşağı

tahtü't-türâb: toprağın altında

takayyüd: 1. bağlanma, bağlı olma 2. çalışma, çabalama 3. dikkatli davranma

taklîd: 1. tersine çevirme, çevrilme 2. benzemeye veya benzetmeye çalışma

tâlib: 1. isteyen, istekli 2. öğrenci

tamû: cehennem

tarîkat: tasavvufa dayalı ve kimisi eski dinlerin kalıntılarını yaşatan, kimisi de şeriatın pek sert ve bencil yargılarını yumuşatmak gerekçesiyle oluşan türlü İslam öğretilerine verilen ad (Bektaşî tarikatı, Mevlevî tarikatı gibi)

tâvus: tavus kuşu

tazarru': kendini alçaltarak yalvarma

tebdîl: değiştirme, başka bir hale getirme

tecellâ: tecelli

tecellî: 1. görünme, bildirme 2. kader, talih 3. Allah'ın lutfuna nail olma

tefekkrür: fikir, düşünme

teferrüc: 1. açılma, ferahlama, 2. gezintiye çıkıp gamm dağıtma, 3. gezinti

telef: 1. yok etme, öldürme 2. boşa harcama, yıpratma

temâşâ: bakıp seyretme

temme: bitti, tamam oldu

temyîz: 1. ayırma, ayrılma, seçme, seçilme 2. iyiyi kötüden ayırt etme

tenhâ: yalnız, ıssız, boş

tersâ: Hristiyan

teslim: 1. bir emaneti yerine verme 2. hakikat olduğunu söyleme

teşbih: benzetme, benzetilme

tezvir: yalan, dolan

tıfl: küçük çocuk

tılsım: 1. tılsım, esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey, kimse 2. çare, tedbir 3. sihir, büyü

tîz: 1. tez, çabuk 2. keskin 3. Sık

tûl: uzunluk, uzun müddet

tûtiyâ: kadınların gözlerine çektikleri sürme

tuyûr: kuşlar

türâb: toprak

-U-,-Ü-

uçmag: cennet

uhrevî: ahirete ait, ahiretle ilgili

ulûm: ilimler, bilgiler

ummân: büyük deniz, okyanus

urunmak: 1. giyinmek. 2. takınmak. 3. konulmak, oturtulmak, takılmak.

uşş: kuş yuvası

ümmî: anasından nasıl doğmuşsa öyle kalmış, okuma yazma öğrenmemiş

ünsî: 1. alışmış, sokulgan 2. arkadaş

üstâd: 1. öğretmen 2. bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse

-V-
va'de: 1. bir iş için önden belirtilen zaman 2. Ecel

vahdet: 1. Allah'ın birliği 2. yalnızlık, teklik, birlik 3. Allah'a yakınlık, Allah'a ulaşma

-vârî: benzer, gibi

vasf: 1. nitelik, bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hal, sıfat durumu 2. bir kimsenin veya şeyin durumu 3. övme

vech: yüz, surat

vefâ: 1. sözünde durma, sözünü yerine getirme 2. dostluğu devam ettirme

velâyet: 1. velilik, ermişlik 2. veli ve ermiş olan kimsenin hali ve sıfatı 3. başkasına sözünü geçirme 4. dostluk, sadakat

ve-l-hâsıl: sözün kıtası

veli: ermiş

vesair: ve başkaları, ve benzerleri

veş: gibi

visâl: 1. ulaşma, bitişme 2. sevgiliye kavuşma

vuhûş: yabani hayvanlar

-Y-
yâbân: 1. çöl, sahra 2. yabancı 3. yabani

yâd: 1. bari 2. hatırlama, anma 3. hatır, gönül

yahşi: iyi, güzel, değerli

yâr: dost, sevgili, tanıdık

yâren: dost, arkadaş

yavuz: güçlü, çetin

yed: 1. el 2. kuvvet 3. yardım 4. vasıta 5. mülk

Yezdân: 1. hayır, İlahi 2, Allah

yoldaş: 1. yol arkadaşı, 2. arkadaş, dost

-Z-
zagar: 1. bir cins çoban köpeği, küçük köpek 2. söz taşıyan, birinin ardına takılan

zâhid: çok, aşırı sofu, kaba sofu

zâhir: görünen, açık, belli, meydanda

zâr: ağlayan, inleyen, dermansız, zayıf

zarılık: ağlayıp sızlanma

zât: sahip, malik

zâyi': elden çıkan, kaybolan, yitik, zarar, ziyan

zelîl: 1. sürçüp düşen, yanılan 2. hor, hakir, alçak, aşağı tutulan

zenbur: eşek arısı

zer: sarı, altın, akçe

zer-ger: kuyumcu

zerrâk: riyakar, iki yüzlü

zerre: çok ufak parça

zîrâ: çünkü, şundan dolayı ki

zevâl: 1. yerinden ayrılıp gitme 2. sona erme

ziyâde: 1. artma, çoğalma 2. artan, fazla kalan 3. çok, bol 4. aşırı, fazla

zibâ: süslü, yakışıklı, güzel

zuhûr: görünme, meydana çıkma

zihi: şu, bu

zulmet: karanlık

zînet: süs, bezek

zulûmât: karanlık

zinhâr: asla, sakın! olmaya, aman!

zümre: bölük, takım, cemaat, topluluk

باطن سوزانده کوه کله به سوزانده شمع نظیر مکر کنونی است
 عمارت بلور باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 عارفان بلور که نه در یکدیگر از باطن عقل معانی آینه جواهر
 سلیمان زهر بلور پس ایرونی بر عقلی کوکلی کوردی جوف
 فهم ایم لیسلیک سوزانده معنیین بلور توفیق دلیرا بوف
 طریق انجلیک بلور که عیار با سلیمان کیت یا خود عظمی
 معاد بلور که بویک طریق انظر درلس که کسب و شری ارماد
 یون توفیق از باطن عقلی عقلی سرکه کمال بر عقلی عقلی
 در بوعقل معانی هر چند که جه و زهد ایدل عارفانده شعله
 اشتیاقی سوزانده صبر الی وایک کوه سوزانده یوزانده نظیر
 کسفت دکنین بلور کل ایرونی سنی عقل معانی شری
 لری صبر از شره از باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 طوفان از باطن عقل معانی بلور که عارفانده کجین قهر کوه
 عینین معانی کوه کله به سوزانده شمع نظیر مکر کنونی است
 عمارت بلور باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 عارفان بلور که نه در یکدیگر از باطن عقل معانی آینه جواهر
 سلیمان زهر بلور پس ایرونی بر عقلی کوکلی کوردی جوف
 فهم ایم لیسلیک سوزانده معنیین بلور توفیق دلیرا بوف
 طریق انجلیک بلور که عیار با سلیمان کیت یا خود عظمی
 معاد بلور که بویک طریق انظر درلس که کسب و شری ارماد
 یون توفیق از باطن عقلی عقلی سرکه کمال بر عقلی عقلی
 در بوعقل معانی هر چند که جه و زهد ایدل عارفانده شعله
 اشتیاقی سوزانده صبر الی وایک کوه سوزانده یوزانده نظیر
 کسفت دکنین بلور کل ایرونی سنی عقل معانی شری
 لری صبر از شره از باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 طوفان از باطن عقل معانی بلور که عارفانده کجین قهر کوه
 عینین معانی کوه کله به سوزانده شمع نظیر مکر کنونی است
 عمارت بلور باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی

کوه کله به سوزانده شمع نظیر مکر کنونی است
 عمارت بلور باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 عارفان بلور که نه در یکدیگر از باطن عقل معانی آینه جواهر
 سلیمان زهر بلور پس ایرونی بر عقلی کوکلی کوردی جوف
 فهم ایم لیسلیک سوزانده معنیین بلور توفیق دلیرا بوف
 طریق انجلیک بلور که عیار با سلیمان کیت یا خود عظمی
 معاد بلور که بویک طریق انظر درلس که کسب و شری ارماد
 یون توفیق از باطن عقلی عقلی سرکه کمال بر عقلی عقلی
 در بوعقل معانی هر چند که جه و زهد ایدل عارفانده شعله
 اشتیاقی سوزانده صبر الی وایک کوه سوزانده یوزانده نظیر
 کسفت دکنین بلور کل ایرونی سنی عقل معانی شری
 لری صبر از شره از باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 طوفان از باطن عقل معانی بلور که عارفانده کجین قهر کوه
 عینین معانی کوه کله به سوزانده شمع نظیر مکر کنونی است
 عمارت بلور باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 عارفان بلور که نه در یکدیگر از باطن عقل معانی آینه جواهر
 سلیمان زهر بلور پس ایرونی بر عقلی کوکلی کوردی جوف
 فهم ایم لیسلیک سوزانده معنیین بلور توفیق دلیرا بوف
 طریق انجلیک بلور که عیار با سلیمان کیت یا خود عظمی
 معاد بلور که بویک طریق انظر درلس که کسب و شری ارماد
 یون توفیق از باطن عقلی عقلی سرکه کمال بر عقلی عقلی
 در بوعقل معانی هر چند که جه و زهد ایدل عارفانده شعله
 اشتیاقی سوزانده صبر الی وایک کوه سوزانده یوزانده نظیر
 کسفت دکنین بلور کل ایرونی سنی عقل معانی شری
 لری صبر از شره از باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی
 طوفان از باطن عقل معانی بلور که عارفانده کجین قهر کوه
 عینین معانی کوه کله به سوزانده شمع نظیر مکر کنونی است
 عمارت بلور باطن عینین صبرین یوسفه که توفیق الهی

اوله صورتی فرقی ایده هفت لکری و کوهی . ایلده جوبن
من تعالی سعادت و قید اوله عاصمیری مخلوقیه چیا ایده
ایور . اگر ایلدک بری عیلت ایشندن سوال ایدرسه نی
رفی اوزدن رهنه کوهی بعضی مالاک ایلده طوطی ارکه
سال سوزن اعلی طوطیان اعلالت اولو آتاسی هفت
بویده اشدکی . دیم قول ایدرسه خوش انجیسه . عجم
اوغلاری خور قبول ایدر دی . میان پس ایدکی آله
هفتچون دعل اول بر ندیکه کور ایله کورده کولکوم ایل
انامدی کورده کی چیل و لیلکی بران خیم و پشته . والیم
ایرمیکه بیمه الصوغا نام سولم کچیکو بیمه سوزاریم
لکیم بی کورده کی کورده و شان ویردکه ایلر اشته
عالمی اوکلید . دیم رفی اشدکی اولدر بویده بکا
بولانی اول بر سولیدکه اول اکلیم . اوله سولیدکی
بن رکیم نه رفی اذن صورتی مشکلی ایدرسه چاکلشله
ویم لیلدن صورتی عیب رکیمه ایلر شکر انجون کور
اولدی کاشی صورتی جوبن رنست بیم سوزدن جوبن
قدیم دوشما بوینه بکلی اوزله ریلده اشدکی ایلر

[illegible]

خبر جلدك سوزنه عمل نموده بوزن جوراك و كراتك
 نقش سنی آلایوب غفلت اغایه محكمه بعدی بملازك
 تمام همدك دخی معلول اولك و اثاس سنی بدینك
 قو به مشیه كاسه ایش عارف اول رآ و اهل دل همدیه
 كین تالی كوكله حكمت و معرفت چشمدی ظاهر اوله افیه
 مرضیون امین اولس و اربا انسانی كزلو و طهر جودس
 حاشات صاع و سالین دیو كنه الدنمه عجب شیطانی ضلع
 خاله و چوكن بوخلقی دینك شریك و دشمنی الدایوب
 و مكد و حیدر اندی محرم ایودیا كندو حاله دین خدی
 بوقدر و وعده ایستاده ناكاه سچو چوكنی ابد جائد رن
 كین اشك و كین صعب و كین خدی و كین معون ایدر اربا
 به صورتی تیول ایدر جمع فامیده قیدون طویلی كویك
 صورتی تیول ایش و غریظه باشن ایش صبرك و سر كیاد
 قاشق و دخی بندر چكش هكده جوق پریشان اولور اما
 نه فایده همدانك اول صوبه دین قوتله و مكر نوده ایدر
 كاسه ایش اوله اول قیوح و كریه صورتی اذن دفع
 و رفع ایدوب اكینه عارفانه باسی كدمش اوله باریك

قیاسه

قیاسه قیدون طویلی بوزنی آتی طم علقه یون و كوی
 همدن عیدیه كورمه مدالی ایلان كساریم معص
 بومد سبب اقدی و دخی روشن سوزنه سوبله اكر اكر
 بو قیدون اکیله سن اربا بوزاد و بركو معنی داره اما اول
 كوكله تیار بورد و له كلمه هكیم كوكلون كجاول بولی
 اول معنی اكا فایه اولدی و حقیقت آرمادین اولدی بوس
 ایلست هكیم فادون فاده كجی لطفه اناس من انكاه اولور اربا
 سوزك آصلی كوكله هكیم كوكل بجه بول بولی بركن
 شورش استرزه طالع و قیدیه و انكاه صورتیه رفدی
 غفلت اربا بوسونه طدی و طاعتی فرمیت اوده بقدی
 دغالی كوكله حقیقی و اربا كوكلی من كندو اچون براندی
 هكیم من استرزه سن كوكله دده بوسون دوی هكیم كوكله
 كیریدی استودی كورموی باریك اول اچینه كیرموی
 پادشاه و دیاری كورموی شافل سایش كوكله بول بوزك
 كشم قول ازلان معنول و كدر اكر اول سنی قولونه قول
 ایدر سه زهن و دند و پس ایدی انوكی كوكلون طیری
 اولم فاشن سكره دلی ایش اوله من اكا نوبه با اول نه

اولوف جوق پشمان اولورسن. و جهولت ملكى المذنب
 جيقه فطرت چيرلى اول حقيقتي ييك صوفي معني نعيم
 ايك حيران الله ايكين بخون ققان ملككن هم الميسن
 نجي اعين سنده ايكين وسن جاره هم بارشاهي ايكين
 بخون دنجي اولسن عاقلت جاني و مقهورى سن ايكين
 بخون شايد ركن اولسن. الرسيد ايسلن لنا طون م
 جيقربا كايقا كسوتن كيدربلر. و كراشاق ايسلن
 نوما طون جيقربا نار طون كيدربلر. ديار عركت يه حقي
 و كاكسليك يه فيج ابدك دلمر. يوت و به سدرج
 كل كور عقال. انا تيلم هالون خيدار ككلمين و يوك
 سدا اسكنا ايشي بند و نصيحت كارا انا لولل سدا
 رهي لكسار اول عفل معاد و مقاني اول در و حيل اليه
 در ساه اسكنا. اسما و بي عارا ايله و يوكولت ككوى
 دكل بودر. كعبه الرضون فلودسن. انا كوكلك لوت
 منابه طولشد. زونا و انكه مع اسما و در و ج القدس
 طلب ابد و خاك لغوف ايلين اولوف جوق پشمان
 اول فانه ايلم بس ايكين درج القدس ملك معناه ايلين

دني. نحو و صوفيا نقشبند سله. چون كول اوده بولم يني
 تيلم. اگر شكنا استن مظهر بلام. اگر شك خالكن اسما
 خطا و فتنه تيلم. ملك عرقه ايزدي عارف اولوي ايلي
 شني قدر و در و كس عدا ايشده. اندر ايلن معك ايكه
 عا و اولور. عارف ايكين عاشق اولور عاشق ايكين
 عشق اولور. تمول الله. رهي معام بودور و بوفا
 معام بخور دلمر. بولن عا و خله اولور و بولن مينان سن
 اولور. تمولن غرضي جور و كمال. هكي بولور ايكين
 بولن. و حقيقت سنده ايكين سن يني بولن و كده و ديا
 فقا فطرت. و حقا فقا محسره عيان اوا عيصر
 هس عمك تمولن ملك ايكين كنده عقال اولور ايلور
 اولوف كنه نورون صورت اولور. كنه تاولت كسوة
 اولور. جمله بر دني الله كلور. نكلم جوي. ايلم نكلم
 على نكلمهم. و نكلمنا ايلر ايلن و نكلمنا ايلر ايلن
 يكسورن ارقطله سولشون ايلن سن روش كورسن
 اولوف. و نكلم على طولو. و نكلم على طولو. و نكلم على طولو
 و نكلم على طولو. و نكلم على طولو. و نكلم على طولو

و شکار اوله اول وقت هن لعلک زلف ملا و اسطر اسکاره
 اوله دیوی م میانی ای یار هو اکشت ربوب سکوت المیدی
 بر کجه درویشله ریویلم میانی نه میلان بلن خوش دیلی
 سولیس تیریت دلی سوباکم اکلنسون دیوللمه یوسفن
 ابدان انیوی اخدی کلا بر رویش خیم سولیس کوی صلی
 هالدره سر و یی ها کوی بدین قیاس الیسن دیوی انیوی
 ای عاقلهر وکی کاملک وای صقی کوی وجودنه بوزان
 اهل دلمه سوزان وکلک و یوسوزان حقیقنه خوب نظر
 ایدیکمه نریانه ابدان دیوی اولوقت انجی و افارک و غلبه
 و طایع بریسه جهوه کلوش ایدک م بر زنی آبرم
 سر و ش کور دیوی و کیموجا سلطان و قیود و جیان ایدک
 تقدیر بی غیب اش به لیشله اول قیرم لایزال دیوی
 کمان مخفی سن اشکاره ایدک کدر کدر سن نمان ایدک
 لکاته خیمه چون اول دکت محبتن مجرا ایدک
 لایزال و بر یکلی مجرب زبک ایدک
 م معوره لک انسان کاندله قیود لک
 کبریم قطره لک سن آمد اشکاره ایدک

یومنه لغدکم و طبله و آدرن الی الله و الله بانشه
 نایم رصافی وار و لک سینه بی کینه سنده علمم الین
 و افرین محزون اوله کوش آلت اوکده زنه کیدر
 و جهلک کنی اکا جیفه و دهجه سینه آلت احیا صی
 برفه جمله سیرایش انا هت محکود قولی کین قدرین
 برایشه صاشره کسری شوبله لک سیرا سکین رطلار
 خلق انجیره کدره بیرون انجیرکون آجیلکون زبانت
 و طوقلشون اکا خانه ایدار نظر الی الی و لیشله
 نور سوزان ایدک سوزان کوشده اگر چه صوزنده و صدقه
 خلقه کدره و بکته بکته و انجیرکون سوزنده و لیشله
 و طوبرا و او طوبرا فلفله به کزیکه دره و لایق لایق و دهلی
 معلول اوله بولر م کورق حاکم کلفلن تیرتونه بلدی
 بوقسه کسیت الی آلت انجیلکون توزینه اوستیک کوزینه
 طوتیا ایدک احار آدره بر صاغب زمان طلوه ایدک
 به رسول لایک شیشی اوزور اوله اشا صوره کزیکه
 حقیق اشکاره اوله اسلام و ایمان حقیق و خرم حقیق
 و صلوة حقیق و صرا حقیق و یون حقیق و عبت و لایق
 و شکار

۱۱۲

کند و هسلک قویله شکله پیر ابدلک
 دمنشی عاشقون دولوب ای قاش ابدلک
 نیش آتله تجلی ابدی . پس بلسون بواسطه صلفا کندی
 کند سنه ناز ابدی . کافق تونیه اوزب برسال ابدلک .
 بونک کانی تون ار سنده یوکار خاندیه بنیاد ابدلک .
 مود یزیش بر کسکیت سن برلو برده قار طوموک ابدلک
 عالم هکان یوکار خاندک ایچیه ستر اوزوک . دلی کسک
 نشان بریه بیلوی . بر دلی پادشاه خاکدن زیات ابدلک
 بوکر خاندیه شیو ابدیه ورا پادشاه عالم ریکر قی قبول اوف
 بره ارم طون خلعت بیدری لر قو بیله
 خاصه دن کیون خلعت کارد کریمیه .
 سافه کلدک آتالیه اشیارون قونیه .

دوجا سنه امر اندیک عدمون عالم
 دکلک . چون دکانی نوت ابدی
 ارم طون کوبت کوسلکه سیر نه کلدوم برنیزون خیرم
 یوزق ابدی . چون نفس جریه نوتش اولوم . ایق ابدی
 سهرش اولوم . خونی حال اینک خطه کیمک معش اولوم
 طغی

۱۱۵

طغی اینک فلاش اولوم زبانی اینک فاش اولوم . الفقه
 خالصک اسری بی کوزه کو بالچی کیم دورلک چرخ
 اوزر به قیوب دولوب کیم دوندورک کاه بی کوفه دوزی
 کاه بوزوی کاه تاسه دوزی کاه سدابده کیم ابدی
 کاه انصار الفیه هم ابدی کاه کول ابدی تاشیه خیم
 کاه کول ابدی شاکه دوزیم . کاه خلی ایجه عینیه ابدی
 کاه برلی ابدی کاه افان کاه حیوان ابدی کاه کزیم
 یاسیم کاه مشایه یاسیم کاه قبول ایلوم صالیم کاه زلال
 اولوب صاییم . کاه اونیایوب ایدیم کاه طبعیم اولدیم
 کاه بی حکیم ابدی کاه حاکم ابدی کاه غیاز کاه یاز
 کاه عطیان کاه بنیه اطار مدایع ابدی کاه بر کاه زکر
 ابدی . کاه شقی کاه تاشقی ایلیم کاه کوزیم کاه خیم
 کاه کومیم ابدی کاه بی شتر کاه عین الشک
 کاه دریاوه ماهی ابدی کاه طعلیه اهل ابدی کاه اهی
 ابدی او اولوم کاه بی او ایوب اولدی کاه اوقورم
 عالم اولوم کاه بی ابدی . الفقه دیاده برصیف
 کالیدی یکا اندودی کاه شایره آبدی اکریم کاه ایست اولوم

۵۸

[illegible][illegible]

در دشت افراسین حکایت بدلت اشایوسوزان و کوفت
 یابان کجور با صفا و پند و پند بن ایمن ناموس
 او کیش کم کورود و دیند و کس سوزی سوبه جدا
 عالم بکلم علم یلم ولی کلم سرامق اول فخر و کرب
 یوغون یوغری سوزان طوب یوب ایل میلانه قوروس
 کورود کم شندلیدن نشان ورمم عارف بکجه تم ورم
 نادان اوزات خاله قوری اکیلام کتاب سوزد کله
 بلیت سوز رفی دلیت فاندی سوز قورده افندی سوز قور
 هسوزی سوبلیت دیش سوز و طین ایلجه سوز و طین
 ایلجه بس ایچی بوسوز دوت غنی یوزره سنن کور کور
 جم ایل عقل معاره قافین اول زیبا اشمه صون فکر
 ایل و وار بکله زیا بکلم حبیب قاولیا اولدیلس
 ادب بکلم زیبا الشوب خلقدی کفمن رفی خالندس
 غافل سانی بوسریت اشمی وارد ایلجه و اتوراف
 ساطلدار حکم شرمده اولدی بس ایچی حال دیک
 بولت کوزله کسه ایل عذرت ایل کسینت یابه ال ایزم
 عدلان وائی رفی ایل زیا عدلان عده و اهل دان آرم ملت

این صعبی اولک ابو حالیه بولرک هدی هرا یغور
 اوزن حکم ناسق اشکون صغیر عین ایه بن حکمت
 سوبله هریره ایدر لر رین اشافه یوقای کوز لیوب
 خود بلیک ابله هقی هریره حاضر یل یاه بولور شه
 امین اول جا هله حلی ایه سوبله عارفه خنده ساکن الیه
 بر سوکر سنن صورده سوبله واکر سوکده بدو شنه فخر
 سوبله کجه حکمت بلیک عین صومعه واکر بلیک اوزن
 حور رنوب سوبله وکره امکان ابله حور صورده اکسر
 صورده فنون اش عارفه اوجا ال اجه ایا بوسر لیک
 هاضم دار بوسر ده حلیک مکفی مقدم نور بوسرک و بیکاکه
 انکور اکر قول ایلرک اوتیه بیکه قولون حالیه و بلیک
 واکر مطلقه حلیک سنکده بیس ایدی امین اول بوسه
 سنن بلیک اهل دلم صعبیه کیم بر نشید کاه ایه بر نشید کم
 سنن یی به سکت بدیف زهار اکت بلیکی رفته عارفه
 بریدیم ایلرک ایه سنن صومعه هه بکون سلطان سارینه
 خیانت ایدر سنن سنن حکم محاکم بلیک شیرنده اولور سنن
 سلطان لوزی کوروش سنن اهری بیکاکه سارک اجه اوزن

سلطان در جلد برادرش ملک وستان برقرار در هر یک از
 هیچ سالی بود و در بدی میرانی پس امیری بوسوزارون
 غرضی بود که ارم و سایه کلکین مراد گدوی بلوب عشق
 انگشور نانی عشق باطلدین و فیض ابدی عین ناص
 انیمش آرد و قول سن دی اکرم برین عزیزه و جودت
 قبه سنه چینی بود و کلک دوزیه و بوشنه و انیشنه
 ایله و قدر قو مندرلی اوکات بوقله تاکر بول و آند
 قورقون آسین اولس بودی و پس ایکی اندک عشق
 باطلدن و فیض انیمش و سایه و دندی کلکون دی و دوشوب
 قالمش و اولسون هر کیش کدو انیشنه قانک و دشت
 حق تعالیات سرایه و حقیقینه ارمیوم اوز مدکلای
 کیزدولیه محبات ایشور بوسوزارون عشق بیک بیکه
 بوی کارخانه بیکه ایشور اوستاده سده اولر تو سرکلان
 قلمش در ستم کلوم و بولسکی تعلیم اوستا که کور
 بولسکیات ارم انیش ارمیوم و امیری کورک و محلول
 بره بفرم ایشور خیده و دیرده کی مخلوق کورک
 بشکر بوقد و دی اولر تو خوبه محبت کلکین و کورک

سین

کسورن هیده بوقد و است برکیم دسوزن برن تا هفت
 کسورن کلکی دوزی کلکجه بوز یکیم ورت پت ارقن کس
 انیم کلکی و کدو هر یک بریم سوزن سوزی بریم بوز
 ارمیوم لور و کدو خواجه کاشکات و طغی بوز
 علیه الطوره و اسلام و نایک کلکی بوی کارخانه بیک
 ابدن اوستای به تو کارخانه انیمه بوزی و دی
 شانس توانیشا انیمه و دوزی و اکرم بوقد و سن
 سلطان ایشورن عین ایشور ایدر و سن بوزن بوز
 بلیم بلیم مودنه سوزیم بلیم بوز بوز بلیم بلیم
 بلیم پس ایکی معلوم اولدیکه هیچ کسورن کلکی
 بلیم ایشورن زبانه و بوزن کلکی کلک کلک و دی
 سن عرف نفعه فقد عود و کدو عشق و بریم نفعه
 بلیم رقیس بلیم و دی کلک نالیه اوکا سحیه ایدین
 کدو کلک کلک برنقله در برورن رالف حقیق شوک
 جان کی طیف بیت نفعه بلیم کلکی کلک کلک
 بریم و کلک بلیم کلک کلک اولور و عاریت نفعه
 شانس ایدر بلیم ای و ده و ده ملک کلک کلک کلک کلک

مرطاب بکبر کرکب دین اول بهی سکن اولم
اشکس چن بشور صوبی دلم برول افز بلک لری
سپا اینه تدیری دن مالوب تغیری به تاکم دیاوه
عمر صالح اتمش اول زیا طوطی و طوطی عید الشرح
طوطی مالتا هدیت بولدی ایدر یک یا سوا به شکل ایدر یک
عمر صالح اتمش اولم طوطی بخوا ایدر یک می کوئی
اسرین کزونی بن عازلم صغیده کس کسار اولوب
سوزی قیام ایله برالین ایچ سون سوطله مکر و حله
ایله کزونه زه سوزن خنده دغان جان یکسه نین
ایرو صا حور صغیر نقه اون ایله قوندوغلت شش کتوره
واتما اولول اولور که چرمان کزولن بولک صغیر بولک
بوکس سیرک حنیه و زور و اوز عرک قایم اتمش اولرت
پس ایدر بولک کی الله یوی غایت سلکدر انا غایت
بغله میدانی عارف اولان اکلدی خوس اولان بکلدی
نارونه بن نه دیم اول نه اکلدی ازلت اکلینه باور اکلدی
یعنی بولدی کس سوز کس سار اکلدی ازلت اکلدی مال
اولدی اکلدی کس قال دیرک افندی سکا اول سیرین صلب
سولیم

سولیم اکلدی قال دین دافندی سکا اول سیرین صلب
سولیم اکلیم بولک اکلیم چون دورن بن سوزن
صغیر صغیر صغیر ویدر کزورک اولک بکاهی
نوب ارشدی هکمان بکون تغیرم ایچده جمعه ایدم
کوزدم و دافندی بکون محمد سوزده کی عیسه کزورک الله
کی سوس کلیم الله کی اچم کلیم الله کی اچم صغیر الله
کجا ککوشه دین او کوزدم ایدم دورن فوش لی بولدی
سولیم باور کس ایدم بن صغیر کلیم ایچده جمعه ایدم
کس حشار ازلت اینه کزورک اکلیم بکون بولک
اچا غافل باور کس کلیم سولیم بن طوطی سوزده بولم
ایچم بولم بن بولک کلیم ای و کوشی قزور بکون کجه
کوزورک بدنه ده بوی قایم بولک دیم و سولیم طوطی
کوکله جاردور حنیه بولک کلیم بولک کلیم بولک
بکاکار سولیم کزورک بولک بکون سابع طوطی کلیم بولک
سوزن ککوشه بولک بکون اکلیم بولک بولک بولک
کوزورک بولک بولک بولک بولک بولک بولک بولک
صغیر و لک بولک بولک بولک بولک بولک بولک بولک

۱۹۵
 سرهم ایرویت یوزر بقه دینه سن در هواهی قاضیه
 سه قرشمه میدانی اندک ضمدار اولی باشنده اولیه
 سر قوشلما کور یوشدرکه کیمه طاروسی کرکسه هفتخان
 سخریت شفقین حکسون یس اموری اکرسی دفره
 طالب ایوه در درسلک موتو قبل انفکوت و فخره
 اولوب اولی زان اوکوتین اولو دیردیش پناهه حلب اولو
 افریده صومس اولو سی چایه صبرایت که وفایه ایاس
 یوشلش بله فاعلیک اوز یلیدکن وایشلکن چقا
 دعتت حکمت سن مقادسکه عوز ایوده آلتین بکاد
 بکون ایس اشولین ایس بسدر اییمه بولم سدره
 سن یعنی لایلهز فاعلیک الوت بوش قله حاللت
 دغوارله جوق بشکار اولو کولون عاظمی فایله اتنه
 بیز یوقتی رسیدد مرکبه علف وریک کیماره قلیل
 طوی بیه کورک عارف اصلک طوی نه کمدی دیوب
 درونش بر زمان سکونه اتیمه بولم بر چمبری سوزده
 باشکدری اتیمه سردوشش دیننده کورکوشی ریحله
 کوریشی کور اول صحرانک مدنی ونهانی بوقدر اول
 صحرانک

۱۹۷
 صحرانک اوز تانسنده بر عظیم یول دارد - لایله اول
 یولی دوطوب بر زمان کندی کوریکه بولولک زبانی
 یوزدر دوشا هج اوزن غیری دفره کسه یوقه ایوه
 یار جاعلاج کورک تیکه بکسته تولد کور غیری دشار یوق
 قیدی من کیم کیمه آلم یعنی تیر آتیم سن یوقه یوب
 بوشش اوکوتین جلق عاظمی و جوق چان یولم
 صحرانک خان عظمی خان یولم
 صحرانک کورن دوشش دوشش اول حاله یوب
 لایله کورن صحرانک یولم
 اولدی کوریکه کوریکه امین ایس کرکسه ویکه خالان
 هم صوره کوریکه اوزن غیری دفره یوق ایس
 حجب بولم دوشش ویا خالان اول دوشش فکر ایس
 کوریکه دوشش کرکسه بولم اوزنه بولم کورک
 کوریکه باشی تاجید طلقه غیری دفره کوریکه
 دوشش اولدی تیر تاجید اوزنه کوریکه
 صحرانک یول وک اوزن غیری دفره بولم ایس

۱۶۴

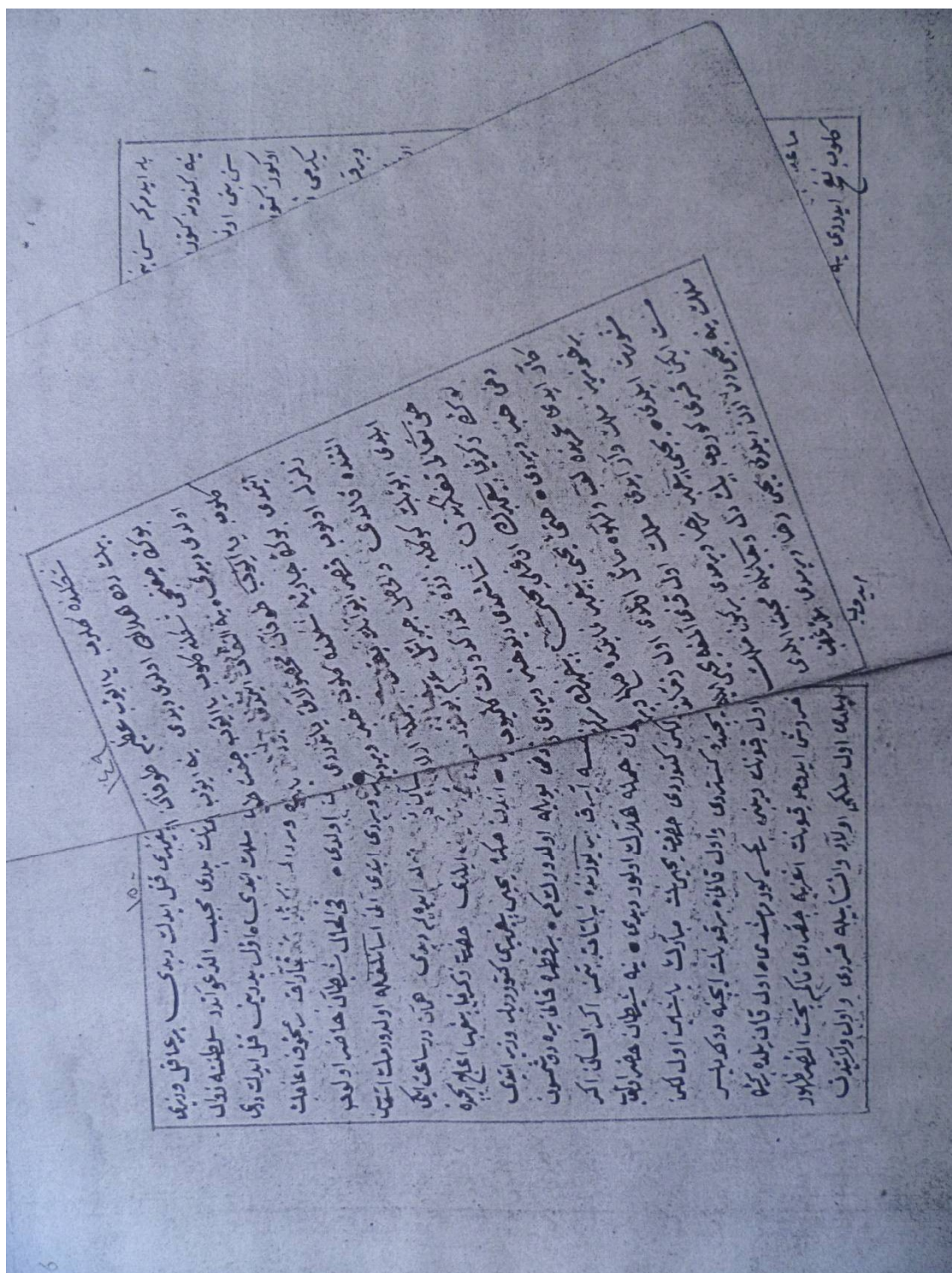
ایرک ناکه بکون اودی برک وکوکلت اچنه کوردم
 نه برساندن حله دستنه کوردمکه بوس کونک بنم
 اچنه سوج اوره بودونک کهدی ندر دزدی
 هرات صفیه علی دزدونک کورده کزندی درونیت
 دورف یکا بقدری بیج ندر کورده و زلفک برجه مدینه
 صلاه بکون کوردم سندان نیت عظیم دوزلی قورلش
 انسی وحتی وحتی وحتی وحتی وحتی وحتی وحتی
 خلق نکرار قورقو ویرد قورلشک حالله کورده خدمت
 تعین ادره املا دیولره اچدی اوزونکی سولطان صولام
 یولک ک سیاهلعلک اچ الیه توفیق خدای کریم امان امان
 دیوی درونیش برار ایدو واروب کوردمکه طهره علی ارقی
 سلیمانک کوزی کیتی الشون بلساد دزدیش بلسقان
 وول ایل شاد اولوب کورکل خادسندن جوقه تطریع دارلیق
 ایدی بولک طهره اسام درونیش طوقاق قیلوب ایدی
 بلیش هرجه بی سکه دم سنان طهره جیدی شکری عجم محمود
 دیوی بن شیمالیت و خوریه کلانتمه سلطان شیمدی اوزین
 شدر بن خالشی نلورم کورده درونیش سکوة ایدوب
 دشت

۱۶۵

فرصت کوزلدیله برار علی قورقن خلوت بولوب انی عظیم
 یوسف پهمه دف عام صور مکوسی احوالت جاهر طلی
 کرجیک میدار دیدم یوسف پهمه عام دیرمه قیو دیرطلی
 بوجهد دز قیودن ک جهتم وهره سمان ایلوم دیرک
 طوغریمدر طهره علی کرم الله وجهه انوی طوغریمدر
 یوم کوزلی دیوی درونیش کورن یوسدی نه ایدی کورری
 یوز کیمه اریق یک اوق اکسیت انیب طهره علی کیمه
 واهرن ایلر کوردمکه طهره کورن ویردی انیا ایل
 موشوب حق دوزلیم کیدولر بن دمی فرصت بولر ایلر
 قیدم رکاه حقه واروشه طهره کورن ایلر واروب
 انوی بارش المیزه بولمک ایلر کورن ایلر کورن
 سدن غیری وار حق برلمی بولور بولری سن بارلعه
 دیوی طهره خطا کلانیم باجیم سن کما کورن ایل
 کورنیک وهره کیمیک بمل شله سعادتمندی وارونک
 هانی ندن غیری کیمیک طهره یاقه دیوی سترالیه
 کوردمکه هر بارلشک دیکیم بهی باند دورمدر
 درونیش بوهالم معنی اولدی برغان فکره واروی کوردمکه

[illegible]

فرسودن طایفه ایله اودوب بوزدن قان دونه اولدی
هرقان ساعتن بدوعا ایدی دق ایله مصلوب قاتنه
دیمه درسات رعاسی قبول اولدی وطوفان نجم پیدا
اولدو یوسف هدیه ویددی نوخ طوفانلار مشهور بکی بامروش
ایدی اولو اکیلک نیله خجاری اندوکن ولولحت اولادو
نقطه بنیام کیکه بدوکن هند ویرادی و بعضی هرکی نوحه تالو
اولوب کینه گیریزی طوفانلار کجالت لولای تالو اولیاسلر
طوفانلار معرق اولدی هنوز دوش طوفانلار اچینه درلر بوی
میدانلار تالو نوخ حیات حکمه اولوب پهنلر سرکشنی
نوریلری اولوب عایه مشغول ایدله اولان ایله اولمش
ولر بوی اهرم عاکم مشغول بوی مشغول محاسبه اولوب
عباده مشغول ایدی سرکون جبرائیل اولوب اعکاف
ایستلر بکون اولوب شوقانی شکله کلوت ایدی
یا اولوب عظیم طوفانلار اولوب قان و طوفانلار غولول
ایکجه بیک قون صودن اهرکات اولوب بوی ایچ
لهو اشفات ایدله برساتلر اهرکات نه آرماف
شکله کلوت یا اولوب عظیم طوفانلار اولوب لوقار

۵۷
 نمودت بوالشده هر چه چو در دیند درویش هر که
 او را پیشی بکنی بجز دیند بکره جومانی اله اله
 شیطانه اندی امدی بزمه عهد ایله کو برقی شیطانی
 انیمین دینک شیطانی اندی بونک انیمین شاهر
 او لولولم برامی سسله شیطانی انیمین بونک جوق
 زارلق اندی نمود دمی هر در سکت قول ازلک شون
 حکمه قولو عله دورستور دیولم شیرین درویش زار سکت
 اندی بوخنده این کوردیکه ناکه ندره هلاب اوزید
 لیس فلانار غمره رقاد جمد اوزدن اوزک کرک لوق
 من الم دمی و الم دیوب بوینق اودنک بونک
 یارلق بن جانیله جانک اکنده
 یا اول فلانک اکنده
 همان بر دمی چو در دیند
 بونک صاحب هف میرال اکنده
 درویش کوکلر طهمن دیولم یه تخمیره اینک ناکه قشور
 طهمنه موسی کوردنک درویش اندی بونک جوق کتید
 دیولم ایلمو واروم سلام دیندی موسی خلک الدی اندی
 بر شمع

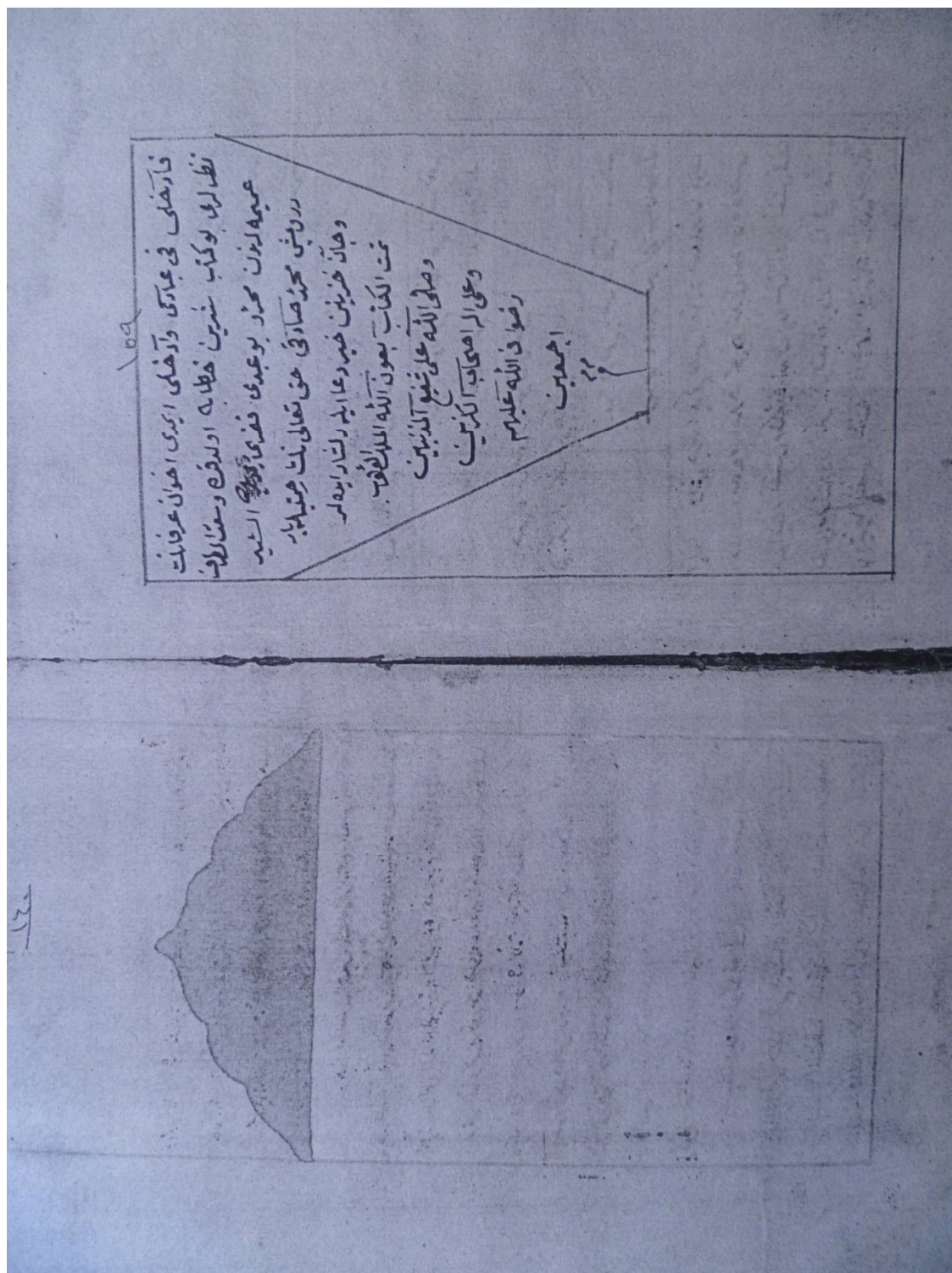
۵۵
 نکش سن دره دن کلور سن دیوک درویش اندی
 عدمن کلورم موسی اندی عدمن زره ده دس درویش اندی
 قش اراقد زیا بجه بیت یلر دکر عدمن عالم کلش
 قش خالطره خالطره دیوک موسی اندی سنج شنه
 سن دیوک درویش اول ایچ باشنه دیوک موسی اندی
 سن دیوک اول ایچ باشنه دیوک موسی اندی
 اول کونک عدمن جهم ناکه کوکلر بوزم شام یه
 بونک دیوک یلر کرم و بجه بیت الیر ادرم کاه یل
 اولم اسلم کاه صو اولوب اقم کاه قوش لولوب اچیم
 دانی کلر دیوک کرم بیت اول
 بلا ایله اشده اول ایچ یلر کوکلر بولم و کینی بدم
 دیوک حله موسی درویش سوزلری عب کلر اندی
 سکت ازلک دره درویش اندی قش ایکی صور رس
 موسی اندی هر سکت براری اولوب مکر سکت ازلک
 وارور درویش اندی اقام خودی اقم اکر اقام خودی
 اقم قش جوق دیوک زیا عدمن عالمه کلک کوکلر بولم
 کاه صوره کلورم کاه صفانه کلورم هر بزه بکا بکا دیوک

۱۰۰
 همام کلور و بار دونه صفه هسه سبت اوت در دیری
 موسی اندی ادم موسی در در دیش اندی المله تعالی
 خود پشیمار و اسم که کلی بعد دی دیرای سب نون نم دی
 بملکت دیری موسی اندی اسم که کلی ده که آرات نیر دیری
 در دیش اندی بندن صور که کور کلی او اندی هم ادم اندی
 کز لور دیری موسی اندی در دیش اندی دلی سوزیلر
 بر سخته تفکر اندی پس یوزده سیز دیری
 در دیش بون بر د موسی اندی ایکا کاکایه سران دیر
 بجه بخت سیم در ستم و زالدیک بملولم حلیک
 و بجه قافلر کلور دیری در دیش اندی کوریکه
 فیغون خ سیم کلور و انسی عسکین بنون بیطایر
 ابر کس کلدی جلد رانین قور دیر عظیم دیران دور دیر
 شیطان آقا قور موسی اندی در دیش اندی فرعون اندی
 اول اندی اندی کوریکه هم بخت عید دیر اندی کوریکه
 کور دیر اندی ادم کور دیر کوریکه موسی در دیش
 اندی سب طله بن سولیم دیری بولدی کور دیر
 ابلتس فرعون اندی بوشیم در غیری بکری دیر

۱۰۷
 واد دیر دیری فرعون اندی اولدی اکل موسی
 اندی اوله در واد دیر دیرک فرعون اندی کوریکه
 کور دیر یوزده سیز سوزیلر دیری موسی اندی
 هیچ کس که کور ادم کلور انا اول جلد رانین بنون
 کور دیری اندی شیطان اندی کلور فرعون اندی
 بوشیم در عالمی حاد و لوق ادم اندی دیر
 بنون بنون بوقل سوزیلر دیری در دیش اندی
 اندی اندی سوزیلر اندی اندی اندی اندی
 در دیش اول عید اندی در دیش اندی اندی
 در دیش شیطان بخت سیم فرعون اندی اندی
 و طور بخت اندی اندی اندی اندی اندی
 قور دیری در دیش اندی اندی اندی اندی
 صبان طاشیم سیم سیم سیم سیم سیم
 طاشیم فرعون اندی اندی اندی اندی
 باشن بون قیدی و شیطان طور بخت اندی
 بونک فرعون موسی اندی اندی اندی اندی
 کاکایه اندی اندی اندی اندی اندی

لشكرت يعقوب موسی به ایچی کونزوری شیطان طواریا
و کونزوری بوریکن دلت ابدی موسی سیری ابدی و برقی
خو تو ازم کرده لم دیوب درویش اندی هله صبر اید مکر
شیطان آغیزیل اهرش ابدی شیطان موسی برارلوت
مدربریکه بنی بوکشیک الدن قیوت و نولطیع ابدی
موسس رفی درویشدن دلت ابدی درویش اندی سیرت
اولونه قدم اسونن رفی سمد شیطان ایتمه بریک
شیطان کوردریکه نوم ابدی طور یاس و عطاس و زوکل
بورکن و بری بوکشیده اکن و او یکلون اولاند و یک
اولاندی کوریکه بو شیطان درویش و سمد اوز و هورنه
هو و اهرسی و کل و سمد این المیکه یانه اندی بریکه
اوزم کلدی یچه زاملدیک کوکلنی یهورشدی یعقوب
اوزمه بولدی سیرکن درویش کوریکه نلت ستر اوزدیک
امین اولوب اندیک من اتم من اتم و دیوب و اوقدی
دری عیان من کوریکه نیده و
کوزولت اجم اکلین یاقه اکره یانه سمد
چشم صورت حیات من ابدی و ابدی و ابدی
زبان سمد استنده و کالت نیدر و

[illegible]

ÖZGEÇMİŞ

Burcu Erdem Yıldırım, 1981 yılında Çorum'da doğdu. İlk ve Orta Öğrenimini Çorum'da tamamladı. Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2007 yılında mezun oldu. 2007-2010 yılları arasında Gaziantep'teki orta öğretim kurumlarında ve Gaziantep Üniversitesi'nde ders verdi.

VITAE

Burcu Erdem Yıldırım was born in Çorum in 1981. He completed the primary and high schools in Çorum. Later, he was graduated from Department of History, University of Gaziantep. He knows English. Between 2007-2010, he lectured on history at Gaziantep University.